

1919

ВОЛЯ

ТИЖНЕВИК

А. Хомик.

Польща і Схід Європи.

Географічно Польща лежить на крайньому сході Центральної Європи, і тільки з певного рода натягненнями фактів можна би її назвати східньо-європейською країною. Кольонізація Поляків не досягла навіть лінії Бугу і на крайнім сході докотилась тільки до Сяну.

Польська національна територія має дуже не вигідне положення. Поляки — так само як Чехи — є народом чисто континентальним, бо їм не удалось закріпитися над побережжам Балтійського моря, котре сколонізували етнічно сильніші від Поляків племена: Німці, Литовці і Латиші. Можливо, що в давнину пруське плем'я було славянським, спорідненим з польським, однак цей факт, що воно дало себе згерманізувати, свідчить про його малу відпорну силу. Факт однак лишається фактом, що над Балтійським морем нігде не живуть Поляки.

Географічне положення Польщі дало напрям їх історичним змаганням і стремлінням. Поляки з усіх сил старалися дістати доступ до моря. І це їм удалось, та не на довго. Після битви під Грінвальдом, в якій Поляки на спілку з Литовцями і Білорусинами задали остаточний удар тевтонському ордену хрестоносців, Польща здобула побережжя Балтійського моря, що призвело в 16. столітті до розвою польської культури. Однак реакційна політика, релігійна нетерпимість в відношенні до протестантських Німців, накидування їм польського олігархічного права, дуже скоро довели до упадку польського панування над Балтиком, який опинився в руках пруського курфюрста, що стояв тільки в номінальній залежності від польського короля. Цю номінальну залежність удалось пруському електорові скинути дуже скоро, і від того часу, від 17. століття, Польща почала хилитись до упадку.

Паралельно з крахом політики на Балтику ішов крах польської політики на сході. Та-ж сама релігійна нетолеранція, той самий брак розуміння потреб чужоплемінної, непольської людности на сході, те саме накидування польсько-шляхетського правопорядку, те саме живосильне навертання Українців на „правдиву“ католицьку віру, обурило український народ, який протестував проти польського ярма рядом

повстань, аж врешті Богдан Хмельницький задав польській державності могутній удар, після якого Польща вже не піднеслася.

Причину польських історичних катастроф треба шукати в соціально-політичній структурі польського народу. Дякуючи пасивності широких селянських мас, ще за Пястів витворився в Польщі дуже сильний феодально-олігархічний клас: польська шляхта, яка була одинокою представницею нації, і скоро безпощадною і непримиримою політикою супроти других класів: міщанства і селянства, спинала розвій соціальних сил. Вирочім міщанство не було польське. Польські міста будували Німці колоністи, які судилися і управлялися маґдебурським правом, і в великій кількості замешкували їх жидівські гета. Так отже годі було сподіватись від міщан польського патріотизму. Міщанський клас, який не мав ніякого впливу на державну політику, бо цілком не був заступлений в „sejmikach“ і в центральнім варшавським „sejmie“, став політично індиферентним. І коли упала Польща, він навіть цього не зауважив, бо байдуже, в яке ярмо вкладаєш свою шию. Ще менше розвиненим від міщанського класу було селянство, котре упадок Польщі навіть повітало, як полекшу. Чужі уряди, пруський, австрійський і російський — всеж таки взяли під охорону селянські маси, обмеживши досі необмежені права польського шляхтича. І тому у всіх повстаннях проти тих урядів, які організували польські шляхтичі, селянські маси все стояли по боці завойовників, бо вони боялись воскресення шляхетської Польщі.

Врешті і польська шляхта, особливо маґнатські феодали, примірилися з чужим пануванням. На Україні, де хмельниччина і гайдамаччина вигнала польських панів, шляхта стала підпорою царського трону за ціну повороту обширних земель, за ціну легалізованя пащини і кріпацтва Катериною II. Що більше, це була польсько-українська шляхта, котра звязалась в Торговицьку конфедерацію і прямо заохотила царицю до анексії українських правобережних земель. Таке саме примирення з чужим пануванням ми зауважуємо в Австрії і Пруссії. Польська шляхта за ціну позбавлення політичних прав широких верств людности „стояла, бо хотіла стояти при троні.“

Самостійницькі змагання Польщі були радше фразою, як дійсним виявленням національної волі. За польською самостійністю заявили переважно поети, які в трагічних словах описували страждання Польщі, „цеї мучениці, розпятої на хрест за гріхи народів“, як виражались польські месіяністи. Не бачучи нічого гарного в майбутності ані в теперішності, польські поети, як носителі політичної думки, рожевими красками представляли минуле Польщі, яку вони думали, як могутню організацію „від моря до моря“, хоч ця формула навіть не мала в минулому ніякої реальної підстави. Польське панування ніколи не дійшло до берегів Чорного моря, якими опанували в середніх віках Татари і Турки; що-ж до Балтійського моря, то над ним Поляки панували тільки дуже коротко. А однак ця поетична формула, яка тепер вже ще менше має підстав, як в минулому, стала програмою польської політики на сході, а це дає нам доказ, що

Поляки, заслухані і захоплені музикою минулого, не мають розуміння для сучасних цілком змінених відносин.

В відріжненню від других східньо-європейських республік, які з'організувалися або організуються, як вислід війни і революції, польська держава повстала не силами самого польського народу. Польську державу організували з початку Німці, які хотіли мати проти Росії буферну державу. Вони вже навіть назначили для Польщі короля, і з цим годилась польська політична думка. Коли Німців побито, польську справу взяли в свої руки держави Антанти, і знову таки буде Польщу не польський народ, але чужі політики. Ці політики з'організували Польщі і армію, присилають її силу зброї і підпомагають кредитом. Одначе антантські політики роблять це не для того, що їх зворушили месіяністичні фрази Міцкевича і Словацького. Вони вживають тепер Польщі, як послушного знаряддя своєї політики на сході навіть проти інтересів самої Польщі.

Відомо, що в сусідстві Польщі потворилися нові республіки. На півночі над Балтиком повстали республіки — Литовська, Латиська і Естонська, на Північному сході — Білоруська, на південному сході — Українська. В Литві Латвії, Білорусі і Україні, які довший або коротчий час були під пануванням Польщі, земельна рента знаходиться в руках польських феодалів. Цим феодалам припадає до смаку поетична формула: „від моря до моря,“ бо для них Польща кінчається там, де кінчається польська велика посілість. Для польських панів — Україна, Біла Русь, Литва і Латвія — це „креси“ — те саме, що у Москалів „окраїни“, і виходить таке, що ті „креси“ п'ять разів більші, як сама польська територія.

Дужий революційний рух, який повстав на Сході Європи, висунув соціалістичні гасла, з поміж яких найпопулярніше — це: „земля тих, хто над нею працює, — геть панів.“ І всі ті республіки, котрі колись належали до Польщі, а пізніше до Росії, стараються своїм аграрним законодавством зліквідувати польську посілість. Діставши в свої руки таке знаряддя влади як армія, польська олігархія, котра все ще не стратила значіння і котра фальшивим патріотизмом заразила також широкі кола польської демократії, старається під видом побороення большевизму зліквідувати новоповсталі республіки і йде на них війною. І так польська олігархічна республіка виповіла війну Литві, Україні і Білій Русі. Україна і Біла Русь, стиснені з одного боку бльокадою і реакцією, з другого червоним большевицьким імперіялізмом, не могли, покинуті всіми, ставити достойного опору заграбницьким змаганням польських політиків. Починаючи від травня ц. р., впала Західньо-Українська Республіка під напором польської оружноної сили. Результатом польського піврічного походу на українські і білоруські і литовські землі, являється здобуття Галичини, частини Поділля, частини Волині, гродненської, мінської, сувальської і частини могилівської губернії, і в міру того, як посуваються польські війська на схід і на північний схід, ростуть заграбницькі польські апетити, і тим самим поглиблюється оця історична ненависть і во-

рожнеча, яку чують до Поляків Українці, Литовці, Білорусини і Латинці.

Польща тепер є одинокою поважною реакційною силою на Сході Європи, далеко більш грізною як Юденіч, Колчак і Денікін, силою, котра змагається знищити здобутки революції, змагається перешкодити самовизначенню східньо-європейських народів, і тому над нею збираються грізні хмари національного гніву. Своїм безоглядним поступованням в анектованих краях, переслідуванням місцевого національного руху, замиканням шкіл на Білій Русі, в Галичині, Холмщині й Підляшшу і насильною польонізацією кидають Поляки ці всі „кресові“ народи в обійми большевизму, соціяльна програма яких далеко більш припадає до смаку поневолених польськими панами народніх мас, аніж незрозуміла для них, фантастична ідея, Польщі „від моря до моря.“

Тимчасом у самих большевиків, яких не удалося повалити, не дивлячись на дволітню боротьбу, мусіла настати ревізія думок в національнім питанню. Симптоми того вже є. Дорпатська нарада, в якій брали участь представники совітського московського уряду, показує, що большевики почали вже рахуватися з національним почуванням і що вони, аби утриматись при владі і не допустити до реставрації царату, готові за певні економічні і торговельні уступки визнати самостійність тих республік — і на тій плятформі заключити з ними мир.

Коли удасться зліквідувати Денікіна, а що це удасться, можна бути певним, тоді большевики мусять примиритись також з правом Українців на державно-правне самовизначення. І тоді Московщина з Україною заключить мир за ціну знову таки торговельних і економічних уступок. Заклучивши мир з большевиками, ці сумежні з Польщею республіки позбавляться великого фронту. Тоді вони за ніяку ціну не допустять, що би хоч найменший кусник їх національної території підпав під чуже панування. І тоді весь гнів цих сумежних народів звалиться на голову реакційної Польщі, котра в так брутальний спосіб обрабувала їх право на самовизначення. Маючи на своїм чолі соціялістичні уряди і спільну соціяльну і політичну програму, ці республіки заключать між собою мілітарний союз проти Польщі і проти кожної держави, яка проявила заграбницькі тенденції в відношенню до їх національних територій.

І тоді не буде сили, на яку могла би опертись сучасня Польща. Ми бачимо, що антантські держави, які вели одноцільну політику, коли ходило о перемогу, тепер розходяться в своїх стремліннях. Зарисувалась велика різниця між Італією і Францією, між Європою і Америкою. Антанта існує тепер фактично тільки з імені. Вона розпалася, і безплідна мирова конференція в Парижі, до котрої молились польські політики, розходиться, бо сама бачить упадок авторитету. Навпаки ми бачимо, що на Сході Європи починає творитись могутча коаліція молодих і бадьорих народів, починає творитись єдиний революційний фронт.

Це бачать західньо-європейські політики, але не бачуть того політики польські, котрі, як люде темпераменту, а не холодного розуму, занадто далеко загналися, і їм немає вороття.

Центральний пункт, пункт тяжости європейської політики, пересувається тепер з Парижа до Москви. І раз удасться Ленінові і Чічерінові погодитися з народами, які колись сігнали під царським ярмом, то Схід Європи стане такою могутньою силою, перед якою не устоятись Польщі, державі, котра знаходиться *in statu nascendi*.

І тепер так Антанта, як і Польща роблять вже останнє з'усилля для повалення большевиків, і то средством далеко більше фантастичним, аніж невдалі спроби з Денікіним, Юденічом і Колчаком. Тепер повалення советської влади хочуть антантські політики передати в руки польської армії і, як повідомляють газети, заохочують Поляків іти на Москву і Петроград.

Ми ніколи не вірили в прозорливість і далекоглядність польських політиків. І хоч як ця відомість виглядає фантастичною, ми, знаючи, що польська умовість, заражена отруйним впливом месіянізму, хоругує на манію великості, уважаємо цю відомість навіть дуже правдоподібною.

Одначе польський похід на Москву мусить скінчитись катастрофою, як скінчився катастрофою похід Наполеона, полководця в кожному разі більш геніяльного, як Пілсудський і гр. Шептицький. Одначе такий похід прискішив-би обурення польського народа на своїх політиків, і його гнів був-би страшний. Він проявився-би в таких формах, супроти яких форми большевицької революції треба-би уважати лагідними. Польські пани повинні памятати страшний 1846 рік.

В кожному разі не Полякам прийдеться рішати східньо-європейське питання. Його розв'яжеться з'усиллями усіх східньо-європейських народів, які заявили голосно і недвозначно свою волю, як державно правні одиниці.

Польський народ ще не самовизначився. Він самовизначиться ще в огні революції.

М. Кушнір.

Україна і Конференція Мира.

Велика європейська війна, яка щойно недавно скінчилася, але наслідки якої ще й досі не можливо підрахувати, викликала дві революції — одну на Сході Європи, а другу в центральних європейських державах. Перша революція дала майже повну перемогу центральним державам на східньому фронті і викликала також розпад бувшої Російської Держави. Правда Брест-Литовський мировий договір правним способом гарантував суверенність та незалежність тільки Української Народньої Республіки, але особливими трактатами з Совітською Росією Центральні Держави примусили російський большевицький уряд стати на шлях визнання також балтійських та кавказ-

ських держав. Отже Фінляндія, Естонія, Лятовія, Литва, Грузія, Азербайджан а також Вірменія мали після цих трактатів бути теж незалежними від Росії державами. Крім того Центральні Держави дуже прихильно поставились до боротьби Дону та Кубані з большевиками, і фактично ці дві держави увільнились від большевицької окупації почасти за їх допомогу. Були деякі спроби з боку Центральних Держав підтримати також і стремління Білорусі та Північного Кавказу до утворення своєї державности.

Таким чином на початку 1918 р. уряди Центральних Держав, зконстатувавши розпад бувшої Росії ще за час революції 1917 року і до Брест-Литовського мирового договору, підтримували ці новоутворені держави в боротьбі з Совітською Росією за незалежність.

Але через деякий час відношення урядів Центральних Держав, а особливо Німеччини, почало мінятися. Так під впливом німецької військової партії німецьке військо командування в порозумінні з російськими монархістами зробило державний переворот на Україні і, розігнавши українську республіканську владу, настановило замість неї свого агента генерала Скоропадського самодержавним гетьманом. Далі в порозумінні з російськими реакційними колами Німці розпочали формування російських армій (астраханської, південної, північної і т. и.) для боротьби з большевиками власне в Росії, але прихильно відносячись і до їх плянів, що до відбудовання бувшої Росії. Очевидно було, що німецькі керуючі кола змінили свій перший плян підтримки новоутворених держав і прийшли до думки, що для Німеччини є більш вигідним спілка з відбудованою може федеративною Російською Державою, в якій Німці мали-б великий вплив після того, як за їх допомогою там встановлено було-б монархічний лад, а в звязку з цим Росія стала-б їх союзником.

Але як раз під час реалізації цих своїх заходів, що до відбудовання Росії, в Центральних Державах розпочався революційний рух, який привів до капітуляції на західньому фронті та до Версальського миру. Як відомо, держави Антанти умовами перемирря з Центральними Державами вимагали, щоб німецькі окупаційні війська лишилися на території новоутворених держав до приходу туди війська Антанти, щоб таким чином, заступивши німецькі війська своїми, держави Антанти мали можливість активно взяти участь у вирішенні східно-європейської проблеми. Але цей плян Антанти розбивається через те, що німецькі війська не хотіли там лишатися, а також через те, що народне повстання на Україні утворило зовсім иншу ситуацію на Сході Європи. Тоді держави Антанти, власне Англія і Америка, задумали були скликати конференцію урядів новоутворених держав та тих російських урядів, які борються між собою за владу в Росії, на Прінкіпо, щоб таким чином спробувати примирити їх між собою. Але цей плян теж розбився через непримиримість російських імперіялістів а також через спозицію керовників Франції та почасти Японії. Натомість держави Антанти вирішили допустити неофіційно на конференцію мира делегації всіх новоутворених держав та тих російських урядів, які

боряться з більшовиками. Представники російських урядів відбули в Парижі спеціальну конференцію і утворили для оборони інтересів Росії свою делегацію, яка правда теж не була офіційно признаною. Але Росіяне всякими засобами боролися за те, щоб не були допущені на конференцію мира представництва від новоутворених держав та щоб східньо-європейська проблема не розглядалася конференцією аж до того часу, поки вони не звалять більшевицької влади в Росії. Натомість вони вимагали від держав Антанти, щоб останні примусили новоутворені держави погодитись на спільну боротьбу з більшовиками на спілку з Росією в тій чи іншій формі. Великі держави робили такі пропозиції делегаціям новоутворених держав не раз, — але, звичайно, без всякого успіху. Тим часом події на Сході Європи, а почасти в центрі, почали складатися дуже небезпечно для Антанти — більшевицька російська армія, як відомо, тоді окупувала Україну, загрожувала Румунії та Польщі; в Німеччині було досить неспокійно, а в Угорщині утворився більшевицький уряд, який теж почав загрожувати всім новоутвореним державам бувшої Австро-Угорщини.

Налякані цими подіями великі держави вирішили дати всяку можливу допомогу російським реставраторам, погодилися на відбудовання Росії і визнали *de facto* уряд Колчака всеросійським, згодившись також не допомогати арміям новоутворених держав в боротьбі за свою державність.

Одночасно з цим вони дали велику допомогу Польщі та Румунії, щоб призадержати російську більшевицьку армію від з'єднання з угорською, та поробили заходи, щоб ліквідувати більшевизм в Угорщині.

Тим часом конференція мира виготовила мировий трактат для Німеччини, примусила її підписати цей трактат і розпочала працю над трактатом, що до долі бувшої Австро-Угорщини. Українська делегація, яка і до цього часу розвивала головним чином інформаційну роботу, як публікаціями, так і через особисті зв'язки та побачення з представниками великих держав на конференції мира, обстоюючи конечність і необхідність визнання незалежності та суверенності Української Республіки, і навпаки доказуючи утопійність ідеї реставрації Росії в зв'язку з розглядом австро-угорської проблеми, довела її до *tabula rasa*. Робота ця провадиться як окремо, так і спільно з іншими делегаціями новоутворених держав. Крім того українська делегація доказувала дипломатам великих держав, що інтереси боротьби з більшовиками конче вимагають технічної допомоги з боку Антанти українській республіканській армії, яка на протязі кількох місяців рішуче бореться з більшевицькою армією і таким чином затримує її від з'єднання з угорською. Представники Антанти це зрозуміли, але вимагали в свою чергу від українського уряду припинення війни в Польщі в Галичині. На жаль це в свій час не було зроблено через непримиримість обох сторін, а коли Поляки розбили галицьку армію, переговори на цю тему зовсім припинилися. Однак в зв'язку з долею Галичини, бо тоді як раз конференція почала розглядати

австро-угорську спадщину, українська делегація була вислухана найвищою радою конференції мира і таким чином виступила на цей раз як офіційне представництво Об'єднаної Української Народної Республіки. Як відомо, Полякам вдалося поставити конференцію мира перед фактом окупації Галичини, і найвища рада конференції тимчасово віддала цю частину України під панування Польщі. Одною з причин цього присуду було те безпорадне і тяжке становище українського уряду та армії, в якому вони тоді знаходились.

Необхідно підкреслити, що великі держави мало вірять в можливість самостійного існування майже всіх новоутворених держав на Сході Європи, а особливо таких великих, як Україна. Тим більше, що українська республіка на протязі останніх років, правда може не з вини українського народу і не з вини нашого уряду, пережила скільки разів окупацію чужоземного війська, не зуміла оборонити себе від своїх ворогів, не з'організувалася, як держава, і ще й досі перебуває в стані великої анархії та є тереном кривавих військових подій. Отже, коли взяти під увагу, що на стороні Польщі стоїть завжди Франція, що інтереси Росії підпірає досить сильно Англія, що Америка та Японія майже незацікавлені спеціально в українській справі, що Україна є в значній частині окупована чужинцями, що наші вороги всякими брехнями представляють наш уряд національними большевиками, що буржуазія з України доказує нездатність нашу до творчої державної роботи, — то становиться зрозумілим, чому доля Галичини була вирішена тимчасово на користь Польщі, а не України. Як відомо, на конференції мира є і наші прихильники, але вони теж не змогли допомогти нам виграти справу з Галичиною, бо проєкт утворення з неї окремої тимчасової неутральної держави, який вони підпірали, перепав через всякі загрози з боку Польщі, що до її участі в боротьбі з большевиками. В якій мірі причинилася шкодливо для долі Галичини „сепаратність виступів“ деяких членів нашої делегації-Галичан, нині ще важко сказати, так само як невідомо, наскільки пошкодили галицькій справі і ті самочинні виступи в імені українського уряду, які робили такі пани, як Курдіновський, Павлюк і інші.

Після цих невдачних для нас переговорів в справі Галичини конференція мира перестала деякий час цікавитись українською справою, перейшовши до всяких других справ. Правда в спеціальній польській комісії при конференції мира галицька справа ще й досі остаточно не розв'язана, і можливо незабаром вона ще раз буде поставлена на порядок. Поляки дуже невдоволені провізоричним вирішенням долі Галичини і домагаються приєднання цієї української землі назавжди до Польщі, але цьому спротивляється головним чином Англія, можливо маючи на увазі претензії на Галичину з боку Росіян, а можливо і в інших цілях. Останні місяці українська делегація продовжувала свою звичайну роботу, як то роблять всі інші делегації, підготовляючи ґрунт для тяжкої боротьби з нашими ворогами, коли великі держави ходом подій в Східній Європі примушені будуть приступити до вирішення, як тут кажуть „російської“ проблеми.

Треба наперед констатувати, що в Парижі ніякої Антанти немає. Кожна велика держава дбає головним чином про себе. Америка, як відомо, виграла війну економічно і, не бажаючи втручатись в європейські справи політичного характеру, робить рішучі заходи, щоб використати Європу, як багатий ринок. Англія, ослабивши себе фінансово-економічно, стала одначе гегемоном в Європі в політичному відношенні і часто спільно з Америкою вирішує всі справи, як хоче. Франція занята своїм внутрішнім життям більше, ніж закордонною політикою, дуже великої ролі нині не відіграє. Особливого зацікавлення східньо-європейською проблемою у Франції не помічається — французькі дипломати зацікавлені більше Польщею, ніж Росією, і бояться тільки спілки Німеччини з Росією. Здається з цих мотивів і Англія так рішучо допомагає російським монархістам, не бажаючи полишити Росію в залізних руках Німеччини. Але о скільки спроби Росіян відбудувати Росію не вдаються, о скільки в Росії твердо тримаються большевики, а новоутворені держави поволі увільняються як від большевиків, так від російських монархістів — великі держави емпірично шукають нового шляху і засобів розв'язати східньо-європейську проблему так, як розв'яжеться вона на місці силою зброї.

Характерно є те, що балтійські держави, увільнивши свої території від большевиків, розпочинають навіть за згодою Англії серйозні переговори про перемир'я з Совітською Росією. Кавказькі держави ще раніше за допомогою Англії добилися встановлення демаркаційної лінії з армію Денікіна. І тільки Україна, Дон, Кубань, північний Кавказ та Білорусь ще й досі являються тереном військових подій, ще й досі тут російські імперіялісти ліві і праві а також Поляки мають можливість нищити народне добре, точити народню кров, сіяти анархію та підтримувати економічне безладдя.

Для нас очевидно, що від самого населення та урядів цих держав головним чином залежить їх доля. Коли вони зможуть, розбивши своїх ворогів, увільнити свої території від чужоземної окупації, вони тим самим здобудуть собі визнання своєї державности і волю. Коли ж вони не зможуть увільнити збройною силою себе від ворога — така їх доля чекає і на міжнародньому трибуналі.

Характерно, що з того часу, як українські війська взяли були Київ, а як також розпочалися військові операції проти Денікіна, у Франції, як і на конференції мира, піднявся значно інтерес до України, і це навіть почало відбиватися на долі Галичини. Польські претензії все більше викликають невдоволення навіть поміж адептами історичної Польщі. І тут не рідко можна почути думку, що від результату військових операцій поміж Петлюрою та Денікіна залежатиме доля всіх новоутворених держав. Але ми всі знаємо, що мало знищити Денікіна, необхідно крім того вдержати фронт проти большевиків, щоб не повторилася торішня історія з повстанням проти гетмана. А це очевидно можливо тільки тоді, коли Україна, Дон та Кубань матимуть військовий союз для оборони себе як від Денікіна, так від Леніна-Троцького.

На конференції мира не раз можна було чути, як дипломати Антанти з роздратованням висловлюються проти всіх новоутворених держав на Сході Європи; заявляють, що досить для них роботи і з новоутвореними державами бувшої Австро-Угорщини. Навпаки навіть наші прихильники підказують нам іти шляхом балтійських та кавказьких держав, які тримаються одна другої і заключили між собою союзні договори. Отже, як для оборони своєї державности нині, так і в будучині, обставини диктують нам — вступити з Доном та Кубаню а також можливо з північним Кавказом у військовий союз, щоб таким чином знищити Денікіна а також втриматись проти большевіків.

Коли таким чином на Сході Європи утворяться такі три групи держав, як балтійська, чорноморська та кавказька, які збройною силою оборонять себе від ворога, то великі держави примушені будуть їх визнати, як визнають вони і Совітську Росію.

Балтійські та кавказькі держави, які нині мають щастя тимчасово спокійно організувати у себе державний лад, з великим хвилюванням слідкують за тою страшною і великою боротьбою, що відбудується нині на широких полях України, бо дійсно тут, а не на конференції мира, буде вирішено питання, чи буде існувати відбудована Росія, чи будуть визнані всі новоутворені держави. Отже всім їм ясно, що перемога тих чи інших Росіян принесе кінець їхнім мріям про свою незалежність та суверенність. А великі держави в свою чергу нині зовсім инакше відносяться до можливості замирення з большевиками. Тепер цілком инша ситуація, ніж то було кілька місяців назад, бо большевики нині не загрожують Європі так, як то було раніше. Правда, і в Англії, і у Франції та Італії, а також в Америці робітничий рух прийняв почасти деякі большевицькі гасла, але, не кажучи вже про инші верстви суспільства, там навіть частина робітників ворожо відноситься до большевизму, що унеможлиблює всякі спроби до якихсь серйозних виступів з їхнього боку. А коли большевики примушені будуть замиритись з новоутвореними державами, то тим самим Совітська Росія буде одрізана усіми державами від решти держав Європи і нічим їм не загрожуватиме. Питання ходитиме більше про зміст мирового договору з новоутвореними державами, ніж про якусь большевицьку небезпеку.

Таким чином, чи конференція мира, чи Ліга Націй, чи яка инша міждержавна організація рахуватиметься тільки з фактами, а не з правом на самовизначення народів та принципами справедливости чи гуманности. Перемога збройною силою принесла Європі Брест-Литовський договір, та сама збройна сила записала в історію людськості Версальський та Сан-Жерменський мирові трактати — збройна ж сила продиктує ще один мировий трактат.

Париж, 20. листопада 1919.

В. Кушнір.**Югославія і Україна.**

Української держави не визнано досі ні одною з держав світа. Її визнання середньо-європейськими державами уневажнено правно через уневажнення берестейського мира. Світова дипломатія з великою обережністю, ба навіть з деяким острахом забирається до розв'язки великанської східно-європейської проблеми. Ця обережність тим більше оправдана, що кожний з дотеперішних кроків, починаних цею дипломатією на терені східно-європейської політики, не давав досі рації орієнтації цієї спільки, що взяла на себе гігантське завдання надати новий вигляд карті Європи і не тільки Європи. З безпардоністю розчленовано або перемежовано ряд країв, приналежних до географічної і політичної середньо-європейської системи, але цей розмах спинився вже на західній випуклині системи східно-європейської, на східній Галичині, якої дефінітивне призначення в мозках арбітрів нової Європи колишеться між трема евентуальностями: приналежності до Польщі, України і Росії. Ряд помилок і розчаровань, викликаних орієнтацією антанти на російську реакцію, невдатні спроби з Колчаком, Денікіним чи Юденічем, це тільки ряд переведених доказів на те, що стремління відбудувати Росію на звалищах давньої будови, зведеної на протязі століть, це тільки марна утопія. При всім тим треба однак зазначити, що признаючи уряд Колчака чи Денікіна, антанта тим самим не сказала і навіть може й не задумувала сказати свого останнього слова про розв'язку східно-європейської проблеми. Признаючи одно чи друге російське правительство, антанта тим самим ще не сказала свого останнього слова й про будуче окраїнних земель давньої Росії. Не дозволили також з'усилля українського народу, що без нічийої помочі, з власної відпорної сили від кількох літ бореться на чотирі фронти, сказати антантським можновладцям легкодушно останнє слово й про майбутнє України. Коли всеж таки Україну не визнано досі як державу, то після стільки проречистих виявлень волі українського народу, сьогодні серед європейського і позаєвропейського політичного світа немає сумніву, що Україна існує як окрема національно-політична індивідуальність, і питання йде тільки в цім напрямі, яке місце признати цій одиниці на руїнах колишньої Росії. Формальним висловом цього може бути й факт, що ніяка з держав, до якої український уряд вислав досі своїх уповноважнених заступників, не відмовляла їм своєї гостинности, і хоч українська держава не визнана, то ці заступники виповняють в дотичних державах функцію представників свого уряду, а в деякій мірі й функцію контрагентів. Признається їм на кожний спосіб також право сповняти консульські функції, отже передовсім виставляти подорожні документи. Признавання подорожних документів, виставлюваних органами української влади, розуміється не має значіння прецеденту, обов'язуючого в напрямі признання України як держави. Воно є тільки природним наслідком сили України як самочинного поки державного організму. Як довго існує територія, опанована українським урядом, з якої і до якої йдуть подорожні, так довго можуть вони їхати туди і відти тільки за згодою органів української влади, отже на основі українських паспортів і українських віз.

Вилім в цій практиці зробила новоповстала югославянська держава, засвідчаючи рядом актів своє принципіально неприхильне становище до України як державної одиниці. Найяркіші з цих актів це відоме уневажнення виставлених спершу віз на паспортах кількадесяти членів Української Республіканської Капелі, дальше демонстрація югославянського посла в Празі проти участі голови Української Дипльо-

матичної Місії тамже з нагоди повитання чеського міністра Бенеша в ряді дипломатичних заступників чужих держав, врешті відмова віз на українські паспорти делегатів Союзу українських журналістів і письменників на конгрес югославянських журналістів з боку югославянських посольств в Празі і у Відні. Рядом з тим, як самі головні держави антанти, визнаючи уряд Колчака, рівночасно дають доказ непередсуджености української справи респектуванням політичних представників України і їх українських документів, то югославянський посол в Празі, др. Грібар — попри опереткового кандидата на президентуру „Південної Росії“ Крамаржа і Карпаторосса Глібовицького — оден з трійці ініціаторів неославянського конгресу з р. 1908, покликуюється при відмові віз для українських журналістів на директиви свого уряду, який не тільки що не признає української держави, але й вибігає поперед інтенцій самих антантських творців югославянського державного новотвору заявою, що для нього на всім просторі колишньої Росії існує тільки одно правління: Колчака-Денікіна.

За поясненням цього демонстративно ворожого становища югославянського уряду до української справи не треба далеко шукати. Його корінь лежить безперечно в старім зліквідованім панславізмі, який намагаються гальванізувати агенти російської реакції, що від їх кишить Югославія. Певна річ, що це становище югославянського уряду до української справи не є впливом політичної мудрости. Перевести доказ в цім напрямі приходиться досить легко. Доказом може послужити хочби й переоцінка відношення до східньо-європейського питання взагалі й до українського питання зокрема, яка дається завважати серед чеських учителів славянської взаємности. Цю переоцінку диктує хід актуальних історичних подій, подиктує він її напевно й югославянським недобиткам старого панславізму. Від того часу, коли зродилася всеславянська ідея, з якої черпали завзяття у боротьбі з своїми ворогами малі славянські народи на заході і півдні Європи, обставини основно змінилися. В інтересі еманципації тих народів, загрожених з одної сторони германською, з другої туранською расою, лежало існування великої Росії, як постраху на цих їх ворогів, а національний сепаратизм Українців уважався ворогом не тільки Росії, але й чеського і балканського панславіста. Та дякуючи рядові балканських воєн і передовсім останній світовій війні, картина міняється. Зміняється вона, бо випирається з Європи турецький володар Балкану, бо ослаблюється другий великий противник славянства, Німеччина; зміняється вона передовсім і тому, що коли всі ті дрібні народи добиваються самі остаточно політичної волі, то рівночасно впрах розбивається сама виідеалізована покровителька славянства, царська Росія, а на її місці зарисовується будова ряду нових свіжих національних держав, і в лоб бере найбільша брехня девятнадцятого століття — теорія про єдинство руського народу.

Все це факти і події, які не можуть не вплинути на зміну орієнтації у кожній думаючій одиниці на справу східньої Європи, якої визначною частиною є власне справа українська. І ми бачимо, що серед політично зрілого чеського суспільства повидимому швидким кроком переводиться ревізія давньої орієнтації на панславізм і Росію. Правда, німецький ворог повозбудованої чеської держави тільки ослаб, ослаб хоч у всіх суставах і на довший час, але власне тільки ослаб і знову скорше чи пізніше зможе стати грізним малому славянському сусідові, і чеська політика мусить йти по лінії з'єднання приятелів не тільки на заході, але передовсім і на сході, тим більше, що ці східні приятелі більше дають, ніж беруть. Чеський рахунок на славянську взаємність не перестав бути актуальний. Але тверезий політик не буде будувати на піску. Тверезий чеський політик вставить давнє російсько-панславистичнє

активум поміж дубіози, і ми дійсно бачимо, а хто добре знає чеську політичну душу, тому тяжко з диву зійти, що ряд найбільше визначних чеських політиків, ряд головних органів преси й цілі партії, що їх усе політичне думання було просякне русофільством, що в їх очах український рух уважався тільки зрадою на славянстві, сьогодні хоч з обережністю стали ставитися позитивно до української національної, а навіть державної справи та свої славянофільські сантіменти стали поширювати й на український нарід. Політичні і економічні інтереси велять Чехії шукати тісного звязку із сходом Європи. На цій дорозі чеський політик і комерсант стрічає передовсім великий український нарід, що виявив свою незломну волю до політичної самостійности. Ставитися поперек дороги його стремлінням значило-б придбати собі ворога; заховати строгу неутральність, коли не виявити активну поміч, значить з'єднати собі прихильника на цім просторі, куди звернені очі чеського політика і купця.

Такої політичної зрілости не слідно в політичних кругах Югославії, як про це свідчить ряд неприязних актів югославянського уряду супроти офіційальних і неофіційальних представників українства. Це — коли відкинути пояснення інтригою колчаківських агентів — тим більше незрозуміле, що наколи між Українцями і Чехами бували часті політичні непорозуміння і навіть конфлікти практично-політичної натури, хочби в давнім австрійським парламенти, то між Українцями і Югославянами таких непорозумінь не бувало, а навіть можна було добачати деяке взаємоприхильне відношення. Корінь неприхильного відношення югославянського уряду до української справи лежить безперечно в давній орієнтації славянських народів Балкану на панславізм. Орієнтація на Росію являлася через довгі десятки літ дошкою ратунку тих народів перед Туреччиною і Мадярщиною, і треба признати, що рахунок був через деякий час оправданий. Остаточо рахунок цей зліквідований до ґрунту. Небезпека перед обома народами туранської раси минула безповоротно, але що найважніше, минулася й покровителька балканських Славян, давня Росія. Якби там і не уформувалися відносини на Сході Європи, то певна річ, що одиноким а бодай найважнішим народом давньої Росії, з яким силою географічного положення прийдеться стрічатися балканським народам, це власне Українці, які, будь вони й складовою частиною сфедералізованого сходу Європи (недопустимий зрештою в умі Українця мінімум їх майбутнього політичного положення), творитимуть могутню державно-політичну індивідуальність. Не добре творить югославянський уряд, виявляючи в цей, скажім легко, несмачний спосіб своє неґативне становище супроти українських змагань, не добре творить експонуючи себе, уряд будь що будь не надто вже важної новоствореної держави, узалежненої від великих держав антанти, як першого здеклярованого противника української держави в той час, коли самі ці великі держави не сказали, а хто зна чи й зможуть сказати в цій справі своє рішуче і рішаюче слово.

Нам хочеться вірити, що неприязного до нашої справи становища югославянського уряду, який остає під сугґестією пресловутого Бобрінського і тов., не поділяє й сам народ Югославії. Хочеться нам вірити в це, і одним з доказів цього буде хочби факт щирих запросин, з якими товариство хорватських журналістів звернулося було до союзу українських журналістів і письменників взяти участь в сім конґресі. Коли українським гостям, запрошеним хорватським товариством, югославянський уряд заступив дорогу перед ворітьми Югославії, то, звичайно, буде це річю цієї поважної громадянської установи, якою єсть згадане хорватське товариство, розрахуватися за

цей афронт, який є афронтом для самогож хорватського товариства, із своїм урядом. Для нас самих щира воля югославянських журналістів повитати у себе „як мога більше число українських журналістів“ єсть доказом, що становище югославянського уряду не є всеж таки ідентичне із становищем югославянського громадянства.

Остап Грицай.

З Письменства і Мистецтва.

„З глибини життя.“ Драма на 5 дій, Елисея Карпенка. Виставлено 30-го листопада 1919. у Відні, на сцені українського робітничого тов. „Едність“.

Українська драма — це все ще зачарована лихою судьбою царівна-красуня, якої найглибша душа сном оповита та наче дожидає свого пробудження під поцілунками якогось могутнього лицаря творчої Краси. Правда — не одному з наших найкращих представників драматичного слова доводилося вже досіль овівати творчим подихом світ української Мельпомени. І на сотки числити приходиться нам поетичні пам'ятники на шляхові, який герої нашої творчості прорубували до вершин терему цієї найгордішої між усіма Музами. А проте на найвищих верхівях не став ще там з них ніхто. Корнило Устянович і Михайло Старицький, Карпенко — Карий та Марко Кропивницький, а з найновищих Леся Українка та Володимир Винниченко — те все предтечі, а не Месії, гарні працюючі на важкому шляхові, а не великі переможці. Устянович надто захоплений Шекспіром і сливе без сили в володінню вищим словом, Старицький, Кропивницький та Карпенко-Карий обмежені більш, ніж слідує духовими границями буденщини, Лесі Українці трудно — може з виїмком одної одинокої „Орґії“ — одоліти нетраїчну настроєву мякість її глибоко ліричної вдачі, а Винниченко остається і на сцені чудово інтересним — оповідачем, герої якого — то проминаючі конфлікти в життєвому середовищі, а не справжні репрезентанти вічної боротьби людини із судьбою. Творця нашої великої національної трагедії ми ще ждемо. Але саме тому всяка нова поява в нашій драматичній творчості більш достойна уваги, ніж інші твори нашого Мистецтва, а всякий поступ в ній — надзвичайно цінний.

Ось чому й хочу обговорити тут ближче премієру, трагедію нового нашого драматичного поета, Елисея Карпенка, „З глибини життя“, та по можности зясувати утворений нею світ.

Світ?

Справді-ж — наш це світ, кровю нашого народнього серця оживотворюваний, розгорнений перед нашими очима глибинами цього життя?

А головне:

Чи це той вищий, вічною судьбою людини освячений світ великої трагедії, образу якого прагнемо, якого ждемо, — чи це знову той

же химерний світ нашого буденного побуту, з'ображуваний вже стільки разів нашими давнішими драмами?

Який-же це світ?

І от з піднесенням завіси бачимо ми перший його прообраз: внутро української мужицької хати. І людей її у ній бачимо: хлібороба Трохима та його сімю дружину: Устю, сина Харитона, дочку Олену, діда, а згодом і брата Трохимового Олексу. І протягом цілих п'яти дій сцена не змінюється ні разу: ми все бачимо той самий образ тої мужицької хати і все бачимо цих самих людей: Трохима і Устю, Олену і Харитона, діда і Олексу. А з цих людей найбільш живучий, найбільш голосний — сам господар — Трохим. Але головно і тільки — він. Трохим. Невсипущий, до жорстокости невисипущий тиран цієї хати і цієї сім'ї. Син його Харитон лежить важко хорий, повалений на смертельне ложе недугою, викликаною саме цією тяжкою невисипущою працею для гроша, але Трохим не журиться сином. Жінка Устя у вічній роботі мов безвольна стала, сліпо кожного приказу Трохима слухаючи, втеравши силу одним словом проти нього озватися. Але Трохимові це гаразд. І дід, батько його, мов закріпощений раб в хаті сина карається, але Трохим не відчуває недостойности цього. Так ось має бути — невисипущо жорстоко на смерть і життя має всякий у цій сім'ї змагатися з працею дня, бо треба йому — цьому Трохимові — скарбу великого, скарбу неоцінного:

Землі.

Харитон: З вашими грошима...

Трохим: Не хочу я їх. Земельки нам треба, шовкової цілинки... Сірих воликів, овечат нема на чім тішити... Та й що можна зрівняти з тим, коли вийти з косою на власну землю і потягнути золотий покіє за покосом... Оттакі брині, греблі наче... І тут же ще й знати, що твої лани придбано не чужою, а тільки своєю тяжкою працею. І сумління чисте і щастя, що аж немає де діватися з ним... А що-ж буде, коли земля вже нашою стане?...

І на цю землю Трохим так безсонно робить. Зза неї він так нечувано закріпощує жінку і дітей і батька рідного, не розгинає сам спину ні в день, ні в ночі, наводить на сина вбивчу недугу, вселює духа страшної люті, страшної ненависти в Олену, обшукує брата і людей, не знає ні свят, ні неділі — все зза цієї своєї мрії:

Землі.

Пан йому хоче її продати, цю леваду, що межує з його полем, і Трохим не знає втоми, не знає спокою, доки вона — доки земля не буде його. Правда — вміраючому зза праці Харитонові конче треба-б кращої їди, а й ціла сім'я навіть на святий вечір не бачить нічого кращого за хліб і огірки. „Від засмаженого димом борщу вашого гіршає мені...“, проситься хорий Харитон. Але Трохим раз роздратовано відповідає: „Хочеш, аби тебе на сало годувати?“ Такий жадливий, такий засліплений жаданням землі він стає. Йому й не страх силувати Олену віддатися за німого Зубенка, аби тільки з того були гроші. ... „Вони здавна хазяїни. А що німий!... Дві сотні карбованців дає. Розумієш? Двіста! В такий для мене скрутний час...“

Скрутний, бо його сусіди Красенки такіж жадливі дцеї панської левади, як і він сам, а в нього ще немає всіх грошей. Так давай-же ще дужче боротися за неї, і опять іде ця безсонна божевільня своїм завзяттям праця; недужому синові не можна ні лічитися, ні спокою для нього нема у цій хаті, ні їди, і немає сну ні віддиху матері, ні виснаженому як товарина дідові, і немає ніякого просвітку, ніякої радості цій роздратованій вічною панщиною Олені.

Олена (заходе. Риється в миснику).

Харитон: Ти, Олено, знов Сірка лупцювала?

Олена: Дрючком.

Харитон: Аж сюди було чути, як він скавучав.

Олена (дивиться в вікно): По спині, по ребрах.

Харитон: За що?

Олена: А за те, що в силі подужати його.

Харитон: Воно німе, жаліти . . .

Олена: А нас жаліють? Та була-б у мене тільки сила, то я-б . . . І батькові і всім гадам — горлянки поперегрязала-б. Першому за те, що-б не за скотину мене він мав, а иншим, що-б не глузували, що ходю на поденщину та не маю в чім у неділю за ворота вийти. Батько мене на поденщину турить, через нього й празникової одежі не маю. А вони . . . гади. А там . . . Де найтяжча рота, де найглибша прірва — зараз Олену-багачку туди . . . І кожен тебе обливає такими речами, що . . . О, коли-б то сила . . . Коли-б сила . . .

Та хоч і як позірно безпомічна вона проти цього невмолимого свого батька, Олена все таки сильніша за всіх: сильніша за недужого Харитона, безвольну матір, раба діда та другого раба — Олексу. Проти лютого своїм завзяттям стремління Трохима стає жагучий своєю пристрастею бунт Олени, бунт живучого життя проти вбивчого ярма Трохимової волі, бунт стоптаної людяности проти ідола буденщини, бунт страшливо поневолених дітей проти горесно засліплених батьків, які за ціну останньої каплі крові в себе та цих дітей своїх хочуть добути одного тільки:

Землі.

І нема сумніву, — що конфлікт, сотворений і виведений такою експозицією нашої драми, справді глибоко трагічний і саме стільки живучий та правдивий зі становища нашого народнього життя, скільки із погляду на життя людини взагалі. Могутнє, найглибшу душу людини, усі її найтайніші сили захоплююче, вичерпуюче та вампіром випиваюче стремління — це-ж перша велика умова всякої справжньої трагедії, — і чим дужче людина ним захвачена, чим пожертвування її для цього стремління глибше, тим і вершини людського трагізма, репрезентовані цею героїською людиною, гордіші та величею своєю кращі. Тим то і байдуже нам в трагедії, чи стремління героя етично добре, чи ні. Великі мистці трагедії навчили нас добачати і дивуватися красі душевної сили, душевного завзяття навіть і там, де це стремління людини злочинне, а навіть там, де воно кладе ціле окруження, ціле середовище на свій вівтар жертвою. Як ось могутнє стремління Макбета або Ричарда III., Яга або Марґарети, Карла або Франца

Мора. Це все жорстокі, злочином до своїх цілей добиваючіся душі. А проте вони безсмертно гарні.

Тою своєю надлюдською волею життя. І колиб ці два репрезентанти противних собі життєвих змагань в нашій драмі, а саме Трохим і Олена, — з цілою послідовністю ідучи до самого кінця по великій лінії первісного свого замисла, прямували до своєї ціли і за всяку, і найгореснішу — ціну обстоювали та виборювали собі те, що являється пожадою їх химерних душ, то нашому авторові можеб було і справді вдалося сотворити вражаючу трагедію мужицького, непереможною принадою Матері-Землі захваченого життя. Але до того мусять великі рішаючі моменти трагедії являтися нам вислідом найглибшої душі героїв та не сміють ці великі моменти слідувати так сказати з надвору, як случай, спричинені друго- та третьорядними, поза властивою акцією стоячими, особами: ці великі рішаючі менти мусять стояти в найглибшій звязи з душею головних героїв.

А тут? Деж цей головний мент, який рішає про те, що буде з землею? Що буде зі стремлінням Трохима? І ось цей рішаючий мент виведений автором так, що Трохим вкінці іде до пана платити за землю гроші; — стрічається у нього одначе з відмовою, а то тому, що Олена, яку пан перед тим зачіпає, вдарила пана і цим розбудила в нім лють, зза чого він і помстився на Трохимові, відказуючися продати йому землю. Але хоч і як переконучий на вигляд цей зворот в драматичній ситуації, — то він всеж таки являється случаем, бо від самого початку не приготований, цілком несподіваний, а тим самим для психіки головних героїв, на мою думку, вповні безвартісний. Цей інцидент з паном цілком инакше виглядав і цілком инакшу вартість мав би для нашої трагедії, як би Олена свідомо з глибин якоїсь первісної, раніш вже задуманої акції перехрестила дорогу батькові у пана, свідомо помсти шукаючи за поневолену молодість.

Тоді-б ми бачили волю проти волі, стремління проти стремління, жагуче життя проти жадливого до багатства тирана батька. Так одначе Олена тільки цілком інстинктивно, так сказати проти своєї найкращої волі витворює обставини, ворожі для стремління батька, обнизуючи тим вперве високий трагічний уровень експозиції. Але за цим случаем у пана — ідуть зараз другі, зводячи драму протягом одного — третього — акту, з вершин трагедії у томливий хаос чисто зовнішніх випадків.

Та хоч і як дуже чисто драматична структура нашого твору захитана таким цілком випадковим, цілком від героїв независимим моментом, як отця по за сценою подія з паном, — то найглибші основи задуманого поетом дійства всеж таки могли-б стати для нього справжньою опорою до самого кінця, коли-б Трохим був до кінця справді гідним репрезентантом мужицької пожади землі, справді гідним репрезентантом свого стремління, обороняючи його зараз перед Оленою. Але на здивовання читача так воно не є. Трохим, правда,

спершу, являючися в хаті після відмови у пана, в сцені повній драматичного напруження береться карати дочку, але кінець кінців не осягає по за лайкою проти Олени нічого, за теж кидається розлюченний опором здорової, кріпкої дочки на смертельно недужого сина і пів свідомо, пів несвідомо — душить його, стаючи тим убійником власної дитини. Це — найвища точка, до якої автор допроваджує своє драматичне дійство. Це трагічний осередок, трагічна катастрофа в цій штуці, яка робить на глядача можливо некорисне, а хвилями просто немиле вражіння, бо властиво цілий цей страшний вчинок Трохима не стоїть в ніякій звязи з первісним заложенням цілої драми і є другим великим випадковим моментом, для якого глибшого оправдання з кожного боку бракує. Брак його передовсім з огляду на хворого Харитона, який своєю повною пасивністю протягом цілих трьох перших актів скорше в силі збудити співчуття у батька, а не таку лють, яка важиться і на його життя. Чого-ж осягає Трохим тим душоубством? Атже Харитон не був досіль небезпечним противником батькових замислів. На теплі води ще не їздив, батькового гроша ще не стратив, а з другого боку не бачимо у нього ніякого ворожого замисла проти батька на будуче. Так при чім це його убивство?

Можна би його ще порозуміти і оправдати тим, що автор з цього вбивства виводить в кінцевих діях якесь велике дійство, яко вислід цього випадкового моменту з паном та цього випадкового моменту з удушенням Харитона. Але Трохим до самого кінця на велике щось неспосібний. Він, правда, уміє мріяти про землю, уміє бути безсердечним тираном для свого оточення, — та тоді, коли йому приходить постояти за своє стремління — за цю святу землю, тоді він смішно мягкий вдячею слабодух, немічна жертва світа і людей, людина, яка не в силі піднести рук до рішального діла. Воно аж не мило бачити глядачеві, як цей недавній тиран вицілює руки Насті, діда та Олени, щоб вони тільки змилювалися над його немічю проти пана та допомогли йому. І дивно бачити глядачеві, що цей Трохим, який спершу являється дужим бойовником за землю, при кінці стає боятися кожної тіни і згодом тратить усякий ґрунт під ногами. З четвертим актом Трохим — це вже тільки низка модерньо хорих нервів та мімозно ніжних настроїв, який слухає пошепти людей, що хочуть відкопувати сина та братову, мучиться візійним видом задавленного сина та вкінці — велить дідові підпалити Красенків, а сам іде — вішаться. Таким чином дід, ця особа, яка протягом пяти дій зі становища дійства була повною нулею, таким же випадковим — третім з ряду! — рухом обставин, як Олена й Харитон, — закінчує на зверх акцію, з якою не мав душевно нічого спільного, а Трохим кінчить в стодолі не так самогубством, як повним банкрутом своєї індивідуальності і свого стремління.

І от із справді трагічно заложеного дійства не остає при кінці ні сліду, а глядачеві приходитьсь вдоволитись на кінець кінотеатраль-

ними ефектами другорядної міри, які вже з психольогією не мають ніщо спільного.

Такий наш погляд на цей найновіший твір в області нашої драми, як що прикладати до цього міру справжньої трагедії, а я думаю, що іншої міри нам прикладати і не слід, і це цікаво. І на загал у нас переконання, що вражіння, яке вистава цієї штуки зробила на публику, скажімо на присутних тут заступників письменницьких та інтеллігентних кругів, це — потвердження осуду, викликуваного і уважним читанням. Почавши від третього акту, глядачі тільки з трудом слідили за ходом творчої думки, а закінчення почувалося загально — як велике розчарування.

Причинилася до того однак й помітно слаба гра акторів. Сам Трохим, граній автором, хоч чудово ухарактеризований — не панував своєю креацією над публикою головно зза надто м'якої, просто настроєво ліричної дикції, яка стояла весь час в дивнім контрасті до високого, дужого на вид мужика, а з других тільки одна-одинок Олена (п-ні К.) просто захоплювала глядача живучістю та духовою глибиною своєї гри. П. Бахмач і ш. представниця Усті грали в своїх межах бездоганно, але вони не могли дати того, чого не дав їм автор.

Та як би й не проходило оцінювати вартість трагічного зображення в утворі Е. Карпенка, — нам треба всеж таки признати, що спроба його дуже помітна, що свідчить вона більш як раз про його хист сотворювати і поглиблювати драматичні настрої і картини, та що там, де його драматична думка буде зображена з залізною послідовністю великої волі — що там воно досягне видатніших творчих висот. І яко таку, глибше подуману спробу драматичного творення хочемо річ п. Карпенка привітати і цінувати.

N. V.

Лист з Парижа.

4. листопаду приїхала Українська Капеля до Парижу, одержавши нарешті французські візи.

6. листопаду відбувся в залі Gaveau перший концерт. Цей концерт підготовлявся дуже короткий час, всього тиждень, але труди, покладені на нього, не пропали даремне: зала була повнісінька і, що найголовніше, серед слухачів були найвизначніші представники преси, музичні критики і музики Парижу.

З початку публіка, як і всюди, прислухалась до поважних кантів і вітала їх рясними оплесками, але перша-ж весела колядка: „А в куцівці церкву будують“.. викликала бурю захоплення, і концерт скінчився оваціями: чотирі пісні були повторені, п. Кошиця вітали без кінця. Треба зазначити, що співаки відчували, що вони співають в Парижі, головнім центрі подорожі, і дійсно співали, як рідко. Не даремне Французи писали потім: „як далекі ці люде від нашого жалкого душевного стану; яка віра відчувається в них! Яка безмежна відданість спільній ідеї, скільки любови до мистецтва, якому

вони служать так побожно!“ „Виконання хору бездоганне. Але цього мало — цей хор має щось більше й краще: щось невловиме, якийсь флюїд, що розливає сяйво навкруги і передається слухачам, викликаючи екстаз“.

Хор отримав чотирі розкішних кошики з квітами, які прикрашали сцену підчас співу, додаючи концертowi святочний вигляд. І публіка поділяла це наше свято: підчас антрактів заля шуміла, хвилювалась, ділилась вражіннями, тільки й чути було: *c'est merveilleux, superbe, splendide, épatant, c'est un véritable orchestre vocal...* Про Кошиця не на жарти говорять в Парижі, що він гіпнотизує співаків — таке вражіння робить його незвичайно виразна міміка.

Другий концерт, що відбувся 12. листопада, був на користь французького Червоного Хреста. В улаштуванні його приймали участь пані з найвищої французької аристократії. Знову повна заля *Gaveau*, знову квіти, привітання за кулісами підчас антрактів, безконечні оплески й повторення.

Третій концерт 15. листопада почався дуже урочисто. Вже перед виступом співаки довідались, що будуть квіти від Симона Петлюри — чудовий кошик з 80-ма трояндами по числу співаків. З початку не вірили, але нарешті вияснилось, що власне в той день прибув до Парижу кур'єр від Петлюри, який між іншими дорученнями привіз доручення про квіти. Стільки радості було, стільки вдячності за цю милу делікатну увагу.

Цей третій концерт був дійсним святом. Підчас антракту до п. Кошиця чергою підходили представники від молодих французьких музиків, артисти, ліричні критики, видатні композитори, письменники, представниця від жінок-артисток і т. д. Всі ці гості залишали свої підписи в памятній книжці Капелі. Кільком з них, на їх прохання, п. Кошиць призначив побачення після повороту з провінції. Завітала до Капелі і п. Юнг-Клемансо, дочка п. Клемансо. З чаруючою французькою чемністю вона дякувала п. Кошицю за чудову музику, казала, що не могла собі уявити подібної краси, що не може прийти до себе від такого глибокого вражіння, просила звертатись до неї, коли Капелі буде потрібна заля державного оперного театру, заля Сорбони, або яка інша з тих, що в розпорядженні Уряду. „Ви повинні мати залю, гідну вашого прекрасного співу“, закінчила панна Клемансо свою розмову з п. Кошицем.

Через день після цього концерту Капеля виїхала на французьку провінцію. Вже відбулися концерти в Бордо, Тулюзі й Марселі, а ще мають бути в Ніці і в Ліоні.

По коротких відомостях і деяких вирізках з місцевої преси видно, що й французька провінція уміє цінити Капелю. Один тулюзький критик так кінчає свою рецензію: „У багатьох я бачив щирі сльози, сльози стояли і в моїх очах, добрі сльози хвилювання й радості“.

В Марселі концерт пройшов блискуче. Дуже цікаво відзначити урочистий раут в Марселі, улаштований французькою Торговельною Палатою на честь Капелі.

В Ліоні, де концерти мають відбутися 3-го, 4-го грудня, уже випродані всі місця в великім опернім театрі.

5-го грудня Капела повертає до Парижу. Сензаційний успіх трьох концертів, які відбулися в невеликій порівнюючи залі Gaveau, заставляє Капелю ще дати ряд концертів в грудні. Треба також мати на увазі дуже важні обставини, які відбилися на перших концертах Капелі. 16-го листопаду закінчилися вибори до парламенту, а вся перша половина листопаду пройшла в передвиборчій гарячці. До того прилучився страйк друкарів: часописів виходило тільки кілька лівих органів, великі газети і досі не з'являються.

Отже ясно, що концерти Капелі, хоч і зробили максимум, можливий при цих умовах, однак не могли мати того розголосу в пресі, який з'являється нашою головною метою. До страйку успішно з'явитися лише 4—5 рецензій, тоді як майже всі головні часописи мали писати докладні звіти з концертів Капелі.

Концерти в грудню мають доповнити й довершити завдання Капелі в Парижі. Проектується три концерти в опері, три концерти в прегарній залі театру des Champs Elysées, два благодійних концерти — один на користь ліги Оборони Дитинства, а другий під протекторатом п. Юнг-Клемансо, два виступи на концертах першорядного музичного товариства Pasdeloup, концерт для народу, одним словом, часу не стає, щоби задовольнити всі бажання.

Капеля пробуде в Парижі до Різдва, а звідси найпевніше поїде до Італії, куди віза вже вироблені. Що-ж до Англії, то ця вперта держава офіційально відмовила Капелі дати дозвіл на в'їзд, але чи остаточно, побачимо.

Останніми часами Дирекція Капелі уживає енергійних заходів, щоби поїхати до Америки. З цією метою вона звернулася до канадійських Українців з закликом — допомогти приїзду Капелі до нового світу.

Закінчуючи цього листа, хочеться висловити те почуття, яке з'являється після кожного блискучого концерту Капелі:

Слава Петлюрі, ініціаторові Капелі.

Лист з Варшави.

(Від власного кореспондента).

Хаос в Польщі; Пілсудський і Падеревський;
сойм; криза кабінету; спекуляція; бунти і
демонстрації; Польща на вулькані.

Коли приходитьсь оцінити сучасне політичне і економічне становище Польщі, то можна його зхарактеризувати одним словом: хаос. Усюди, де тільки не глянути оком, на всі поля польського державного життя, — усюди панує хаос, брак відповідної орієнтації, брак одної якоїсь тверезої державної думки, якаб об'єднувала польське громадянство до спільної державно-творчої праці. Цей розвал державного

життя попав під теперішню пору у стан хронічний, і всі заходи направити його досі не вдалися.

Людьми, які безперечно мають великі симпатії серед всіх кол польської суспільности, є Пілсудський і Падеревський. Пілсудський, недавній член Р. Р. С., людина безперечно чиста і з широким політичним світоглядом, попав однак у вир боротьби партій і людей і, стараючись догодити всім, не може знайти відповідної рішучости, щоби стерно державного корабля звернути на правильну путь. Його нерішуча політика нашим і вашим довела до того, що він все більш і більш стає мальованим президентом, тратить останки влади, які ще мав в своїх руках, і його особа зводиться до репрезентаційної ролі польської республіки на зверх.

Инша річ Падеревський. Він великий артист, з великими зв'язками за кордоном, рішив покласти свої пальці замість фортеп'яна на живчик європейської політики. Людина недалеко, але вперта. Завдяки своїм зв'язкам він осягнув на мировій конференції максимум того, що Польща могла осягнути, і можна сміло сказати, що того не осягнув би крім нього ніхто. Поляки це розуміють добре і віддають йому належну дань усі, не виключаючи соціалістів. Але Падеревський був ще й міністром внутрішніх справ. І тут виявилась повна його нездарність, нерозуміння справ, брак всякого організаційного і адміністративного талану, і період його діяльності — це розвал внутрішнього життя Польщі. А це мусіло вплинути теж і на інші міністерства, і Польща станула знову „nierządem“, як і за часів Речі Посполитої.

Польський Сойм — це законодавча інституція, яка ніколи не має постійної більшости, а тільки принагідну. З важніших законів, які досі були ухвалені, це земельна реформа. Однак сойм каже своє, а сильні і впливові кола польської буржуазії своє. І тому ця реформа в життя не переводиться крім так званих „kresów“. В Сх. Галичині рішено перевести парцеляцію польських маєтків, але тільки на те, щоб спровести польських кольтоністів і в цей спосіб зміцнити „польськість“ Сх. Галичини. Про реформу земельну в Познанщині і королівстві ніхто навіть і не згадує.

В останніх днях політика польського уряду знайшла осуд і в соймі. Критичне становище Польщі, а передовсіи голод, брак соли, нафти, упадок валюти, лихий стан армії і др. затривожили послів, і вони з великою увагою вислухали знамениту промову посла Дашинського, який розторощив в щент політику і діяльність уряду. Слухав його весь сойм, слухали і міністри, і сам Падеревський. До цієї промови мусів достроїтися провідник польських людовців Вітос, і ці дві промови спричинили кризу кабінету.

„Kwiaty sałej Polski rzucą ci pod nogi, ale ustar“, сказав у своїй промові до Падеревського Дашинський. Цей вислухав, але рішив не уступити. А тоді весь кабінет подав Падеревському прохання про димісію. Сталась річ, яка в парламентарній практиці трапляється незвичайно рідко. Голова кабінету, якому висказали недовіря, не подався до димісії, а міністри внесли димісію не на руки

Пілсудського, як голови держави, а на руки прем'єра. Цей його крок пояснюють тим, що в останній мент підтримку Падеревському мали запевнити не тільки праві кола, але й народіві демократи. Щоби вийти якось із цього становища, праві пропонують, щоби Падеревський задержав прем'єрство, але йому буде додано віцепрезидента, який матиме владу у своїх руках. Ліві партії годяться на те, щоб Падеревський з огляду на звязки за кордоном задержав портфель закордонних справ, але домагаються іншого прем'єра. Переговори однак, які ведуться дуже інтенсивно, не довели ще до результатів. Правдоподібно Падеревському буде доручено утворення фахового кабінету, який матиме і піддержку соціалістів.

Коли в соймі і в уряді іде боротьба за владу, то серед самого громадянства нужда збільшається з кождним днем. Особливо на містах робітничі та інтелігентні кола просто умірають з голоду. Правда апарат апровізаційний в Польщі великий, однак він весь у руках спекулянтів, і спекуляція захопила усі поля апровізації. В Польщі нема хліба, нема вугілля, нема соли, нафти, військам на фронті бракує одержі і чобіт, а антантськими поїздами з Парижа під відом військового майна ідуть перфуми, люксусова білизна, жіноча одіж і т. п. Уряд безсильний що небудь зробити, а коли десь схоче здерти заслону, натрапляє на величезну панаму, у яку замішані високопоставлені особи, і мусить всю справу усувати. А тимчасом у військах повстають бунти, (прим. у Кракові, Мінську та др.), а в містах голодові демонстрації, ростріли невинних людей і т. п. Це все є знаменитим полем для большевицької агітації, яка ведеться по всій Польщі, а спеціально в королівстві, дуже успішно.

Можна сміло сказати, що Польща стоїть на вулькані, а її внутрішнє становище можна порівняти до того, яке було в Росії перед революцією. Перед трьома днями, 28. листопада, відбулась у Варшаві велика демонстрація, яку устроїла Р. Р. S. спільно з комуністами. Демонстранція відбувалась під большевицькими гаслами, а прикінці її дійшло до бійки між комуністами і соціалістами, з якої побідниками вийшли комуністи. Комунізм обгортає все ширші і ширші кола, вилив Р. Р. S. серед робітництва никне, і можна сподіватись вневдовзі великих демонстрацій по всій Польщі за диктатурою рад.

Варшава, 1. грудня 1919 р.

Кл. Я-ко.

Лист з Одеси.

Замітки учительки української школи.

Багацько було у нас сказано дужих слів, закликів, багато писано статей з приводу школи, але досі зроблено дуже й дуже мало: Майже нічого!

Школа занехаяна, забута. Величезні кошти були видані на всілякі місії, на малокровні невдалі газети, а школа — без книжок,

діти — обідрані, голодні. Вже минулою зимою не було букварів. Приходилося учити по складовій азбуці і тільки у клясі. В холодні місяці навчання було припинено за браком палива.

А на видатки хоч одної з тих місій або газет можна булоб-навчити де кілька сот наших малих громадян, дати їм змогу про-вести хоч півдня в теплій школі за розумним ділом.

І цього нема.

А большевики дбають про дітей. Вони витрачають незчислені кошти на школи, дитячі садки, санаторії і кольонії. У них діти не тільки вчаться, а мають їжу і навіть одіж по змозі.

І це цілком натурально. В такий тяжкий час школи, власне держава, мусить принаймі по великих містах годувати і одягати дітей бідноти, які більше, ніж хто инший, терплять наслідки розрухи. Значна частина їх, коли не всі, майже ніколи не бачуть гарячої їжи. Про одіж вже нема чого й казати. Особливо коли починаються холодні дні — ці маленькі людинки уявляють з себе якийсь дивний сумний маскарад. Чого тут не побачиш: хлопча в материній старій кохті, яка йому до пят, і дівчину, що виглядає, як кошеня в казці, з величезних батькових чобіт, тільки підраних так, що ноженята майже голі; а решта і зовсім боса в полотняних сорочках бігає по морозу.

Багацько помилок роблять наші ворогі — большевики, часто беруть через край, але вони іноді утворюють нове, і за це вони достойні поваги. А умінню виховувати дітей, — що є найважливішим ґрунтом держави, — нам варто у них і навчитись.

В Одесу, де мені довелося працювати у школі, вони прийшли по весні, і зараз жê були утворені відділи дошкільної і позашкільної освіти, і робота закипіла. Навчання по школам скінчилося досить рано — зате розпочалася літня праця. Були відкриті при школах дитячі садки „майдани“. Маленька публіка від чотирьох до восьми років записувалась до садку, від осьми й до 12-13 — на майдан. Майдани і садки були влаштовані в міських садах, або близько від них. Діти приходили зранку і проводили там годин шість приблизно. Як звичайно, заняття складалось з малювання, рукоділля, співу, ліпки, гри та бесід. Малі більш гралась, старші училися по волі. Раз або два на тиждень робили екскурсії: на берег моря, в степ за околицю міста. Часто ліпили, малювали або ліпили ілюстрації до якого небудь оповідання або казки. Але найкраще було-то співи.

Страшенно любили діти співати. Учили ми пісні з акомпаніментом п'яніна. Величезний гурт, чоловіка вісімдесят а то і сто, малих стоїть і поважно співає старі історичні пісні: „Ой, на горі тай женці жнуть.“ „А вже років двіста, як козак в неволі,“ або веселі: „Ой за гаєм гаєм“ і багацько чого иншого. І тоді вже рідко пустують або балакають. Ідучи на прогулку, вони гучно енергійно виспівували гимна, або марші. „Гей, там на горі Січ іде, гей малиновий стяг несе,“ або „Не пора, не пора, не пора Москалеві Ляхові служить.“

Двічі на день діти мали їжу, з них один раз гарячу. По середам і суботам бував лікарський огляд, при чому слабим давали

квитка на право лікування в безплатній амбулаторії. Для слабих дітей були улаштовані санаторії і кольонії на чудових дачах за околицею міста. Для сирот був утворений величезний захоронок у будинку бувшого кадетського корпусу, де містилося де кілька сот дітей, чисто убраних, нагодованих, які гралися або працювали під доглядом своїх учителів.

У всіх цих установах провадився по можливості принцип трудової школи — діти самі прибірали своє помешкня, училися ремеслам під час бесід.

Були садки українські, російські, польські, жидівські. Всі однаково одержували кошти, продукти, приладдя.

І треба було подивитися, як задоволені були і батьки і діти; як за довго ще до початку занятій шкільний двір був повний крикливого народу, гомонів від бойових хлопчачих покликів та веселих пісень. Часто годині о сьомій ранку (я мешкала при школі) мене будили вже декілька дружних голосків. — „Душу й тіло ми положим за свою свободу і покажем, що ми, браття, козацького роду.“

Разів зо два у літо в однім з великих садів були влаштовані величезні свята для всіх дітей міста.

Не екажу, що-б все було гаразд — були помилки; часто бракувало зособів, приладдя, спеціальної підготовки — але робили, що могли і як могли. Всі садки, всі майдани були переповнені. Проходячи брудною вулицею міста, не так часто можно було бачити дітей, що гралися у поросі, або бігали мало не під ногами коней. Часто приходили дівчатка — няньки років 9—10 з грудними дітми на руках і просили дозволу хоч здалека подивитися, як вчаться або забавляються другі.

В нашу маленьку працю керуюча влада майже не втручалася; нам була дана повна воля: Іноді приходили деякі інструкторки — Жидівки, призначені комісаріятм, але крім де кількох правописних істин про виховання, сказаних з великим авторитетом, вони нічого не робили.

Так провадилася праця все літо. Багацько було плянів на зіму. Збиралися поширити і удосконалити діло в садках — але прийшла інша влада, прийшли добровольці, і всі наші добрі початки загинули.

Всі садки, кольонії і майдани, як „советскія учреждения“ були ліквідовані. Школи зпустили, затихли. Іноді з'являлася якась сумна розчарована маленька постать що-б спитатися, коли приходити до школи в осени. Міським самоврядуванням було відібрано все майно і було наказано всім школам повернутись до первобутного стану.

Сумно було.

Тільки хочеться вірити, що не надовго.

Що скоро наша влада повернеться до рідних місць і розпочне наше діло ще ширше і краще, як то роблять наші вороги.

Орест Даскалюк.

Огляд соціально-економічного життя.

Відновлення страйку копальників в Америці. — Страйковий рух в Європі. — Страйкове розчаровання в деяких краях, головню в Німеччині. — Становище італійських соціалістів. — Агітація за большевицьким маніфестом, проголошеним в Болоні. — Трудовий конгрес в Вашингтоні. — Наради над американською позицією для Європи. — Проект інтернаціональної конференції банкірів в Газі. — Обезвартнення європейської валюти, — Засновання національного банку для заграничної торгівлі в Франції. — Контроль заграничної торгівлі в Англії, в Сполучених Державах і в Німеччині.

Страйк копальників в Америці, хоч і був відкликаний провідниками робітників, тріває далі в формі так званого „італійського“ страйку і відбивається дуже прикро на американській промисловості. В багатьох округах він відживає наново й поширюється до тої міри, що наслідки стають для індустрії чим раз різкіші. В Клевленді, в Кольорадо, в Віржіні покинули тисячі робітників копальні й довели тим до закриття деяких фабрик. Американський уряд грозить перебранням всьої експлоатації в свої руки. Він лагодиться декретувати ціни вугілля і заробітків, тим способом помирити обі сторони. Та мабуть він і сам не дуже то вірить, що ця пекуча проблема, яка зараз набрала розміри далеко поза межі звичайної економічної кризи, буде вповні залагоджена старими капіталістичними средствами в разі накинення одностороннього рішення згори. Копальняні робітники краще оцінюють практичну вартість цього указу, бо вони не тільки що його зневажили вповні, а навіть задемонстрували в дуже енергічний спосіб проти цих мілітарно-капіталістичних замірів. Вони припинили роботу всюди, де мирові суди почали карою переслідувати страйкарів. Пропозиції копальняних власників, що недавно були оголошені на засіданню делегатів обох таборів, не вдовольнили нікого. Предложення ці навпаки створили напружену атмосферу, бо навіть ті робітники, що повернули були на заклик уміркованих провідників до роботи, сподіваючись від конференції обох партій компромісового залагодження бодай найгостріших точок конфлікту, тепер легко піддаються радикальній агітації. Сам Вільсон занявся цим тонким питанням як посередник обох сторін. Він скликав на 1. грудня 1919. р. нову конференцію робітників до Вашингтону й виготовляє основний проект на залагодження соціальних квестій в Америці на підставі національно-соціальних доктрін. Вислід цієї конференції буде певно дуже інтересний і подасть цінний матеріал і для розвязки подібних проблем в інших краях.

Страйковий рух в Європі став звичайним явищем економічного й політичного життя народів до тої міри, що вже й не турбує суспільність, яка з ним вповні зжилаь. Страйки повстають, трівають якийсь час і знова перестають; перекидаються з одної галузі промислу на другу, захопляють иноді ширекі простори суспільного життя, але всюди приймаються публікою як необхідність, яку треба перетерпіти. Тому то й зайве вчислювати всі ті середні й дрібні страйки, що всюди даються зауважити. Вони являються доказами загального негодовання, що глухо веде до будь-якої активної чинности, але в сути змучене й нездатне до великозакроеної акції. Видко це в Франції, де страйки не виходять з денного порядку, та де і вибори

виявили застрашуючу невдачу соціальної ідеї. Однак чи можна вважати вибухи страйків проявою якої визначнішої еволюції, як це стараються доказати поодинокі французькі часописи не тільки робітничого, але й буржуазійного напрямку — сумнівно. В Франції соціалізм має сильного конкурента в націоналізмі, який ніколи не губився навіть в історії соціального розвитку. Поки що переміг націоналізм — чи під вражінням „славетної“ перемоги, чи під погрозою наступаючого більшовізму, і соціалістичні зусилля розбиваються на дрібні страйкові авантюри. Страйк складачів в Парижі, страйк робітників торгових заходів *Louvre, Bon Marché, Galeries Lafayette* і т. д. — це з погляду соціального процесу іграшки, які не можуть мати впливу на остаточний вислід соціальної боротьби, хіба вона буде проведена цілком іншими потенціальними силами, на цілком іншій платформі і з цілком іншим розмахом трудових змагань. Що це дійсно так, видно з того, що всі ці малі страйки закінчуються тишком і без того реклямового апарату, з яким вони звичайно починаються. Компроміс — для них вже успіх. Але в останніх тижнях тяжко навіть добитися сякого-такого компромісу, і страйки кінчаються лише розчаруванням.

Це розчарування зауважити можна в Німеччині вже з довшого часу. На нарадах старшини металевого союзу в Берліні вироблено кілька днів тому білянсовий обрахунок втрат і здобутків з металевого страйку. Виходить з докладного реферату, предложеного секретарем союзу, що кошти страйку виносили 18,100.000 марок з скарбниці союзу і 2,500.000 марок з локальних кас. Ці кошти, природно, не стоять в жаднім здоровім відношенню до успіхів, і то тим менше, чим даліше розвивається загальна криза продукційности в Німеччині. Робітники починають розуміти, що загальну дорожнечу не можливо поборити ні страйком, ні підвищенням платні, ні поліпшенням соціального законодавства, коли продукційний організм буде далі обезсилений, і необхідні для прожитку товари треба буде ввозити на тяжких умовах з заграниці. Тому з деяких копалень надходять вістки, що робітники рішили добровільно посвятити одногодинну надвишку праці під'йомові продукції вугілля. За копальниками і деякі робітники варстатів і заводів теж побільшили час праці на одну годину. Ці симптоми краще говорять, ніж всякі агітаторські кличі. І не треба тому боятися, що ці самі робітники в даному разі не стануть отверто по боці соціальної революції, коли їх трудову свободу забagne хто нарушити.

Про тактику італійських соціалістів в майбутньому парламенті рішало доперва скликане 26. листопада ц. р. партійне засідання організаційних відділів. Чи політична орієнтація звернена буде в бік максималістів, чи в бік уміркованих, покажуть ухвали вже в найближчому часі. Та вже тепер можна сконстатувати сильну агітацію максималістів за захоплення влади в свої руки. Агітація ця ведеться в змислі рішень партійного з'їзду в Болоні й має безумовно добрий успіх. Поданна буржуйними часописями вістка про непорозуміння серед ріжних крил соціалістичного табору без сумніву переборщена. В коротці наступить рівнож і новий вибір головної управи соціалістичних союзів, і тоді виявиться новий напрям трудової політики. *Вотвассі*, головний провідник більшовізму, що досі був секретаром соціалдемократичної партії, вступив до парламенту як член президії, і на його місце поставлений буде інший свідомий максималіст. Домагання, які соціалісти поставляють, ще не проголошені явно. Та вже італійські часописи повідомляють, що головні точки соціальної програми обійматимуть: негайне й загальне розоруження держав і слідство над винутими в війни. Повідомляють також, що з поміж соціалістичних депутатів 132 отверто признають себе республіканцями, і що успіхи

соціалістів при виборах природно спричинять нову орієнтацію зовнішньої політики Італії в відношенні до теперішніх союзників.

Нову орієнтацію зовнішньої і внутрішньої політики старається ввести в життя і трудовий конгрес в Вашингтоні, що отце вже відбув кілька засідань і на них прийняв важні постанови. Бюро Райтера повідомляє, що протягом останніх нарад відбувся в рішеннях конгресу доволі радикальний настрій. Програма, прийнятий конгресом, обіймає між иншим: удержавлення залізниць, банків і всіх фундаментальних індустрій, установлення 8-годинного дня праці, однак з тим, що тиждень праці не має бути більше 44 годин, декретовання певного мінімуму заробітків, охорону жінок і дітей, установлення строгого контролю над заводами, що виробляють товари, небезпечні для здоровля робітників, і т. д. Позатим конгрес і в політичній сфері прийняв ряд резолюцій, які по суті являються зазивом перевороту. Як що можна вірити бюрові Райтера, так зажадано на засіданнях усунення примусової військової служби, завішення сенату і камер, визнання Ірландської республіки і т. д. На цім домагання робітничих делегатів однак не кінчаються. Вони висувають що раз то нові проблеми соціального, економічного й політичного характеру. Річ певна, що по досягненню одного домагання почнеться боротьба за другим, поки новий суспільний лад не буде здійснений. Боротьба ця безумовно вимагає великих запасів енергії і гроша; та вона — необхідна, і тому жаліти за вартостями, які зараз марнуються на полі продукції в наслідок припинення, занедбання або навіть зруйнування продукційною апарату, ніяково.

Що вартости, які з кожним днем губляться, досягають в цю пору значної суми, можна по всім державам приблизно обчислити. Разом з утратами, спричиненими війною, вони виносять мільярди, яких тепер бракує Європі. На спільних нарадах президії американського *Bankers Association* і економічних делегатів Франції, Англії, Італії, Белгії і балканських держав були широко обговорювані наслідки робітничих заворушень і зруйнування економічного життя війною. Щоби тільки підняти стан головніших європейських господарств на рівень середнього розвитку, треба суми яких 4 мільярдів доларів. Як що взяти в рахунок високий валютний стан долара, то не можна й уявити тих соток мільярдів нижчої знеможеної валюти Європи. Де цю суму, необхідну на відбудову Європи, видобути, велика загадка. Європейські делегати добачають ключ розв'язки в американських кредитах. Та американські банкіри не дуже поспішають з позиками. Директор союзу американських торгових палат *Filène* заявив, що цю надзвичайно велику позику в сумі 2—4 мільярдів доларів жадний край на себе перебрати не може без високовартних гваранцій, і що умовини достачі кредиту мусять бути такі, що американський край сам не виснажить матеріально. Кредит полягав би в значній мірі не в готових грошах, а на постачанню сирівців. На разі низький стан європейської валюти припинює широкі торгові трансакції. *Filène* вказав ще на инше средство фінансової допомоги для Європи: на уладження популярної позикової акції в Сп. Державах з випуском акційних паперів по 50 доларів, щоби уможливити участь широких мас населення. Чи цей проект дасться здійснити, тяжко відгадати. Єсть він один з цілої низки проектів, що тепер повстають на різних засіданнях, з'їздах, конгресах і звичайно за собою не залишають нічого иншого як гарний спогад. Члени антантської економічної місії, що кілька день тому повернули з Нью-Йорку, широко розводились по часописам і в інтервю на тему про можливі способи санації економічного життя Європи за помічю Америки. Та мабуть вони не привезли з собою ані одного реального долара, що в кожному разі вартніший, чим найкращий теоретичний проект.

Справа американської фінансової помочи проте не сходить з дневного порядку. Сам президент сильно занявся цим питанням і недавно почав порозуміватись з головою Federal Reserve Board і з міністром фінансів про скликання інтернаціональної конференції, яка малаб займатися впорядкуванням світових валют і определенням кредитових запомог. Та сам американський конгрес не дуже то прихильно ставиться до цієї пропозиції свого президента, а за ним відкидають проект і міністер фінансів і голова Federal Reserve Board. За те плян скликання інтернаціонального з'їзду банкірів в Газі набирає чим раз то видніші форми. Засновання національного комітету для фінансування Європи, що недавно став впроваджений в життя, уможливило дальшу акцію приватної ініціативи, наслідком якої і являється проєктована конференція банкірів. Чи плян такої конференції вийде з поза рам теоретичного міркування, не знати. Корисний успіх конференції дасться тільки зреалізувати, як що торгові і промислові відносини держав будуть упорядковані до тої міри, що великозакроена господарська санація не стоятиме більше під погрозого невияснених і напружених політичних ідеологій. Та вже тепер з цих ріжних спроб — запобігти дальшому економічному занепаду Європи, — можна ствердити факт, що в американських колах починає світання нової оцінки ситуації в Європі. Оцінка ця виходить з того погляду, що дальший підупадок народніх господарств Європи не може бути пожаданим для американської торгівлі і для американського промислу, який поступенно тратить через те свої ринки збуту. Покищо, правда, потішають себе американські експортери високими цифрами вивозу й страшним випотрошенням європейських товарових ринків, що приневолює європейських купців набувати американські товари, хочби за як високу ціну. Тому то всі вістки про інтернаціональні конференції, збори й наради остаються ще без результату, бо головні учасники, Американці не так дуже поспішають скоротити цей корисний для них стан конюктури. А тимчасом падають валюти всіх експортних держав, росте товарова потреба населення в всіх краях, і немає можливости покрити ті потреби так, що би не руйновався власний економічний стан, — як це діється зараз в наслідок закупу на підставі заграничних кредитів.

Підупадок валюти — це зараз наймаркантише явище всіх європейських народніх господарств. Інтересний факт, що навіть Англія стала втягнута в загальний фінансовий вир. Помимо успішного залагодження валютних позик в Сп. Державах віддалюється курс стерлінґа що раз то далі від мирової стопи. Обезвартнення стерлінґа виносить тепер вже 18 процент. Відколи банкова фірма Морґан курс стерлінґа не реґулює, можна завважити поступенне пониження його, хоч уряд і прикладає всі зусилля, щоби спинити дальший упадок. Заразом падає і курс франка. Ціна доляра виносить тепер 9·80 франків супроти мирової стопи 5·18 франків. Французам доводиться тепер платити в двоє більше за свої заграничні закупки. Слаба розрада для них лежить в тому, що Німці платять десяткратною ціною, не згадувати вже про Австрію, яка малаб полагоджувати свої американські закупна ціною, що зараз в 36-раз більша, чим в довоєнним часі. При всіх цих валютних кризах дається ствердити внутрішня взаїмність грошевих вартостей, — що, прим. упадок марки посередно впливає на упадок франка, цей знова на стерлінґа й ліру. Розуміння цих взаємин остаточно навчає, що тільки інтернаціональна реґуляція валюти має всі прикмети трівкого й основного гоїння розхрістаних фінансових організмів європейських держав.

Економічні питання тому всюди зводяться перш усього на фінансову санацію. Чисто господарські проблеми відкладається на краці часи. Фінансове оздоровіння залежить в великій мірі від створення позитивного товарного білансу, а цей знова полягає на інтернаціональному вивозі, щоби урівноважити ввіз. Тому то всюди — в Франції, в Англії, в Німеччині — закладываются особливі уряди для під'йому й планування експорту. Змагання в цьому напрямі дуже інтересні й можуть служити й для нас взірцями. Випущені будуть 150.000 акційних наділів по сумі 500 франків за акцію. Емісія (випуск) стоятиме *al pari*, значить наділ коштуватиме чистих 500 фр., які можна зложити ратами в той спосіб, що одна четверта частина повинна бути зложена зараз, решта протягом певного часу. Найменший закуп наділів обіймає 10 частей. Субскріпція кінчиться того самого дня, якого вона проголошена.

Широкозакроєні заміри має й Англія. Президент Board of Trade виготовив проект для регуляції вивозу й ввозу з метою сильної контролі всьої заграничної торгівлі, щоби запобігти залиттю англійських ринків товарами з країв нижчої валюти. Контрольна комісія одержує широкі права й буде навіть рішати, які роди товарів виняті будуть з під вільної заграничної торгівлі. Подібні з'усилля робить Америка, головню, щоби зпараліжувати лихі наслідки, які має низька загранична (особливо німецька) валюта для американської індустрії. Уряд тому застановився над уділенням так зв. вивозової премії. Консулі Сп. Держав в Німеччині з'обовязані на фактурах німецьких товарів, що йдуть до Америки, зазначити марковий курс з дня висилки фактур. На підставі цієї посвідки обраховує американський уряд митовий податок в той спосіб, що імпортований товар не може своєю дешевою ціною робити конкуренцію американському. Ці змагання йдуть тим самим напрямком що й заміри німецького правительства біля установаження такої митової стопи для експорту, щоб валютова диференція вигладилася, а тим самим і ціна німецького товару була достроєна до інтернаціональної ціни. Здійснення цього проекту покищо утруднене тим, що генеральне проведення його під цю пору великих різниць валютової вартости не можливе. Головною перепорою проекту являється та обставина, що він надається тільки для вивозу в краї надвартної валюти (Америка й неутральні держави), а не в краї маловартної, прим., до східних держав, до Австрії і Угорщини. Та річ певна, що й ці труднощі узагальнення закону можливо буде врешті побороти, і тоді мабуть наступить та рівність цін на всевітних ринках, що перш усього потрібна для зміцнення торгового інтернаціонального обороту.

Spectator.

Огляд закордонної політики.

Передчасна радість реакції; *divide et impera*;
„гіркий кінець зрадницького початку“; критичне
становище Денікіна: Денікін пустив фарбу;
„*venit, vidit, vicit*“; „коня кують, жаба ногу на-
ставляє“; коли можлива конференція?

За три роки дуже бурхливих часів реакціонери всіх відтінків клали неоднократно в гріб українську націю. Треба це пригадати. В першій році революції хотіли нам справити похорони першої кляси корніловці. Коли цей генерал став головнокомандуючим, він припинив українізацію армії і грозив, що він кровю залле автономічні (тоді дуже скромні) стремління України. Реакція раділа, і її радість була передчасною. Корнілов пропав із своїми „дикими дівізіями“, сам мусів ратуватися

утечою на Дон, де і помер. І Україна вийшла щасливо з першої кризи, що одначе ще більше підситило ненависть з боку її ворогів, будівничих „єдиної і неделімої тюрми народів“,

Настала большевицька інвазія на Україну, одинадцятьднівне бомбардування тяжкими гарматами наддніпрянської столиці. Врешті Київ мусів упасти, і українські війська мусіли його опустити. Треба було бачити, якою уїдливою радістю горіли очі російських реакціонерів. „Пропала Україна“ і „нет України“, чути було скрізь радісні голоси по ресторанах і столовках. І знову радість показалаь передчасною. „Центральна Рада“ вернула за місяць до Києва, і знову закіпило політичне життя на Україні.

Настав гетьманський переворот, і до Києва з'їхалось з цілої Росії реакційне вороння, котре почало підкопувати українську державність дуже методично. Коли реакції здавалось, що своїми карними експедиціями на українські села, своїм гноєнням по тюрмах українських діячів вже здобула собі трівкий ґрунт під ногами, тоді гетьман проголосив свою знану „федераційну грамоту“, зробивши державний переворот і назначивши до кабінету найчорніших представників московської реакції. Треба було читати тоді московські газети, що виходили в Києві, від „Кієвської Мысли-“ починаючи, щоби зрозуміти, якою ненавистю палає до нас Московщина. І знову радість, і знову тріумф, і знову передчасний. Не минуло місяця від видачі „федераційної грамоти“, а повстанчі війська Директорії увійшли в Київ. І знову реакціонери, котрі тоді поховались в мишачі діри, поспускали носи, бо побачили, що української демократичної державности не знімеш з порядку дня. Та тріумф України не трівав довго. На нашу землю знову насунулась з півночі большевицька хмара і знову зраділи вороги України, котра переживала тяжкі часи. Ніким непідтримувані українські війська голі і босі героїчно боролись з червоними імперіялістами, і раз був такий момент, що територія, на яку розтягалась українська влада, мала тільки шість квадратних верстов, на яких зібрались недобитки армії, обстрілюваної Поляками і большевиками. І здавалось, що аж тепер пропала Україна. Та не дивлячись на це все, Україна перебула найстрашнішу кризу, і малими силами українські війська прогнали большевиків та дійшли вже до воріт столиці.

Реакція побачила, що сили і волі українського народа їй не зломити, раз буде одна політична думка і ясно зазначена мета. На нещастя для нашого народу він не був об'єднаний в одній державі. Одна частина каралася під царським режимом, другу гнобили Поляки, котрим проклятої памяти Австрія віддала наш селянський народ на поталу. Ця нещасна історична спадщина мала для нас фатальні наслідки. Галицькі політики, котрим велика об'єднана Україна не могла за дармо, з ласки, дати впливових місць, з'організували собі загумінок, названий „Західньо-Українською Народньою Республікою“ з осібним урядом, з осібним військом, з осібним представництвом за кордоном, бо галицьким політикам подобалося бавитись в „державних мужів“, в „дипломатів“, в „полководців“. І та забава коштувала дорого українському народові. Звичайно буває так, що політик, який хоче панувати, або запанувати над якимсь народом, поступає після староримської випробованої тактичної формули *divide et impera*. Який брак політичного вишколення є у наших галицьких „парляментаристів“, коли вони без потреби, без вигоди навіть для себе, поділили нашу націю на дві нерівні часті, самі без зовнішніх імпульсів. Коли ми ще в літку звертали в об'єктивний спосіб на цю аномалію, коли ми підчас взяття Києва українськими військами говорили про зраду Кравса, тоді на нас з галицького боку спалась непарляментарна лайка в „Українським (sic!) Прапорі“, цим огнищі національної зради і націо-

нального роз'єднання за кордоном. Не маючи жадних інформацій з краю, відрізані від нього, ми всеж таки інтуїтивно зрозуміли дійсний характер подій під Києвом при кінці серпня і нап'ятували зрадницьку політику наших випробованих „парляментаристів“.

І дійсно, читаючи офіційальне донесення Українського Інформаційного Бюра в Варшаві, в яким докладно представлено зраду галицьких ґенералів з благословенства „диктатора“, нам лиця з сорому паленіли, і на душі було дуже тяжко від свідомости, що наша молода і здорова нація могла видати такі чудовища.

І знову зраділи московські реакціонери, що аж тепер вже вдалося їм зліквідувати остаточно українську державу. Всякі „Призыв'н“, „Русскія Дѣла“ ликували. Ликовав і з ними також і „Український (sic!) Прапор“ і перемиське „Українське (sic!) Слово“, а львівська попівська „Нова Рада“ дозволила собі навіть на хамство затулювати відомість про те, що дружина Петлюри виїхала за кордон: „Гіркий кінець солодкого початку“. „Солодкий початок“ обдертого, босого, посвілого в журбі за долю рідної країни головного Отамана!

Та показалося, що комусь іншому прийшов „гіркий кінець зрадницького початку“. Галицький „секретаріят“, наваривши пива і наробивши „політики“, утія не до Одеси, як встановляла угода з Денікіним, але за кордон. А Петлюра всеж таки лишався серед свого народа і серед військ, так наддніпрянських військ як і галицьких, цих останніх, увільнених вже з під командування галицьких ґенералів.

І сталось таке, що Петлюри пісонька ще не відспівана, але безповоротно відспівана фальшивими тонами пісня галицьких парламентаристів. Вправді Директорія вже перестала існувати, але існує Петлюра, якому члени Директорії передали всю владу, існує героїчна українська армія, існує також, і це найголовніше, український народ, який кривавим повстанчим плєбісцитом голосно заявляє, що він того нетерпить, щоби на його землі верховодили чужинці, як досі. Український енергійний народ переніс на собі дипломатів, переніс галицьких політиків і парламентаристів, переніс також ґенералів, які вправді багато принесли йому горя і лиха, але не в їх силі зломити його волю і його стремління до державної самостійности.

Зрада галицьких ґенералів, починаючи від Кравса, спинила тільки ліквідацію денікінської авантюри. Якби не те, добровольчі банді давно вже булиб прогнані з України спільними силами війська і повстанців. Одначе галицькою зрадою його становище не поправилось. Останні відомости стверджують, що спільними силами кубанських повстанців і повстанців Махна удалося прогнати Денікіна з Ростова на Дону і з Таганрога. З півночі потискають на нього большевики, які на курсько-вороніжськїм фронті відсунули його далеко на південь і ведуть тепер атаки в харківськїм напрямі. Большевики готовляться тепер до ґенеральної битви, яку Денікін, хоч він того й не хоче, мусить прийняти, бо інакшого виходу йому немає. Українські повстанці, боротьбісти (ліві с-ри) і С. С. взяли на днях Київ, а Полтавщину очистили повстанчі відділи атамана Тютюника. Центром повстанчого руху так само, як торік за гетьмана, стала знову Біла Церква, де знаходиться головний штаб Петлюри. Тиснений з усіх боків, тратючи ґрунт під ногами, Денікін мусить очистити дуже скоро Україну, і тоді контрреволюція, зліквідована на Балтику і в Сибірі, буде вже остаточно зліквідована на землях бувшої російської імперії. Тоді тільки буде можлива творча праця визволених з під царського ярма народів.

Всякі „Призыви“, „Русскія Дѣла“, всякі Бурцеви і „бабушки русской революції“ робили Денікінові рекляму, представляючи його „демократом“. Такий наївний

політик, як др. Крамарж, якого „надули“ будівничі „єдиної і неделімої“, обіцяючи йому крісло „всеросійського“ президента, поїхав до Денікіна в товаристві Маклакова, і мали вони з контрреволюційним генералом політичну розмову. Показалося, що Денікін тільки для закордону вбірає демократичну тогу. В його „правительстві“ тимчасом сидять тільки самі чорносотенці, найлівішим крилом яких є т. п. „октябристи“, партія великих земельних власників, званих популярно „зубрами“. Навіть буржуазні „єдино неделімці“, кадети, такі як Мілюков і Маклаков, є для нього за ліві. Др. Крамарж і Маклаков приїхали до Одеси давати інструкції з уповажнення мабуть парижської „всеросійської конференції.“ Вони старалися переконати чорносотенного генерала, що без національних і соціальних уступок йому не відбудувати „єдиної і неделімої.“ На це Денікін мав тільки Угрюм-Бурчеївську відповідь: „молчать і слухать, не мешать, не вмешиваться.“ Звичайно Крамаржу, побачивши воскресшого із мертвих безсмертного героя Щедринівського „Города Глупова“, нічого не оставалось робити, як тільки вертати до Парижа найближчим транспортом. І вийшло таке, що сучасний неfortunний Цезар, який з такими надіями їхав, як спаситель Росії, мусів в своїх мемуарах, як що він їх веде, написати: *veni, vidi, fugi*. Звичайно, Крамарж, людина амбітна, і він не подарує цієї компромітації, яку зготовив йому годованець всесвітньої реакції. Маклаков, невдоволений результатами своєї поїздки, і Крамарж, розчарований в своїх рожевих надіях, тими днями вернули до Парижу, і чеський політик, який має на мировій конференції величезні звязки, не занедбає з пімсти приставити стільчика чорносотенному генералові, а це може вийти тільки на користь всесвітньої демократії.

Як-би Денікінові добре поводилось на фронтах, то, звичайно, що мирова конференція не зважала-б — на його реакційність. Одначе західньо-європейські офіційальні політики бачуть, що він не утримається, і вже від місяця почали трубити до відвороту. Англійські політики постановили не підтримувати його грішми, бо знають, що кожний фунт-штерлінг, виданий на його армію, неначе-б хто кинув в болото. Ще тільки Франція не знала, на яку ступити. Жаль франків французького рантіє, виданих царському режимові. Тепер, коли Крамарж, як політичний експерт, скаже, що справа Денікіна безнадійна, то „тигр“ Клемансо з певністю прилучиться до точки погляду Льюїс-Джорджа і Асквіта. В кожному разі від початку мирової конференції дається зауважити, річ дивна для парижських політиків, мировий настрій. Починає переважати думка, що треба з большевиками і з народами європейського Сходу заключити мир. Газети переповнені відомостями, що така конференція між Англійцями і большевиками вже відбувається в Стокгольмі, вправді тільки в справі виміни полонених, але цій конференції, в якій бере участь большевицький лідер, Літвінов, надають велике значіння, бо на ній мають бути обговорені далеко більше загальні теми, щоби створити базу для остаточних мирових переговорів. Приклад Англійців показався заразливим. На днях має приїхати до Копенгаги Літвінов. Його побут хоче данський уряд використати в тім напрямі, щоби погодитись з большевиками що до видачі полонених, уроженців Північного Шлезвігу, який тепер на підставі версайського договору належить до Данії. В заміну за шлезвігських військових бранців готов данський уряд вислати тих Москалів, котрі втікли з полону з Німеччини і тепер інтерновані в концентраційних таборах на данській території. Звичайно, що переговори між Датчанами і большевиками тим не обмежуться, з певністю так одна як і друга сторона старатись буде навязати торговельні зносини. В кожному разі так штокгольмська, як і копенгагська конференція дають свідоцтво

того, що держави Антанти зійшли вже з того непримиримого становища, яке вони досі займали в відношенні до большевиків.

Цей „конференційний“ настрій і цю схлонність до згоди відгадали польські політики, які хотілиб при цім спечи печеню. І от газети повідомляють, що польський уряд неначоб-то запропонував, щоби мирова конференція, яка має встановити мир на Сході, відбувалася в Варшаві. Цю пропозицію не можна інакше зхарактеризувати, як дуже влучною пословицею: „Коня кують, жаба ногу наставляє“. Хоч большевики і соціялісти, — то всеж таки, у них є гордість. Вони не схочуть приїхати до польської Каносси, яка з ними вела і ще тепер веде війну, а запропонують місто якоїсь нейтральної держави як місце переговорів.

До остаточної мирової конференції випадки ще не назріли. Як довго ще на півдні відбувається боротьба з Денікіним, не можливо зорганізувати таку конференцію. Впрочім сама парижська конференція, американські члени якої виїзджають 6. ц. м. до дому, розходяться, і вже не буде цього інтернаціонального ареопагу, котрий за 11 місяців свого існування стільки ненависти посіяв і стільки лиха накоїв цілому світові. Говорять, що друга конференція вже в іншому місці, а не в Парижі, має бути скликана в лютім 1920 р. До того часу, можна сподіватися, проясниться остаточне становище на Сході, і можливо, що після ліквідації Денікіна, народи Східньої Європи між собою погодяться після довгої і кривавої боротьби.

Український народ стоїть отже перед випадками незвичайної ваги, які мусять рішити його долю на довгі десятиліття, коли не століття, і йому треба тепер напружити всі свої сили, щоби витворити користну для себе міжнародню ситуацію.

Україна.

Київ в українських руках! „Вперед“ повідомляє, що повстанці, боротьбісти (ліві есерп) і відділи СС-ів взяли Київ.

У. С. С. і С. С. Всі відділи Українських Січових Стрільців і СС-ів остали вірними Українській Народній Республіці. Що до галицьких відділів, то більша частина остала при Петлюрі, а решта стоїть на своїх давних становищах і заключила перемиря з Денікіном. На бік Денікіна не перейшов ні один галицький відділ.

Наради в Проскурові. В Проскурові відбулися наради народніх міністрів, на яких обмірковувано великої ваги питання сучасної політики. До Головного Отамана має прибути голова польської військової місії на Україні.

Смерть Зеленого? Радіо з Москви повідомляє, що підчас взяття Київа повстанцями отаман Зелений згинув підчас вуличних боїв.

Заняття Херсону. Повстанчими військами отамана Махна взятий Херсон.

Радіо з Москви подає переловлені звідомлення денікінівського штабу, які стверджують, що повстання на Україні шириться чим раз більше. Повстанці групуються коло Чигирина, Звенигородки і Тирасполя. В околицях Умані доводить повстанцями отаман Калюжний. В Полтавській губернії заняли повстанці міста Лубни, Кременчуг і Кобиляки.

Смерть міністра Одрини. Дня 16. листопада підчас евакуації Камянця відбулися похорони міністра здоровя д-ра Одрини. Покійний цілими місяцями чекав на транспорти ліків і санітарних поїздів, які обіщувала „гуманна“ Європа і врешті разом з тисячами із свого народу впав жертвою страшної недуги.

Білоруська місія. Після евакуації Камянця білоруська місія виїхала разом зі штабом Отаманам Петлюри і перебуває тепер в Білій Церкві.

Ще одна делегація. Делегація Польського Червоного Хреста повідомляє, що в останніх днях перед евакуацією Камянця, там прибула делегація від большевиків, яка пропонувала Головному Отаманові утворення самостійної правобережної України. Лівобережняя Україна повинна була приєднатись до Росії. До порозуміння однак не дійшло.

Новий посол в Берліні. Як повідомляє „Вперед“ на місце Миколи Порша іменовано амбасадором Української Народної Республіки в Берліні Миколу Василька.

Судові депозити. „Gazeta Lwowska“ повідомляє з Камянця, що д-р Степан Баран передав польським військовим властям судові депозити східньої Галичини.

Договір зради. „Український Козак“ містить вісім пунктів з договору, який підписано між галицьким і денікінським командуванням. Решта пунктів, осталась нам невідома, і договору не подали ні українські ні російські газети. Договір, заключений в Зятківцях 24. жовтня 1919 (7. листопада н. ст.) між генералом Тарнарвським і генералом Денікіном. Голова комісії російського генерального штабу, полковник Дубляга, члени з боку добровольчої армії полковники генерального штабу Самборський і Коновалов, з боку галицької армії майор генерального штабу Альфонс і сотник Левицький. Рішено: 1. Галицька армія в новім строю з всіми уладженнями тилу армії, магазинами і рухомим залізничим майном переходить на сторону російської армії добровольців і підчиняється в повне розпорядження начального команданта новоросійських військ з сьогоднішню хвилиною. 2. Галицька армія не буде за весь час цього підчинення вжитою до борби з петлюрівською армією і відходить до часу одержання спеціального завдання в тил військ. 3. Галицьке правительство спинить з приводу недостачі території свою діяльність і переходить під опіку російської добровольчої команди. Аж до визначення місця постою згадане правительство перебуватиме в Одесі, куди безпроводно виїде. 4. При вишнім штабі галицьких військ приділюється представників російської добровольчої команди задля вирішення на місці питань оперативного, адміністративного і господарського характеру. Вищий галицький штаб приділяє офіцерів для звязку в числі, яке вкаже командант військ Новоросії до штабу новоросійських військ. 5. Сьогоднішній протокол входить в життя з днем його підписання. Від цього дня почавши, галицька армія виконує всі розпорядження добровольчої команди. 6. Галицька армія приступає від 25. жовтня (ст. ст.) почавши, до концентрації в районі Погребище—Липовець. 7. Питання внутрішнього життя галицької армії і справа зносин галицького правительства з закордонними державами остають отверті аж до часу одержання інструкцій від генерала Денікіна. В тій цілі виїде галицька делегація після виделеговання одного представника, який безпроводно доручить цей протокол начальній галицькій команді до Одеси, до штабу військ областей Новоросії. 8. В цілі вигіднішої комунікації переводять обі сторони сейчас телеграфічне сполучення апаратом Морзе (до Липівця включно проводять його добровольці, далі до Винниці Галичане). Підписи: Голова об'єднаної комісії полковник генерального штабу Дубляга; члени: полковник генерального штабу Коновалов, полковник генерального штабу Самборський, майор генерального штабу Ерле, підпис майора генерального штабу нечиткий, сотник Левицький Осип і з допискою: На основі уповноваження уділеного мені начальним вождом збройних сил полудневої Росії генерала Денікіна підписую отсим договір, стація Зятківці, 24. жовтня ст. ст., командант військ новоросійських областей генерал-поручник Шіллінґ.

Східня Галичина автономною країною. З Варшави насіли такі вісти до польських газет: Міністерство закордонних справ дістало з Парижа вістку, що східня Галичина має дістати автономний сойм і автономний уряд з осідком у Львові, осібну східньо-галицьку армію, якою Польща не буде могла розпоряджати свобідно, але зможе уживати її тільки до оборони границь. Вістку цю переслав до Варшави польський посол в Парижі ґр. Заморський. Премієр Падеревський на запитання польських східньо-галицьких послів, скільки є правди в цих поголосах, заявив, що відомість є правдива,

Ліквідація Галицького сойму. Польський Сойм прийняв закон, яким ліквідується галицький сойм і краєвий виділ, а на його місце установлюється автономічна рада, яка складатиметься із 6 членів і трьох заступників.

Трактат про Сх. Галичину. „Kurjer Polski“ містить головні пункти трактату що до Східньої Галичини. Вони є такі: 1. Польща дістає мандат для управи Сх. Галичиною на 25 років. 2. Границя між Східньою і Західньою Галичиною починається на давній російсько-австрійській границі і йде вздовж східної границі села Белзець (на південь від Томашова), поміж повітами Цішанів і Рава Руська, дальше границею повітів Цішанів і Яворів, границею Ярослав і Перемишль з одного боку а повітами Яворів, Мостиска, Самбір і Старий

Самбір, даліше переходить о 2 km на схід від Хирова опісля іде ділом водним між Стрважом і Дністром, врешті гряницями повітів Доброміль і Ліско з одного боку, а Старий Самбір і Турка з другого — аж до словацької гряниці. 3. Польща репрезентує Сх. Галичину за кордоном. 4. Польща гарантує Сх. Галичині ті самі права, які мають громадяне польської держави. 5. Мов урядових є дві: українська і польська. 6. Права національних меншостей загарантовано окремих трактатом з дня 28. червня ц. р. 7. Сх. Галичина матиме окремих однопалатний сойм. В компетенцію сойму входять справи: віроісповідань, освіти, добродійности, гігієни, місцевих шляхів комунікації, рільництва, адміністрація сільських і міських громад і місцевих податків. Сойм на ці справи ухвалює власний бюджет. 8. Намісник має право veto у всіх справах, які ухвалює сойм. Veto відпадає, коли закон буде на протязі цього самого року ухвалений в друге більшістю $\frac{2}{3}$ голосів. 9. В справах освіти намісник має право безумовного veto. 10. У справах земельних польський уряд і мешканці Сх. Галичині мають право звернутись до Союзу Народів. 11. Сх. Галичина матиме своїх послів у польському Союмі. 12. Справам, які входять у компетенцію галицького сойму, зараджують окремі міністри, призначені намісником і відповідальні перед галицьким соймом. Іншими справами зараджуватимуть директори, залежні від намісника. 13. Намісник призначає урядовців з посеред мешканців країни без рижниці віроісповідань і національностей. 14. У Львові буде найвищий суд для Сх. Галичині. Суддів призначає президент Польщі на внесення намісника. 15. Маєтки державні і коронні австрійські переходять у заряд Польщі. 16. Бюджет Сх. Галичині складатиметься із відповідної частини загальних податків, призначених варшавським Союмом з додаткових податків, ухвалених галицьким соймом. 17. Польща може перевести у Сх. Галичині військову бранку. В часі мира війська галицькі мусять бути розміщені в Сх. Галичині. Підчас війни можуть бути вжиті всюди. 18. Трактат цей входить в життя рівночасно з трактатом з Австрією. 19. Перший галицький сойм збереться найпізніше в 9 місяців після цього, як цей трактат увійде в життя.

Арешт Льва Ганкевича. В п'ятницю, дня 28. ц. м., в полудне, арештовано у Львові д-ра Льва Ганкевича і відведено його до полевого суду при вулиці Замарстинівській. Причина арештовання невідома.

Чи це можливе? З Перемишля повідомляють, що в таборах полонених в Пикуличах під Перемишлем останніми днями замерзло багато українських полонених.

Заборона наукових курсів у Львові. Львівське намісництво заборонило Товариству ім. Петра Могили розпочати систематичні наукові курси у Львові. Товариство українських наукових викладів ім. Петра Могили, не можучи наслідком згаданої заборони сповнювати своєї найважнішої задачі, віднеслося з протестом до міністерства справ внутрішніх у Варшаві.

З Камянця. Після відходу українських військ з Камянця всі українські часописи припинили своє видавництво. Виходить тільки орган УПСР. „Трудова Громада“ та безпартійний „Наш Шлях“. Крім цього виходить зовсім новий єврейський часопис на московській мові „Подольській Край“, — „газета политически-общественная и литературная“. Згаданий часопис поміщує оповістку також на українській і польській мовах. — Головним повновласником Української Нар. Республіки мін. Огієнком видано розпорядок, щоби всі школи в Камянці розпочали правильну науку, перестерігаючи всіх правил та розпорядків міністра просвіти У. Н. Р. Команда міста видала дня 18. листопада на українській і польській мові такий розпорядок; „Аж до відкликання роспоряджаю: 1. Всі зібрання, не виключаючи партійних і урядовців, мусять бути зголошувані до Команди міста на 24 год. перед їх розпочаттям. 2. Ходження по вулицям від 22 години вечером до 5 рано (вежевого годинника) без спеціального дозволенья місцевої Команди забороняється. 3. Кождий виїзд з міста як і приїзд належить зголошувати в Команді міста, яка видає дотичні перепустки, а приїзжі на торг селяне із сіл мусять легітимуватися у постів особистими документами, відки вони походять і подати ціль подорожі“. Представник польської армії, що заняла частину території Поділля, оповістив, що він буде старатися, щоби праця дотеперішних адміністраційних властей, самоврядувань, суспільних і культурних інституцій була як найменше звязаною і щоби хід їх праці не був спинений.

З окупованих земель. Українське життя в Луцьку починає розвиватися. Є українська хлопяча й дівоча школа. Поляки хочуть перемінити собор на латин-

ський костел. Апровізація погана. Інтелігенція є без заняття і дуже бідуює. Не краще з фізичними робітниками.

В Рівному. Українське життя завмерло. Є вправді читальня „Просвіти“, але без ніяких засобів і не може розвиватися. Рівно це чисто українське місто. На вулиці чути тільки українську мову. В повіті іде тепер якийсь „плебісцит“.

Епідемії в Києві. „Вечернія Огни“, які виходили в Києві за часів Денікіна, доносять, що в Києві і околиці шириться тиф. Александрівський шпиталь переповнений хорими.

Український часопис на Кубані. Газета „Київський Промінь“ подає, що на Кубані почав виходити український часопис „Рідний Край“.

В донецькому басейні. Київське „Слово“ пов відомляє, що по одержаним в Києві відомостям, підставові галузи промисловости (камінноугольна і металургічна) в донецькому басейні зруйновані майже в цілості. Число робітників, яке доходило до 300.000 чоловік, зараз зменшилося до 40.000. Але з цього числа працює не більш 20.000, а останні їздять по селам та станицям, шукаючи хліба. Матеріальне положення робітників дуже тяжке. Одержуючи 30 карб. в день, чорноробочий не в силі прокормити навіть самого себе, не згадуючи вже про сімю. Це викликає втікання робітників з рудників і заводів, а в деяких шахтах нікому вибрати води. Беручи під увагу велику глибину донецьких шахт, можна рахувати, що затоплення їх причинить недіяльність району на дуже довгий час, так як вибирання води з таких глибоких шахт представляє майже непоборні технічні труднощі. По відході большевиків праця відновилася лише в тих підприємствах, які працювали на закордонний капітал. Перше місце серед них займала англійська „Новоросійська“ компанія. При цьому господарі, що повернулися, намагають закріпити заведено большевиками преміяльну і здільну систему плати. Робітники почали з тим рішучу боротьбу. В Юзовці на пр., де спільне розположення угольних і залізних рудників дає найвигідніші умови для відродження промисловости, об'єднані вуглекопи і металісти рішили обстоювати тверду часову заробітну платню в розмірі $\frac{2}{3}$ теоретичного позитивного мінімуму. Можливо, що дійде до страйку. В деяких підприємствах вдалося добитися, аби заплатили робітникам за часовий застій. Так в соляних рудниках Бахмутського району одержують робітники на протязі двох тижнів дві третини заробітної платні, а нежонаті половину.

Становище шкільної справи на Україні. Київське „Слово“ повідомляє, що школи на Чернигівщині зараз цілком зруйновані, подекуди спалені навіть помешкання, де містилися школи. Таке робиться не тільки по містах, де пройшов большевицький „смерч“, але також і по селах. Була очевидна тенденція лиш на самі українські школи. Так в селі Бистрику чудовий будинок школи, подарований сільській громаді г. Цитовичем, був розібраний. Вівіска „на петлюровському язику“ була понівечена, а учителька замучена. Червоноармейці увесь час приказували: „никакої України нѣтъ и быть не может“. Особливо лютував якийсь „комендант“ Громов і „політиком“ Красовицький. Так само були понівечені школи в Вороніжі, Ярославці і Тугиліві. — По відомостям Ради Товариства Шкільної Освіти, по багатьох селах складаються селянами приговори за українську школу; разом з тим села з охотою беруть на себе частину коштів на утримання школи. Що до вищої початкової школи, то становище її поки що цілком певне: село скрізь заслонюється проти руйнації вже полагожденної української школи. Господарські видатки сільські громади майже скрізь приймають на себе і тільки частину видатків на персональний склад доведеться покрити Товариству Шкільної Освіти через місцеві філії. Середня українська школа в більш скрутному становищі. В деяких місцях гімназії несподівано для людности перейшли на російську мову навчання. Учні, батьки й людність надсилають з цього приводу до Товариства протести. З другого боку, руйнації школи викликала ініціативу на місцях. Товариство Шкільної Освіти має відомости, що громадянство само скрізь організує допомогу школам.

Протест учительства. Учительський союз в Києві, вніс рішучий протест проти виданої Денікіном заборони вживання української мови в публичних школах на території цілої України.

Протест Короленка. Відомий письменник Володимир Короленко помістив в полтавському „Рідному Слові“ протест проти нищення Денікіном всеї української культури та мистецтва. Він протестує рівнож проти ограблювання українських

шкіл та других просвітних і культурних інституцій і жадає рівночасно знесення заборони про вживання української мови в публичних школах.

Повстання на Україні. „Gazeta Polska“ повідомляє, що Київ відібрали від Денікіна українські повстанці з отаманом Зеленим на чолі. В Києві дісталася в їх руки багато муніції і воєнних припасів, одяжі, ліків і воєнного припасу. Денікін не міг нічого вивезти, бо всі залізничні лінії з Києва заняли передтим повстанці. Розбитки Денікіна утікли в непорядку Дніпром. Більша частина салдат, звербованих Денікіном, розбіглася домів. Житомир, Біла Церков і дальші околиці в руках Українців.

Вісти з України. „Вперед“ повідомляє, що Уряд Української Народньої Республіки знаходиться в теперішню пору в Білій Церкві. Члени Директорії передали свої уповноваження в руки Петлюри. При Петлюрі лишилися українські січові стрільці і перейшло також на його сторону багато других частин. Воєнне становище української армії значно поліпшилося в наслідок того, що з армією получилися українські повстанці, які оперували в Київській губернії.

Перехід румунської границі. „Gaz. Rom.“ пише: З Бухаресту повідомляють, що частина української армії, яка находилася на південній частині України, перейшла після зради галицького командування румунську границю. Румунські війська її обезброїли.

Ще один проєкт. „Times“ повідомляє, що виявився новий плян утворення двох окремих автономічних держав під протекторатом Польщі на літ 20. Керовників цих держав призначав-би президент Польщі. Столицею одної держави було-б Вільно а другої Львів. В цей спосіб удалося залагодити справу Сх. Галичини згідно бажанню Антанти.

Становище Денікіна. Після останніх повідомлень армія Денікіна відступає по всьому фронті від Києва аж до Царицина. Большевики прямують на Харків від якого вони знаходяться у віддаленні 150 верстов. В армії Денікіна через вічні невдачі шириться деморалізація. Офіцери не можуть удержати салдатів, і вони займаються грабунками. Донські козаки розбігаються домів.

Польща.

Демонстрація в Варшаві. 28. листопада відбулась у Варшаві велика демонстрація робітників, зорганізована через П. П. С. спільно з комуністами. Демонстрація відбувалася під гаслом: геть з війною, соймом, урядом і дорожнечєю. На театральній площі відбулось велике зібрання, на якому промовці накликували до скинення буржуазного уряду і оголошення диктатури пролетаріяту. Після зібрання рушила товпа народу по вулицях Варшави. Нараз вибухло якесь непорозуміння між соціалістами і комуністами і почалась бійка, яка тривала довший час. Поліція розігнала демонстрантів.

П. П. С. проти війни. Управа П. П. С. рішила улажувати демонстраційні віча й збори, на яких мається демонструвати проти ведення війни та проти недостачі апровізаційних средств.

Комуністичні заворушення в Кельцях тревали 27 листопада цілий день. Військо ужило стрільного оружя. Такі самі заворушення повторилися теж і в Калішу. І тут військо машинними крісами привернуло порядок.

Пані Петлюра у Варшаві. „Gaz. Popanna“ повідомляє, що дружина Головного Отамана переїхала з донькою у Варшаву.

Вибори на окраїнах. Польський сойм ухвалив вибори в західних повітах Литви, Білоруси і України. Вибори мають відбутися до 70 днів від дня проголошення дотичного закону. Вибрані представники населення мають заявитися, чи бажають прилучення до Польщі. В дискусії над цим законом промовляв посол Загурський, який заявив, що східні землі належать до Польщі на основі історичних прав, що ці землі здобули польські війська мечем, і що людість цих земель „бажає прилучення до Польщі“.

Падеревський знову премієром. Польські газети повідомляють, що Падеревському буде доручено сформування нового кабінету. Він буде рівночасно міністром закордонних справ.

Арешти большевиків. В Польщі в останній час ведуться масові арешти большевиків. В Варшаві арештовано весь большевицький комітет в кількості 63 осіб.

Перемиря з большевиками. З Варшави повідомляють, що на одному із пунктів боевого фронту заключено перемиря на 10 днів між польськими й большевицькими військами задля уможливлення виміни закладників і вигнанців.

Росія.

Юденіч в Парижі „Morning Post“ повідомляє, що весь склад російського північно-західного уряду, в тому числі і Юденіч, виїхав до Парижа.

Перед важними подіями. Московські часописи повідомляють, що 9 листопада закінчилися переговори між представниками болшевиків-інтернаціоналістів, соціал-р.волюціонерів і деяких членів московських установчих зборів. Основою переговорів було створення одного соціалістичного фронту для боротьби з реакцією і з стремлінням відновлення самодержавя. Між тими соціалістичними партіями прийшло до порозуміння на слідуючих основах: 1. Большевики згодилися негайно поділитися владою з меншевиками і соціал-революціонерами. 2. Рада народніх комісарів, як і всі інституції совітської влади, остають далі. Намічено вже кандидатів в народні комісарі: від соціал-революціонерів Чернов, Вольський, Зенизков, від меншевиків Мартов, Семховський і ин. 3. „Чрезвычайку“ мається скасувати, виділивши з неї відділ для догляду над буржуазією, другий дня боротьби зі спекулянтами. 4. Мають на ново легально виходити меншевицькі й соціал-революційні часописи і підновитися їх організації. 5. Всі соціалістичні партії згодилися на скликання установчих зборів. Речинець виборів намічено на 20. ц. р. Вибори мають відбутися на основі загального, рівного, тайного, безпосередного і пропорціонального права виборчого. В виборах мають взяти участь совітські урядовці і служба, а також червона армія. Передвиборча агітація є для всіх свобідна, не виключаючи кадетів. 6. Новий уряд має звернутися до Колчака, Денікіна і Юденіча з пропозицією прийняти участь у виборах до установчих зборів. На случай відкинення цієї пропозиції, вибори все таки відбудуться. 7. Новий уряд має віднести до держав Антанти з пропозицією скасування блокади і невмішуння в справи Росії.

Промова Леніна. Московська „Русская Правда“ пише, що на одному із останніх засідань К. Ленін виголосив слідуючу промову: Одійдемо з відси з великими запасами грошей і зі зброєю в руках. Російська буржуазія, яка дала стільки доказів своєї глупоти, отримає у спадку знищену і голодну країну і не дасть собі ради з величезними економічними вимогами. Тепер сімпатизує вона із Денікіном, однак в дуже плятонічний спосіб. Після увільнення вона негайно успокоїться, вважаючи, що настав момент її побіди, віддасться цілковито своїм дрібним справам і стремітиме до цього, щоб збогатитись. Вона не розуміє, що ми її не залишимо в спокою. Коли після нашого уступлення прийде до влади новий буржуазійний курс, він не зможе дати народові всього, що йому потрібне, а навпаки буржуазія схоче винагородити усі свої втрати і тому загарбуватиме все, що тільки вдасться. Ми зробили велику помилку, коли дразнили люд самоволею наших комісарів. Помилку цю буржуазія повторить. Крім цього вона поділиться на партії, які поборюватимуться взаїмно. А тоді настане година нашої побіди.

Зіновев про стан большевицької армії. На зібранню в Москві виголосив Зіновев промову, в якій так схарактеризував сучасне мілітарне положення большевиків: Юденіч мілітарно цілковито зломаний. Положення його безнадійне. Ситуація Колчака теж некорисна, так що нині — завтра перестане він фігурувати, як ворог, що може нам пошкодити. З Денікіном справа ще гірша. Та хоч він заняв великі простори, армія його втікає під ударами червоної армії. Загалом положення совітської Росії знамените.

„Русское совѣщаніє“ протестує. Члени „русского совѣщанія“ в Парижі князь Львов і Маклаков передали мировій конференції офіційальний протест по поводу східньої політики Польщі.

Японці у Колчака. З Гельсінґфорсу повідомляють, що по відомостям, які подав російський міністр війни Степанов, у Колчака є 85 тисяч японських салдат, з чого 14 тисяч кавалерії.

Денікін і Крамарж. З Парижа повідомляють, що Денікін відкинув пропозиції, які йому передав був Крамарж. З огляду на це сподіються зміни відношення Франції до його.

Смерть кн. Лівена. В Пролісі помер кн. Лівен, відомий командант добровольчих відділів, що боронилися під Ригою. Помер він наслідком ран, віднесених під Ригою.

☞ За кордоном. ☞

Протест американських Українців. У. П. Б. в Нью-Йорк, повідомляє, що Український Народний Комітет в Сполучених Державах вислав до Вільсона, Клемансо, Полька і Л. Джоржа протест проти насильств польської окупаційної влади над Українцями у Сх. Галичині.

Американські Українці до чеського уряду. З Homeslead в Зєдинених Державах, цїстав уряд чехословацької республіки слїдуючу телеграму: Народня Рада американських Українців з цїлим натиском відсуджує народню і релїгїйну політику о. д-ра Бєсєкєда і його чужинецьких приятелїв. Народня Рада проголошує повне довіря справдїшним провідникам українського народу, якими є д-р Жаткович і о. Волошин, що стараються про збудування повної автономїї для свого краю, і прохає уряд чехословацької республіки, щоби їм в цїм напрямї помагав. Підписанї: Юлїй Гордаш, голова, Ганшин, секретар Народньої Ради американських Українців.

Антанта й Україна. Пражська „Tribuna“ повідомляє, що погляд Антанти на схїдне питання можна з'ясувати так: Франція рїшила піддержувати усї проти-большевницькї елементи в Росїї. Що до питання „Великої Польщі“ і „Великої Румунїї“, то погодились на цьому, що це було-б шкїдливе для самої Польщі і Румунїї. Що-ж до України, то думку про піддержування української влади й Петлюри піддержує найбільше Америка, яка бачить в Отаманї Петлюрї великого демократа і народнього героя.

Галицькї москвофіли в Америцї. До Вашїнгтону прибула ще в жовтнї делегація галицьких москвофілів, яка вручила державному секретаревї Лянсїнгівї обширний меморїал іменем „карпаторосїв“. В склад делегації входять: Ілія Цьорох, др. Михайло Сухацький, Семен Бендасюк і Павло Дзвинчик. Всї вони ще у 1915 р. втїкли до Росїї і тепер приїхали до Америки. В своїм меморїалї жадають прилучення Галичини до Росїї.

Болгарія і Україна. З Софїї повідомляють, що болгарський, уряд звязаний мировим трактатом з Антантою, яким анульовано брєст-литовський мир, не визнає Українського Посольства і вважає його неофіційною установою.

Конференції литовської соціалдемократїї. Ковенський „Socialdemokratas“ повідомляє, що 25. б. м. відбулася в Ковнї конференція литовської соціалдемократичної партїї (ЛСД). На конференції ухвалено взяти участь в виборах до мїської ради, та до громадських і повітових рад, а пізніше до конституанти. Відносно взаємин Литви з сусїдними народами ухвалено на конференції з економічних і політичних мотивів увїйти в ближче порозуміння з Литвою, Естонїєю, Україною й Польщею на демократичних основах.

З Білорусї. Білоруське прєсове бюро повідомляє, що білоруська рада народнїх міністрїв переїзжає з Ковна у Мінськ, де зїбралась Білоруська Центральна Рада. У Мінську має бути утворена білоруська військова школа. Польська окупаційна влада отримала приказ передати всю владу в руки білоруського уряду.

Новий кабїнет в Естонїї. Новий естонський кабїнет складається з 4 членів людової партїї, з 3 робїтничої партїї, з соціалїстїв, 2 безпартїйних. Міністром закордонних справ іменовано Бірка, міністром війни Банка.

Крїза чеського міністерства. З Праги повідомляють, що там настала крїза чеського кабїнету. Національнї соціалїсти (партія Кльофача) відкликала своїх членів з уряду. Через те весь кабїнет Тузара буде змушений податись до димїсії.

Замах на румунського представника. На румунського представника в Краковї кап. Бориславського виконано замах. Замах однак не вдався. Кап. Бориславський покинув Краків і вернув у Румунїю.

Зріст німецьких незалежних. На останньому конгресі незалежних в Лейпцігу виявилось, що число німецьких незалежних від березня ц. р. збільшилося з 300 тисяч на 750 тисяч.

Ледебур проти німецького уряду. На одних зборах незалежних соціалістів Ледебур остро заатакував уряд, називаючи його центральною убійницею, та закликав робітників, щоби генеральним страйком усунули дотеперішній уряд. В цім самім дусі говорила теж на других зборах тов. Ціц.

Вибори в Італії. Остаточно вияснилось, що до італійського парламенту вибрано: 66 лібералів, 130 демократів, 4 аграрів, 103 католиків, 54 об'єднаної лівниці і 150 соціалістів.

Франція і большевики. „Poulaige“ повідомляє, що французький посол в Польщі Нуленс повернув у Варшаву. Його приїздові надають велике значіння. Французький уряд рішив утворити один фронт проти большевиків від Балтійського аж до Чорного моря і через те зближити Денікіна з Поляками та піддержувати національні стремління на Україні (?) у Сх. Галичині (?) і балтійських країнах.

Всесвітня конференція сіоністів. Від дня 18—20 січня 1920 р. відбудеться в Базилей щорічна всесвітня конференція сіоністів.

Зміна литовського правительства. З Ковна доносять, що теперішній литовський кабінет має невдовзі уступити. На чолі нового правительства має стати представник християнської демократії Дравбіяліс.

Англіїці покинули Кавказ. Військова англійська команда на Кавказі лишила враз зі всіма англійськими військовими частинами Кавказ і зліквідувала там свою діяльність.

Земельна реформа в Чехії. Як доносить „Venkov“, всі підготовні праці, що доторкають земельної реформи, незабаром скінчаться. Зараз уряд земельної реформи переводить перевірку над сконфіскованими великими посілками і приготував вже обіжні комісії в Оставі, в Рожембранку в Словаччині і в Ужгороді на Прикарпатській Україні. На днях візьметься уряд за виготовку списку маєтків, які творитимуть основу акції поділу землі.

Реформа військової служби. В Італії має бути переведена реформа військової служби. Примусова військова служба буде тривати 8 місяців, а вже наїдовше один рік.

Вибори в Бельгії. На днях відбулися вибори в Бельгії, які принесли перемогу соціалдемократичній партії та вплинули на це, що наступить не тільки нова цілкова зміна кабінету, але й ревізія та зміна конституції Бельгії. Вислід виборів такий: до парламенту ввійшло 72 католиків, 70 соціалістів, 34 лібералів і 9 безпартійних. Втрати представляються так, що католики втратили 26 мандатів, ліберали втратили 11 мандатів, а всі ці мандати (30) визнали соціалісти. До сенату ввійшло 43 католиків, 30 лібералів, 20 соціалістів. Католики втратили тут 12 місць, з яких соціалісти забрали 10 і 2 ліберали.

Міжнародна конференція праці. З Вашингтону повідомляють, що міжнародну конференцію праці відложено. Перед тим конференція прийняла такі внесення: 8-годинний день праці і 48-годинний тиждень та платна відпустка для робітниць, коли вони вагітні. Слідуюча конференція відбудеться правдоподібно в Женеві.

Робітничий конгрес в Парижі. В Парижі зібрався конгрес французької робітничої партії. В імені соціалістів вітав його Ренодель.

Штрайки в Італії. В Італії вибухли генеральні штрайки в Міляно, Римі та Флоренції. В Римі нема газет.

Конференція праці. Перші праці Віділу конференції в справі охорони праці дітей, та взагалі умов праці дітей в шкідливих для здоров'я підприємствах на суші і морі передано міжнародному урядові праці для прозріння та остаточного порішення. Французькі делегати говорили ще в справі введення 8-годинного дня праці при корабельній службі, та утворення окремої комісії для погоджування морських справ при міжнароднім уряді праці. Більшість делегатів згодилася, що граничним віком, у яким діти можуть зачинати працю в промислі, є 14 рік. Деякі висказувалися за 15 а навіть 16 роком. Конференція ухвалила резолюцію, що з поліпшенням умов праці в будучині буде і вік праці у дітей пересунутий на пізніший. Крім того має бути установлений окремий інспекторат здоров'я при міжнароднім уряді праці, для перевірки санітарних відносин умов праці мелодіжн. — Ухвалено також,

щоби рішучо в кождім краю і в кождім підприємстві були окремі лікарі для перевірки стану здоров'я робітників.

Конференція в Лондоні. „La Feuille commune“ повідомляє, що в Лондоні оголошено офіційально про майбутню мирову конференцію, яка має там відбутись і рішити російські питання.

Сенатори грозять. З Нью-Йорку повідомляють, що республіканські сенатори звернулися до Вільсона з певного рода ультиматум, в якому загрожують, що будуть відкиннені мирові договори з Німеччиною, Австрією і Болгарією, коли Вільсон не пропонує їм усіх документів, які він має, а які стичать мирової конференції.

Новий союз держав. „Deutsche Allg. Zeitung“ повідомляє з Букаресту, що там відбуваються переговори, які мають довести до союзу Румунії, Угорщини, Чехії та України. Переговори веде румунський міністр Діаманді, який отримав від короля Фердинанда й румунського уряду великі упевненості. Діаманді перемовував у цій справі з представником Антанти в Будапешті п. Клерком і угорським прем'єром.

Економічна хроніка.

Воєнний довг Англії. „Evening News“ розводиться в більшій статті про стан англійських фінансів. Державний довг виносить всього на всього 8075 мільйонів фунтів. За те Англія має великі належності в формі позик за границями, з чого 1740 мільйонів, визначених союзникам, 200 мільйонів визначених домініонам і 21 мільйонів визначених Індії. Спродаж зайвого воєнного матеріалу принесе дальших 425 мільйонів фунтів державній скарбниці: видатки на воєнні зиски обчислюються на 240 мільйонів фунтів, так що ефективний довг Англії виносить 5449 мільйонів фунтів.

Стан фінансів в Італії. Стан фінансів в Італії зазначається великою депресією. Італійська валюта падає поступово. Долар зараз коштує 12 лір, фунт стерл. 50 л., французький франк 1·35 л., шведський франк 2·20 л.

Чехо-словацький дефіцит. Дефіцит державної господарки в Чехії за рік 1919. виносить поверх 5 мільярдів корон. Внутрішня державна позика принесла всього 900 мільйонів корон.

Національна позика в Італії. Позикові знаки будуть видані за ціну 97·50 (дисконт 2·5%) і нести будуть відсоток в висоті 5%. Податки на воєнні зиски виноситимуть 10%—60%. Податки на маєтки поверх 20.000 лір будуть заложені в відсотках 5%—25%, при чім рати можна буде сплачувати протягом 30 років. Налоги обійматимуть і маєтки чужих горосжан на території Італії. Зізнання про стан маєтків можна буде протримати аж до 31. грудня 1920. Податок по спадщині буде значно підвищений і степенований в міру ближчої або дальшої кривості спадкоємця. Заразом будуть зреформовані податки на люксембурзький товар, папери і т. д.

Позикові переговори між скандинавськими і німецькими професійними організаціями. На параді делегатів шведських і данських професійних організацій з одного, а німецьких з другого боку, що відбулася перед тижнем, дійшло до угоди, на підставі якій німецькі організації дістануть кредит в висоті 5 мільйонів данських корон. Гроші назначені на доставку ткацьких спріців, щоби піднести німецький ткацький промисел.

Стан нафтової продукції в Сх. Галичині. „Gazeta wieczorna“ повідомляє, що місячна продукція східно-галицьких нафтових рафінерій виносить 7500 вагонів, з чого 3000 вагонів належать державним, решта приватним рафінеріям. Маєтність американських підприємств виносить 500 возів, німецьких 1310, німецько-англійських 1200, віденських 500, французьких 750, польсько-французьких 200, польсько-віденських 120, чисто польських 120.

Нафтова продукція в Мехіці. Вивіз нафти з Мехіки виносить за вересень 7·2 мільйонів танків і зредукувався супроти попереднього місяця о 0·8 мільйонів танків.

Часткове закриття заводів в Крупа ізза браку вугілля. Внаслідок недостаточного прибутку вугілля була відома німецька фірма Круп примушена обмежити в значній мірі вироб сталевих фабрикатів. Наколиб достача вугілля стрічала дальших труднощів, так заповідає гола ц лковите покриття всіх заводів і віддалення робітників.

З українського життя на чужині.

До Відня прибув новопризначений Посол У. Н. Р. п. Сидоренко і обняв урядовання.

Союз українських журналістів і письменників на засіданню 4. грудня ухвалив дати банкет в честь новопризначеного Посла п. Сидоренка, б. Голови Парижської Місії, який так мужньо і непохитно стояв і боровся за суверенність Української Народньої Республіки.

На останньому засіданні Союзу українських журналістів і письменників, що відбулось в понеділок, обговорювано справу з'їзду чеських журналістів, який має відбутися в Празі 1920. р., і ухвалено взяти в ньому участь.

Рішено вислати відозву до преси всього світу, в якій мається звернути увагу на ту страшну епідемію, яка здесяткувала українську армію і довела до катастрофи. Рівночасно доручено комісії скласти резолюцію, в якій має бути з'ясоване становище Союзу українських журналістів і письменників до сучасного моменту. Принято теж в члени: Г. Гасенка у Відні, др. З. Кузеля в Зальцведелі, Г. Толмачова в Льозанні і др. Турянського у Відні.

Головою української дипломатичної Місії в балгійські країни призначено пана Голіцинського.

На днях виїжджає до Риму О. Олесь, якого призначено аташе української дипломатичної Місії. До Риму виїжджають теж поети В. Пачовський і П. Карманський, які є аташе при римському престолі.

До Відня прибув голова державного секретаріату З. О. У. Р. др. І. Голубович.

Нова українська п'яністка у Відню.

Симфонічний концерт 23. листопада ц. р. у великій концертній залі з участю п. Л. Колесса.

З дня на день поширюється слава про наше мистецтво — і от не замовкли ще розмови про нашу славетну Капелю, як на афішах знову побачили українське імя. Жвавих віденців це дуже приваблює, і значна частина їде на концерт для того, що-б послухати Українку.

Молода п'яністка виступила з концертом Es-dur Ліста в супроводі оркестру.

Концерт цей річ дуже тяжка до вивчення і складна для належного розуміння й виконання.

П. Колесса не тільки відіграла свою партію — вона зрозуміла і відчула весь зміст цього глибокого твору. Це розуміння почули музичні слухачі, і тому на долю артистки припав достойний успіх. Ліст в своїому концерті дає цілу гаму переживань молодій дівочій душі.

З технічного боку виконання було також дуже гарне. Всі труднощі концерту були вироблені легко, відповідним тоном. Гадаємо, що в особі п. Колесса ми придбали цінну артистику, яка зможе зрівнятися з видатнішими знавцями цього мистецтва. Головне те, що у неї не тільки техніка, а глибоке чуття у грі, це вже природне дарування; — цього не вивчити. В її грі чувається певний означений музичний тип.

Велика подяка новій п'яністці від всіх Українців і бажання удосконалювати надалі свій талант, бо нашій молодій культурі потрібні нові сили. В е т о і.

❧ ОГЛЯД ПРЕСИ. ❧

Україна в освітленню бельгійської преси в вересні 1919. року.

Цей огляд ми почнемо з короткої статистики: в вересні 1919 р. статті, замітки і відомости про Україну були вміщені в 194 числах 23-х французьких і в 65 числах 8-х флямандських органів бельгійської преси, що вже само по собі є великим кроком наперед в відношенню до України з боку преси одної з союзницьких держав, яка весь час була під сильним впливом панросійських і польських офіціальних кол. При цьому цікаво відмітити, що, по інтересу до звісток про Україну, перше місце займають найбільші і дуже впливові бельгійські часописи. На першому місці стоять: соціалістичний „Le Peuple“, симпатії якого є цілком на нашому боці, і „L'Indépendance Belge“ (офіціоз Міністерства Закордонних Справ). Далі йдуть „L'Etoile Belge“ (ліберальний орган промислових кол), брусельська „La Presse“, „La Gazette de Liège“ і „La Flandre Libérale“, що має велику вагу. Далі йдуть льєжські „Express“, „Journal de Liège“ і „La Meuse“; брусельські „La Libre Belgique“ і „La Dernière Heure“; антверпенські „La Métropole“, і майже всі другі часописи.

У флямандській пресі Україна має великі симпатії. Соціалістичні „Volksgazet“ і „Vooruit“, і клерикальна „De Standard“ займають тут перше місце; після них

йдуть „Het Laatste Nieuws“ і другі органи.

В протилежність попередньому місяцю, бельгійська преса звернула пильну увагу на економічне становище України. Статтю про стан металургічної промисловости на Україні, яка була розіслана Гаагським Пресовим Бюром, надрукували всі найбільші часописи: „L'Indépendance Belge“, „L'Etoile Belge“, „Le Peuple“, „La Flandre Libérale“, „Le Journal des Finances“, „Gazette de Charleroi“, „De Standard“ і „Het Laatste Nieuws“. Найбільший в Бельгії фінансово-економічний щоденник „L'Echo de la Bourse“ надрукував 14-го вересня велику статтю, яка малює всі боки економічного життя України, а в своєму числі з 22-го вересня передруковує з „Voce dell'Ucraina“ замітку про те, що Україна є дуже важливий ринок збуту для хліборобських (сільсько-господарських) машин, що сільсько-господарські кооперативи охоплюють 80% всього хліборобського населення, і ще раз нагадує про існування в Женеві Українсько-Швайцарської Торговельної Палати.

Велику статтю про торгівлю з Україною вмістила 11-го вересня „La Métropole“. Після докладного огляду продукційних сил країни, її вивозних лишків і ввозних виробів і краму, автор закінчує статтю словами: „непотрібно запевнювати в користі, яку принесуть Бельгії торговельні зносини з цією молодого державою. Що до капіталів, необхідних для піднесення української промисловости, то роля чужоземного капіталу виступає цілком ясно. Він мусть відродити промисловість, що потерпіла під час війни, і мусть допомогати створенню і розвиткові нових підприємств, корисних для держави, як проведення нових шляхів, регулювання і використання водяної сили, будови елеваторів і т. п. Чужоземний капіталіст питає себе, які ж гарантії може дати країна, промисловість якої цілком зруйнована. На це питання можна відповісти, що головне багатство України — це її сільське господарство, яке майже не потерпіло від війни“.

„La Gazette de Liège“ від 28-го вересня передруковує цілком економічний бюлетень нашого Пресового Бюро No 4 про кредитову кооперацію на Україні

і уривок з англійського часопису „The Economist“ про заведення економічних зносин України з Великобританією. Це останнє було також передруковано в „Het Laatste Nieuws“ 15-го вересня.

„La Gazette de Liège“, „L'Etoile Belge“ і „Journal de Liège“ 13-го вересня і „Pro Belgica“ 18-го вересня повідомляють про встановлення в Швейцарії Українсько-Швейцарської Торговельної Палати. З другого боку „L'Etoile Belge“ і „La Gazette de Charleroi“ 14-го вересня повідомили про зусилля з боку паризьких представників уряду Денікіна зацікавити бельгійські промислові і торговельні кола зносинами з „звільненими частинами Південної Росії“. Під впливом цих зусиль бельгійський уряд командировав до армії Денікіна, за прикладом других союзницьких рядів, військового інженера майора де Ровера, доручивши йому також оборону економічних інтересів Бельгії і з'ясування можливості ближчих економічних зносин („La Libre Belgique“ 15-го вересня, „La Métropole“ 16-го вересня, „Het Nieuws van den Dag“ 16-го вересня, „La Flandre Libérale“ 17-го вересня). Ці урядові заходи викликали гостру відповідь з боку соціалістичної „Volksgazet“ 16-го, 17-го вересня, в статті „Бельгійська Місія до Росії“.

„Під цією невинною назвою повідомляє преса про посилку майора де-Ровера до армії Денікіна,“ — пише часопис. — „На якій підставі робить це наш уряд? Чи не є майор де-Ровер предвістником посилки до Росії бельгійського війська?“ і закінчує: „Вони не матимуть ні одної людини, ні одного цента, ні одної гармати.“

Цікаві статейки про економічні зносини з Росією, головним чином з „Південною Росією“, надруковані також в „La Gazette de Liège“ 16. вересня („En Russie méridionale“) і в „La Gazette de Charleroi“ 17. вересня („Les produits russes nous manquent“), але в них розмова йде, на жаль, про те, що давала Європі бувана Росія, і про необхідність інтервенції для відновлення ладу і нормальних торговельних зносин.

В цікавій, як завжди, статті Louis de Broekère'a, в „Le Peuple“ 21. вересня „La Coopération Russe“, розмова йде про книжку Григорія Бекера по історії кооперації в Росії, яка готується до друку. Автор каже: „Вона (кооперація) розвинута у всіх частинах

і під усіма урядами в незалежній Україні, в Сибіру під пануванням Колчака і в совітській республіці“. Той самий „Le Peuple“ 3-го вересня повідомив, що зїзд бельгійської кооперації в Генті одержав привітальну телеграму від представників центральних організацій української споживчої, сільсько-господарчої і кредитової кооперації. Врешті „Le Conservateur de l'Épargne“ друкує 21. вересня якусь ноту польської делегації на Міровій Конференції, яка хоч і прихильна до Денікіна, але рахується з Україною, як з окремою одиницею. Стаття ця — „Большевизм на Україні вжив себе“, кінчається: „недовірчивий до своїх провідарів, український нарід особливо прагне до міцного і нормального уряду, який міг-би відновити лад, перевести розділ землі і забезпечити йому торговельні зносини з закордоном, який дасть в обмін на хліб: залізо, тканину, сіль і сільсько-господарські машини.“

Що до політичного життя України, її боротьби — з початку проти большевиків, а потім проти Денікіна, її міжнародних і дипломатичних виступів, то крок за кроком, день за днем, бельгійська преса в відчитному місяці докладно інформувала суспільну думку, звертаючи головну увагу така вже психологічна спадщина пяти-літньої війни — на військові події. Всі подробиці блискучого наступу українських військ в другій половині серпня, що скінчився заняттям Київа 30-го серпня, докладно передавались в пресі в перших числах вересня. Докладно малювались окремі етапи цього наступу, погром 12-ої армії большевиків, мобілізація київських робітників і впертий опір червоної армії під Київом, і про переслідування українською армією большевиків. Повідомлялись подробиці про життя в Київі в останні дні і передавалось большевицьке повідомлення про евакуацію Київа. Ряд статей був присвячений коментаріям цієї великої перемоги, і „Het Laatste Nieuws“ надрукувала портрет Головного Отамана українських військ С. Петлюри. Потім 12-го вересня з'явилась в „L'Etoile Belge“ і інших часописах замітка: „Українські війська в Київі зрадницько атаковані добровольцями Денікіна“. Часописі докладно повідомляли про напад Денікіна з тилу і про протест офіцерів Антанти, що були про ставці Петлюри. Також повідомлялося про склад нового кабінету після заняття Київа, і розповсюджена

була чутка з польського джерела („Le XX-me Siècle“, „La Gazette“, від 18. вересня і інші) про зраду генерала Крауса і про згоду Денікіна з Петрушевичем проти Петлюри. 17-го вересня ряд часописей („L'Etoile Belge“, „La Gazette de Charleroi“, „Le Peuple“, „La Gazette de Liège“, „La Presse“, „Volksgazet“, і др.) повідомили про мирову пропозицію більвицької делегації з Пятаковим на чолі, яка була відкинена урядом Петлюри. 18-го вересня майже всі часописи надрукували телеграму з Парижу про ноту, яку передав мировій конференції граф Тишкевич з протестом проти ворожих актів Денікіна. 19-го часописи друкували спростовання Гаагського Пресового Бюро що до польської чутки про непорозуміння Петрушевича з Петлюрою і деталі про генерала Крауса.

На подробиці про ворожі відносини Денікіна до Українців було звернуто багато уваги, „L'imbraglio en Ukraine“, „Les conflits entre généraux“ так повідомляли про це „Le National Liégeois“, „La libre Belgique“, „Ons Vaderland“, „La Dernière Heure“ і багатько інших. Потім часописи передали повідомлення англійського „War office“ про згоду Петлюри з Денікіним і офіційальне спростовання цього з українського джерела. 23. і 24. числа часописи докладно навели радіотелеграму нашого уряду від 4-го вересня, звернену до всіх держав Антанти і всього світу з протестом проти поводження війська Денікіна. Поляки весь час повідомляли про свої успіхи на Дніпрі, Березині і північній частині українсько-болшевицького фронту, а 26-го з'явилося повідомлення Польського Пресового Бюро в Берні про злуку Поляків з Денікіним при Коростенію. 26-го „L'Etoile Belge“ і інші часописі повідомили про посилку Антантаю комісії для згоди між Денікіним і Петлюрою, а від 27-го часописі „Express“, „La Meuse“, „De Volksgazett“, „Le Peuple“, „L'Indépendance Belge“ і другі почали друкувати повідомлення про повстання селян проти Денікіна і про терор денікінської армії. В кінці місяця з'явилися докладні описи страхіття в Києві перед уходом большевиків і тієї анархії, яка почалась там під паннуванням монархістів. („La Gazette de Liège“, 28. вересня, „Ons Vaderland“, 24-го, „La Flandre Libérale“, „Handelsblad“ 28-го,

„Volksgazet“, 30-го, „Standaard“ 28-го і інші),

Відомости про економічне становище України і докладний опис боротьби України з большевиками і Денікіним були головними темами белгійської преси по українському питанню. Але немає майже ні одного боку життя України, який більш або менш повно, більшою або меншою кількістю органів, не одмічався-б в своєю чергу белгійською пресою в вересні. Що до наших зовнішніх відносин, то найбільше уваги зверталось на українсько-польські і українсько-румунські відносини. 4-го вересня в „Express“ була вміщена велика стаття парижського публіциста George Bienaimé „Un pacte polono-ukrainien.“ яка доводить користь для України згоди з Польщею ціною віддачі Польщі окрім Східньої Галичини, Поділля та Волині, бо ця згода є, по думці автора, єдиним ратуном України перед Денікіним. Але у всякому разі автор говорить про Україну, в протилежність своїм попереднім статтям, як про існуючу державу, існування якої навіть є користне для Польщі. Чужоземний оглядач „Journal de Liège“, п. А. М. каже в статті від 6-го вересня: „Македонія Центральної Європи“: „В останній час складена згода між Україною, Польщею і Румунією з приводу Бессарабії, Волині і Галичини, але ми не сподіваємося, що населення, яке є предметом цих комбінацій, не побажає в один прекрасний день заявити про свої домагання.“ 9-го вересня „L'Etoile Belge“ „Le Peuple“ і інші часописі повідомили про ухвалу Найвищої Ради про прилучення Бессарабії до Румунії. 2-го „Le Peuple“ повідомив з Базеля, що згідно з польськими часописями, складена згода між Румунією і Україною, по якій в обмін на відмову від посягань на Бессарабію, Україна одержить від Румунії зброю і військові припаси.

12-го майже вся преса „Le Matin“, „La Metropole“, а 13-го „La Presse“ і „La Dernière Heure“ і др. повідомили про прийом Братіяну української Місії і про його обіцянку дати поміч Україні. 10. до 11 вересня часописі „Volksgazet“, „Journal de Liège“, „L'Indépendance Belge“, „La Gazette de Liège“, „La Gazette“ і інші повідомили про дійсний характер українсько-польської згоди і 30-ти-денне військово-перемир'я з 5-ти-денним сроком попередження. 4-го вересня повідомили

про розстріл поляками у Східній Галичині бувшого українського міністра Мартинця, проф. Селецького, д-ра Радуха і др. 17-го вересня часописи сповіщали про постанову Найвищої Ради задержати тимчасовий характер окупації Східньої Галичини до Польщі. 22-го вересня в „La Presse“ з'явилась замітка, що перемир'я між Польщею і Україною може повести до політичної згоди, яка є на шляху до реалізації. 27-го часописі сповістили, що Падеревський настоював на засіданні Найвищої Ради на остаточнім прилученні Східньої Галичини до Польщі. 28-го вересня „La Gazette de Liège“ повідомила з „Курєра Варшавського“, що до Станіслава прибула Місія Українського Уряду для навізання тісніших зносин з Польщею. 30-го вересня „Le X-Siècle“ повідомив, що до Букаресту прибув адмірал Зеленки, як посол генерала Денікіна. Він мав пропонувати Румунії нейтралітет в конфлікті Денікіна з Петлюрою, за що Денікін згожується на приєднання Бессарабії до Румунії. З галузі зовнішньої політики відмітимо ще характерний для Денікіна протест його проти визнання незалежності Фінляндії Антантою („L'Indépendance Belge“ від 8-го) і повідомлення про засідання комісії по закордонним справам американського сенату, де були вислухані делегації українського, литовського, латишського і естонського народів. Ці делегації передали постім свої декларації, які були роздані всім сенаторам („Volksgazet“ 19-20, „La Presse“ від 19-го, „Gazette de Liège“ від 19-го, „La Meuse“ від 20-го).

Крім того повідомлялось про останню аудієнцію гр. Тшикевича у папи, перед його відїздом до Парижу („De Standard“ від 10-го), про існування в Царгороді Українського Посольства і його адресу („La Gazette de Liège“ від 5-го, „La Presse“ від 4-го).

Що до питань внутрішньої політики, то найбільшу увагу звернула преса на жидівське питання і на погроми. 1-го вересня „Le Métropole“ надрукувала повідомлення Пресового Бюра в Гаазі про дійсне становище річей і про відношення українського уряду до цього питання. 6-го вересня часописі вмістили пролозіцію українського міністра закордонних справ, п. Темницького, надіслати на Україну комісію для обелідування жидівських погромів і постанову Ради українських міністрів безоглядно примі-

нювати кару смерти на винних за погром Жидів. („L'Indépendance Belge“, „La Flandre Libérale“, „L'Etoile Belge“, „Volksgazet“, від 6-го). „Het Laatste Nieuws“ вмістила постанову жидівської общини в Камянци, яка закликала Жидів до боротьби за українську незалежність. Бельгійські часописі передруковали також з „L'Humanité“ відозву до людства проти погромів за підписами Анатолія Франса, Альберта Тома, Оляра, Барбюса і інших французьких письменників, вчених і політичних діячів. „La Presse“ вмістила в тому самому числі і наше вищезазначене повідомлення з цього приводу. 22-го вересня „Ons Vaterland“ вмістив майже цілком бюлетень Пресового Бюра в Гаазі з приводу погромів з телеграмою п. Н. Василька і з статтею „Жиди на Україні“ за підписом „українського Жида“. З поля інформації відмітимо ще вміщений в „Le Peuple“ від 8-го „Ультиматум лівих соціалістів-революціонерів до уряду Раковського“ за підписом Юрка Мазуренка і Труся. „La Presse“ від 9-го надрукувала український національний гімн з пояснюючою передмовою. Переклад на французьку мову дуже влучно зробив співробітник нашої Місії п. Г. Верельст. Каміль Гюїеманс, секретар міжнародного соціалістичного бюро, оголосив 10-го вересня в „Le Peuple“ заяву большевиків про умову миру, в якій вони кажуть: „Що до теперішнього і будучого відношення совітської республіки до Польщі, України і других частин бувшої Росії, то вона буде прагнути уникати вигнання права цих народів на їх національне самовизначення“.

Самостійних статей і міркувань про українську справу було не дуже багато. 3-го вересня Спектатор в „La Métropole“ в статті „Сполучені Штати і маленькі нації“ перераховує ті надії, що покладають малі народи на Сполучені Штати, і між иншим каже: „Зі свого боку Директорія Української Республіки доручила своєму представникові домогатись від п. Лансінга, державного секретаря закордонних справ, визнання незалежності України“. 7-го вересня Бьенеме в „Express“ і А. М. в „Journal de Liège“, про статті яких по польському питанню ми вже казали, — обидва говорять про небезпеку згоди Росії з Німеччиною, як для союзників, так і для нових республік. А. М. каже:

„Що зроблять Польща і Україна з незадоволенням народом, серед якого працюватимуть німецькі агенти, на їх західньому кордоні. Це буде постійною загрозою нових озброєнь“. „Бьенеме каже майже те-саме: „Цей уряд (російський реакційний) муситиме ставитись вороже до Польщі, Румунії, України і до всіх народів, які скористувались падінням Росії, щоб знову придбати волю“. „L'Etoile Belge“ в статті „Падіння большевизму“ каже: „Українці з Петлюрою на чолі звільнили спочатку Поділля і більшу частину Волині і взяли Київ, столицю України, з якого большевики зробили один з головних осередків діяльності і постачання“. 10-го Вересня „La Meuse“ умістила уривок з статті Гаагського Пресового Бюро з приводу взяття Києва: „Побіда української демократії“. 21-го вересня Бьенеме в „Express“, в статті „Польща проти большевизму“ говорить про заслуги Польщі і про її права на Волинь і Поділля. При цьому він визнає, що „Україна є менш большевистична, ніж Московщина“. Найбільш цікавими були статті Луї де Брукера в „Le Peuple“: 13-го „Взяття Києва“*) і 27-го „Балтійські республіки“, де він проводить повну аналогію між становищем усіх нових республік у бувшій Росії.

Додаток: Статистичні данні повідомлень про Україну за вересень 1919. бельгійськ. пр.

*) Зреферована в „Воля“.

Назви часописів	всіх повідо- млень	статей	повідомлень У. П. Б.
1. Le Peuple	38	5	8
2. Volksgazet	33	3	9
3. La Presse	32	3	15
4. L'Independanse Belge	24	1	8
5. L'Etoile Belge	22	1	8
6. De Standaard	21	1	13
7. Gazette de Liege	17	2	8
8. La Gazette	16	—	7
9. La Derniere heur	15	—	3
10. Vooruit	15	1	5
11. La Flandre Liberale	14	2	8
12. Het Laatste Nieuws	13	—	9
13. La Libre Belgique	13	—	6
14. L'Express	12	2	3
15. La Neuse	12	1	8
16. Journal de Liege	11	—	2
17. Ons Vaterland	11	2	4
18. La Metropole	7	1	3
19. Le National (Bruxelles)	7	—	3
20. Siecle	7	—	—
21. Le Matin	5	—	5
22. Le National Liegeois	4	—	—
23. Le Petit Bleu	4	—	—
24. Gazette de Charleroi	3	—	—
25. L'Echo de la Bourse	2	1	2
26. Het Handelsblad	2	—	—
27. La Nation Belge	2	—	—
28. Nieuws van den Tag	1	—	—
29. Le Conservateur de L'Epargne	1	—	—
Pro Belgique	1	—	—
31. De Schelde	1	—	—

367 26 137

На фронтах.

Большевицьке звідомлення з дня 29. листопада. Нарвський напрям: Завзяті бої. Борнісвеський напрям: Стежі. Ніжинський напрям: Завзяті бої на південний захід і південний схід від Ніжина. Сумський напрям: Ми заняли кілька сіл 10 верстов на північ від міста Суми. Суджинський напрям: Ми заняли ряд сіл 10 верстов на південний схід від Мирополя. Успішні бої 15 верстов на південь від Обоян. Ми пройшли на південь за станцію Ржава. Бої 10 верстов на південь від Ліски. Царицинський район: На правому березі Волги занято хутір Котлубинський, на лівому Букатино, 5 верстов на схід від Царицина. Наші гармати обстрілюють Царицинський вокзал. Дубосарський напрям: Ворог відходить на Акмолінск.

Большевицьке звідомлення з дня 1. грудня: На західньому фронті артилерійська перестрілка. Південний фронт: Червоні війська дійшли 30 верств на південь від Кіптомира. В районі Києва ми стоїмо в 20 верстах на захід і в 12 верстах на південь від міста. Біля Астрахана в тажкому бою ми розбили козаків при чому взяли 5 тисяч полонених 28 гармат і 120 кулеметів. На східньому фронті наші війська дійшли по сибірській залізниці до Кайнеська і по семіпалатинській до Павлодара.

ВОЛЯ

ТИЖНЕВИК

А. Хомик.

Річниця.

Рік тому авторові цих рядків приходилось сидіти в одній з найстрашніших київських тюрем, куди неначе в вонючу і мокру яму кидано тільки злочинців, засуджених на смерть — в „Косому Копанірі“.

Було нас там біля восьмидесяти душ, між ними дві жінки. Ріжношерстна публіка. Побіч найвищої інтелігенції: професорів університету, визначних журналістів, високих урядовців українських міністерств, інженерів, — безграмотні „закладники“ з околичних сіл і робітники. Був між ними також один народний комісар першого петербурського складу совнаркома після большевицького перевороту 1917. р.

По національному складу, звичайно, найбільше Українців. Одначе були Жиди, переважно Богу душу винні, і переловлені залізничною гетманською державною вартою червоноармейці.

Богато прийшлося передумати і перебалакати в понурі дні і ще більше в понурі ночі в душних, вонючих казематах. І тільки посидівши (що правда недовго, бо тільки три тижні) в тюрмі, автор цих рядків зрозумів, яке величезне політично-виховуюче значіння має російська тюрма. Річ в тім, що вона уладжена демократично. Там не відділюють сметанки від демосу; той сам тюремний сморід і ті самі плюгаві комахи творять одну з найкращих підстав для психологічного зближення інтелігентів, селянства і робітництва. І тільки тоді автор цих рядків зрозумів могутність і невмиручість українського руху й українського народу, як сірого героя цього могутнього руху. Ось з нами сиділи „дядьки“ з під київських сіл з Борщагівки, Святошина і т. д. Приходилось з ними розмовляти; яка упевненість в перемозі, яка бадьорість, яка холонокровність, який спокій, змішаний з іронічною погордою до слабих противників „добровільців“, які, користуючись хвилевою перемогою в околицях Київа, думали, що їм вдалося закувати на віки в кайдани титана — народ.

Таких тюрем на широкій і далекій Україні багато багато. І за проклятої памяти панування Скоропадського всі вони були переповнені менше-більше таким самим людом. З такої гетьмансько-німецької тюрми вийшов і Сімон Петлюра, голова повстання, який

давав знати про себе ревом гармат і тріскотною кулеметів. І саме цей рев, ця тріскотня кулеметів, ця дика симфонія бою бренила для нас вязнів, як найкраща музика. Імя Петлюри в кожного на устах.

Тюремна творчість складає про його пісні:

Скоропадський Павлуша, куди котишся?

Попадеш до Петлюри не воротишся —

лунає з усіх камер. Одно слово, авторові цих рядків приходиться сконстатувати, що за весь час свого життя не пережив таких хвилин великого душевного під'йому, як саме в душних, темних, мокрих казематах, „Косого Копаніру“. Тільки в цій страшній тюрмі зрозумів він, як нерозривно приросло його серце, як нерозривно привязались його стремління, його думки, ціла його воля до рідного краю і рідного народу.

Місячний період повстання Петлюри був неначе переломовий в цілім могутнім українським руху.

Він мав за собою вже майже два роки бурхливого життя. На самім початку революції — революційний романтизм, безліч вуличних „мітінгів“ і „мітюшків“, — період сформування Центральної Ради, котра здобуває щораз то твердіший ґрунт в народі, аж до захоплення нею знову таки в осені, в листопаді, усієї влади на Україні. Тоді кінчається романтична фаза і починається тверда і завзята боротьба з метою закріпити здобутки революції. Тоді загально-російська революція розбивається на ряд національно-соціяльних революцій, з котрих найважливіша українська. І тоді вже починається національна суперечка поміж двома великими народами: московським і українським. Московський народ, теоретик якого Ленін показався, як свідчить видана в 1917. р. його книжка: „Государство и революція“, прихильником централізму, який мав проявитися в одностайнім шаблоні Рад селянських, військових і робітничих депутатів. Большевицькі агітатори, особливо київська група Пятакова, агітовала, щоби систему Революційного Парляменту — Центральної Раду, замінити системою Рад. Виборча ординація, предложена большевиками, давала до Рад далеко більше мандатів мійському пролетаріатові, як селянству, котре на Україні, виключаючи буржуазію, налічує більше як 80 відсотків. Скликане при кінці листопаду представництво селянства з цілої України, відкинуло на зібранню в опернім театрі пропозицію большевиків і однодушно стануло по боці Центральної Ради. Тоді большевики післали свою червону гвардію на Україну і з'організували радянську владу в Харкові на чолі з Медведевим. Похід на Україну продовжався. Мирові переговори в Берестю Литовським відбувалися під акомпаніамент реву гармат, які обстрілювали стару українську столицю на протязі одинадцяти днів. В лютім 1918. р. большевики зайняли майже цілу Україну за винятком Східної Волині, куди до Житомира перенісся український уряд з рештками українських військ. Після того тріумфальний поворот Центральної Ради з початком березня, коротко трівале пановання її, гетьманський переворот, німецька окупація і німецький терор з частковими повстаннями селян, з кар-

ними експедиціями, з тюрмами, аж до знову-ж таки славних листопадових днів.

Треба це все пригадати. Властиво, думка повстання зародилася ще ранньою весною, коли то німецькі броневики розігнали 12. травня 1918. р. з'їзд селянських спілок. Селяне, що зібралися тоді в числі 12 тисяч, склали Ганібалеву клятву, що цього вони Німцям не подарують. До слова і до політичного значіння прийшла московська реакція, яка з'організувалась в „Протофіс“. Ця могутня організація великих земельних власників, великих промисловців і фінансистів назначала і повалювала міністрів. Місцеву реакцію підситило реакційне вороння з цілої Росії, яке знайшло захист під гетьманською булавою перед большевицьким терором.

Одначе це не припинило організаційної роботи українського народу. Революційні українські партії, як від тепер працювали на пів в підполлю, на пів явно, зорганізувались в могутніший ще, як „Протофіс“, — „Національний Союз.“ І між цими двома організаціями почалася з початку тільки дипломатична боротьба, яка випала на користь „Протофісу“, бо німецьке реакційне командування і німецьке дипломатичне представництво барона Мума ніяк не хотіло зрозуміти потреб української демократії. Та всеж таки Німці, звязані берестейським договором, не могли вести „єдино неделімської“ політики. Вони принайменше вдавали, що хочуть самостійної України, хоч буржуазної і реакційної на чолі з гетьманом. Ця німецька позиція розбивала єдиний український фронт, бо серед українського громадянства знаходились опортуністи, особливо хлібороби-демократи, котрі до уряду Скоропадського стояли в льояльній опозиції, але рівночасно вязала також руки і реакціонерам, котрі офіційно не могли виступити як борці за „єдину і неделіму.“

Військова катастрофа центральних держав розвязала їй руки. „Протофісівські“ дипломати дуже добре зрозуміли цілу вартість врочистих заяв антанських „демократів“, які неначебто стояли на ґрунті самовизначення народів. І як дальший хід випадків показав, вони не помилялись. Підбадьорені перемогою антанського імперіялізму, який з реакційною Росією заключав льондонський трактат і мав супроти неї політичні зобов'язання, російська реакція відважилася на різкований крок.

14. листопаду 1918. р. оголосив гетьман „федераційну грамоту“ і настановив кабінет Гербеля. Цей акт з боку російської реакції цілий український народ прийняв, як провокацію, і хопив за зброю. Сили „добровольців“ із своїм командантом зразу Келером, потім князем Долгоруковим були невеликі. Невеликі були також сили українського війська. В Білій Церкві стояла українська частина — Січові Стрільці, з'організовані з галицьких військових бранців ще в часах влади Центральної Ради. Вибрана Національним Союзом Директорія з пяти членів з Винниченком на чолі і Петлюрою як Головним Отаманом сперлась зпочатку тільки на цю галицьку частину. Одначе національний союз знайшов підтримку у цілого українського народу.

Військові операції Січових Стрільців розпочалися в тім самім дні, що й проголошення „федеративної грамоти“, і не минуло кілька днів, а „федералісти“ Скоропадського були замкнені в Києві. Дорогу на Фастів зайняли Січові Стрільці, дорогу на Гребінку полтавські і харківські повстанці. Розпочалась місячна облога міста Києва, котра скінчилась тріумфальним в'їздом Директорії. Дальші випадки відомі. Реакційний уряд Скоропадського замінився дуже лівим соціалістичним урядом Директорії. Її декларація, яка проголошує принцип трудового конгресу, є компромісом між парламентарною і радянською системою. Відібрання політичних прав у буржуазії — це є вже само собою відхиленням від парламентарної системи. Надання одначе трудовому конгресові тільки легіслативних прав є нічим іншим як парламентаризмом. Екзекутива все ще таки лишається в руках влади, котра стоїть поза трудовим конгресом. Большевицькі теоретики одначе стоять на тому, що не повинно бути розділу влади на легіслативну і екзекутивну і що ці дві галузі повинні зіллятися в диктатурі пролетаріату.

І власне цей компроміс між тими двома державно-правовими принципами показався нежиттєвим в молодій державі, такій ще до того несконсолідованій, як українська. Річ в тім, що ліві течії українських соц. партій стояли на принципі радянської влади, на позиції диктатури робітничого і селянського пролетаріату. Компроміс між двома протилежними системами не міг погодити живих людей і тому, що українська влада не могла стати твердо на одній або на другій позиції, прийшло до розбиття єдиного українського фронту. Ліві фракції не підтримували Директорії, і це дало тільки привід большевикам вмішатись у внутрішні справи України і знову збройною рукою піти на Україну.

Прийшовши сюди, большевики повторили знову ту саму помилку, що в 1918. р. Вони хотіли накинати диктатуру тільки фабричного пролетаріату над селянством, на Україні дуже спролетаризованим, не числячись з тим, що на Україні на протязі історії склалась цілком инакша соціальна структура, як на Московщині. Звичайно, соціальна структура відбивається на відмінній національній психології. Закований від віків в „общині“ і „мірі“ московський селянин являється податливим матеріалом для диктатури меншости, якою є робітничий клас. В тіні диктатури пролетаріату на Московщині за два роки втворилась селянська московська демократія, бо большевицькими декретами уся феодална, буржуазна і церковна земля перейшла в руки селян. Сама „община“ і „мір“ були нічим іншим як пасивним протестом проти великої земельної посілости і зберігали задрісно всі старовинні свої звичаї й навики, не дозволяючи втручуватись „барини“ у її внутрішнє життя. З упадком „барина“ община стала архаїчним пережитком, і московський селянин вийшов з неї як індивідуальний користувач землі. Зруйнувавши „общину“, Московщина наблизилася або наближається своєю структурою до України, і через це на Московщині починає набирати ваги селянство як активний політичний чинник. Від тепер большевики, які до того часу дивились

на своє селянство як на об'єкт, а не як на суб'єкт політики, мусять з ним рахуватися. Цей погляд на московське селянство перенесли московські більшовики також на українське, і це було причиною їх неповоджень на Україні.

Українське селянство, яке як кольтонізаторське на нових землях, а не засиджене на старих, проявило на протязі історії велику активність, також і революційну, показником якої є повстання, починаючи з XVI. століття. Активне українське селянство не могло дозволити накидувати собі волю з боку фабричного пролетаріату. Воно виступило із зброєю в руках, щоби повалити владу меншости. І з цієї боротьби скористала реакція із своїм провідником Денікіним, який тішився симпатією антанті. Одначе, оскільки диктатура промислового пролетаріату показалаь нестерпною для українського селянства, то ще більше нестерпною для нього показалаь диктатура поміщицької меншости, яку репрезентує Денікін.

І знову розпочалася боротьба активного українського елемента з реакцією, яка ще менше має ґрунту під ногами, як диктатура фабричного пролетаріату. І тепер вже московські більшовики та український народ, який повстав проти Денікіна, ідуть проти спільного ворога і є неначе-б то природніми союзниками. Є невиключена можливість, що червоні армії знову займуть Україну. Одначе коли більшовицька політика повторить в трете ту саму помилку, що в роках 1917 і 1918, то їм не утриматись на Україні.

Три листопади — 1917, 1918 і 1919 — неначе-б повторюються. Одначе тільки „неначе-б“. За ці два роки поглибилась революція, і українське революційне селянство здобуло собі таку могутню силу, що волі його мусять слухати навіть московські більшовики.

До переміни влади на Україні прийде дуже скоро, може навіть в славу річницю петлюрівського повстання, в річницю влади Директорії. Може бути, що влада на Україні буде диктатурою пролетаріату, але вона буде диктатурою в першу чергу українського селянства.

Вол. Залозецький.

Релігійна та національна толеранція.

Релігійна толеранція...! Як це архаїчно звучить в наших часах „релігійного освічення“, в часах, коли релігійна боротьба зійшла зі сцени європейського життя... де зовнішні релігійні інтереси закриті виром національних, соціальних та політичних замішань та противенств.

Це на перший погляд. Це лише тоді має своє майбутнє значіння, коли не знімемо з лица століть маски і не глянемо глибше. Бо релігійні течії оставили такі глибокі сліди в психології народів, що кождий історик мусить об'єктивно признати: ще нині ми не цілком висвободжені від цих глибоко, може найглибше в душу сягаючих наслідків релігійних дифференцій. Часами навіть мусимо їх зачислити

до т. з. історичного баясту або магічної сили традиційних течій, які заперечити не годен жадний позитивний світогляд навіть серед нинішніх часів. Навіть революція стоїть під впливом психології минувшини; — вистане вказати на кавзальні нитки, які сполучують французьку революцію з англійською добою освічення...

Ту саму роль, що в часах релігійної еманципації, відіграє в нинішніх часах національна толеранція, хоч яку нераз гірку примішку вона має в собі. Це тому що вона — в противенстві до дисциплін, які відбирають у неї *raison d'être* в нинішніх часах, нині ще не дійшла до кульмінаційного пункту своєї зрілості, — тільки пливе дальше в прискоренім, що правда, темпі, але з швидкістю, яку їй надали попередні століття.

Це — національне освідомлення а разом з ним національна толеранція — в модернім слова того значінню, піднеслося разом з могучими філями романтизму і, рознісшися по всіх усюдах, прилучило до себе всі національні індивідуальности. І ця континуація розвою національних індивідуалізацій в безвпинній борбі з її противними централістично-регіментальними течіями стоїть нині в новій модерній одежі „національної толеранції“ і добивається, стукаючи в нові брами нового століття. І не можна зачислити до случайности подій те, що з переворотом, який настав на всіх полях і царинах людського життя, також і „національна толеранція“ з досі ще небувалою силою домагається своїх природних прав, не лиш своїх тісних прав — але свобідного самовизначення кожної людини і її загально-людських прав.

Ця „національна толеранція“, до якої безсумнівно (хоч і були промахи, які скорше чи пізніше мусять пімститися) стремить наше століття, з'єднана причинним звязком з попередними проявами недержавних націй; винесена на чоло розвою нашого століття не категоричним імперативом доби пресвіченногo абсолютизму 18 стол., вона являється постулятом самосвідомости дозрілих народів. І ніким не захитану базу мусіла (держати вона по упадку регіментальних основ поодиноких імперій — цілком анальоґічно як колись з всесвітньої римської імперії потворилися національні одиниці: Франків, Германців, Англьо-Саксонців і ин.

Не легко відгадати тут причину упадку імперіялізму, бо як раз одною з причин цього — є пробудження національних динамічних енергій, які прорвали їх затіснюючий обруч і шукають нових природою приписаних їм границь. І тому ті тогочасні течії мають стільки спільного з елементарними вибухами явищ природи!

В парі з тими висвободженими енергіями їде їх удержавлювання. Не хочу тут оком все обнимаючого історика генералізувати події, але противно ввійти як найглибше в кождохасну індивідуальну структуру часу. А перекрій нинішніх суспільних явищ показує це ясно і недвозначно: новий закон самовизначення, якому без виїмку мусять підпасти всі народи, оскільки в них самих воля до цього.

Ширша програма цього закона звучить: Право на державне самовизначення має лише суцільний, в собі замкнений свідомий самого себе народ — і цього права у нього жадна зовнішня сила не може відібрати. Цей процес державного самовизначення потягає за собою цілком нове відношення функціональне поміж народом і державою. І це відношення є великої ваги, бо означає цілком нове поняття модерної державности. Державність опирається виключно на національних цілостях; вона є висловом — експонентом їх життєвої та творчої енергії. Це нове поняття державности і її задач отвирає перед нами нові можливості та горизонти, а передовсім розтягає нові перспективи перед новоповсталими національно-індивідуальними одиницями. У ній виринає цілком нова структура та будова держави, якої основи так плястично і наглядно начеркнув шведський націонал-економ Рудольф Кйеллен*) в своїй книжці „Держава як життєва форма“, де признає повне право розвою до державного самоозначення всім досі недержавним націям — таким, як Українці, Литовці та Фінляндці. До цих нових понять державности належить заперечення догматичного століттями санкціонованого канону, на основі котрого держава є виключно тільки правничим об'єктом... Ніхто того не заперечить, що держава є між іншими правничою інституцією, але в першій мірі вона є живим організмом, який повстає, живе і гине, але підчинений всім правилам творчого процесу життя. І тільки в цім модернім поняттю державности є місце на повстання нових організмів, здібних до життя, є місце на припинення для перестарілих, нездібних та хорих, підчас коли правничий догматизм а ргіогі цей процес відкидав.

Але повернім до вихідної точки нашої мети. Як вяжеться релігійна і національна толеранція з собою?

На це питання одержимо відповідь, коли доведемо, що релігійна еманціпація була не лише освободженням релігійного почуття людини, але потягала за собою еманціпацію цілого ряду інших явищ. Я маю передовсім на мислі ту велику еманціпаційну релігійну борбу в Німеччині в часах реформації, яка сягнула своїм впливом далеко поза границі Німеччини, а у своїх далекосяглих наслідках мала не менше значіння, як нинішня еманціпаційна борба національно-державних одиниць.

І не лише у цьому кореспондують ці дві епохи, не лише у подібности мотивів, але епоха реформації стоїть так, як і процес нинішніх подій, на передодню нових часів, нового світа: з нею кінчиться в дійности середновічча а починається в парі з гуманізмом період новочасної історії.

Реформація не лише, як дальше побачимо, на полі релігійнім, але також соціально-супільнім є рівночасно визвольною борбою нової людини з під теологічно-метафізичних систем середновічча і за-

Rudolf Kjellen: „Der Staat als Lebensform“, Leipzig 1917.

кінченням цієї борби на смерть і життя двох світів: церковного і світського, у якій цей послідній виходить побідною рукою.

В імя двох принципів піднімає Мартін Лютер стяг борби проти жорстокої нетолеранції середовіччя:

1. В імя універсального теїзма, себто принципу, що у кожній релігії, у кождім світогляді живе і обявляється правдивий Бог: „Платон, Сенека є божими пророками. Вони почали черпати з божого джерела. Сенеку можна цитувати разом з святим письмом“. З цього гуманістичним духом нав'язаного пантеїстичного становища впливає ця, тоді так незвичка гадка релігійної толеранції в часах: *cuius regio, eius religio*.

2. В імя протесту проти церковної гегемонії і надання повної внутрішньої свободи людині. Лютер проломлює середовічний латинсько-церковний універсалізм і стремить до відбудовання „національної“ німецької суспільності на взорі перших християнських громад. Ця новоповсталася суспільність, яка творить якраз соціальну сторону його реформаторської діяльності, — має бути новою силою, новим фактором, опертим на освідмлених національно-народних масах (Лютер заборонює по церквах латинську мову і сам перекладає Біблію на прегарну німецьку мову), і цій новій світській організації має підлягати кождий без виїмку „почавши від звиклого зарібника, скінчивши на прелатах, єпископах та митрополитах“.

З цих двох кардинальних пунктів можливо уже вичитати не лише паралелі, але і звязи, які лучать „релігійну толеранцію“ часів реформації з нинішньою „національною толеранцією“.

„Релігійна толеранція“ доби реформації збудила реакцію проти середньовічного універсалізма і витворила перша свідомі себе самих національні одиниці, що були готові взяти на себе організацію новоповсталася суспільності, і тим ділом розбудила також квестію соціальну, змусивши самих реформаторів нею зайнятися.

Отже питання національне стояло на чолі — а воно щойно розбудило соціальну потребу і її реорганізацію. Питання соціальне було і в середовіччі, але воно було не примінене до поодиноких національних відмінностей, а було під універсальним теократичним та февдальним ладом у всіх краях однакове. Одна церква, одна мова, одно феодум...

Аж тепер зачався процес, який по нинішний день цілком не порішений. Соціальна структура мусіла примінитися до індивідуальних потреб та темпераментів поодиноких до самосвідомості підростаючих народів, і в тім лежить її універсально-історичне значіння.

Тут натякнули ми на живчик подібних мотивів, який лучить релігійну толеранцію і її наслідки з еманціпацією національною наших часів.

„Національна толеранція“ нашого часу бореться за висвободження національних одиниць з під центрального імперіялізма, а доказом цього є передовсім дві держави: Австрія і Росія; — Австрія, де процес дійшов зрілости, — Росія, де він в розгарі творення. Що процес цей

родом самостійної держави, о скільки він стоїть залізною свідомістю своєї духовости.

Повторімо те ще раз:

Свідомістю своєї найглибшої духовости.

Хто одначе, — хтож у кожному культурному народі найдостойніший речник і сторож, захитник та наче святий своїм достоїнством жрець цієї національної свідомости? Хибаж не вони — художники і письменники? І чи не вони-ж підчас цього всезаливаючого потопа війни своєю свідомо цілям народнього змагання пожертвованою творчістю, своєю мистецькою пропагандою, розпалили скрізь по світу великим полум'ям свідомости горючі національні огнища, які нас нині так вражають своєю животворною силою? І чи не письменник нині силою свого творчого слова — наче видимий символ і тріумф творчої, в національну свідомість народа в найглибших глибинах розбуджуючої праці — кращий репрезентант волі італійського народа, як сам король Італії?

Так — це великий тріумф творчого письменницького талану, це великий тріумф парії безсмертного — поета, але чи не чудово, що в цього поета, в цього Д'Аннунція така реальна спромога творити з глибин своїх замислів? Що він так близько до народа, а народ до нього, що цей нарід так розуміє, так помагає йому у всьому, що являється гордою мрією його творчого духа?

Справді — який це яркий прообраз, яка це наука для кожного культурного громадянства! Як дуже слід би й нашому українському суспільству з приводу цієї живої героїської пісні призадуматися над віковою долею - недолею свого українського письменника - поета!

Бо як-що така вже судьба письменника від віків й у найбільш культурному середовищі, то слід сказати, що український письменник головню зазнав тої незавидної судьби вщерть протягом довгих століть і навіть в дуже недавній минувшині. Вже сам історичний розвій нашого державного і культурного життя не йшов таким шляхом, щоби витворити та зберегти тривкі, незалежні від зовнішніх переворотів, основи для письменницької творчости. Величаве склепіння нашого державного існування, видвигнене Святославами та Володимирами, стає вже з XIII. в. хитатися під непереможними навалами Монголів; а все те, що слідує після галицько-волинського інтермечча, це вже — підданство, а де далі — нечуване суспільницьке лихоліття. І в тій мірі, в якій цілий народ під впливом державного занепаду розпадається, витворюючи згодом два відокремлені ворожі поміж собою середовища: перевертнів-панів та чужого до народа духовенства, з одної, і простого, цілком на поталу нашого ворога виданого люду, з другої сторони, — в цій мірі і духове наше життя, духова народня творчість, яка головню розвивається і кріпшає змаганнями своєрідних письменників, мусіла стати жертвою грізного роздвоєння. Проти духовного, який пише язиковою мертвечиною та трівожно береже у своєму слові чисто церковно-проповідницьку стихію, — стає кобзар-лірник і самотньо плаче і сміється крізь

сльози, як і народ сам. А письменника, сторожа і речника соборної свідомости народа, яко найкращого репрезентанта всіх його суспільних кругів зовні і перед цілим світом у нас немає сливе до Котляревського. Між народньою піснею, яка зберігає з чудово мистецьким ладом світогляд простого люду, і чернечею келією, — нехай це й промінна келія Івана Вишенського, — є невивповнені нічим вікові прогалини і прірви. Те й було одним із джерел байдужости народа до книжки, а ця байдужість його до печатаного слова мусіла довгий час виявлятися й байдужістю до письменника. Щоби книжку зробити одною з найконечніших потреб нашого щоденого життя, щоб навчити громадянство наше глядіти на своїх письменників не як лише на сліпців-лірників та химерних Перебендь, або безжурних співців-соловіїв, співаючих собі якомсь з глибин пташиного захвату, а добачити в них конечний витвір культурних рівнів національного середовища, — треби було нам праці цілого ХІХ. століття. І може з цього погляду не маловажна та обставина, що естетична критика у нас не дала ні одного визначного репрезентанта до нинішнього дня, та що у нас пересічні рецензії на художницько-письменицькі твори пишуться або взагалі без всякої естетично-філософської основи, або є розмірно дуже вбогі своїми позитивними результатами. А це все — важке каміння на шляхові тих, що є подвижниками нашої рідної творчости.

І може тому, зза тої ще до недавна помітної у нас байдужости до реальних умовин творчої роботи та її представників, у нас Українців письменник — це майже в правилі парія-заробітник, якому письменницькою творчою працею доводиться заробляти на щоденний хліб. Господар-хуторянин в роді Куліша — це в нас дуже рідка поява, головно між письменниками найновішої доби, між якими переважає тип денникарського співробітника, звичайно ще виконуючого невидатну яку небудь державно-громадянську службу, бо жити тільки і виключно для творчої праці українському письменникові на жаль все ще не можна. Найбільше-ж тяжко цим творчим заробітникам - паріям, цим співробітникам денників та журналів, які працюють там не тому, начеб вони — денникарі та журналісти, а тому, що иншої змоги жити в них — немає. Я вже не хочу говорити про те, що ще перед самою війною плачено в деяких українських редакціях 5 сотиків стрічкового за оригінальні письменницькі твори — не прості статті, — і не хочу згадувати жорстокої недоступности, з якою в тих-же редакціях стрічався всякий новик, а іноді й не новик, не маючий в редакційному ареопагові ніякого знакомого. Мені йде головно про той вбивчий на творчий ум вплив, який має безнастанна, віддиху незнаюча заробітницька метушня за хлібом насущним, в якій іноді стільки страшної насилуваної до краю духової праці. Справді — не можна нині сказати, як-би виглядало тепер наше письменство, коли-б 75% наших духових робітників не були такий довгий час примушувані видвигати святиню нашої мистецької творчости серед найтяжчих життьових умовин. Коли-б їм

зустрічає багато тертя, перешкод, — це свідчить лише про те, як влучною є замітка: „народи не можуть жити біля себе як книжки на полиці, або пляшки в лябораторії“.

Але анальоґічно, як „реліґійна толеранція“ витворила нову соціально обставинами з'детерміновану структуру, так само і „національна толеранція“ викликує всюди нове соціяльне улаштування відносин, примінене якраз до психічних та фізичних прикмет даної нації. Новоповсталі національні одиниці мусять відповідно до їх суми загально-психічних прикмет — улаштувати собі й соціальну форму життя, а не противно, коли хотять оминати безчисленні помилки.

І хоч все таки „національна толеранція“ нині не одними топтана і зневажувана, всеж таки сильна тенденція і воля нашого часу як раз у тім прискоренню еволюційного процесу самоозначення і самоудержавлювання увільнених народів — причім можно повторити великі слова Гегеля:

„Вродини, життя та смерть народа не мають иншого форуму як всесвітню історію, котра є судом світа.“

Відень, 30. листопада 1919.

Остап Грицай.

Парія безсмертний.

Немов всезаливаючий потоп, мов безконечною жаждою знищення розшалілий бог, пересунулася світом остання війна, поглотуючи своїми лютуючими навалами міліони модей, міліони життєвих вартостей, міліони основ культурного істнування. Адже 10,000.000 чоловіка впало після останніх обчислень на побоєвищах, і міліони людських осель зруйновано, а втрат громадянського добробуту народів не подадуть й міліярди.

Міліони, міліони й міліярди.

І може тому стрівоженнй дух культурнього людства ще на довго перед покінченням цієї війни став у всіх народів устами найвільнодумніших закликати до помирення та відбудови, став на перекір сліпому завзаттю царів в широких кругах кожного народа розбуджувати свідомість страшної, цілими століттями незглибимої відвічальности за таке вбивання, нищення та руйнування та що раз смілівіше ставив великий запит, во імя чого та зза кого ці моря крови?

Во імя чого та зза кого?

Хибаж краще буде людству після того, як цей всезаливаючий потоп, ця війна пересунеться світом?

І отсе крик цього важкого питання був голосніший, чим торжественні звуки гимнів та напрестольних проклямацій і став згодом здійматися з глибин кожного громадянського, кожного людського, кожного життєвого середовища. Не озивалися ним, правда, царі.

А озвалися іменем кращої долі людства ці мільйони широкої товпи, що їх царі гнали у вбивчі вири все заливаючого потопа: жовніри і робітники, державні слуги та урядовці, трудовики та працюючі в користь держави та суспільства. Два тисячі літ було їм зле. Паріями суспільства були вони досіль. І паріями здебільшого були досіль і ці найблагородніші між трудовиками та працюючими в користь всякого культурного громадянства:

Художники та письменники.

І от вглиблюючися нині у цей щойно грядучий новий суспільний лад, що його сливе в кожному культурному середовищі викликала ця, все давне затоплююча нечувана війна ціною 10,000.000 чоловіка, та за ціну мільйонів зруйнованих людських осель, та ціною нечисленних потоплених у війні мільярдів, — саме нині приходить ся опять озватись великим запитом:

Во ім'я чого та зза кого? Невжеж справді не за царів ці моря крові, а за культурний добробут людства? Не царям тепер буде краще, а їм, цим відвічним паріям, цим працюючим культурного суспільства? А головне — чи й для них настануть тепер інші умови існування, для цих найдостойніших творчим трудом працюючих всякого народу — художників та письменників? Чи й цим паріям дотеперішніх двадцяти віків, які, як і володарі, мають привилей безсмертності, прийдеться за ціну безмірних жертв цієї війни зажити тим життям, що і справді годиться найкращим представникам народу?

І хотіло ся б мені зараз до когось в світі і на весь світ кликнути:

Не забудьте художників і письменників!

Не забудьте парію безсмертного!

Не забудьте художників та письменників!

Не забудьте їх!

Адже вже нині не трудно помітити, що й найнижчим в суспільстві, жовнірам і робітникам, державним слугам та публичним обслуговикам — велика війна може таки витворила кращі умовини життя, піднісши вартість робучої людини, робучої сили взагалі. Це-ж бо без сумніву один з найкращих, один з найглибших здобутків воєнного хаосу — ця ревізія, ця переміна нашого погляду на людину, як справді на необхідний чинник творчого громадянського життя, без огляду на те, яку саме роботу — чисто ремісницьку чи творчо-мистецьку — цій людині виконувати доводиться. Бо в тій мірі, в якій царі і жреці, їх достойники та дворяне, втратили свій дотеперішній супремат в державному організмі, підносять в цій мірі голову широкі шари, і приходить ся дуже виразно почувати, що цей „безглузний, несвідомий своїх низьких інстинктів звір“, що його так залюбки і з такою погордою віками сірою товпою клеймовано, — нині вже може і не існує. Кличі світової революції та державно-творчі спроби комуністів у всякому разі показали, що не тільки імператори в силі заводити в світі новий лад, і навчили нас ще раз, що всякий гурт людей стає

ших відносин між совітською російською республікою і державами Антанти, і то державами Антанти не в її цілому, а державами Антанти між собою.

Що ця конференція вийде поза назначену на зверх ціль, на це вказують вже особи заступників обох сторін. З одного боку Літвінов, найвизначніший представник большевицького уряду, котрий довгий час жив і був якийсь час заступником большевицького уряду в Англії і котрий вів вже пертрактації між большевиками і Америкою. Вже по дорозі відіграв він велику роль в Ревелі в умовах з прибалтійськими країнами, і його тепер Англіїці привезли на осібному, спеціально для него призначеному англійському міноносці в Копенгаген. З другого боку O'Grady, людина вправді не дуже звісна в Англії, так що декотрі англійські часописи навіть виказували своє здивовання, що для такого сильного партнера, як Літвінов, висилається людину відносно мало знану до тепер в політичному світі. Та власне те, що O'Grady є членом робітничої партії, котра була завше проти інтервенції Англії в Росії і проти блокади і що він не є знавцем по питанню воєнних бранців, вказує на те, що важніша ціль конференції — це питання політичні, а не справа виміни воєнних бранців.

За тим, що на конференції в Копенгагені буде обговорюватися дуже далекосяглі питання, промовляють і ті надзвичайно цікаві акти, котрі недавно проголосила „Chicago Daily News“, а котрі кидають вперше виразніше світло на таємні до тепер звязки і стремління большевицького уряду — навязати зносини з державами Антанти. Журналіст Володимир Гросман подає ці документи в копенгагенському часописі „Politiken“ з 24-го листопада враз зі своїми доповненнями. Він пише, що дня 22-го січня Літвінов написав зі Стокгольму до американського леґаційного секретаря в Лондоні, котрого з Парижа умисно вислано до переговорів з Літвіновим, слідуючого листа:

„Дорогий п. Буклер. Я дуже дякую за Вашу поштову картку. Я знаю, що Ви покидаєте Копенгаген 22-го, і надіюсь, що Ви скоро будете мати можливість передати Ваш детальний доклад президенту Вільсонові. Між тим парижська конференція хоче вислухати як свідків з боку обвинення двох самих злих та найбільш переконаних ворогів совітів „... називається імена французького дипломата Нуленса та одного скандинавського дипломата ...“ Я телеграфував в останню суботу в Вашінґтон нову ноту Чечіріна, котрої копію долучаю. Після моєї думки ця нота зайва і не була би передана Чечіріним, колиб він знав про нашу розмову.“

Буклер вернув в Париж і представив президентові Вільсонові протокол своїх розмов з Літвіновим, підписаний ним самим. П. Буклер — це не звичайний собі дипломатичний урядовець, а сердечний приятель знаного оберста House, першого дорадника американського президента:

Ще перед тим дня 23-го грудня 1918 року вислав Літвінов зі Стокгольму до президента Вільсона ноту, про котру дуже багато

говорилось а котру в цілости доперва вперше оголосив тепер Володимир Гросман в „Politiken“. Нота ця звучить:

Пане Президенте!

В доповнення до залученого пропозиції миру з боку совітського правительства, кілька часу перед цим адресованого до Союзників, я передав нині послам Зєдинених Держав і союзних держав формальну заяву, що я уповноважений ввійти в переговори для установаження мира також і в усіх питаннях що до війни проти Росії. Принципи, оголошені Вами, суть найможливішими підставами для вирішення європейського питання. Ваші відомі зусилля та змагання, завести спокій відповідають вимогам права і справедливости та служать мені оправданням за надіслання до Вас цього донесення, бо багато пунктів Вашої мирної програми містять в собі найважливіші бажання російських робітників та селян, які нині управляють своєю країною. Ви були першим, хто оголосив та висловився за признання за народами права на самоозначення, хто відчув і жертви мілітаризму та імперіялізму, які були принесені як у рідній країні, так і по за нею, хто оголосив війну тайній дипломатії та ввів прилюдну. Це є частина тих новин в політиці, з якими завзято борються пануючі класи колишньої Росії та їхні однодумці по інших країнах. Щоби оправдати цю боротьбу, була сплетена ціла сітка брехонь та наклепів що до діяльності Совітів та були розповсюджені фальшиві документи. На жаль, державні мужі Союзників прийняли всі дивовижні обвинувачення против Совітів за чисту правду, не задаючи собі праці провірити їх. Завдяки тому агентам анти-совітських партій було дозволено і навіть заохочувано їх свобідно переїздити по союзних країнах та сіяти неправду; а представникам обвинуваченої сторони цілком було заборонено підносити свою справу та відповідати на обвинувачення, виставленні проти них. Фактичним головним завданням Совітів є забезпечити значній більшості російського народу економічну свободу, але з тим, щоби і політична свобода не була відібрана від них. Вісім місяців Совіт старався реалізувати свою програму мирними методами, не вживаючи жорстокостей, бажаючи знищити такі засоби як кара смерті, скасування котрої було одною з частин їх програми. Лише тоді, коли їх противники, меншість російського народу, виконали терористичні акти проти визначних членів правительства та звернулися до помочі союзних військ, аж тоді робітничі маси були примушені до актів розпуки та дали волю почуттю ненависти проти своїх колишніх гнобителів. Похід Союзників на російську територію примусив Совіти против їх власного бажання знову мілітаризувати свою країну та вжити всю енергію та всі ресурси, так необхідні для економічного відродження Росії, знищеної чотирьохлітньою війною, для оборони країни, через що відрізалися джерела життьових і харчевих осередків та сиря, і людність була засуджена на саму страшну нужду, котра доходить до голодування. Я хочу підкреслити, що

вільно було невпинно вчитися і образовуватися систематично і поза узькими межами школи та університета відповідно до культурного поступу та його здобутків в широкому модерньому світі, згідно з їх індивідуальними спосібностями та індивідуальним замилюванням, та відповідно до тої безумовної духової свободи, яка є найглибшою тугою, найглибшим щастям всякого творчого ума, всякої справді творчої душі! Ні — не можна нині сказати, скільки духових скарбів пропало і пропадає у нас Українців зза того, що наші творці по найбільшій частині — велитні духа, а парії, страшливі своєю трагічною парією життя. Бо чи ж не велитень духа — Іван Франко?

І мимохіть приходиться сказати мені, навіязуючи до моїх, оголошених тут недавно кінцевих вислідів, що до психології нашої народньої пісні,*) — що так як і внутрішня лінія нашої чисто народньої творчості заломлюється згодом в наслідок незавидних історичних обставин, виказуючи майже несподівано перехід від діонізово-радісного світогляду давніх пісень до чорного, горесного смутку історичних дум, — що так і в творчості наших поетів-письменників в дуже багатьох випадках первісна ясна погідна духовість стає жертвою найболючіших диссонансів, не як конечний наслідок якогось справді духового роздвоєння — як ось у Гоголя, — а як жертва звичайної собі життєвої нужди.

Згадаймо тільки, якою жалю гідною жертвою того життєвого паріятизму стає поет-творець в роді Руданського або Манжури!

А як що перейти до нашої найновішої письменницької доби, скільки-ж зайвого, тільки і виключно невідрадними обставинами життя викликаного пессимізма є хочби і у Франка! Це навіть не пессимізм. Пессимізм — світогляд, який вважає існуючий устрій всесвіта та соборного життя в ньому, в його найглибших первістних джерелах та у всяких життєвих проявах — злим, а тому весь той всесвіт в цілості вартий тільки одного: смерті. Представником такого послідовного пессимізма є, на мою думку, лише Артур Шопенгавер. А вже пессимізм у Байрона хитається між театральною мізантропією Гарольда та елегантним скептицизмом його Дон-Жуана, являючися тільки у таких проїнятих внутрішньою правдою його творах, як Каїн або Манфред, достойним пессимістичної думки висказом. А де ж знайти цей справдішній, цей послідовний пессимізм у нашого Івана Франка, у цього самого Каменяра творчого? А скільки цього справжнього, з глибин безнадійно роздвоєної душі пливучого пессимізма у нашого Карманського? Ні — це не пессимісти, це не проскріптори живучого життя во ім'я брехливої філософської ідеї. Це тільки сумуючі вірні сини народу, опечалені видом його невідрадної судьби та пригноблені життям, тою судьбою сотвореним.

Не винен я тому, що сумно співаю,
 Брати мої!
 Що слово до слова не складно складаю —
 Простіть мені!
 Не радість їх родить, не втіха їх плодить,
 Не гра пуста;
 А в хвилях недолі, задуми тяжкої
 Самі уста
 Їх шепчуть, безсонний робітник заклятий
 Склада їх — сум:
 Моя бо й народня неволя — то мати
 Тих скорбних дум.

Заправду — парія життя сумує і горює в них.

Слід тому і найвищий час нині, на руїнах того давнього ладу, що його може і на щастя нашого культурного життя розвалювала війна, слід, кажу, й нам за ціну оцих мільонів людей, що упали за кращу будучність людства, сотворити такі нові суспільні умовини, щоб нашим творчим, нашим духовим робітникам не приходилось каратися вічним парією життя, вічною жертвою боротьби за насушний хліб. Зачуваємо ось, що наша знаменита письменниця, наша Ольга Кобиллянська важко бореться з життям, не маючи навіть одвітньої для себе та своєї праці хати! А що є з Михайлом Яцковим? Чи він все ще діюрист при українській інституції з платнею 100 корон місячно? А що з Сидором Твердохлібом?

Так — ми мусимо сотворити нашому письменникові нові, відповідаючі достоїнсти його праці умовини творчости. І щойно тоді він стане в нас справжнім, жрецем та речником духової свідомости народа, щойно тоді і в нас своєрідні Д'Аннунції будуть в силі вести народ проти цілого світу до побіди, якщо в них самих, в їх душах буде животворна свідомість творчої сили, творчої радості і справді творчої спромоги.

Щойно тоді, земляки. —

До історії Копенгагенської Конференції.

(Від власного кореспондента).

Очі майже цілого світа звернені на конференцію большевиків і Англіїців, яка відбувається тепер в Копенгагені. Большевиків заступає на тій конференції народній комісар Літвінов, — Англіїців член робітничої партії O'Grady. В Копенгаген вислали всі майже важніші англійські, американські і французькі часописи своїх представників. Ціль конференції — виміна воєнних бранців, та в дійсности по послідних промовах Лойд-Джоржа і Асквіта всі вірять в те, що під цею ціллю криється друга важніша ціль — виміна політичних думок між большевицьким урядом і Англією, та що ця конференція може мати надзвичайно далекосягле значіння на улаштування даль-

премієра міністрів після кількадевних переговорів, переконався, що поважної більшості не дістане, а опертись на більшості 12 до 15 голосів вважав для себе справою занадто ризиковною. Діло в тому, що за Падеревським заявилося всього 188 послів, а іменно: людовий національний союз — 70; народово-людове об'єднання — 70, група посла Матакевича — 6, народово-християнські демократи — 29 і міщанський клуб — 11. Проти його виступають: Р. Р. С. (польська партія соціалістична) — 35, група Стапінського — 12, вільне об'єднання жидівських послів — 11, Р. Р. Л. (польська людова партія) — 19, конституційної праці — 18 і N. L. R. (народовий політичний союз) — 14. Ці послідні дві групи ставились доволі неясно і правдоподібно за ціну деяких уступок перейшли-б до правительственої більшості. Однак їх чисельна сила така мала, що ця більшість була-б дуже проблематичною.

Таке відношення партій до особи Падеревського, як премієра, спричинило його димісію. Пілсудський димісію Падеревського прийняв і просив його, щоби остав на своєму посту аж до часу, коли буде утворено новий кабінет. А тимчасом почали шукати нового премієра. І як не дивно, в Польщі у цей скрутний момент, знайшли тільки двоє людей, які могли-б заступити Падеревського. Є це маршалок сейму Трампчинський і посол Скульський. Та і один і другий відмовились рішучо місії утворення кабінету. Тоді Пілсудський приїхав нічю до Падеревського і просив його, що-б цей задержав принайменше портфель міністра закордонних справ і делегата на мирову конференцію. Падеревський однак заявив, що він може бути рівночасно або премієром, міністром закордонних справ і делегатом на мирову конференцію, або цілковито приватною особою. Не одержавши ніяких уступок від Падеревського, Пілсудський змушений був знову доручити йому місію творення кабінету. Падеревський місію прийняв і почав вести дальші переговори з поодинокими сеймовими партіями і групами.

Виход з сучасного скрутного становища Польщі утрудняє ще її міжнародне положення. Польща, яка любила чванитись тим, що є союзницею Антанти, і мов ця жаба підставляла нераз ногу, коли підковували коня, побачила сьогодні, що Антанта має більш серйозні справи свої і не має часу ні охоти панькатись зі своєю годованицею. Це відношення Антанти видно перш усього із порішення справи Східньої Галичини. Від кількох місяців польська преса і польські політики оголошували „*urbi et orbi*“, що Галичину дефінітивно признали Польщі; польська адміністрація почала поводитись у Східній Галичині, як у своїй країні, думали колонізувати її, ділити на „*województwa*“, аж тут, мов грім з ясного неба, появився відомий вже Вам статут про адміністрацію Східньої Галичини Польщею на протязі 25 років. Вся польська преса, не виключаючи соціалістичної, підняла голос протесту проти цього нового „розділу Польщі“: відбуваються конференції послів, йдуть взаїмні обвинувачення, а що найважніше, польські політики починають розуміти, що їх недавна

ще певність себе — це мильний пузир, який може лопнути при першій ліпшій нагоді.

Таке розчарування чекає ще польських політиків не одно. Вся дотеперішня польська політика на Сході Європи стреміла до того, щоби, користаючи з хвилевої мілітарної слабости новоповсталих держав, окупувати польськими військами як найбільшу частину чужої території. В цей спосіб можна було досягнути здійснення історичних ідеалів і досягнути те, про що мріяв Дмовський, укладаючи свою карту нової Польщі. Польща оказалась на стільки агресивною, що не уявляла собі инакшої будучности Литви, Білорусі і великої частини України, як тільки складовими частинами польської держави. І тепер прийдеться польським політикам пережити нове розчарування. Агенція Гаваса повідомляє, що Польщі признано округ білостоцький. Коли отже, установлюючи польську східню границю, Рада Пяти дивиться на лінію Буга, то що же тоді станеться з „польським“ Гродном, Вільном і Мінськом? І польські політики передбачають, що справа їх тут буде теж програна. Вони починають розуміти, що Антанта, даючи Польщі мандат до ведення війни на Сході, спричинила те, що через занадто великі воєнні кошти (50.000 марок місячно), дальше — через занадто велике розтягнення границь на схід, Польща не могла перевести внутрішньої консолідації, урегулювання фінансових і економічних питань, і сьогодні переживає незвичайно важну кризу. Для гарних очей Антанти Польща жертвувала не тільки своїми найкращими синами, але й своїм державним правопорядком і добробутом своїх поколінь.

Що до того, як думає Польща поладнати свої відношення до України, то тут нічого певного сказати не можна. Навіть і найвищі польські політики не уявляють собі цього. Загально в пресі витворились два погляди. Один обстоює орієнтацію на Велику Росію, другий — на Україну. Однак польські політики найрадше не хотіли-б бачити ні одного, ні другого сусіда. Орієнтацію на Денікіна піддержують праві і народово-демократичні політики, і це з причин цілковито зрозумілих. Вони знають, що коли буде утворена Велика Росія, то вона не буде демократичною державою, а в найкращому разі конституційною монархією. На таку Росію вони охоче згодились, коли-б вона зріклась Сх. Галичини, Холмщини й Волині. В цей спосіб була-б Польща зі сходу забезпечена від всяких демократичних впливів Української Республіки, і була-б захована польська земельна власність на Україні. Та вони знають, що на такі великі територіяльні уступки Росія не згодиться, і тому їх російська орієнтація має тільки платонічне значіння.

Ідею Самостійної України піддержують незвичайно малі кола польських політиків. З галицьких, тільки соціалісти і з їх органами „Narząd“ і „Robotnik“ і варшавські радикальні демократи, які стоять дуже близько Бельведеру і яких органом була „Gazeta Polska“. Однак ці кола мають незвичайно малий вплив, доказом чого є те, що навіть „Gazeta Polska“ з браку читачів перестала виходити,

так званий червоний терор, страшенно прибільшений та фальшиво освітлений за кордоном, не був причиною, навпаки природним наслідком союзної інтервенції . . . Російські робітники та селяне не можуть зрозуміти, яким чином союзні держави, які ніколи не думали вмішуватися підчас панування царського варваризму та мілітаризму і навіть підтримували цей режим, можуть оправдати втручання в російські справи тепер, коли робітники самі після десятків літ завзятої боротьби та великої кількості жертв добилися того, що влада та доля їх країни дісталася в їх руки; не бажаючи нічого іншого, окрім власного щастя та міжнароднього братерства, вони тепер бачуть погрозу з боку інших націй.

Російські селяне та робітники постановили боронити свою дорогу державу та волю проти наїздників всіма силами, які зможе дати їх власна країна до їх розпорядження. Але памятаючи про неминучі втрати як і людьми, так і коштами з двох боків та бажаючи запобігти надходячій руїні Росії, як наслідка внутрішньої та зовнішньої війни, вони готові до певної міри визнати правдиві та дійсні інтереси інших країн, коли вони цим забезпечать можливість мирної праці над своїми соціяльними реформами. Я знаю, що питання про зносини з Росією знову цікавлять союзних політиків. Я зважуюсь подати до Вашого відома, п. Президенте, що для цього є тепер лише два шляхи: один — продовжувати відкрити, або замасковану інтервенцію, яка буде лише продовженням війни і pomoже лише ввести в розпуку російські маси, побільшить внутрішню боротьбу і нечуване пролиття крови, поведе до цілковитого знищення російської буржуазії впадшими в розпуку масами, цілковито знищить країну, та, яко наслідок тої інтервенції, після довгої та кривавої боротьби, нагадуючої жорстокости фінляндських білоґвардейців, прийде неминуче заведення військової диктатури та реставрація монархії, осуджуючи країну на безконечні революції і повстання та паралізуючи економічний розвиток країни на багато десятків років. Друга альтернатива, з якою я зважуюсь звернутись до Вас і яку Ви самі можете безсторонньо зважити і протипоставити одностороннім обвинуваченням проти совітської Росії, — це увійти в порозуміння зі совітським правительством, відкликати союзні війська з російської території, знести економічну бльокаду, заспокоївши тим самим заворушення мас, помогти Росії відбудувати свої власні джерела постачання, заосмотрити її технічною допомогою для експльоатації її природних боґацтв найбільш пожиточним шляхом, на користь усіх держав, потрібуючих харчових продуктів та сирих матеріялів.

Диктатура робітників та продуцентів не є самоціллю, а способом для збудування нової соціяльної системи, під якою корисна праця та рівні права будуть дані свім громадянам, до якоїб кляси вони раніше не належали. Можна вірити і не вірити в цей ідеал, але це не оправдує в кождім разі посилки союзних війск, щоб битися против нього, та озброєння і підтримання клясів, заінте-

ресованих у реставрації старої системи визискування людини людиною. Я дозволяю собі звернутися до Вашого почуття безсторонності та справедливості.

Сподіваюсь та вірю заздальгідь, що своїм рішенням Ви віддасте справедливість проханню „*audiatur et altera pars*“.

23. грудня 1918.

Максим Літвінов.

Нота ця, котра є образцем знаменитої діялектики, мала зробити на президента велике вражіння, і він переконав Льюїд-Джоржа, що конечною річчю — ввійти в прямі переговори з представниками совітського уряду. Літвінов і Буклер уложили вже умови цих переговорів, але Клемансо не дав себе переконати, і як компроміс вийшла конференція на Принціпових островах, при цьому Франція докладала всіх зусиль, щоби до цієї конференції не допустити. В Парижі постановлено, щоби крім цих двох дипломатів вислухати ще декого, хто визнається в російських відносинах. Рішено запрохати в Париж англійського журналіста Артура Рансома, котрий в той час находився в Стокгольмі. Буклер телеграфував Рансомові, щоби приїхав в Париж, та що американське посольство дістало відповідні інформації. Рансом очікував вказівок від американського посольства, а в тому самому часі антантські послы в Стокгольмі вирішили спонукати шведський уряд до виддалення Рансома зі Швеції. Американська леґація в Стокгольмі замовчувала інструкції, а в Парижі очікували Рансома, котрий був змушений виїхати зі Швеції.

По невдалій пробі з Рансомом поїхав в Москву американський коресподент Буліт і явився там з рекомендаційним письмом Буклера, писаним на листовому блякеті американського посольства в Лондоні.

Чому місія Буліта, котрий привіз зі собою звісні мирові пункти Леніна, не вдалась, цього тепер документально знати не можна. На всякий випадок можна догадуватись, що теперішня конференція в Копенгагені, це продовження тих виток, які підняті вже не Америкою, а Англією.

І Літвінов і O'Grady задержують до тепер строгу тайну. Ні одного з журналістів до тепер до себе не пропустили. На цю конференцію треба однак звернути найбільшу увагу, бо вона може мати для східної Європи рішачуче значіння.

Копенгаген, в грудню 1919.

Лист з Варшави.

(Від власного кореспондента.)

Кріза кабінету. — Димісія Падеревського.
— Справа Східньої Галичини. — Польська політика на сході Європи. — Україна, чи Денікін?
— Страх перед большевиками. — Покінчити війну на Сході.

Кріза варшавського кабінету тріває дальше. Падеревський, який за всяку ціну хотів остати при владі і задержати портфель

світи". Українська Академія наук перетворена в російську. Педагогічні часописи забороняються, учительські професійні організації закриваються, а члени їх арештовуються.

Це руйнування національної освіти народу, це порушення суверенних прав кожної нації — творити своє культурне життя, — не можна замовчати.

Такий стан освіти веде до нової катастрофи в освіті українського народу і хвилює українське учительство і громадянство. Заходи, які роблять вони, аби запобігти культурній неволі і темноті, не дають позитивних наслідків, бо нова влада Денікіна стоїть на старому ґрунті русифікації населення через школу і втілення через неї тенденційних політичних поглядів.

І знову після двох років вільного і поглибленого відбудовання національної освіти українським народом на ґрунті правдивих педагогічних принципів ми стоїмо перед погрозою руїни страшним тим холодом смерті, яким дихає реакція, ми стоїмо знов перед трагізмом дитячої душі молодого покоління, на яке хочуть накласти тавро прокляття, зробити його німим і сліпим. Цей замах на культуру і освіту народу, цей злочин перед людською правдою і справедливістю примушує нас — українське учительство — енергійно виступити проти порушення святих прав дитини і народу на освіту.

Ми знаємо, що в цій боротьбі з гнобителями національної культури нас підтримає організоване учительство цілого світу. Ми віримо, що в ім'я педагогічних ідеалів, в ім'я правди і справедливості, в ім'я суверенних прав кожної нації вільно творити свою культуру, в ім'я природних прав дитини — одержувати освіту на рідній мові — педагоги цілого світу високо піднімуть разом з нами прапор з лозунгом: „освіта для кожного народу на його рідній мові“, і стануть в ряді борців за національну школу.

Центральне Бюро Всеукраїнської Учительської Спілки, яка об'єднує понад 20 тисяч організованого українського учительства, заявляє свій горячий протест проти реакційного уряду Денікіна, який свідомо руйнує національну освіту українського народу.

Ми кличемо учительство всього культурного світу підняти свій міцний голос і повернути українському народові волю творити своє освітнє діло, збагачувати культурні придбання всієї людськості, допомагати націям визволитися від духовного панування сильніших народів.

Наша відозва є крик ображеної душі українського учительства за потоптані реакційною владою Денікіна на Україні людські ідеали.

На боротьбу з цим злочинством ми кличемо учительство всього культурного світу.

Центральне Бюро Всеукраїнської Учительської Спілки.

Ф. Савченко.

Парляментські вибори у Франції.

Нині стало цілком ясно, що вибори у французький Парлямент дали більшість поміркованим республіканським елементам. Об'єднані соціалісти й більш помірковані радикал-соціалісти загубили велике число місць. На крайній правій, де роялісти робили весь час напади на республіканський уряд Франції, — загальний провал.

Причини такого підвищення поміркованої французької опінії дуже легко знайти: війна страшенно спустошила країну. Найбільш промислові найбагатчі департаменти — розруйновані, і буде потрібно ще кілька років тяжкої праці, щоб вернути Францію

до її становища перед війною. З другого боку, позички та постійний випуск паперових грошей утворили критичне фінансове становище.

Щоб допомогти в такому становищі існує єдиний засіб: збільшити продуктивність країни до її максимуму. Цей обов'язок лежить на всіх верствах громадянства, котрим однаково загрожує банкрутство Франції.

Соціалісти цього не хотіли зрозуміти. Або ж вони були певні, що відродження Франції було-б неможливе без існування в цій державі режиму „Сов'єтів“, або інакше диктатури пролетаріату,

Але ж селянське населення Франції далеко більше по численності, ніж робітницьке. Нижча й середня буржуазія — також в ній значний елемент з великим впливом. Ця більшість вважає право на персональний маєток святощею.

Таким побитом, селяне й буржуазія повстали массами проти большевизму, котрим їм загрожували соціалісти.

З великим політичним умінням старий Клемансо об'єднав різні політичні партії республіканців, починаючи від поміркованих поступовців і до республіканських соціалістів. Утворився загальний виборчий лист цих партій під назвою Національного Блока. Він узяв абсолютну перевагу на виборах.

Французька більшість показала, що вона не бажає ні диктатури королів, ні політичної влади пролетаріату.

Політичний програм, опублікований в Парижі Мілераном і Пюшем, був базою для партій, увійшовших у згоду з Блоком. Цей програм особливо підкреслює як найшвидчу перебудову Франції, і щоб цьому допомогли внесення нових законів для самого тісного сполучення капіталу й праці.

Проблеми закордонної політики не мали міста в виборчій компанії за винятком соціалістичних зібрань, де весь час прославлявся комуністичний уклад в Московщині. Виходить, що ніяких даних вибори не дають нам для висновку в напрямку закордонної політики. Але ж певно, що проблеми Східної Європи після невдачі соціалістів будуть роздивлятися у Франції з далеко більшим спокоєм і об'єктивністю.

Можна спостерігти між иншим, що Льюїс-Джордж виглядав висновку французьких виборів, щоб зробити заяву про новий напрям взятої їм політики що до нових держав бувшої Росії. Він окрім того зробив заяву, котра ніколи не була спростована, що зміна в російській політиці Аліантів мала потвердження французького уряду.

Париж, 27. листопада 1919. р.

Орест Даскалюк.

Огляд соціально-економічного життя.

Інтернаціональна конференція робітників в Вашингтоні; коментарі американської преси; поєдинок влади урядової з владою професійних організацій; стан страйку вуглекопів; наслідки його в деяких державах Півн. Америки; нова робітничая партія; фінансова перевага Америки; дорогий американський капітал; безробітний капітал в Німеччині і в Австрії; інтернаціональна валютна конференція; негативне становище американського суспільства.

Інтернаціональна конференція робітників в Вашингтоні покінчила свої роботи 1. грудня ц. р. Нові наради мають відбутися в січні р. 1920 в Парижі. Денний

а з соціялістами польські правлячі кола майже не числяться. Через те не мається якогось певного напрямку в польсько-українських взаємовідношеннях. Польські політики найрадіше цю справу замовчують, бо для них все те, що діється на схід від Збруча — це якийсь порожній простор, і вони чекають того, хто його заповнить. Що — не Денікін, — цього вони майже певні; тепер чекають большевіків. На уряд У. Н. Р. так скоро не надіються. В останніх днях серед політичних кол чуються думки, що зле зробила Польща, коли грала дволічну політику супроти уряду Директорії. Та „*mały Polak* *rozkodzie*“, і зло направити трудно. З острахом дивляться отже на схід, де стоїть втомлена і зле одягнена армія, і на захід, звідки однак чекають даремно антантської помочі.

А тимчасом в краю лунає чим раз частіше і голосніше клич: „покінчити війну на Сході!“ Клич цей, піднесений Р. Р. С., починають проголошувати вже й деякі демократичні партії, які зрозуміли, до чого довело польський нарід сліпе послушення панів Дмовських *et comp.* Антанті. Вони бояться, що коли настануть січневі морози, польський фронт розколиться, почнеться бігство салдат до дому, а тоді піднесе голову комуністична агітація, яка мимо зусиль поліції і жандармерії, заточує чимраз ширші кола. Цього бояться всі, однак сказати голосно не мають відваги і признатись до цього не хотять. Чекають спасіння від нового уряду, та коли на його чолі знов стане Падеревський зі своєю сальонною орієнтацією на захід, користь Польщі з цього буде незвичайно мала.

Варшава, 8, грудня.

I. X.

Андрій В'язлов.

(Посмертна згадка.)

16-го жовтня в Кам'янці-Подільському вмер від плямистого тифу голова управи Українського Червоного Хреста, Сенатор Андрій Григорович В'язлов.

Андрій Григорович В'язлов, син селянина, народився на Волині. Громадську діяльність почав ще з студентських років. Отже ширшу участь в громадській роботі прийняв із часу свого перебування мировим суддею в одному із повітів Волині. З початком визвольної хвилі в 1904—1905 р. Андрій Григорович відіграв визначну роль, яко громадський діяч, і на виборах до першої російської Думи дістає депутатські уповноваження. В Думі він входить в українську фракцію, обороняючи українську справу та українську культуру.

Після розгону першої Думи Андрій Григорович попадає в славно-звісну групу „виборжців“, котра підписала акт протесту проти насильства російського абсолютизму. За це, нарівні з іншими депутатами був ув'язнений після відомого процесу у згаданій справі. З початком великої революції Андрій В'язлов приймає за згодою Центральної Ради посаду Волинського Губерніяльного Комісара і всі свої сили віддає на будівництво Української Республіки.

За часів гетманщини Андрій Григорович був запрошений на міністра юстиції. З доручення Національного Союзу В'язлов ужив всі заходи до увільнення

з в'язниці Симона Петлюри. Через кілька днів після цього почалося повстання проти гетьмана, і В'язлов, як „спільник“ Симона Петлюри був увільнений з посади міністра і заарештований.

Підчас боротьби з большевиками Андрій Григорович став на чолі філії Головної управи Українського Червоного Хреста, яка разом з Директорією в кінці січня виїхала з Києва, аби організувати справу Червоного Хреста в місцевостях, де була влада Директорії. Після 3-го жовтня, коли було прийнято демісію Головної управи в Києві, вся її робота перейшла до філії, яка була при Директорії, і ця філія стала таким чином Головною управою Українського Червоного Хреста.

Андрій Григорович був чоловіком ясної, кришталевої душі, який завжди інтереси громадські і українські ставив вище своїх власних, що своєю смертю він показав ще раз.

Завдяки його невтомній енергії, чистому серцю, повному любові до Рідного Краю і Народу багато було зроблено, аби полегчити страждання хворих утікачів і полонених, які переходили через територію, заняту Директорією. Багато сил поклав він і на боротьбу з плямистим тифом, жертвою якого він і сам врешті став.

Смерть Андрія Григоровича є велика втрата не лише для Українського Червоного Хреста, а для всього громадянства і цілої України. („Шлях“.)

До педагогів всього світа!

Культурним придбанням українського народу, а саме: університетам, гімназіям, початковим школам на рідній викладовій мові, які покрили територію України за часи революції, з приходом на Україну добровольчої армії генерала Денікіна загрожує цілковите знищення.

Українське вчительство на протязі двох років невпинної творчої роботи відбудувало національні школи і, йдучи за принципами педагогіки, дало рідній школі нову форму, новий зміст. В наслідок творчої роботи українського вчителя виникла низка шкіл різних типів, яка вкрила всю територію України для навчання і виховання на рідній мові рідних синів України, а не пасинків. За короткий час творчої роботи українське вчительство поставило на новий шлях науку в п'ятнадцяти тисячах нижчих початкових школах, в тисячі вищих початкових школах, в 120 середніх школах, 64 учительських школах і 5 вищих школах. Дбаючи про найкраще становище школи, вчительство за допомогою держави та громадянства налагодило видавництво підручників рідною мовою, яких за короткий час вийшло більше двохсот назв у кількості більш 10 мільйонів примірників. До того-ж утворено повні комплекти шкільних бібліотек для дітей різного віку. Для освітлення та розроблення педагогічних питань вчительство працює в чотирьох педагогічних періодичних часописах. Не спиняючись на шкільній праці, вчительство провадило культурно-національну роботу і на полі позашкільної освіти, приймаючи енергійну широку участь в заснуванні „Просвіт“, яких існує біля 1000 на Україні, в впорядкуванні шкіл для дорослих, народних читань, бібліотек, хорів і т. и., ведучи всю культурно-національну роботу серед населення.

Тепер же по наказам агентів генерала Денікіна можуть існувати на державні кошти тільки школи з російською викладовою мовою, і тисячі українських шкіл мусять зачинитися, або провадити навчання на чужій дітям мові; заборонено вже 118 назв українських книжок, руйнуються видавництва, книгарні, книгозбірні, „Про-

ставляє великий крок вперед в напрямі опановання всієї внутрішньої і зовнішньої політики трудовим елементом. Розв'язання цього питання здивував суспільність тим більше, що до недавня ще не було й мови про створення осібної політичної партії, а всі змагання робітників йшли тільки в напрямі — вплинути на вибір президента. Зародки до створення самостійної партії виявилися доперва підчас залізничної кризи в липні ц. р. Тоді то здавалося, що нова партія збудується по взірцям англійським на фоні професійних організацій. Тепер обставини змінилися, і новий рух вилився в інше русло. Самостійницьке крило робітничого союзу перш усього визволилося з під диктатури *Compers'a*. Воно сформулювало свою політичну програму й зорганізувалося в осібнім союзі, — з метою добитися шляхом політичним всіх тих домагань, здійснення яких старалася досі досягнути професійна центральна організація шляхом соціальних угод. Закрою цього нового руху ще не можна досі схопити із-за браку певних вісток і браку явного маніфесту з боку заснованого комітету. Англійські часописи підчеркують, що тут ходить о чисто національний новотвір. Та цьому противиться факт, що в члени цієї партії приймаються і екстремні елементи, які, звичайно, складаються не тільки з чисто американських кругів. Буржуйні американські кола непокоються тим більше, чим далі зближається час головних виборів. На разі покладають вони свої надії на „тверду руку“ уряду, що на підставі останнього розпорядження має право здавити кожний неприємний йому рух під титулом державної зради. Який дух панує в нутрі цієї нової партії, видно вже з того, що вона в об'єм своєї програми схопила й ірландське питання. Рівнож виготовляє вона розв'язку цілої низки інших національних проблем, підходячи тим самим під бажання робітників-емігрантів. Цей рух на разі, розуміється, ще не установився. Його коріння молоді, галузі не сягають далеко. Та доводиться йому побороти силу труднощів навіть з боку чистокровних американських членів. І хоча його кандидати, правдоподібно, проваляться, всеж він причиниться остаточно до повалення „демократичного“ кандидата в ряді сучасних реакційних „демократів“. Тоді він поширить свою почву й розвинеться на добре.

Боротьба між працею і капіталом не припинює однак ні на крихітку великих фінансових трансакцій американських банкірів. В англійській палаті послів заявив недавно Льюїс-Джорж, що цілковита економічна санація Європи можлива тільки під головною співучастю Сп. Держав. В американських руках дійсно лежить ключ до розв'язки економічних проблем всього світа. Американські великі промисловці, банкіри й фінансісти, знають свої шанси і використовують кон'юнктуру до краю. В Нью-Йорку показуються симптоми горячкової, подекуди навіть переборщеної чинности: відсоткова стопа, що недавно досягнула була фантастичної висоти 32%, поступенно підвищення курсів, надмірно високі цифри торгівлі й промислу, одним словом — економічне опанування всього світа. Валюти всіх європейських держав осталися далеко позаду; долар тріумфує, йому кланяються всі розхристані фінанси Європи, від нього всі сподіваються нового спасення. Англійський національний банк недавно ледви оминув важку кризу; енергічні заходи уряду, головню — підвищення відсоткової стопи, припинили дальший розвиток кризи. Та вони не встигли запобігти новому зниженню вимінного курсу. Головним наслідком війни на грошовому ринкові являється елементарний брак капіталів, з чого витворився дорогий і безнастанно набуваючий відсоток. Америка й Англія мають найвищий відсоток, бо інтензивна продукція консумувала багато гроша, через що попит за капіталом зростав в міру нових потреб. Дохід найкращих англійських державних акцій, найкорисніших американських облігацій виносив 5—6%, англійська побідна позика, видана на підставі 5%, нотується зараз по 95. Гроші

можна набути тільки під тяжкими умовами, бо всюди капітал вставлений в різні підприємства, він сам працює. Всі ці прояви характеризують інтензивну економічну чинність, яка рука в руку йде побіч зі зростаючим попитом за капіталами і тим самим з підвищенням ціни за готовий гріш.

Німеччина й Австрія представляють цілком відворотну картину. Капіталу начеб було всюди доволі, гріш сам по собі не є дорогий. Оборот гроша начеб трівав далі, а попит легко заспокоїти — нотами. Та ця пишна картина являється тільки фата-морґаною. Вона є тільки впливом зростаючого обезвартнення гроша. Нотовий станок висипує що дня мільони й творить таким чином фальшивий достаток, що виявляється тільки в мертвих цифрах. Замість творчої чинности подибати можна всюди зростаючий брак необхідного до життя товару, — брак, що рівнож не викликає підприємчиву, серйозну чинність, а вирощує тільки безробітний капітал. Нові гіпотeki не видаються, бо нігде не проявляється заохота до відбудовної діяльності. Анґлійські земельні акції приносять 5%, австрійські цінні папери заледви 3%. Гроша шукають в Анґлії під найдорожчими услів'ями, в Відні — попиту немає, і він стає безробітний. Новий творчий дух, що сам в силі відбудувати затрачені позиції, в Німеччині щойно починає рухатись, в Австрії замер, в Анґлії давно вже розвинувся знова до високого степеня.

Фінансові круги в Німеччині і в Австрії, почасти й в Італії і в Франції, покладають всі надії що до відродження економічного життя своїх країв на інтернаціональну валюту конференцію, яка малаб зайнятись урегулюванням знищених і придувлених валют. Перші наради дійсно відбулися недавно в Амстердамі. Та вони не довели до жадного результату й розбилися остаточно через нехиття Америки підняти будь яку акцію в справі великого всеросійського валютного кредиту. Конференція велася в формі взаїмних необовязуючих інформацій. Франція не післала була своїх заступників, а й німецький делеґат Dr. Melchior не виступив з пропозиціями. Настрій конференції був доволі холодний. За великою санаційною акцією європейських фінансів висловилися головно представники американського „National City Bank“, провідник якого, Vanderlip, недавно видав був дуже цікаву брошуру, в якій він старається доказати, що економічний підупадок будь якого члена світового продукующего організму мусить в коротці відбитися й на здорових його частях. Головний опір цьому банкові ставить, як це вже було еказано в попереднім „Огляді“, відомий „Federal Reserve Board“. Йому допомагає американське міністерство фінансів. Але й конґрес і велика часть американського суспільства ворожа широким грошовим трансакціям на заграниці. Судьба американських кредитів для Європи тому дуже проблематична, також і виступ „Foreign Trade Council“ в ціли матеріальної заемоги для середньої Європи, головно для Німеччини, не змінить це неґативне становище, — бодай так довго, аж американські банкіри не віднайнуть нові способи експльоатовання розбитої Європи. Та до тої пори пропливе ще багато води, а випотрошені, виснажені краї стратять до рештки своєї енерґії, свої матеріальні і моральні засоби, і піддадуться фаталістичній пасивности, як це можна почасти сконстатувати вже й тепер.

порядок цих нарад вже установлений і одобрений делегатами. Ухвали дотеперішних конференцій до часу ратифікації мира матимуть тільки провізоричний і не обов'язуючий характер. Щоби перевести прийняті зборами рішення в життя, вибрано спеціальну комісію, яка занялася-б приготуванням відповідних законпроектів. Цінний матеріал, який подали обширні дискусії над поодинокими питаннями, буде схоплений в окремій розвідці, що незабаром вийде з друку.

Такі короткі коментарі до ходу нарад подають майже 80% всіх американських часописів. Інтересно було слідити, як буржуйна преса оминала обговорювання поодиноких ухвал і всіма силами старалася замовчати великі й важні соціальні проблеми, порушені учасниками конференції. Хоч найбільше число делегатів і складалося з представників правительства, і трудові організації лиш де-не-де репрезентували голос робітничих мас, — помімо цього погляди, сформульовані на конференції, викликали стільки непокоїння, що американська преса вдарила в дзвони тривоги й тим вибила з рівноваги буржуйний і реакційний табор. В сенаті поставлено кілька разів формальне внесення, щоби були закриті ці збори „заграничних анархістів“. Особливо накидалася преса на представників малих славянських держав, головно Польщі і Чехо-Словаччини, і взагалі всіх новоповсталих держав між Балтійським і Чорним морем. З протоколів засідань дійсно виходить, що делегати цих країв не щадили гострих слів в Вашингтоні і своїм темпераментом не раз доводили до конфліктів. Причина цього гострого виступу однак не лежала в їх радикалізмі, як це писали американські часописи, а сягала глибше. Підчас свого пробування в Америці їм довелося приглянутись до теї страшної експлоатації робітничих сил, якій в переважній мірі підпали були їх земляки. Велике обурення із-за цього невідрадного стану визискуваних до тла бідних емігрантів виявилось природно в промовах і спричинило тим самим галасливий відгук серед націоналістично-реакційної преси, яка стала провокувати славянських делегатів і нацьковувати на них американські уряди. Підчас війни розводилася та сама преса на тему висвободження малих славянських національних одиниць з під ярма пануючих над ними націй. Тепер показалося, що коли „висвободжені“ зажадали від своїх експлоататорів права вільного розвитку індивідуальности й клясового переконання — то їх обметано грубою лайкою й поставлено як „infames aliens“ під суд. Темпераменті виступи цих представників однак не могли не вплинути і на виступи поміркованих провідників робочих з західньої Європи й з Америки. Особливо французькі делегати, на чолі яких стояв відомий Jouhaux, відзначалися радикалізмом, що почасти захоплював і інших представників і надавав конференції доволі маркантну закрутку. Не диво тому, що американський сенат в своїм переважно консервативнім складі з ненавистю стежив за працями конгресу й радо піддавався пресовій кампанії проти „нових ворохобників ладу й спокою“, підпіраючи її реакційними внесками й розпорядженнями.

Наслідки цієї політики показалися підчас страйку копальняників. Поводження уряду навіть для Американців являється реакційним. Примусове припинення страйку на підставі лише одного указа, без залагодження спірних точок між роботодавцями і робітниками, — викликало серед поступового американського суспільства сильне негодовання. Средство звалити небажаний соціальний і робітничий рух судовим вироком — „injunction“, не було ужите від р. 1894. Тепер воно знову видвигнуте правительством, на чолі якого стоїть „демократичний“ президент. Та боротьба правительства проти влади професійних організацій позбавила уряд всякої розсудности. З обох таборів лагодяться до рішачючого розрахунку. Тільки середня верства населення

опинилася без певної орієнтації і хитається то сюди, то туди, — раз в бік уряду, раз — робітників. Вона осуджує средство, „injunction“ і реакційність деяких урядових розпоряджень, вона сипле разом лайками в сторону „упрямих зрадників“ — соціалістів, що спричинили силу клопоту і підкопують економічну спроможність краю.

Що клопоти, викликані страйком, не малі, це правда. По приблизним обчисленням в стані страйку знаходяться 300.000 робітників. На разі виносить вся продукція вугілля тільки 40% нормальної продукції. Запаси вугілля вичерпані. Урядове розподілення вугілля, яке підчас зниженої експлуатації в часі війни було необхідне, зразу після війни було знесене; а тепер знову переведене в життя, — тому фабрики примушені обмежити свій виріб. Переговори між підприємцями і робітниками не мають поважніших успіхів. Уступки підприємців не вдовольняють робітників. Первісні домагання професійних організацій, іменно: підвищення платні о 60%, 6-годинний день праці і 5-денний тиждень праці, виставляються і далі. Перемирря утруднене розхвильованням робітників, які вважають односторонні прикази уряду провокацією. В Wyoming прим. уживано проти робітників зброї, в інших округах арештовано всіх провідників, а страйкарів поставлено під догляд поліції. Напруження по обом бокам росте, та нігде не видно рішучих спроб розв'язати одним сильним махом гордієський узел. Не видно ні змагання урядових чинників закінчити цей фатальний стан вічних страйків і неспокоїв. А тимчасом терпить на цій обостороній нерішучості загальне економічне життя, і витворюються цілком ненормальні обставини, як це можна бачити в деяких розстроєних державах старої Європи.

Страйк копальняних робітників спричинив в деяких краях Сп. Держав цікаві наслідки. В North Dakota, де відомий соціалдемократично закroєний союз New-Partisan League є правительственною партією, губернатор перебрав всі копальні в управу держави. Тоді страйкуючі робітники постановили одноголосно — повернутись до праці, мотивуючи свій крок тим, що вони проводять боротьбу проти підприємця, однак не проти держави. Страйк закінчився зараз; продукція вмиль піднеслась. По такому взірцеві поступив і Kansas, де союз New-Partisan League, хоч і не має тої переваги, що в North Dakota, та всеж являється важним чинником в суспільному життю. Результат був той самий. Є намір настановити в цьому краєві правительственного управителя для всіх копалень і підчинити цілу вуглеву індустрію спеціальній Діректорії, в склад якої увіходилиб представники робітників, підприємців і суспільства. З приводу цих вісток головний союзний уряд в Вашингтоні зупинився на думкою про проект удержавнення всього американського вуглевого промислу. Подробиці зараз ще не відомі. Чи під цю пору загальної ретроградности американських сенаторів і політиків можна сподіватись будь якого рішення в цьому напрямі, — сумнівно. Мабуть на разі все останеться при старому. Nieve Courant навіть повідомляє, що переговори перервались на самім початку. Та робітникам удалося дістати деякі протоколи в свої руки, які тепер будуть використані в новій протиреакційній кампанії.

В наслідок неуступчивости підприємців і уряду об'єдналися головніші професійні організації з деякими організаціями фермерів з півдня й заходу (однак не з організаціями сільських робітників) і скликали на початок грудня ц. р. спільну конференцію до Чікаго. Змістом нарад мають бути: установлення кандидатів для конгресових виборів і для вибору президента, ухвалення нової тактики й проведення активної агітаційної роботи. При цьому важно зауважити зворот трудового руху на політичний шлях. Засновання осібної самостійної робітничої партії в Америці пред-

ного" ним неначебно від большевицького заліву, і грозить, що всякі виступи проти добровольчої армії каратись будуть польними судами, так як би він до того часу не розстрілював і не вивінував українських селян, не палив сел і міст. Розказують очевидці, що більшість міст на Україні цілком знищені денікінською артилерією, і дуже багато треба буде праці, щоби наладити всі ті шкоди, які принесла війна.

Дуже легко бути пророком в східно-європейським питанню, коли візьметься під увагу, як складаються тепер політичні відносини. Можна сказати напевно, що до весни з'організується самостійна Українська Республіка селянських і робітничих депутатів. Троцький в відозві до військ, які тепер ідуть на Україну, зазначив з натиском, що вони ідуть боронити суверенности українського селянства і робітництва, отже ідуть на Україну в цілком інакшій характері, як минулого і позаторішнього року. Це правда — це тільки відозва, а не ухвала московського совдепа, і можна її розуміти як зручний тактичний маневр Троцького, однак вона не є без політичного значіння, коли зважиться, що саме Троцький, уроженець України, був найзавзятішим ворогом української суверенности, і в тім питанню він розходився з Леніном. Але цю відозву можна розуміти також так, що Троцький переконався, що без українського селянства не можна вдержатись на Україні. Тому він виразно підкреслює в відозві, що долю України вирішить само українське селянство і робітництво. Супроти такого становища московського провідника большевізму дуже легка згода між українським і московським народом. Для українських політиків, які перш за все в політиці підкреслюють національний момент, ніколи форма не була фетишем. І не в тім сама система рад викликувала протести, але антиукраїнський і антинаціональний зміст, який вкладали з боку московських большевиків в цю систему. Коли ці ради будуть українські — протести з боку української демократії не буде, бо не може бути. Українська війна проти большевиків піднесла національну свідомість українського селянства і робітництва і показала, що це селянство і робітництво хоче своєї держави, а не хоче потонути в загально-російській. І з цєю волею, проявленою кривавим плебісцитом війни, мусять рахуватися московські большевики, які станули перед ділемою: або збудувати самостійну Україну і врятувати здобутки революції, або знищити Україну, як самостійну державу, і самим упасти. Большевики занадто розумні політики, щоби не послухати лекцію, яку їм дає історія.

Реакційна політика до війни все орієнтувалась на схід. Там сидів „батюшка" царь, який сильною рукою придушував революційний рух, починаючи від французької а кінчаючи революцією в 1905—6 рр. Не диво про те, що світова реакція спіралась на брутальну силу східного великана, і російська дипломатія відіграла дуже важну роль. Як би перемогла Антанта ще до російської революції 1917 р., то устоялась би і Австрія і Німеччина, на народи яких наложено-б було нечувані тягарі. На щастя однак Антанта перемогла в два роки майже після вибуху революції, і при парижській конференційній столі не було реакційних московських дипломатів як будівничих нової Європи. І парижська конференція, котра зразу взяла реакційний тон, опинилась без ґрунту під ногами, стративши цілковито орієнтацію в вирішуванні загально-політичних проблем, а без правильної орієнтації годі що небудь зробити.

За те робітництво, котре давніше орієнтувалось на захід, добачуючи в демократії і в парламентаризмі своє майбутнє, і котре лякалось реакції, що йде із сходу, тепер саме в перемозі східно-європейської революції бачить спасення з цього великого нещастя, в яке попало людство підчас і після війни. Соціалістичний рух на заході і в центрі Європи набув незвичайної сили, і саме в тій обставині треба шукати

банкротства парламентаризму, який є винаходом західньо-європейським. Вибори до парламентів в Італії і Франції показали, що ці парламенти не в силі тепер розв'язати комплексу економічних і соціальних проблем; одно слово: парламенти стали нездібними до праці. Не є здібним до праці парламент німецький, хоч він і вибраний на підставі п'ятихвостки. Не є здібна чеська конституанта, не є здібний до праці і польський сейм. Перестаріла ідея французької революції, ідея конституанти показалася безплідною. Це все бачить робітництво і воно скрізь в Європі: в Німеччині, Франції, Англії, Америці і в Італії, в країнах з дуже розвиненою промисловістю, починає покидати ряди другого інтернаціоналу, який стояв на парламентарнім ґрунті, і звертається проти парламентаризму. Ми вже згадували про те, що швейцарська соціал-демократія вийшла з другого інтернаціоналу, хоч з огляду на непевне становище на сході не приєдналась також і до третього московського. Пізніше, коли вже стало певним, що реакція на Сході Європи не переможе італійські соціалісти, які увійшли в парламент, щоби поборювати сам парламентаризм, на крайовій конференції приєднались до московського третього інтернаціоналу. За італійськими соціалістами пішли також німецькі незалежні соціалісти, котрі на останнім „Parteitag-у“ в Липську висловились в резолюції за республікою пролетарських рад і тим самим приєднались до третього інтернаціоналу. Як отже бачимо, так само, як давніше на схід орієнтувалась всесвітня реакція, так само тепер на схід орієнтується всесвітня демократія, загрожена реакцією. І саме в тім лежить сила демократії і революції, що вона має орієнтаційну точку, коли тимчасом реакція таку орієнтаційну точку втратила з упадком реакційної Росії. І вона це добре зрозуміла, стараючись відбудувати „єдну і неделіму“. Потопаючий хапається соломки. Так само і буржуазія, винувниця всесвітньої війни. Викликавши імперіалістичну війну, буржуазія знищила свої держави, які під ударом революції видимо хиляться до упадку. Цею соломкою всесвітньої буржуазії був Колчак, Юденіч і Денікін, яким вона не щадила народнього гроша. І ось здавалось, що такі большевиків повалять об'єднані сили реакції. Одначе дволітні зусилля привели до нічого, а навпаки викликали полівіння в пролетарських всесвітніх масах, посіяли недовіря до власних урядів.

Натовп пролетаріату стає що раз то сильніший, економічна криза поглиблюється на цілому світі, валюта скрізь падає катастрофічно, і вже тепер напевно можна сказати, що всесвітня революція — це не фантазія хорого мозку, але реальність, викликана ходом історичного розвогу людства.

Підпіраючи Денікіна і Колчака, всесвітня буржуазія руйнувала Україну і, зруйнувавши її, зробила її зрілою для прийняття большевизму. Народ згинуту не може. Він мусить шукати порятунку, і коли він знаходить його в большевизмі, як в протесті проти цієї політики насильства, яку в відношенню до України вели антантські верховоди, то не можна йому цього брати за зле

На иншому місці автор цих рядків писав: „Нехай впаде Україна під ударами большевизму, але тоді нехай знає світ, що раз Україна стане большевицькою, хвиля большевизму покотиться по цілій Європі!“

Ці слова були писані ще в лютім ц. р. Показується, що дійсно в тім напрямі йде хід історичних випадків. Зруйнована Україна тягне за собою в руїну цілу Європу; так як тепер справа стоїть, большевицької революції ніхто спинити не може. Але з цієї руїни вийде людство відсвіжене і відновлене. Супроти всесвітньої катастрофи, яка неминуче йде і наближається, всякі „мирові“ трактати, всякі „статути“ виглядають

Spectator.

Огляд закордонної політики.

Справа Східньої Галичини в звязку з міністерською кризою в Польщі; немузикальний Льюїс-Джордж; упадок Денікіна; Денікін плаче; відозва Троцького; потопуюча буржуазія; руїна, як передумова большевизму; надвигається все-світна руїна; *patio nationi — luporum grex.*

Рада Пятьох в Парижі ухвалила статут для Галичини, яким, звичайно, не вдовольнила ані одної, ані другої сторони. Падеревський в останній своїй промові на конвенті сеніорів сказав, що Вільно і Львів—це два легені Польщі. Коли їй їх відбереться, Польща не буде мати чим дихати. Може цей вислів занадто реторичний, але всеж таки він досить влучно характеризує ті підвалини, на яких спірається польська державність. Оба ці міста лежать на чужих етнографічних територіях, отже Падеревський своїм висловом тільки підкреслив нежиттєздатність польського державного організму без чужих земель. Польща хоче відограти ролю великого народу і старається приєднати краї, котрі належать до народів від неї більших і сильніших. І в тім ціла небезпека для неї.

Статут для Східньої Галичини — це провізорія на 25 років. На його підставі Східня Галичина з частиною Буковини творить автономний край з осібним парламентом, осібним судівництвом, осібним державним апаратом і з осібним територіяльним військом. Компетенції галицького парламенту одначе дуже обмежені правом *vet'a* губернатора, при чім *veto* в справах шкільництва є абсолютне. Витворюється отже в Галичині державно-правний організм з головою держави, іменованим польським начальником держави, який матиме більші права, як сам начальник. Губернатор — це неначе абсолютний монарх, а галицький парламент zdeградований до ролі дорадчого, а не праводавчого органу. Найдемократичніша виборча ординація на підставі п'ятихвостки (загальне без різниці полу, рівне, безпосередне, тайне і пропорціональне виборче право) не змінює річи. Парламент, вибраний на підставі такої ординації, буде тільки ширмою для абсолютизму губернатора. І саме в тім наданню дуже широких прав губернаторові треба добачувати банкруцтво парламентаризму, бо статут — це компроміс між парламентаризмом і диктатурою одної людини і, як такий компроміс, являється тільки стилістичною вправою антантських юристів, бо в життя він не увійде ніколи.

Одно тільки є цінне в тім статуті. Рада Пятьох ствердила, що Східня Галичина не є польським і Північно-Східня Буковина—румунським краєм. Таке одначе становище Ради Пятьох в східньо-галицькім питанню є для Поляків не до прийняття. Вони перед світом трубили, що Галичина — це край польський і повинен увійти як інтегральна частина польської республіки. Статут розвіяв цю політичну легенду і являється холодною водою на горячі голови польських імперіялістичних політиків. Польська суспільність побачила, що ці політики потерпіли на парижькім ґрунті пораження, і весь гнів її спав на їх голови. Вона має право тепер запитати, за що проливалася і ще проливається польська кров, і чию властиво державу буде польський народ?

Звернувши цілу свою енергію на завоювання не польських земель на сході, польський уряд міг це робити тільки коштом внутрішньої анархії. Освіта, харчування людности, суспільна гігієна, робітниче і аграрне законодавство мусіли піти на дру-

гий плян. Воюючи на всіх фронтах, Польща цілий рік свого існування стояла „nierzadem“, а це тільки могло викликати невдоволення мас, які стали з великим співчуттям прислухатись до комуністичної агітації. Внутрішню політику уряду ніхто в Польщі не був вдоволений, але уряд Падеревського терпіли за закордонну політику польського музичного віртуоза. Всі покладали великі надії на звязки, які в своїм артистичнім *tourné* поробив майстер фортепяну. Всі сподівалися, що досить Падеревському заграти Шопена, а Льюїд Джордж, Клемансо, Сонніно і другі, захоплені тонамп, віддадуть на віки Галичину Польщі. Тимчасом особливо немюзикальним показався Льюїд Джордж, який рішучо спротивився дефінітивному прилученню Галичини до Польщі. Внутрішня політика кабінету Падеревського давно обанкротилась, тепер обанкротилась також його закордонна політика. Польська суспільність побачила, що помилилась, уважаючи Падеревського державним мужем, і закидає йому, що в рішучий момент, коли справа Галичини рішалась в Раді П'ятох, він грав ноктюрно Шопена не в Парижі, а в Варшаві, віддавши керму політики в Парижі в руки Дмовського і Патека.

Негативне для Польщі рішення східньо галицького питання було останнім звеном в ланцюху причин, які викликали міністерську кризу. І тепер показується, що ця криза глибша, як того можна було сподіватись. Старі державні мужі, на які така богата була Польща за часів панування всесвітньої реакції, тепер показали не на висоті завдання, і немає тепер в Польщі людини, яка моглаби розрубати замотаний узол соціально-політичних питань. Тепер там створилось становище, аналогічне до становища уряду Керенського в осені 1917. р. перед переворотом. З глибокої міністерської кризи, якої мимо всяких зусиль не годен поладити варшавський сойм, скористають комуністи, які віддавна ведуть успішну підпольну роботу, і дуже незабаром можна сподіватися державного перевороту в Польщі.

Польща властиво завдячує своє існування тільки антибольшевицькій позиції України. Якби Україна минулого року не боролась з большевиками, Польща мусіла би упасти під ударом большевізму. Поборюючи Україну, вона тільки рубала галузку, на котрій сиділа. Тепер, дякуючи польській політичній недалекоглядности, став на Українці Денікін каліфом на годину. Денікіна війська, атаковані з нутра українськими повстанцями і зо вні большевицькими регулярними арміями, тають з кожним днем. Він ще якоесь тримається остатками сил, одначе його упадок близький, і він не протримається навіть до весни. Останні большевицькі радія повідомляють, що червоні війська стоять у воріт Харкова, і хто зна, чи, коли ці рядки читатимуть наші читачі, Харків не знаходиться вже в большевицьких руках. Про Полтаву нема вже що й казати. Південно-східня Україна з Ростовом і Таганрогом а також майже цілий Крим знаходиться вже тепер в руках Махна, якого московське радіо називає большевиком. В Денікіна є поки що не ціла правобережна Україна, бо ближче до Дніпра виперли його повстанці. З великих українських міст тільки Одеса ще знаходиться в руках Денікіна, куди, як минулого року, зїжджається реакційне сміття з цілої бувшої Росії. Там тепер знаходиться також головний штаб Денікіна, який так само, як штаб Юденіча, дуже скоро покине „невдячну“ землю.

Це повідомлення з Москви про перемогу над Денікіним не є прибільшене: про це свідчить ця повна плачу відозва, яку видав Денікін до українського селянства. В цій відозві він констатує, що його не тільки не підперло українське селянство, не даючи йому хліба, але навпаки своїми повстанцями в тилу нищило менші відділи добровольчої армії. Він нарікає на „невдячність“ українського селянства, „увільне-

для перемоги на Україні є єдиний фронт, совітської Росії. Доля робітників і селян України міцно зв'язана з долею російського пролетаріата і селянства. Ані Денікін, ані Петлюра, ніхто з них не може принести Україні нічого, крім нового грабительства і відбудовання капіталізму і панської влади". Закінчив свою промову Раковський словами, що Україна і на далі буде йти разом з Росією.

Галичане в денікінській армії. Білгородська „Демократія“ повідомляє: У боротьбі за відбудовання Росії беруть участь не тільки Росіяне, але й Галичане. В армії Денікіна борються галицькі війська. З дозволу італійського (?) уряду на днях іде до Денікіна перший транспорт Галичан, бувших австрійських полонених. Всіх, які хотять поїхати до денікінської армії, є біля 4000.

Денікін про своє становище. Головна ставка Денікіна оголосила таку відозву: „Контрреволюційна армія переживає тепер тяжкі часи. Червоні війська при підмозі усіх сил з усіх фронтів розпочали на цілій лінії офензиву. Наслідком переваги сил вдалося їм відіпхнути наші сили на широкому просторі. Наша армія, яка веде боротьбу в тяжких просто відносинах, не має відповідної відпорної сили. Місцеве населення замість давати поміч в харчах, нападає на поменші відділи. Тому повідомляється населення, що в кожній місцевості, в якій буде такий напад, усі мушники будуть арештовані і віддані під военний суд, а сама місцевість буде знищена.“

На Сибірі. Крім уряду Колчака на Сибірі є ще кілька незалежних властей, а їх представниками є генерали Семенов, Хорват і Калмиков. Всі вони загорнули під свою владу головні області Сибірі, панують в них як князі, а нікого не бояться і не слухають. І так проголосив себе незалежним князем Семенов, перестав сповняти прикази Колчака, заняв східнокитайський залізничий шлях, забрав товари з поїздів, котрих було йому треба, конфіскував і ті, що були призначені для Колчака. Семенов дістав поміч від Японців, одіж і зброю. Його армія складається переважно з Китайців; Москалів мало. На схід від Харбина панує генерал Хорват, бувший польський поміщик. Його армію творить 7000—8000 добірних стрільців. Свого часу велів Хорват бити свої власні гроші та скоро мусів це залишити, бо грошей не було чим забезпечити. Третій сибірський князь Калмиков господарює так, що його військо повісило 1918. р. представника шведського уряду. Крім того на Сибірі є чимало большевицьких менших і більших груп.

Англія і Колчак. З Парижа повідомляють, що уряд Колчака веде переговори з японським урядом в справі військової помочі. За уділення помочі жадають Японці: 1. Японія наймає усю залізницю сіть на далекому Сході і Сибірі на 30 років, 2. має бути накреслена зона японських впливів на Сході, 3. Начальне командування над армією Колчака обіймає японський штаб.

Відкликання сербських військ. Радіо повідомляє з Москви, що Сербія відкликала свої війська з Мурманського побережа.

❧ За кордоном. ❧

Протест Українців в Америці на католицьким конгресі. В Вашингтоні відбувся недавно конгрес американських католиків. В часі нарад внесла греко-католицька дієцезія в Зєдинених Державах меморіал з протестом проти вязнення українських священників та переслідування української церкви в Галичині. В меморіалі заподана ціла низка фактів. Присутні католицькі священники різних націй з великим заінтересуванням вислухали цей меморіал і приобіцяли поробити заходи, щоби все змінилось на краще.

Гніздо протиукраїнської агітації. „Venkov“ повідомляє, що у Білгороді, де знаходяться відомі російські політики Родічев і Челкович, утворено центральну організацію протиукраїнської акції за кордоном.

Задля польсько-російського порозуміння. З Лондону повідомляють, що тамешні політичні кола стараються довести до порозуміння між Поляками і Денікіном.

Проти бльокади Росії. Дня 10 листопада відбулося в Нью-Йорку велике віче, в якому взяло участь около 10.000 людей. Віче було скликане, щоби запротестувати проти бльокади совітської Росії. На вічу виступив колишній делегат Червоного Хреста Гомфріс, який рік проживав в Росії, і представив зібранню, скільки правди

міститься в тенденційних вістках про Росію. Коли він розказав зібраним, що розкинув в Росії 1,000.000 примірників відозви з 14 точкали Вільсона, ціла аудиторія занеслася невмовкаючим сміхом. Тоді він сказав: „Мені не дивно, що ви тепер смієтеся, але так звані темні „Росіяне“ сміялися з того вісімнадцять місяців тому назад.“

Конференція в Дорпаті. З Гельсінґфорсу повідомляють, що латишські представники покинули Дорпат, бо переговори з большевиками не довели до результатів.

Розв'язання білоруського комітету. З Варшави доносять, що генеральна команда східних земель розв'язала „Комітет білоруської республіки“ на припоручення цивільних властей.

Міжнародна конференція за Союз Народів. Аґентство Гаваса повідомляє, що недавно тому відбулася в Брукселі міжнародна конференція в користь Союзу Народів. В конференції брали участь представники: Англії, Франції, Італії, Бельгії, Швейцарії, Голяндії, Швеції, Норвегії, Португалії, Греції, Польщі, Японії, Китаю, Росії (?) та Сербії. Провід конференції вели барон Deschamps і Humans.

Конференція независимих соціалісток. В Липску розпочалася дня 29 листопада конференція жінок незалежної соціалістичної партії. В конференції бере участь 200 делегаток. Конференцію отворила тов. Люїза Ціц. Вона згадала на вступі про покійного тов. Гаазе а відтак подала історію та мартирольогію партії незалежних соціалістів за цілій час війни. В часі війни партія багато витерпіла. Майже 30.000 мушн і жінок сиділо по вязницях за революційну аґітацію. Після неї говорила тов. Кріспіян. Вона взиває жіноцтво до певної участі в політичному життю, щоби найближчі вибори через участь жінок дали побіду соціалістичній партії. Одна з резолюцій конференції містить відозву до робітниць Франції в справі їх допомоги для звільнення німецьких полонених тамже.

Югославія підписала трактат. Представники Югославії дістали уповноваження підписати Сан-Жерменський мировий трактат. Підписали його дня 6 грудня.

Крізи європейських кабінетів. Паризьські кола мирової конференції обговорюють незвичайно уважно крізи кабінетів в Європі. Крізи в Румунії вважають, як дальніше проволікання строку підписання мирового трактату. Кріза в Німеччині має на меті ухилення від підписання додаткового паризьського протоколу. Німці сподіються, що вдасться настрашити Антанту большевницьким або монархічним маревом і в цей спосіб одержати кращі умови. Крізу в Польщі вважають довготривалою з огляду на критичний господарський стан Польщі. Врешті італійську крізу викликав генеральний страйк, і вона є більш серйозною, ніж це представляють італійські газети, що проходять гостру цензуру. Тривожне становище є теж у Відні з огляду на трудні апровізаційні умови.

Революція в Єгипті. З Париза повідомляють, що революційний рух обняв цілий Єгипт. Населення протестує проти англійського уряду, який хоче замінити Єгипет у свою кольонію. На вулицях Каїру видно панцирні автомобілі та озброєні військові частини.

Економічна хроніка.

Вивозове мито в Німеччині. В Німеччині обговорюється закон о установлення вивозового мита в висоті 25% вартости фактури. Тимим чином сподіється німецький уряд, запобігти цілковитій розпродажі краєвих виробів за границю, як це діється тепер. Користаючи з низької валюти, закупають чужі купці німецький товар і спричинюють грізний брак що найважливіших до життя предметів.

Забезпечення німецьких заводів вугіллям. Заосмотрення німецьких заводів вугіллям під цю пору перебуває великі крізи. Продукція, правда, почасти підвишилась, та вже виявляються нові труднощі серед робітників, головно в районі Гелзенкірхен. Доставка вугілля до великих міст всюди недостаточна. Газові заводи і залізниці розпоряджають дуже малыми резервами, індустрія заосмотрюється по більшій часті шляхом нелегальним. Брак вугілля всюди дається важко відчутти.

Конґрес професійних організацій в Англії. Конґрес професійних організацій відбув цими днями в присутності виділу копальних робітників нараду для підготовання

смійно, а всякі ворожі походи малих народів це нічо інше як забава в жовнірів. Кривава забава і коштує народам багато крові, і горя, і сліз, але вона неминуча. „Natio nationi — luporum grex“, і поки ці еґоїстичні народи не перегризуться, до того часу не може бути мови про братання. Національна толеранція, національне самовизначення, як зреалізованя всякої ідеї, коштувала й коштуватиме багато людської крові, але ця кров ніколи не пропадала марно. Після зреалізованя кожної великої ідеї життя ставало краще. Наші сучасні терпіння ми приносимо в жертву грядучим поколінням.

Україна.

Троцький за незалежну совітську Україну. Радіо повідомляє з Москви, що Троцький видав червоній армії, яка йде на Україну, такий приказ: „Товариші салдати, команданти, комісарі! Ви увійшли на Україну і побиваєте денікінські банди! Ви звільняєте братську країну від насильників. Україна, це край українських робітників і трудового селянства. Тільки український робітник і селянин має одинокое право управляти своєю власною країною. Коли ви поборете Денікіна, ви мусите віднести до трудових мас України з братерською уважністю і любовію. Горе тому, хто буде чинити насильства над трудовим населенням українських міст і українських сіл! Українське селянство і робітництво мусить почувати себе безпечним під охороною наших штиків. Вважайте, що нашим завданням є увільнення, а не закріпощення України. Коли ви прогоните денікінські банди, трудові маси України самі вирішать своє відношення до совітської Росії. Ми віримо і ми цього певні, що український народ вискажеться за тісне обєднання з нами. Салдати, команданти і комісарі! Смерть наїздникам і угнітателям, смерть Денікінові, великим властникам, капіталістам і богачам! Хай живе червона армія! Хай живе сильна, самостійна Україна!“

З повстанчого руху. Повстанці під командою Хрещика заняли станцію Камінку і Фундуклеївку. Отаман повстанців Кічур обстрілює місто Чигирин. Відділи Зеленого оперують під Каневом. Гайсин захоплений повстанцями. На Умань наступають селянські повстанчі відділи. — Полтавщина майже очищена з денікінців і знаходиться неподільно в руках повстанців. До них приєдналися кубанські частини з отаманом Івановом на чолі.

Боротьбісти. Відділи „боротьбістів“ змагаються далі з денікінцями в околиці Фастова та Житомира. До них приєднуються селяне цього району.

Евакуація Харкова. Радіо большевицьке повідомляє, що Денікін приказав перевести евакуацію Харкова.

Юнацька школа бється з Денікіном. Юнацька школа, яка була в Камянці, лишилася вірна отаманові Петлюрі і далі бється з Денікіном. Брала вона участь в боях коло Деражні а навіть відобрала її з рук Денікіна.

Штаб С. С. „Gazeta Roganna“ повідомляє, що головний штаб Січових Стрільців знаходиться в Староконстантинові. Там теж видається „Стрільцька Думка“. — В половині листопаду відбувся в Староконстантинові стрілецький вечір у перші роковини скинення гетьманщини. На вечорі було вступне слово хор. Прокоповича, співано вязанку січових пісень, були деклямації та промова — закінчення коменданта коша стрільців осаула Чмоли. Настрій загалом був дуже піднесений.

Ревізії і арештування у Львові. В четвер, 4. грудня, переведено з рамени полевого суду ревізію в Українському Горожанському Комітеті у Львові. Ревізія тревала близько дві години, після чого забрано ріжні протоколи і переписку Комітету та арештовано його урядовців: Любу Білобрамівну, суддю Володимира Целевича, суддю Ільницького, дра. прав Паньчишина і Аркадія Малецького. Після перегляду в редакції „Впереду“ та ревізії в Самаританській Секції арештованих відведено до вязниці.

Новий єпископ. До Камянця їде новий римо-католицький єпископ ксьондз Петро Маньковський, який перед тим був парохом в Камянці.

Становище на Волині. На Волині всі повітові земства зліквідовані а все майно їх оповіщено здобутками польської держави. З закриттям рівенського

й дубенського повітових земств і існуючі при них ощадно. — позичкові каси теж мусли припинити свою діяльність. Тому взяти внесени туди своєю вкладку ощадність тепер ніяк. Кооперативи, хоч існують, але вони цілком бездіяльні. І так: дубенський Повітовий Союз Кооперативів має свою майстерню для ремонту хліборобського знаряддя. Польська влада була вже поклала на цю майстерню конфіскацію і багато треба було вжити зусиль, щоби це кооперативне добро відстояти. Рівенський Повітовий Союз стрінула реквізиція всякого краму на 150 тисяч карбованців. Невиплата ж протягом двох з чимсь місяців за той реквірований крам грошей довело цей Союз до цілковитої руїни. Становище української школи теж дуже критичне. Денеде школа, яка перетривала кризу — всеж ніби існує; але ізза недостачі підручників не можна вести науки. Так, наприклад, нижча початкова школа (єдина українська на ціле місто й околицю на 15 кілометрів навколо) в Ковлю не має букварів. Наука провадиться без підручників.

Українське шкільництво в Полтаві. В ціли зєдинення просвітної праці всіх просвітних організацій, заложено в Полтаві головну організацію по культурним справам. Між иншими вона має завдання вести також шкільні справи, закладати початкові школи, поступові курси, середні школи і т. д. За її старанням відбувається наука на українській мові в 16 міських народних школах, які удержує полтавське земство, у їх вищих школах, 2-х учительських семінарах, на учительським курсі і історико-філософичнім факультеті. При кінці серпня заложено в Полтаві „фонд народної освіти“, який щедро підпомагається. Крім того губерньська учительська громада заснувала „фонд учительського дому“, на який зібрано більш як сто тисяч карбованців. Всі українські середні школи, які лишилися без державної підмоги, організація удержує своїми грошми.

Польща.

Варшавська преса і статут Східньої Галичини. Всі варшавські дєвники поміщують статті повні, обурення та невдоволення таким рішенням Антанти; критикується діяльність мирової делегації та закликається до розриву з конференцією.

Димісія Падєревського. З огляду на те, що соймові послы людової партії ухвалили вотум недовіря Падєревському, він подався до димісії. Пілсудський димісію прийняв. Сформування кабінету запропоновано Трампчинському, однак цей відмовився. Криза триває дальше.

Дмовський — в Африці. З Парижа повідомляють, що Роман Дмовський після перебутої хвороби виїхав в Африку.

Росія.

Условини мира Антанти з Совітською Росією. Як „Neues Wiener Journal“ повідомляє, Антанта готова заключити мир з большевицькою Росією на таких условиях: 1. Зміна большевицької системи совітів; 2. Утворення в Росії коаліційного уряду при участі буржуазних партій; 3. Видання большевицьких провідників і потягнення їх до відвічальности за довершені вчинки. — Совітський уряд не приймає цих условин.

За мир з большевиками. З Копєнгаги повідомляють: Літвінов заявив, що одинокою умовою на підставі якої Совітська Росія може розпочати мирові переговори, це повне невмішування Англії у внутрішні справи Росії. Совітський уряд зі свого боку гарантує, що він не буде вести жадної агітації, яка б стреміла до вмішування у внутрішні справи Англії.

Сьомий конгрєс совітів. В Москві відкрився сьомий конгрєс совітів. Прибуло 1200 делегатів, з них 1130 комуністів. Представник України Раковський промовив в імені „Українського“ уряду так: „В імені робітничо-селянської України витаю депутатів сьомого зїзду совітів, в їх особах всіх робітників і селян Росії. Червоноросійській армії, яка вже звільнила Чернігивщину, кланяюсь окремо. Далі говорить Раковський про тяжкі дні на Україні. На його думку головною умовою

Від 4-го липня біжучого року у Бельгії існує організація під назвою „Українська Рада в Бельгії“. Засновано її у місті Льежі; членом Ради може бути кожний, хто визнає право України на її державну незалежність.

Метою цього товариства є: 1) згуртувати усі національно-свідомі елементи на території Бельгії, 2) ознайомлювати бельгійське громадянство з національними, соціальними та політичними домаганнями української демократії.

Дійсними й правдивими виразниками тих домагань на чужині Рада визнає лише Українську Делегацію на Світовій Конференції в Парижі та дипломатичних представників від Директорії. Працю свою провадить у згоді й постійному зв'язку з Українськими Пресовими Бюрами в Гаазі (Голандія) та Парижі. По змозі Рада допомагає увільненим полоненим — порадою або через заходи своїх членів вишукувати собі сталого заробку відповідно до їх професії.

Війна роспорошила українську колонію в Бельгії, колись доволі численну, особливо у м. Льежі. З початку війни де-хто пішов у бельгійську армію, більшу-ж частину німецький військовий уряд заарештував разом з усім російським студентством м. Льежа й запровадив у полон. Ті, що залишились у Бельгії, тепер складають здебільшого Раду, але досі не знають нічого докладного про долю своїх товаришів. Сподіваючись, що хоч де кому з них дістанеться до рук часописи з цими рядками, Секретаріят Ради запрошує Українців, що пробували перед війною у Бельгії, а нині може й потрапили туди повернутись — зголоситись до Секретаріату (Sekretariat de la Rada Ukrainienne, Rue de Vottem 6; Liège), щоби прилучитись по змозі до товариства й допомогти йому в його завданнях

М. Кисличенко, писар Ради.

Відозва до всіх українських економістів на закордонню.

В супроводі відбудування нашого державно-політичного майбуття заходить потреба подбати заздалегіть і о побудову тривкої економічної будівлі, обоснованої на національних почвах і улаштованої в нутрі на новітніх принципах заходу. Відрізані від живущих джерел і реальних об'єктів праці на рідній ниві, ми, українські економісти на закордонню, під цю пору не можемо оддатись з повним розмахом праці відбудування. Проживаючи на еміграції, нам доводиться почасти святкувати й хиба ще підготовляти до майбутньої чинності, яка нас жде на Україні. Та проте ніяк нам дармувати; охочому остається доволі роботи й в закраю, охочому відкриється в міру його сил і загальних умовин рівнож і шлях, яким праця його має піти.

Обійматиме вона іменно в головних мотивах три напрямки:

Сильну пропаганду про економічні потенції України, про важніші події в економічному житті її, про державну, кооперативну й індивідуальну чинність на полі народного господарства;

Нав'язання і плекання торгових і промислових взаємин між закордоном а Україною, розбудження інтересу для промислової чинності чужого капіталу на Україні, приготування умовин для засновання банкових, промислових і торговельних товаришень, заложенних на співробітні чужого й власного капіталу, для експлуатування природних багатств, для упромисловлення краю і створення фабрик і заводів;

Збирання економічного матеріалу на закордонню і проектів відбудування понищеного війною економічного організму з метою з'організування економічної служби на Україні на підставі набутих на чужині досвідів.

Завдання ці так по програмі, як по засобам безумовно стрінуть труднощів. Те, що не здвигне одиниця, це удасться об'єднаним силам. Треба тільки сконсолідувати всі наші змагання і схопити їх в одну могучу цілість, треба поставити чинність одиниці на ширші підвалини спільної роботи й тим самим запобігти роздробленню сил і средств.

До цього діла перш усього потрібна фахова організація. Потрібна вона й тому, щоби зміцнити майбутню нашу працю в певних напрямках і дати всім, розбіжним під теперішню пору, економічним зусиллям свідомий осередок. Цєю організацією має бути:

„Кружок українських економістів на закордонню“.

Я тому завзиваю всіх охочих до праці українських економістів, перебуваючих зараз на еміграції, згуртуватись біля цієї організації, що згодом має увійти в життя. Установчі

збори, що по зголошенню учасників і членів кружка скликані будуть до Відня, ухвалять остаточний організаційний статут і плян роботи, що опісля пересланий буде всім нашим співробітникам. Адреси й заяви належить присилати на мої руки: Wien XVII., Andergasse 48. Орест Даскалюк, референт по економічним справам при українським посольстві в Відні.

Союз українських журналістів і письменників видає Альманах Союзу на 1920. рік. Управа Союзу звертається цю дорогою до всіх українських місій за кордоном, письменників, журналістів і тих, хто має які небудь матеріали про наше життя за кордоном, надіслати їх управі.

З окрема просимо о фотографії місій, поодиноких членів в автографами, картини в життя полонених, звіти в діяльності поодиноких місій та установ за кордоном, мемуари, статії і т. п. Дотичний матеріал просимо слати на адресу в. о. секретаря Союзу: В. Мурського, Wien, XIX., Hofzeile 27.

ОГЛЯД ПРЕСИ.

Досить з нас війни і голоду!

Редакція „L'Europe Orientale“ помістила в числі 16. листопаду ц. р. друкований курсивом поклик до цілого світу, в яким протестує проти війни і голоду, що панують на сході. Подаємо його основні ідеї.

Увага цивілізованого світу прикована до військових операцій, які розвиваються на безмежних полях бувшої російської імперії. І вислід їх має остаточно рішити не тільки долю цієї імперії, але також всі до тепер не розв'язані питання світової політики що до інтернаціональних зносин і до нової соціальної і політичної організації. Чи ці кондотіери, ці „російські патріоти“ — як їх називають реакціонери усіх країв — зможуть повалити російський большевицький рух перед зимою?

Колиб це їм удалось, це був би величний тріумф світової реакції.

Вже така незначна перемога, як повалення большевизму на Угорщині, скрипила позиції монархізму і феодалізму в цілім світі і викликала опозицію буржуазії проти всесвітнього робітничого руху. Одначе реакція не може ще тріюмувати. Буржуазна преса трубіла вже про упадок Петрограду і Пскова, про утечу советів з Москви до Єкатерінбургу і т. д. і т. д. І в тім короткім часі радісних для реакційного серця чуток, які в кінці показались неправдивими, російські реакціонери складали проскрипційні списки осіб, які

після повалення большевиків мали улягти білому теророві. Ця агітація йшла по цілому світі, і теророві мали улягти численні жертви без різниці, чи вони живуть в бувшій Росії, чи за кордоном. Це одначе зауважила демократія. Бачучи тріумфи реакції, чуючи небезпеку для поступу цивілізації, демократи не завагались зазначити своє становище: краще підтримувати — сказали вони — уряд советів, як допустити до перемоги російських генералів, тих генералів, котрих так гостро осудив М. Асквіт в своїй останній промові.

„Навіть в Росії, не дивлячись на ексцеси большевицького уряду, зауважується в меньшевицьких сферах охота до зближення, охота, викликана боязню перед небезпекою реакції.“

В колах „інородців бувшої імперії“, які противляться так пануванню большевиків, як і реставрації царату після формули: ні большевизм, ні царат — перспективи дефінітивної перемоги генералів викликала живе і цілком природне занепокоєння.

Одначе цей період гострого занепокоєння трівав недовго. Показалося, що чутки про перемогу були тільки біржевим маневром людців, що спекулювали на hausse російських паперів.

Офензива Юденіча цілковито не вдалася. Червоні армії обезсилили його і сконцентрували свої сили проти Денікіна. Зіма дасть обом партіям, червоній і чорній, час для скріплення своїх позицій і для підготовки нової кампанії. Консервативні кола Європи не відмовлять нової підтримки реставраторам Росії „єдиної і сильної“, і „податкова контрибуція“ для

спільної акції в справах удержавлення копалень. Надзвичайний загальний конгрес професійних організацій відбудеться на 9. і 10. грудня ц. р.

Об'єднання англійських індустрій. В Англії з'організувалося звыш 18.000 фірм і підприємств для уодностайнення своїх вивозових змагань. До всіх важніших місць землі післані будуть організацією досвідчені агенти й знатоки, яких завданням булоб навязання торгових взаємнн. Англійські фірми роблять великі приготовання, щоби захопити торгову спадщину Німеччини на далекому сході в свої руки.

Реформи в Польщі. Підчас нарад в Варшавськїм соїмі над 8-годинним днем праці прийшло серед послів до горячнх перепалок в наслідок рішення на заведення акордної роботи в всіх індустрійних заводах. Соціялістичні депутати справили закон-проектіві гучну обструкцію, через що справа стала відложена.

Виборчі приготовання серед робітників в Америці. З Чикаго повідомляють, що минулого тиждня зійшлося там 20.000 представників американських робітничнх союзів на спільній конференції, на якій обговорено між иншим поставлення осібногo робітничогo кандидата на місце державного президента при слідуочнх виборах.

Страйкове розчарування в Німеччині. На конференції довірительів союза металевих організацій відчитано реферат про досвідн й перебіжні фази закінченогo недавно металевогo страйку. На підставі обчислень стверджено, що страйк цей коштував виділову касу 18.1 мільонів марок, до чого треба зачислити видатки льокальних кас в висоті 2.5 міль. марок. Розчарування з успіхів страйку виявилося різкими наклепами на керовників страйку і їх радякальних сторонників.

Польський банк в Харкові. „Polnische Stimmen“ повідомляють, що в Харкові заложено польський банк з основним капіталом 10 мільонів рублів.

Американський капітал в Європі. Карвінський вуглевий басейн закупила Америка від Чехословаччинн.

Поміч Польщі. Америка обіцяла доставити Польщі 100.000 тон збіжа а Норвегія 200.000 бочок оселедців.

Торгівля між Сполученими Державами а Німеччиною. По звідомленням торговельного уряду виносила за перших 10 місяців ц. р. торгівля Німеччини з Сп. Державами: вивіз до Америки 4.905.000 долярів, ввіз з Америки 52.420.000 долярів.

Електрифікування італійських залізниць. „Secolo“ повідомляє, що зараз відбуваються переговори між італійською управою краєвих залізниць і американсько-італійським сіндікатом з метою електрифікування італійських залізниць. Матеріал і машини малиб бути доставлені Американцями.

Польські обітници тишинським посідачам воєнних позик. Польський міністер торговді Треньовський заявив, що польський уряд спріє оправданим домаганням тишинських посідачів воєнних позик і що він, правдоподобно, не відмовиться від зреалізування їх. Ця заява головно призначена, як здогадуються чеські часописі, на створення прихильного для Польщі настрою в Тишині, щоби при майбутнім плебісциті зискати німецькі і другі голоса.

Спад курсу стерлінга. На торговельній біржі в Амстердамі потерпів курс стерлінга нового пораження. Він іменно підупав аж на 10.02. Рівночасно підвишився значно курс рупій

Англійські побоювання на Далекому Сході. Голова англійського торговельного уряду Sir Auckland Geddes виголосив недавно цікаву промову на зібранню англійських промисловців, в якій заявив, що англійська торгівля вже тепер значно терпить під японською конкуренцією. Головна причина японських успіхів лежить в дешевісті японського робітника, що при 11—12 годинній денній праці всього побирає 9 шілінгів заробітку, підчас коли англійський робітник при 8-годинній денній праці дістає 10—15 шілінгів.

Випродаж німецького народнього майна. „Deutsche allgemeine Zeitung“ повідомляє, що німецький уряд виготовив нові розпорядки, щоби запобігти випродажі німецьких товарів і німецького народнього майна в закрай. Перш усього задумає уряд заткати „діру на заході“, себто унеможливити відплив товарів недегальним шляхом через окуповані Антантою західні німецькі провінції. В докладнім розпорядженню зачислені будуть далі всі товари, яких вивіз або випродаж за границю буде заборонений. Лісти ці обійматимуть всі необхідні для культурного життя предмети. Всі, що перехоплені будуть на експорті таких товарів, будуть карані вазинцею. Далі заборонений буде ввіз люксусовогo товару. Контроль заграничної торгoвлі

сильно загострюється. Йому підлягати буде між іншими і перевірка цін експортних, щоби велику диференцію між німецькими а всесвітніми цінами виробів використати для держави в формі митових податків.

Німецька преміова позика. Німецька преміова позика розвивається дуже успішно, Замельдовання тривають далі, Дотеперішній наклад перевищає вже первісно настановлену висоту позики 5 мільярдів марок. Тип преміової позики має серед німецького суспільства багато прихильників, і німецький уряд заміряє придержати його й на слідуєчі роки. Слідуєча преміова позика назначена на цвітень 1920 р.

Продукція цукру в Німеччині. Німецький уряд настановив підвищення ціни цукру, щоби піднести цукрову продукцію. Надвишки на дотеперішню ціну становитимуть резервовий фонд, з якого видаватимуться запомоги й премії цукровим заводам і селянам, що мають охоту виплоджувати цукровний буряк. На слідуєчий рік їм гварантувана ціна 150 м. за 100 киль.

Новий рух з'організованих робітників в Англії. Професійні організації в Англії злучилися остаточно з робітничими партіями, щоби вибрати націоналізацію всього вуглевого промислу. Рух з'організованих робітників набрав тому нової сили. Наслідки цієї злучки, правдоподобно, відібується вже при слідуєчих виборах.

Величезні страйки в Італії. Зараз по розпочаттю парламентарної сесії прийшло між соціалістичними а націоналістичними сторонниками майже в всіх містах Італії до кривавих сутичок. В наслідок цього проголошено в багатьох околицях генеральний страйк. Страйки розпочалися без об'єднаної програми і тому скоро зліквідуються. Та вибух нових заворушень треба очікувати в коротці, як що провідникам соціалістів не вдасться, ввести певний тактичний план, в наслідок яких припиняться дикі страйки. Ситуація дуже напружена. Домагання робітників далекосяглі.

З українського життя на чужині.

В неділю, 7. листопада, продовжав театр „Станиці“ свої вистави в „Єдності“, комедією Грінченка „Нахмарило“. Знаючи, що песа була поставлена всего по трьох пробах і судячи з того, як була виведена, можна сказати, що Товариство вже добре зігране і вийшло вже зі стадіума аматорського кружка, але зате попадає в шаблонність провінціональних театрів. Актори з браку часу не можуть ставитись до своїх ріль з пієтизмом, опановують памятево ролі і грають „себе“, не даючи нових креацій, Це в тих обставинах явище зовсім зрозуміле, але дуже шкідливе так для самих акторів як і театру. Одинока п. Маракина, що за той час, від коли бачимо її на сцені, все дає нам щось нового. Послідня її Орися була віддана з такою вирвою, з таким вкладом темпераменту, вносила з собою на сцену стільки свіжости, життя, що хоч це роля другорядна, а сконцентрувала на собі увагу цілої публіки. Добрий хоч не викінчений тип творив Сердюк. Діди Бахмача гарні але дуже до себе подібні. Навіть Карпенко хоч грав знаменито, не створив нічо надзвичайного. Занотувати належить ще цілком поправне креовання ролі Грицька Бринського. Прочі грали не зле, але не вносили нічого нового.

На виставі були наші кооператори, щоби, пізнавши театр, рішитись вислати його на свій кошт на Угорську Україну. Можемо бути вдячні, коли приватна ініціатива зробить те, до чого зобов'язані а чого не виконують наші міродатні чинники.

З України приїхав п. Вировий. — В Берлін поїхав О. Олесь, делегований Союзом українських журналістів і письменників в справах видавництва Союзу.

В суботу 14. відбудеться в товаристві „Єдність“ доклад др. Паламара „Про соціальну революцію“.

У Відні арештовано відомого „гетьманця“ полк. Блаватного і тов. Хотіл а вони виманити у віденського торговця валютою мільон романівських рублів. Слідство общоє бути незвичайно цікаве.

Денікіна, ухвалена недавно британським парламентом, має великі шанси бути підвищеною, коли візьметься під увагу ту значну більшість, котра її ухвалила.

Льойд Джордж, констатуєчи в своїй останій промові погіршення становища, котре кілька тижнів тому подавало так багато надії, пророкує „довгу і криваву боротьбу.“

Але також і в тих колах починає вкрататися недовіря в успішність політики підтримування російської реакції. От, наприклад, „Le Temps“, який доражує союзникам дружню інтервенцію для урегулювання зносин з Росією „пропонує створити унію з генералів і „іногородців“ і заангажувати її для боротьби з більшовиками.

Цілком інакшу думку висловив полковник Мейлен, член Палати Громад, що повернув недавно з Росії, з пропозиціями миру з советським урядом. Ці пропозиції появились в часописях, і вони в своїх основних точках повторюють те, що опублікував Бюліт. Полковник Мейлен не завагався висказати в Палаті Громад свої власні погляди на це питання. Після його плану різні дійсно існуючі уряди гарантувалиб Антанті право контролю. Він пропонує зняти блокаду і скликати політичну конференцію цих дійсно існуючих урядів для урегулювання зносин між державами.

Накладати на іногородчеські республіки бувшої Росії нову „довгу і криваву війну для знищення большевизму на московських землях й значилоб накладати на них невиносний тягар, навіть як би дати деякі концесії і політичні гарантії.“ Іногородчеські республіки боролися і будуть боротися з усіх сил проти советської офензиви, яка грозить їх політичному існуванню і їх національному життю; вони стверили в користь західньої Європи таму перед заливом большевизму. Одначе вимагати від них, щоби вони розпочали офензиву проти большевиків, видається нам річчю трудною і навіть небезпечною.

Така офензива тільки піднесла би сили спротиву з боку московського большевизму, поширилаб тільки большевицький рух (як ми це бачили в бігу останньої кампанії) і викликалаб новий заколот.

Перш за все треба скінчити війну: треба зняти блокаду; треба налагодити транспорт і комунікацію; це необхідно для Московщини, нових республік, західньої Європи, для цілого світа. Досить з нас війни і голоду! Треба встановити

мир, економічне й інтелектуальне життя. Треба шукати якогось *modus vivendi* дня, щоби погодити народи східньої Європи.

Конференція не тільки партій, але також урядів, яка малаб компетенцію для рішення, а не тільки для інформовання, як це було пропонувано давніше (п. пр. Конференція на островах Принкіпо) може бути, серед сучасних обставин, досяглаб своєї мети. Підписано:

Редакційний Комітет
„L'Europe Orientale“.

„Росія“.

У листопадовій книжці данського місячника „Tilskuegen“ („Глядач“) надрукована під наведеним титулом слідуєча стаття Георга Брандеса.

Слідуєчі рядки являються не часописною статтею, а відозвою. Звичайно, нї від мого імени, а від імени кращих людей Росії. І звичайно не до Данців, котр-суть безсилні.

Найліпше було-б, коли-б ці слова знайшли відгук по той бік данського кордону, серед тих, хто має владу, а ще краще — серед тих, хто проти нинішних можновладців працює, щоби їх повалити.

Одинокому голосові дуже тяжко пробитися, навіть коли то є пресоий орґан. Після заключення миру преса стала вільною, а проте вона звязана через сотки різних обставин, і правда все ще є в неволі.

У противнім разі як могло-б статися те, що ми бачимо перед своїми очима.

Ще пів року тому Росія була вже на пів мертва від голоду. Можна одже уявити собі наслідки цілком не людської діявольської блокади, котра щой-но виповіджена найбільш цивілізованими націями світу проти бідолашної країни.

Росія визнає тепер того самого, чого зазнала Франція під пануванням якобинців від вересня 1793 до липня 1794, — ріжниця лише та, що російська революція є по суті соціальною.

Помилкою якобинців була їх терорістична диктатура, котра не давала змоги завести яку-небудь тревалу орґанізацію і кінєць-кінєцем викликала реакцію. Але якобинці принаймні до червня 1793 не скасували всіх горожанських прав. Того не могло навіть зробити конституційне

зібрання. Тільки з почину законодавчого зібрання були скасовані всі рештки особистих прав. Воно оголосило всіх громадян рівноправними—принцип, котрий сто літ пізніше запанував по всьому світу.

Щось подібне відігралося в Росії. Большевики намагаються через диктатуру одного гуртка соціалдемократів соціалізувати землю і всі підприємства і здійснити стару соціалістичну програму. Але їх поводження, на жаль, нагадує про Бабефа, котрий р. 1793 хотів завести комунізм. Його думання було так обмежене, що він вірив, що кілька людей через потайну спілку можуть утворити цілу владу.

Подібним способом большевики через диктатуру і через ряд декретів остаточно задушили здатність свого народу утворити новий громадський лад.

Якої-б думки не бути, що до большевицьких принципів, одно треба признати, що їх заходи були абсолютно нещасливі.

Найгірше, що большевизм через свої надужиття відкрив дорогу для внутрішньої російської реакції, і то дуже злісної. Ця реакція вже весною використала загальну втомленість, щоби знов завести старий лад. І знесилення не є наслідком лише війни, але і голоду, котрий все зростає, бо всяке достачання і всякий товарообмін припинилися.

У західній Європі говорять про те, щоб знов завести „лад“ у Росії. Похід німецьких військ у Росію занадто вже багато лиха накоїв, і всюди ненавидять німецький імперіялізм. Так саме осуджається всяке чуже втручання. Інтелігенція буде проти такого втручання, бо воно тільки причиняється до зросту шовінізму. Монархія, котру тут хотять утворити, стане шовіністичною. Окрім того, чуже втручання збудить ненависть російського народу, а це ще більш пошкодить цивілізації.

Американці перші, котрі це зрозуміли.

Уявляють собі, що допомагаючи Колчакові і Денікінові, допомагають тим ліберальним республіканським елементам. Але одно, що військові можуть зробити для Росії і чого вони хотять, це тільки того, щоб знов завести монархію в Росію бодай ціною сторік крові.

Політична прозорливість не дасть аліянтам розпочати збройну інтервенцію проти Росії. Вони можуть, коли вони дійсно того хотять, зовсім інакше допомогти Росії.

По всій Росії бракує хліба. У Москві та околицях платили цієї весни за фунт

(450 грам) чорного хліба від 25 до 30 рублів, коли хотіли дістати ще трохи до порівнюючи дешевої чвертки „совітського“ хліба. Але в багатьох місцевостях не можна було дістати хліба ні за які гроші. Звіден голод зо всіма його наслідками. Ціле покоління гине.

А нині хотять Росії заборонити купувати хліб у західній Європі. Чому? Щоб їй нового Романова накинути.

По цілій Росії бракує виробів. Хлібороб мусить божевільні ціни платити за косу, сокиру, кілька цвяхів, пару голок, за кілька метрів якого небудь краму, мусить 1000 руб. за чотири колеса до його воза платити.

На Україні справа стоїть ще гірше. Там нічого не можна купити навіть за гроші.

Західні держави зробили супротив Росії те, що Австрія, Прусія і Росія зробили р. 1773 супротив Франції, замість того, щоб допомогти їй вибитися з тої страшної біди, в якій вона опинилася через спілку з Антантою. Та скільки крові не булоб ще пролято — ніколи Росію не примусять накласти на себе старі найдани.

Будучність треба будувати корисною працею: в такий спосіб мала-б Антанта допомогти Росії і то вже давно. Тому найкращі мужі Росії звертаються тепер до Антанти через випадковий орган:

Допоможіть нашим дітям неохідною і конструктивною працею. Не посилайте до нас дипломатів, генералів та жовнірів — що нам з ними робити? — а посилайте нам хліб, шліть нам начиння, щоб самі могли свої продукти добувати, і шліть до нас людей, котріб нам допомогли організувати і провадити наше величезне господарство.

Це — єдине, що може нас уратувати.

„Брак розуміння, чи реакційний мафіявелізм.“

Під такою назвою помістив в 6. числі „L'Europe Orientale“ з 16. листопаду Поль Арно (Paul Arnaud) статтю, яку з огляду на її сильну аргументацію реферуємо:

Від 18. віку аж до останніх днів були дві великі держави, одна європейська

Прусія, друга напівевропейська і напівазійська: Св я т а Р о с і я, котрі гальмували поступ в Європі і становили головну перешкоду для еманципації людей на тих територіях. Ці дві держави були трівкими стовпами реакції у всіх краях.

Обі автократичні держави, російська і пруська, розвалилися, і тепер західня буржуазія не чується безпечною. Хоч і буржуазні газети то сям то там говорять про пруську реакцію і про відродження милітаризму в Прусії, західня буржуазія заметушилась, від коли зник азійсько-европейський жандарм, який так зручно тримав в руці традиційний кнут. Капіталістична буржуазія, котрій залежить на тім, щоби зберігти добре напханий грінми мішок, не може без тривоги подумати про дефінітивне створення в Росії соціального ладу, котрий був-би діаметрально противний царському. Отже не дивлячись на всі принципи волі, рівності і братерства, самовизначення народів, які повинні служити підставою для відбудови зруйнованого світу, ця буржуазія, жахаючись перед Леніним і Троцьким, озброює горячково Колчака і Денікіна, цих двох найгідніших жандармів царського режиму і прихильників соціального царського ладу. В своїм горячковім поспіху, щоби усунути з Кремля нових володарів, вона, ця буржуазія, не відрізняє навіть російських генералів від німецьких.

Десять місяців тому вона долучила до генералів московської реакції ще одного реакціонера найчистішої води: фон дер Гольца. Він для неї був добрий: він перешкодив червоним Леніна наблизитися до заходу. Він сповнив своє завдання і повинен був відіхати до дому. Одначе фон дер Гольц цього не слухає: він хоче, щоби йому заплатили за його службу. Денікін і Колчак мають, впрочім, під своїм командуванням автентичних Прусаків, зхарактеризованих як російські генерали, таких, як Врангель і Дітріх. Чиж не говорили недавно, що військовий талант Дітріха перемінив в перемогу поразення армії Колчака?

Під стягом Колчака і Денікіна і ще більш одверто над Балтійським морем працює німецький милітарний геній. Цього генія озброює, тягнучись з останнього, західня буржуазія, і коли-би московська реакція, в тілі якої працює московський і пруський милітаризм, і якій Найвища Рада відпускає всі-средства, сіла на місце Леніна на Кремлю, вона не буде питати, як правити Росією, ні дозволу Мирової

Конференції, ні союзу народів, ані навіть буржуазії, котра її відгодувала. Ця московська реакція, відновлена мировою конференцією, не заважається встановити монархію Романових і, розуміється, монархію Гогенцолернів. Впрочім відомости, які приходять з монархічних кол, в тім випадку достаточо виразні. Між иншими називається імя великого князя Миколи, бувшого „главковерха“ і великого князя Михайла, брата останнього царя. Західня буржуазія, відновлюючи з останніх своїх рештків російську автократію і милітаризм, повинна запитати себе, чи рівночасно вона не відновлює за одним замахом автократизм Гогенцолернів і німецький милітаризм. Впрочім уряди, котрі виставили лісту винувників війни, які образили загальні права гуманности й інтернаціональні норми війни, повинні добре уважати, хто назве імя Гогенцолерна. Дуже інтєресно, що Льюїд Джордж, який шість місяців тому назначив рішинець суду над Вільгельмом II., тепер не говорить ні слова. Треба щадити Гогенцолернів, котрі в злучі з Романовими, врятують ще раз соціальный лад західніх буржуазій перед упадком.

Одначе побіч інтєресів кляси — якіб вони не були важні — є ще також вищі інтєреси країв заходу. Чи ці люде не розуміють, що війна, яка поволі кінчається, і з своїм страшним двором нужди, голоду і спустошення, викликала основні переміни в інтернаціональних уґрупованнях? Чи вони не бачуть, що становище економічне, моральне, географічне, ненавпсть з пруського боку, жадоба відплати з російського боку, утворення Польщі коштом Росії і Німеччини, відсунення Німеччини і Росії від Сходу і далекого Сходу є так важливі фактори, що вони автоматично підготовляють німецько-російське зближення? І знову реванш. Тільки цей реванш матиме місце не в Європі, а в Азії. Можна наперед сказати, що властиво Німеччина не візьме участі в новій війні. Це буде Росія, це буде російська маса, котрій віддали відібрану зброю і котра буде Німеччиною реорґанізована і кинена нею, як дика лявіна, на британські посілости в Азії. Не можна того забувати, що право контролі над виробом зброї, вже так трудне до зреалізованя в Німеччині, буде цілком не можливе в Росії. Історія показала войовничість Росії. Коли вона буде достаточо озброєна, навіть на власній території, експльоатованій німецьким деструктивним генієм, вона створить силу, якої в руйнуючім поході на Персію і Ін-

дії не стримає ніяка бльокада. І тоді не здивує нас, коли бік о бік Росії йтиме мусульманський світ після того, як поводилась деякі союзники в Персії, Туреччині і ще десь. Чи будуть мати отже право верховодити союзу народів, а перш за все англійські політики ще раз відкликуватись до світу проти нарушителя світового миру, проти Росії, підтримуваної Німеччиною? А малі народи зможуть їм тоді сказати: „Це ви самі озброїли руку, котра вас тепер б'є“.

Супроти цього варто запитати, як кваліфікувати таку політику. Чи це є брак розуміння, чи може реакційний макіявелізм?

Як бистро орієнтується французький публіцист, може послужити факт, що в Пруссії з'організувалась група східних імперіялістів, зашмінкованих тепер як „Mehrheits“-соціялісти. До цієї групи належить східньо-пруський обер-президент Август Вінніг, д-р Ленч, відомий знаток Росії, тепер пруський міністр культу, Отто Геч і інші. Ця група видає орган: „Die Glocke“, який займається методами, як би прибрати цілий схід Європи до німецьких рук. Август Вінніг оголосив дуже інтересну статтю під назвою: „Die politische Idee des Ostens“, яку реферуємо з „Deutsches Volksblatt“ з 4. грудня ц. р., бо „Die Glocke“ немає у нас під руками.

Автор констатує, що на Сході Європи потворилися нові державні організації, на коніт двох великих економічних районів: Росії і Німеччини. Розуміється, що таке утворення нових держав є вислідом підйому національного почування, і такого процесу не можна нічим спинити. Ці держави мусять утворитися, одначе їх вік буде недовгий, бо дроблення великих держав є протиприродним і протісторичним. Тепер між народами потворилося стільки сполук, що їх насильно зруйновати не можна. Тепер справа сходу представляється неясно. Одначе вже тепер можна сказати, що процес йтиме в напрямі створення вищої державної організації, в кожному разі дуже могутньої. Німецька полі-

тика на сході повинна йти в тім напрямі, щоби створити там на сході німецький центр сили, яким, працюючи економічно і культурно, проникнув ся би схід. Під якими державними правними формами цей схід з'організується, це річ другорядна. Тут розходиться тільки о це, щоби в процесі творення піднести силу німецькості, щоби остаточно задовольнити німецькі претензії.

Англійська політика на Сході.

Останні примови державних англійських мужів, Льюїс Джорджа і Асквіта на банкетах і в палаті громад викликали, звичайно, живий інтерес в світовій пресі. Бельгія, географічно до Англії найближча і звязана з нею, інтересується, річ зрозуміла, політичними настроями своєї могутньої сусідки, і тому бельгійська преса обширно коментує публичні виступи англійських політиків. Промови їх торкалися питання інтервенції або неінтервенції в бувшій російській імперії. Бельгійська преса, коментуючи їх, звертає увагу на помилки антантської політики, яка ігнорувала собі дуже важливе національне питання, спіраючись виключно тільки на реакціонерів, котрі хочуть відбудувати стару царську Росію. З повіді уваг і статей, уміщених в бельгійській пресі, вибираємо дві статті: першу під назвою: „Grande Bretagne et Russie“, уміщену в „La Flandre liberale“ з 19. листопаду і другу п. н.: „La question russe — la politique de Lloyd George“ в „Gazette de Liège“ з 21. листопаду. Видко, що автори статей докладно читають інформації, які подають українські пресові бюро, особливо гаґське, до речі найкраще з'організоване, і парижський дво-

тижневик: „L'Europe Orientale“, бо вони добре розбираються у східноєвропейських питаннях.

Ось зміст статті „Grand Bretagne et Russie“:

Автор констатує, що остання промова Льюїд Джорджа, як відповідь на тост лорд-мера на банкеті в Гідгаль зробила велике вражіння в Англії, Франції і Бельгії, а далше і на цілому світі. Вона являється сенсацією дня, бо дає свідоцтво, що в відношенню до бувшої Росії міняється радикально політичний курс Англії в напрямі згоди з болшевіками. Звичайно, цілий світ обурений методами правління болшевиків, одначе не можна брати за зле і осуджувати Льюїд-Джорджа за переміну курсу, коли зрозуміється ті мотиви, які призвели до такої переміни.

Льюїд Джордж — не болшевик, і коли він заініціював політику примирення, на місце політики мілітарного втручання — так це він робить не із симпатії до болшевиків і не з симпатії для диктатури пролетаріату. І він не є самотнім в Англії, котрий не будучи болшевиком, осуджує західні демократії за їх підтримку Колчака, Денікіна і Юденіча замість того, щоби посередничати в зближенню між урядами, які створились на території бувшої Росії. Окрім пролетаріату за примиренням і проти втручання стоять радикали, а також і ліберали, котрі після повалення кабінету Асквіта-Грея стояли в опозиції до уряду Льюїд-Джорджа. Ще 21. жовтня ось що сказав на великому зібранні в „Central Hall“ Асквіт, голова лібералів, котрий вправді усунувся від практичної політики, але котрого політичний авторитет стоїть високо.

„Я протестую во імя принципів, за які ми боролись і які, як ми це кажемо, є втілені в мирнім договорі, проти якої-б то це було поспілки гроша, матеріяльних ресурсів або людей з нашого краю, в цей край, в котрім розв'язуються пугання, які обходять тільки ті народи, що його замешкують, — протестую проти інтервенції в Росії“.

Ми не можемо осуджувати Асквіта, що він перейшов до крайньої зливої. Які-ж причини його протесту?

Найголовніша — це безперечно цілковите фіяско антантської інтервенції. Автор розказує обширно щастя і кінець контрреволюційних генералів. Перший Колчак,

на якого звертали усі надії в літку, мусів врешті тікати аж в Омськ. Ще гірша доля стрінула Юденіча, який, після того, як дійшов майже до передмість Петрограду, потерпів катастрофу. Врешті зоря Денікіна, так яскрава пізнім літом і ранньої осені, починає бліднути і не забаром згасне. Всіх трьох підпірала Антанта, а Колчака навіть визнала офіційно. До всіх них післано мілітарні місії, які давали-б їм стратегічні поради. А одначе надії на них завели. Говорено, що в тилу болшевиків вибухнуть повстання селян; тимчасом повстання вибухали в тилу „білих“ армії, бо демократії цілої Росії були їм ворожі. Юденіча не підтримали ані Фінляндці, ані Естонці, ані Латвіші. Денікіна поборювали Українці, Грузини, Вірмени і кавказькі народи, бо вони не мають довіря до цих генералів. Усі „окраїнні“ народи, будучи противниками болшевиків, рівночасно дорожать своєю самостійністю, на яку посягають царські генерали. Реакційні змагання тих бувших царських генералів, їх бажання відбудувати стару імперію в давніх межах, щоби відновити панславістичні традиції, занадто виразні, щоби ті народи їх підтримували. Вони не хочуть годувати вовка, котрий, може бути, їх з'їсть.

І коли пропали борці, протеговані Антантою, так це перш за все тому, що Росія їх не хоче. Можна зробити закид Антанті, що вона, інтервенуючи в Росії, не знала, кого підтримує. І це правда. Одначе подумаймо, який простір ділить нас від Росії і Сибірі, про які нам так мало досі було відомо.

Англія видала в цім році 90 мільонів фунтів-штерлінгів для підтримки анти-болшевиків: висота фінансової підтримки з боку Франції — не відома. Може бути, що виносить стількиж. І коли, не дивлячись на це, анти-болшевицьке підприємство не вдалося, так вини цього треба прислати реакційним генералам, і не можна кидати каменем на англійського, державного мужа, якому досить вже війни на Сході Європи.

Стаття в „La Flaudre liberale“ коментувала промову Льюїд-Джорджа і Асквіта на зібраннях і банкетах. „Gazete de Liegè“ коментує дебати в англійським парламенті, які розпочалися 17. листопаду. Тут Льюїд-

Джордж офіційно заявив, віддавши впрочім великі комплементи антибольшевицьким борцям, що Англія до безконечности не може ангажуватися в війні в Росії. Газета кладе особливий натиск на одно місце в промові Льюїд-Джорджа, яке аналізує причини поводження большевиків і неповіднення їх противників.

Ленінові і Троцькому — каже Льюїд Джордж — удалося переконати московський народ, що його волю хоче відібрати коаліція всіх чужих держав, удалося переконати селян, що кінець большевизму був би рівночасно смертю для революційних здобутків, і що вони мусіли б бувши власникам віддати землю, якою заволоділи. Так отже селяне, хоч вони і не симпатизують з большевиками, підтримують їх в боротьбі проти Колчака і Денікіна. Витворилась така ситуація як у Франції 1793 р. Коли французькі селяне йшли з якобінськими тиранами, так це було не із за симпатії до них, але тому, що вони боялися повороту старого режиму.

Автор статті д. Альб. Дессар (Alb. Dessart) віддає справедливість енергій орієнтації англійського прем'єр-міністра, однак констатує, що його уваги не вичерпують питання, чому антибольшевицькі потерпіли поразки.

Денікін і Колчак хочуть відбудувати стару царську Росію. Вони протестують проти самостійності „окраїнних“ народів, хочаби віддати їх під московське панування. Однак Естонці, Литовці, Латинці, Українці, Кавказці не хочуть більше зносити чужого ярма. Вони так само як Фінли і Поляки хочуть створити держави цілком вільні і від нікого незалежні. Війна між Петлюрою і Денікіним скомпромітувала остаточно царського генерала і показала помилки Антантської політики, в якій не без вини також і Льюїд-Джордж. Річ в тім, що Литовці, Естонці, Латинці і Кавказці навіть не Славяне, нічим неспоріднені з Москалями, і тому їх національна самостійність цілком обґрунтована. Щож до Українців, то хоч вони і Славяне і їх мова споріднена з московського, раз вони хочуть бути самостійними, ніхто не сміє їм відмовляти цього права.

І саме невизнання цих національних прав спричинилося до неудачі антибольшевицької акції.

На прикінці автор сподівається, що большевизм сам собою згине. „Violenta non durat“, каже латинська поговорка, і петроградських нелюдів жде така сама доля, як Марата і Робесп'єра. Однак з ними розправиться сам московський народ без чужого втручання. Отже Антанта повинна звернути на це увагу, щоб не сіяти проти себе ненависти на сході, бо з цього може скористати Німеччина. Завданням Антанти на сході є тепер здобути там утрачені симпатії і в тім напрямі вести політику.

„Російська демократія і інтервенція Антанти.“

М. Смільг-Бенаріо, німецький незалежний соціаліст, який недавно утік з Петербургу, помістив у віденському соціалістичному тижневику „Der Kampf“ з 29. листопаду Ч. 35 статтю під вище зазначеного назвою. Німецькі соціалісти всіх відтінків, від спартакістів починаючи, а кінчаючи „соціал-імперіалістами“ à la Носке, відзначаються традиційним русофільством; тільки свої симпатії вони розділяють ось в який спосіб: Офіційні „Mehrheits“ соціалісти симпатизують з реакцією, спартакісти з большевиками; а незалежний центр з т. назв. російською демократією. Ні одна з груп німецького соціалізму не бачить, чи не хоче бачити цієї революційної сили і потенціальної енергії, яку криє в собі визвольний рух інородчеських народів, а бачить одну силу в московському народі, який в бувшій імперії був меншістю. Автор статті симпатизує, звичайно, з московською демократією, і в ній обговорює він становище, яке займає вона в самій Росії і на еміґрації.

На самім початку автор обговорює становище німецьких військ фон дер Гольца над Балтиком і констатує, що воно цілком перейшло на бік російської контрреволюції, не послухавши наказу німецького уряду вернути до дому. Цим німецьке військо зробило дуже погану прислугу будучности німецького народу, бо своїм поступком воно образило російську демократію, котра назабаром прийде до влади. На думку автора в Росії борються дві сили: більшевизм і контрреволюція, і в розгарі цієї боротьби кріпне і організується російська демократія так в Советській як і несоветській Росії.

Здвох нещастя: і більшевизму і контрреволюції, вибірає російська демократія радше більшевизм, аніж контрреволюцію перед боязню повороту старого режиму, як про це свідчать резолюції соціалістичних антибільшевицьких центральних комітетів партій і заяви визначних людей.

„La Republique Russe“, що виходить в Парижі, помістила дві резолюції: першу „Союза Возрождения Росії“ і другу Центрального Комітету „Союза Городов і уьздов Юга Росії.“ В першій резолюції констатується, що боротьба Колчака за владу кине тільки маси в обійми більшевизму, друга протестує проти мілітарної диктатури Колчака і проти повалення ним сибірської Директорії. І хоч ці обі резолюції були проголошені ще в січні ц. р., вони не стратили до тепер свого значіння, а тільки ствердили німеч реакції встановити лад в бувшій Росії ще з більшою релефністю. 21. травня ц. р. появилася в „d'Humanité“ протест, підписаний Керенським, Зензіновим, Авксентьевим (правими с-рами) і Соколовим (с.-д. меньшевиком) проти визнання Колчака.

В розмові з кореспондентом „Secolo“ сказав Керенський між иншим: „Коли Союзники хочуть наново оживити більшевизм, їм не треба нічого більш зробити, як тільки визнати уряд Колчака.“

Так отже ціла російська демократична еміграція ставиться негативно до інтервенції Антанти в Росії.

Ще більш рішучо ставиться проти інтервенції соціалістична демократія, котра лишилася в советській Росії. Центральні комітети с.-д. (меншевиків) і „Бунду“, які мають свій осідок в Москві, оголосили поклик до інтернаціоналу, підписаний Ф. Даном, Ерманським, Трояновським, Мартовим, Гезеваніним, Яхонтовим, Абра-

мовим і иншими. Виложивши своє негативне становище до тактики большевиків, вони подають мотиви, чому вони без застережень готові підперти владу советів. Не любов до большевиків кермує ними, але боязнь перед поворотом старого режиму. Протестуючи проти інтервенції, вони кіпчають зазивом: „Присилуйте Ваші уряди знести блокаду Росії і навязати з советським урядом дипломатичні зносини.“

Розуміється, що таке становище не є нічим иншим як тільки тріумфом большевизму. І цей тріумф не забула підкреслити стаття в „Известіях“. „Революційний ентузіазм — читаємо там — який піднісся з приводу офензиви Колчака і польської шляхти, не лишився без впливу на соціал-зрадників. З усіх усюд приходять відомости, що меншевики і соціал-революціонери не тільки переходять до нас з табору контрреволюції, але також заявляють свою готовість, брати участь в обороні робітничої і селянської революції перед буржуазією. Найенергічніше працює в тій справі „Бунд“. І це цілком зрозуміло. Бо кожний крок на переді з боку контрреволюції лишає після себе кривавий слід найстрашніших жидівських погромів.“

Отже, як бачимо, інтервенція, Антанти досягла тільки тої мети, що вони скріпила становище большевиків на Сході Європи.

Від себе ми можемо сказати, що наступ Денікіна на Україну, терор його банд, катування селян і всі страхінтя, супроти яких террор гетьманату був дитинячого забавкою, мусів змінити політичну орієнтацію з боку української демократії. Одно треба тільки підкреслити. Українська демократія, стоячи на ґрунті самовизначення народів, ніколи не мала своєю метою повалювати большевицький режим на московській землі, бо думала і ще й тепер думає, що саме в формах большевизму самовизначився московський народ і для того його волю треба шанувати. Якжеж боровся український народ перед большевиками, так тільки тому, що вони проявляли червоний імперіалізм в відношенню

до українською народу. І оскільки московські більшовики зрозуміють, що їх політика в відношенню до України, тільки годувала контрреволюцію і розбивала єдиний революційний фронт через ігнорування принципу само-

визначення, оскільки вони не перешкаджатимуть національному об'єднанню і визнають суверенність української нації, можна з ними буде йти плече о плече в боротьбі проти реакції і контрреволюції.

Критика і бібліографія.

Ю. Ленін. Держава і революція. Переклад П. Дятлова. Відень 1920. Накладом гуртка соціалістів. Сторін 112.

Ленін—занадто визначна фігура, щоби твори його не звернули бачної уваги європейського читача. Книжка написана на передодні жовтневої революції 1917 р. в серпні і вересні, і тому вона є не менше то політичним кредо партії московського більшовизму, і тому, ще більше заслуговує на увагу, бо вона дає нам тепер після двох років зрозуміти сам більшовицький рух, ідейним і фактичним провідником являється автор.

В своїй дуже інтересній і з великим талантом написаній книжці він розбирає погляди Маркса і Енгельса на державу і революцію: інакше, яке становище повинен зайняти революційний пролетаріат до сучасної держави. Перш за все автор розбирає саме поняття держави і доходить до висновку, що клясова держава є нічим іншим як знаряддям експлуатації і поневолення одного клясу другим, більшості меншістю. А коли так, то завданням революційного пролетаріату є — знищити саму буржуазну державу. Це знищення держави відбувається шляхом соціальної пролетарської революції. Озброєний пролетаріат виконує диктатуру з метою зруйнування цілого старого державного і збудовання нового апарату. Цей новий апарат є сіткою рад пролетарських депутатів, які мають на місцях функції праводавчі і виконавчі рівночасно з дуже широкими компетенціями, які централізуються в головнім виконавчій комітеті і в раді народніх комісарів. Озброєний пролетаріат, знищивши буржуазію і її державну машину, усуває врешті противенство клясе навіть шляхом терору, і тоді постане безклясова комуністична держава, в якій всі члени рівні, бо всі за свою працю дістають платню не вищу як платня робітника. Є це

перша фаза комунізму з буржуазним праводавством рівности всіх, в якій все ще така існує держава. Друга фаза комунізму настане тоді, коли буде можна брати „кожному по своїм здібностям; кожному по своїм потребам“. Але коли ця фаза настане, то зникає — „замре“ сама держава, як знаряддя панування і насилля.

Звичайно — це тільки схема теорії Леніна. Вона докладно розроблена і обговорена в розділах книжки, рівночасно конструктивної і полемічної. Вістре своєї критики звертає автор проти соціалістично-опортуністів, до яких побіч Плеханова, Церетелі, Чхеїдзе, Жореса, Бернштайна він залічує також і Карла Кавтського, закидуючи цьому останньому, що він навмисне замовчує погляди Маркса і Енгельса на взаїмовідношення сучасної держави до революційного пролетаріату. Ленін закидує їм, що вони канонізують Маркса, не розуміючи, чи не хочаючи розуміти його поглядів на роль і завдання революційного пролетаріату: вмовлюючи в пролетарські маси помилковий погляд, неначеб вони могли захопити політичну владу, заховавши старий державний апарат з парламентом і міністерством, з поділом функцій і компетенцій, вони тим самим зміцнюють тільки становище буржуазії і клясової держави і зраджують таким чином інтереси пролетаріату.

Ленін — знаменитий стиліст і діалектик. Уміє висказувати свої думки ясно і просто. Жаль тільки, що його поклонник, — перекладач П. Дятлів, дав нам його в таким карикатурнім виді. Треба би порадити перекладачеві, щоби він відносився з повагою не тільки до думок Леніна, але також і до його стилю, а загалом до української мови. Переклад А. Дятлова того рода, що містяться стає незрозумілим, і тому, хоч на українській мові видано Ленінову книжку в 10.000 примірниках, це видання не причиниться до поширення більшовицької думки, бо з поміж читачів знайдеться ледви 1. відсоток, який мову П. Дятлова зрозуміє.

ВОЛЯ

ТИЖНЕВИК

А. Хомик.

Анархія публичної опінії.

Про мітичну особу великого байкаря Езопа оповідали встаровину Греки багато анекдотів. Як відомо, Езоп був рабом, одначе рабом, котрий тільки на руках і ногах носив кайдани неволі. Думки його, його ціла психольогія була не рабська, і цьому нещасному рабові людство має до завдячення багато нових ідей, ідей чоловіколюбства, ідей свободи і правди. З повіді анекдотів, які були популярні в старій Елладі, тут наведемо один, який найбільше вражає нас своєю глибиною іронії.

Патрон Езопа давав своїм близьким приятелям обід. Прикликавши Езопа, він приказав йому зготовати на банкет найсмачнішу страву. Езоп приготував язички і перед гістьми сказав промову, яка була похвальним гімном для людського язика. І хоч ці язички не дуже то смакували бенкетуючим, всеж таки аргументація Езопа була так переконуюча, що всі погодилися з тим, що вони дістали страву найсмачнішу.

Довелося патронові давати приятелям банкет в друге. Тепер він приказав своїому рабові зготовити, що має найгіршого. І Езоп казав приготувати знову такі язички і перед бенкетуючими сказав іронічну промову, якою доказав, що людський язик — це найбільш уїдлива, найбільш небезпечна, найбільш смертельна зброя, якою розпоряджає людина. І знову всі мусіли погодитися з аргументацією бистроумного раба,

Релефна характеристика людського язика — безсмертна. Вона була правдива тоді, коли людство, за часів Езопа, проживало в дитинячій наївності. З розвоєм культури цей світляний і тіневий бік характеристики людського язика виступає ще більш яскраво. За часів Езопа люде тільки говорили, очорнювали себе взаємно, насміхалися один з одного, або підлещували один одному. Одначе з людиною умірав його язик, о скільки він був егоїстичний, їдкий і тільки вколоти хотів свого ворога без якоїсь вищої мети. Безсмертним тільки той язик, котрий умів висловити якусь вищу, загальнішу, користну для цілого людства правду. З прастарих мітичних часів захо-

вались тільки думки, висказані язиком геніїв, між ними також вискази теніяльного грецького раба.

З винаходом письма і теній і негеній здобув собі безсмертність. То, що без письма він тільки міг висловити язиком, тепер кожний дістав змогу увіковічити свою думку письмом. Від тепер отже письмо стало язиком з усіма своїми світляними і тіневими сторонами, і вислови людського язика, зафіксовані письмом від найдавніших часів людської культури, дають нам змогу змалювати лице цілого людства, бо воно неначе в зеркалі відбилось в книжках письменників кожної епохи.

Одначе вплив писаних книжок, хоч і як великий, був до винаходу друку обмежений тільки на вибранців. Більші чи менші письменники творили, їх твори читала тільки сіль нації: аристократія і духовенство, а широкі народні маси жили своїм життям, і тільки деякі округлині високої думки і образу проникали в народню гущу, котра, відповідно до свого характеру, перекручувала їх в апокріфах.

Гутенберґ являється найбільшим революціонером, бо він зробив доступними думки письменників для широких мас. Від винаходу письма до винаходу друку минають тисячліття; від винаходу друку до народин преси — тільки століття. Преса від тепер стає збірним язиком народів і знову-ж таки з усіма добрими і злими прикметами так, що тепер новітній Езоп подавби раз на духовий банкет пресу як найліпшу, другий раз як найгіршу страву і оба рази, так само, як Езоп, бувби правий.

Розберім світляну і тіневу сторону преси.

Преса стала насущним хлібом кожної культурної людини. Так само, як не можна обійтись без хліба, води, без мешкання, без одягу, не можна обійтись без газети. Нехай тільки застрайкують складачі, читачі преси відчувають болючий брак, відчувають щось в роді прикрого голоду, бо кожен привик черпати з газети інформації, політичні, літературні, наукові, економічні ідеї. Шляхом преси споріднюються із собою люде, які ніколи взаємно себе не бачили, шляхом преси витворюються дуже кріпкі духові звязки, твориться психольоґічна підстава для інтернаціоналу. Преса робить популярними благородних мислителів і реформаторів, які стають дорогими для цілого людства. Преса пустила у всесвітній оборот безліч гуманних ідей братерства, справедливості і поступу. Як би автор цих рядків мав поетичний талант, відспівавби величній гимн пресі, більш величній, як Піндар олімпійським богам.

Та рівночасно бракує сильних слів для нап'ятовання того величезного опустошення, тої руїни, яку несе людським душам преса. Скільки схиблених ідей, скільки людоненависти, злоби, скільки отруйної їди пустила в оборот як раз преса. Можна на певно сказати, що може більшою виновницею остатніх війн, як замкнені в своїх кабінетах імперіялістичні дипломати, є преса, бо вона стала резонансом, могутнім знаряддям для проведення в діло руйнацьких намірів і цілей імперіялістів.

Ненависний царизм мав до своїх послуг могутню пресу. Досить згадати „Новое Время“, Московскія Вѣдомости“, „Кієвлянинъ“ і безліч інших менших, котрі на всі лади і на всі тони, кожного дня, співали „Боже царя храни“, котрі на всі лади, на всі тони, з найбільшим напруженням уїдливого ума пером Меншикових, Струвих, Шульїїних і ще як вони там називалися, доказували необхідність рабства і тьми для якоїсь неначеб-то вищої мети, для якогось неначеб-то вищого інтересу.

Але не тільки російська реакція мала для своїх послуг уїдливий язик преси. Те саме муситься сказати про англійську, французьку, німецьку, італійську і всяку іншу пресу. Редакції великих газет стали неначе лябораторіями утрійних газів, якими дихало людство і неначе задурманене і опаніле котилось в моральну пропасть. І скотилось до війни, до економічної руїни. Коли на цілім світі тепер панує і голод і холод, коли нещасна Європа стала осідком зарази, коли в останніх боях згинуло около десяти мільйонів здорових людей, коли дальше кожний день і кожна година приносить нам нові і нові жертви, коли мруть як мухи голодні діти у Східній і Середній Європі, так велику, може найбільшу частину вини поносить всесвітня преса.

Що правда, знаходяться благородні уми, котрі неначе, старинні пророки, кличуть до ошалілого, причинного, воєнним психозом людства: Схаменіться, будьте люде, бо лихо вам буде,—одначе ці голоси розпуки і болю сердечного приятелів людства попадають в пустинню дрібних, еґоїстичних інтересів. Даремне кличуть Георгі Брандес, Анатоль Франс, Барбюсе, даремно кличуть представники нещасних народів Східньої і Середньої Європи, даремне *mortui clamant*, даремне лунає голос болю і розпуки від представника української нації, Петлюри, який прохає медикаментів для уміраючого від тифу, чуми, холери, сифілісу народа. Всесвітня преси глуха і більше займається високомудрими комбінаціями Клемансо, Ллойд Джорджа і других ворогів людства, як многострадальним життям народів.

Чим пояснити таке становище всесвітньої преси? Чи правдою є, що преса є цею сьомою могутністю, яка повалює трони і кабінети? На жаль, мусимо сконстатувати, що всесвітня преса коли є могутністю, то не є вона самоїтійною і суверенною. Вона є тільки знаряддям капіталізму, еґоїстичного і людоненависного, одначе, як рабиня, вона не має рішаючого впливу на випадки. Що правда, дуже часто повалює преса кабінети. Одначе це не робить журналіст з свого власного імпульсу. Його пером водить еґоїстичний політик, який його найняв і експлюатує його снагу і кебету для своєї особистої карієри, для своєї мети. І дійсно, прикро і тяжко на душі стає, коли вдумаєшся, якими тяжкими оковами з'умів обмотати капіталіст людський дух і людську думку.

Капіталістична система призвела до анархії продукції і її розділу. Та з капіталізмом, який довгі літа експлюатував і експлюатує робітничий кляс, борються робітники шляхом організації. Вони стараються

об'єднатися, у них є спільна ідея, ідея боротьби за соціально справедливість. Вони хочуть шляхом інтернаціональної солідарності усунути цю анархію в продукції і розміщенню, яку спричинив капіталізм. Відбуваються всесвітні робітницькі з'їзди, на яких шукається якоїсь спільної думки. Що правда, це незвичайно йде туго; однак діяльність, раз розпочата, не припиниться; врешті пролетаріят — з мельний і промисловий — усіх націй створить могутню інтернаціональну силу, котра змінить соціальний устрій. І це роблять тільки фізичні робітники, що правда під проводом своїх інтелігентних провідників, які виійшли з їх середовища.

Нічого подібного ми не зауважуємо серед другого великого відлomu праці, праці може більш цінної, як фізична, — нічого подібного не зауважуємо серед робітників пера. Всі організуються. Капітал творить трести, робітники організують інтернаціонали, які стають для них моральним ареопагом, авторитету якого слухають.

Тільки серед робітників пера ми не зауважуємо такого руху, не дивлячись на те, що людська думка і людська культура інтернаціональні. Чим це пояснити?

Звичайно, письменники і журналісти — це не такий одноцільний кляс, як робітники, як земельний і фабричний пролетаріят. Між ними далеко більше степенування що до матеріяльного становища. Капіталісти, які знають, яку величезну вагу має преса, не щадять коштів, щоби купити талант робітника пера. І між ними знаходяться такі, що заробляють сотки тисяч побіч таких, що нужденними копійками мусять пробиватися з дня на день. З такої ріжношерстної публіки годі викресати яку небудь думку, яка об'єбнала-б усіх, годі з'організувати який небудь авторитетний орган, який став-би регулятором публичного сумління. А наслідки?

Коли про інтернаціональний пролетаріят можна сказати, що він є могутньою силою, цею шостою могутністю, то про пресу цього сказати не можна. Щоби приспати чийось чуйність, досить пустити на його адресу грубу лєсть. Саме такою лєстю на адресу преси являється твердження, неначе-б то вона була могутністю. Тимчасом, приглянувшись ближче, треба сконстатувати, що в цій великій державі духа панує цілковита анарія, а анархічна держава може мати тільки негативне, а не позитивне значіння. Будучи сама розложеною, вона розкладає. Руйнує, а не будує. Замість того, щоби бути оборонцем права, вона заступає безправя, замість того, щоби голосити правду, вона сіє брехню, замість того, щоби заступати ідеї гуманности, вона боронить людозненависть, замість того, щоби стати розсадником ідеї свободи, вона, сама рабиня, стає тюрмою людської думки.

Всесвітня преса хора і міязми своєї хороби розсіває по цілому світу. І з цієї хороби користають тільки темні духи капіталістичного імперіялізму. Якби всесвітня преса була дійсно могутністю, інакше виглядала-б мірова конференція в Парижі. Яка це образа, який поличник для преси, що її представників не допущено до нарад. І всесвітня преса, здеорганізована і з'анархізована, мусіла знести цей по-

личник мовчки без протесту. Наслідки відомі. З мирової конференції був виключений розум, було виключене вселюдське сумління. Не будучи допущена до конференційної залі, всесвітня преса тільки чутками могла годуватися і розпускати тільки такі вісти, які вигідні були для тих, котрі в своїй гордині уважали себе панами світу і торгували людською кровю, людськими слізьми і людським бездонним горем.

Чи далше має трівати анархія преси? Че це не є найбільш болючою образою для робітників пера, що підлещуючи їм, неначеб вони що небудь рішали, є тільки сліпими знарядями сильних міра цього? Чи це не прикро, що коли фізичні робітники стали силою, до якої прислухаються і перед якою дрожать, робітники пера ще далше перебувають в неволі і залежности від мішка, набитого золотом?

Необхідно творити інтернаціонал духової праці, інтернаціонал вселюдського сумління. Треба створити авторитетний орган, який усунув би анархію в тій, як кажуть, могутній державі, котру називають пресою.

В області духа і ідей є, безперечно, далеко більше ріжнородности, як в області матерії. Одначе всеж таки існують загальні норми правди і справедливости, норми чоловіколюбства і гуманізму. Преса була до цього часу могутнім знарядям війни і руїни, знарядям роз'єднання і сварки між народами. Війна принесла людству безодню терпінь. Найблагородніші уми прокляли її, і всі на тім погодились, щоб створити на світі такий стан, щоби війна стала неможливою. Другий робітницький інтернаціонал смів думати, що йому удасться спаралізувати імперіялістичні і людоненависницькі стремління злочинних урядів. Це, звичайно, була тільки сміла думка, якої зреалізувати не далось, бо його акцію затроїла діяльність преси, послушної рабині сильних.

Робітники пера переконались тепер, скільки лиха накоїла війна, і вони повинні тепер загладити свою вину та стати рішучими оборонцями миру, миру трівкого і солідного.

Одначе мир буде не можливий, коли робітникам пера, письменникам і журналістам, не удасться з'організувати інтернаціоналу публичної опінії.

Інтернаціонал фізичної і духової праці, ідучи рука об руку, створять дійсний союз народів, якого не удалось створити парижським імперіялістам, створять — інтернаціонал братніх народів.

Проф. Станислав Дністрянський.

Статут для Галичини.

(Застережено права перекладу на всі європейські мови.)

I.

Найвища Рада парижської мирової конференції вирішила на днях „Статут для Східньої Галичини“ та предложила його до затверження Польщі і до ратифікації усіх союзних і з'єдинених

держав. Цей статут є наче доповненням сан-жерменського договору, заключеного з Австрією (арт. 40 відст. 2), тому говориться у ньому ще про „Східню“ Галичину, як давнішу частину колишньої австро-угорської монархії, хоч вона не була сама про себе особним коронним краєм. Але що тепер нема вже „Західньої“ Галичини, бо вона є без сумніву інтегральною частиною Польської Речі Посполитої, то не можна сьогодні говорити про „Східню“ Галичину, тільки просто про „Галичину“, а то й з тої причини, що назва „Галичини і Володимирії“ вяжеться історично виключно з територією теперішньої Західньої області Української Народньої Республіки, поминувши землі Українського Закарпаття, признаного мировим договором Чесько-словацькій державі. Маючи це на увазі, називаємо згаданий статут коротко „статутом для Галичини“, та розберемо понижче історію цього статута і його подрібні постанови. Притім мусимо обмежитися на тому тексті статута, який подали польські часописи, бо досі не проголошено його урядово.

Українська Національна Рада проголосила у Львові 19. жовтня 1918. року на просторах українських земель колишньої австрійсько-угорської монархії самостійну державу. Через те перейшла Галичина з Північною Буковиною під владу Західньо-Української Народньої Республіки. Але Польща не хотіла ніколи визнати самостійної української держави на українських землях бувшої Австрії та, опираючися на свої відносини до союзних держав ще підчас всесвітньої війни, зуміла придбати собі безпосередно підмогу тих держав у борбі проти визвольного руху українського народу в Галичині. Почалася війна, в якій Полякам удалося виперти українські війська щойно тоді, коли союзні держави переслали Галлерівську армію до Польщі, та поперли змагання Поляків поживою, мундурами, обувом і муніцією. Поляки представили репрезентантам союзних держав, що українські війська в Галичині заражені большевизмом, і що лише Поляки в силі завести супокій і порядок у Галичині, хоч в українськiм галицькiм війську не було ніколи большевизму, та хоч влада Західньо Української Народньої Республіки завела була на усій території лад та порядок. Колиж українська армія відійшла за Збруч, рішилася Найвища Рада в Парижі передати Польщі мандат пацифікації і адміністрації Галичини. Вважаючи однак Галичину за край з мішаним населенням та знаючи, що більшість цього населення не належить до польської тільки до української народности, Найвища Рада в Парижі не рішилася передати Галичини Польщі як інтегральної її частини на усю будучність, тільки наразі провізорично, полишаючи останнє рішення державної приналежности плебісцитові цілого населення Галичини. В липні 1919. р. видала вона ось який заповорок:

„Польське правління дістає повновласть, завести в Східній Галичині цивільну управу, зробивши перш усього відповідний уклад зі союзними державами, в яким то укладі слідує заповорочити по можності територіяльну автономію та й політичні, віроісповідні і особисті свободи населення. Цей уклад має з політичного боку опиратися на

праві до самовизначення, про яке вискажуться в останній інстанції самі мешканці Східньої Галичини. Час, коли це має наступити, означать союзні держави або такий орган, котрому вони дадуть на це повновасть.

Проти цього запорядку Найвищої Ради в Парижі виступили політичні круги в Польщі та піднесли протест, жадаючи безумовного і повного прилучення „Східньої“ Галичини, як провінції до Польської Держави. Вони покликувалися на те, що вони, мовляв, самі завоювали „Східню“ Галичину і тому мають до неї право повної анексії, а в друге вони покликувалися на це, що Галичина є війною найбільше знищений край, який потребує основної перебудови, а варшавський сойм не може чейже втувати великих міліонових кредитів на такий край, що припади Польщі не дефінітивно, тільки провізорично на короткий час, з тим, що опісля залежалоби від плебісциту цілого населення, чи має лишитися при Польщі, чи ні. Польський президент міністрів Падеревський виїхав до Парижа і Льондону, щоби запротестувати проти цього запорядку, щоби спинити усі праці парижської конференції над статутом для Галичини, та щоби одержати від Найвищої Ради в Парижі згоду на повне прилучення Галичини до Польщі.

Та не вдалося йому вибороти зміни згаданого запорядку в головній основі. Найвища Рада не рішилася на дефінітивне прилучення Галичини до Польщі і уложила осібний „Статут для Східньої Галичини“, признаючи їй автономію, покищо на час 25 літ. Польський протест не лишався однак без сліду. Перш усього покинула Найвища Рада на бажання Поляків ідею дефінітивного рішення державної приналежности Галичини шляхом плебісциту, а поставила на це місце рішення через Лігу Народів після впливу 25 літ. (Бачимо, як бояться Поляки плебісциту, хочби й як довгий був речинець до нього, та на яких слабих основах спочиває їх вічне повторювання, що Галичина мабуть польська земля і тому їм дефінітивно належить. Та на против — їхні заходи доказують найліпше перед цілою історією, що Галичина не може їм ніколи припасти шляхом права на народне самовизначення, хиба шляхом заборчости чи простої анексії.) А по друге, заповіджену Найвищою Радою автономію Галичини так прикорочено і обмежено, що статут займається значно більше скріпленням суверенного становища Польської Держави, ніж безпекою автономії „галицького населення“, та що в ньому нема ніякого сліду права українського народу на своє самовизначення на своїй рідній, споконвіка українській землі.

Це виходить із поодиноких постанов статута.

У вступі зазначають головні союзні держави, що головною причиною статута є, мовляв, бажання покласти кінець конфліктові, який нищить Галичину, та що вони вважають під теперішню пору Польщу найліпше укваліфікованою державою перебрати владу в Галичині, щоби запевнити в ній свободу й порядок. Що правда, згадується у вступі також про запевнення „краєві“ автономії та

індивідуальних, політичних і релігійних свобод, але лише „по можливості“, та супроти ранішого тексту попереднього запорядку Найвищої Ради з липня ц. р. не кажеться ні одним словом про принцип народнього самовизначення. Очевидно, Найвища Рада, залишила на жадання польських політичних кругів і в самому тексті отцю провідну ідею, з якою приступила по точкам Вільсона до укладу подрібних постанов мирового договору. А знова-ж само признання Галичині „автономії“ стає ілюзоричним, коли зважимо, що по арт. 19 виконуючу власть буде мати губернатор, якого буде іменувати та якого буде міг довільно відкликати начальник Польської Держави.

I. Постанови самого статута кладуть головну вагу на те, щоби при кожній нагоді підчеркувати право Польської Держави і польського уряду до Галичини. Сюди належать отці приписи:

1. Артикул 1. передає Польщі мандат організування та правління на час 25 літ.

2. У справах зовнішньої політики репрезентує Польща Галичину без обмеження. На час її правління всякі конвенції, які вона заключить з другими державами, відноситимуться й до Галичини, оскільки не буде виразно іншої постанови (арт. 3). Дипломатичні і конзулярні заступники Польщі будуть заступати за границею також інтереси осіб, приналежних до Галичини (арт. 4).

В справі розмеження границь Галичини не буде в Комітеті засідати ні один представник українського народу, ні представник „Галичини“, тільки п'ятеро членів заіменують великі держави, а одного Польща (арт. 1. відст. 2).

3. Над усею внутрішньою політичною управою Галичини має стати губернатор. Йому припаде ціла виконуюча власть (арт. 19). Він має дбати про удержання порядку і публичної безпечности, він має стояти на сторожі виконання законів, у першому ряді тих, які ухвалить польський сойм, а в другому ряді тих, які ухвалить галицький сойм (арт. 20).

З осібна:

а) Губернатор не відповідає в цьому характері перед галицьким соймом. Він є лише зависимий від начальника Польської Держави, а саме остільки, що начальник довільно його покликає, але й довільно може його відкликати (арт. 19).

б) Губернатор іменує галицьких міністрів, котрі відповідають перед галицьким соймом. Він покликає сам поодиноких шефів служби, що йому підчиняються (арт. 23), та має право, на пропозицію дотичного міністра іменувати інших урядників. Польський або галицький сойм може однак ухвалити інший спосіб номінації другорядних урядників (арт. 25).

Правда, що статут домагається, щоби урядників покликувано зі „Східньої“ Галичини, та щоби при виборі урядників числилися „при рівних заслугах з чисельною вартістю ріжних народніх груп“ (арт. 26), то все-ж таки треба вважати ці бажання як „*ria desideria*“,

що їх виконання залежатиме виключно від волі губернатора чи інших йому підчинених органів, а то тим більше, що з одного боку сам статут застерігає можливість виїмків, а з другого боку, що поняття „чисельної вартости ріжних народніх груп“ є так хитке і неозначене, що для довільности й самоволі лишається велике поле. Хто перебував мартирольою українських урядників під польським режимом в Австрії, той ані на хвилинку не може сумніватися, що виконання згаданих щойно постанов статута видає цілу адміністрацію Галичини в руки польської бюрократії, яка здушить малі останки тих урядників української бюрократії, які ще були під австрійською владою. Статут не каже виразно, чи щойно згадані льокальні і політичні обмеження 26. артикулу відносяться також до галицьких міністрів і шефів служби, про які згадують артикули 22 і 23. Отця неясність дасть певно галицьким губернаторам нагоду — добирати собі міністрів і шефів служби, не числячися з обмеженнями 26. артикулу, значить лише самих Поляків і то не лише з Галичини, але й з інших земель Польщі. Таким чином увесь адміністраційний уряд перейде в руки елементу, ворожого Українцям.

4. Судівництво Галичини не має підлягати губернаторові. На чолі судівництва має стати осібний найвищий трибунал у Львові (арт. 27). Суддів не буде можна з уряду віддалювати, лише після опінії найвищого трибуналу у Львові, як найвищої дисциплінарної ради. Але всі ті прерогативи судівництва тратять своє самоуправне значіння через те, що суддів Галичини іменуватиме начальник Польської Держави на пропозицію губернатора (арт. 28).

Тут задержано, як бачимо, безпосередний вплив польської влади на найважлишу галузь правової держави — а причина очевидно та, щоби найбільший контингент усіх українських урядників, які знаходяться саме при судівництві, піддати під безпосередну владу Польщі. Про обмеження льокальної і політичної натури, про які згадує 26. артикул щодо адміністраційних урядників, нема мови в статуті, тому польській владі дано отсим можність — при обсаді суддів не обмежуватися ні на галицьке походження, ні на „чисельну вартість ріжних народніх груп.“

Арт. 30 дає начальникові Польської Держави право помилування засуджених трибуналами Галичини.

5. Хоч статут признає галицькому соймові „автономію“, то всеж таки ця автономія є вельми обмежена, та лишається велике число важних справ, які будуть належати до компетенції польського сойму в Варшаві. Тих справ статут не вичислює, але *argumento a contrario* з арт. 12 слідуєть ті справи, щодо яких і в Галичині рішатиме польський сойм. Сюди будуть належати між іншими законні постанови державних договорів і торгівних договорів з другими державами; закони про військову службу (з виїмком постанови арт. 38); закони про державний бюджет і про спеціальну фінансову систему для Галичини (арт. 31); закони про гроші, валюту, банкноти і державні ноти; закони про загальне уладження кредиту; торгівне;

вексле, промислове й гірниче право; закони про телеграфи, телефони, пошти і залізниці; закони про міру й вагу, про патенти й привілеї, про охорону марок і взірців та про охорону авторського права; ціле законодавство цивільне й карне разом з цивільними й карними процесовими установами; загальне водне право; закони про державне громадянство і про приналежність до громади; загальне право товариств і зборів; закони про перепис населення; закони про організацію загальної поліції; закони про судівництво; закони про організацію політичної адміністрації і т. д.

Зваживши, що найважливіші справи державного життя, а саме: фінансове, торгівне, вексле, промислове, цивільне і карне право, та закони про судівництво і організацію політичної адміністрації належатимуть до польського сойму — мусимо прийти до висліду, що статут не відважився ніде торкнутись основних питань польської державної ідеї, щоби не зразити собі свого аліянта, Польщі. Для „автономії“ галицького сойму лишилися тільки справи меншої ваги, а саме, так сказати, справи домашньої „культури“ та домашнього „господарства“. (Пор. про це пониже під II.) Навіть виборче право до галицького сойму має судитися по законам польського сойму в Варшаві (арт. 10, відст. 3).

6. Але й над мінімальною компетенцією галицького сойму в справах домашньої культури і домашньої економіки повисла по статуту рука польської влади, яку представлятиме губернатор Галичини. В концепції статуту для Галичини не могло обійтись без старопольського „liberum veto“. Це справді історичний факт.

Читаємо про це у зловіщій постанові арт. 13 статута. Він постановляє, що слідує:

Кожний закон, що його ухвалить сойм, слідує переказати губернаторові через президента сойму; одначе в часі одного місяця від дати цього переказання може діткнути його „veto“ губернатора, який ділає у своєму власному авторитеті. Це право „vet'a“ буде вичерпане, якщо в часі одного року після його проголошення закон буде наново порішений соймом більшістю двох третин голосів.

Щодо законів, які відносяться до публічної освіти в середніх та вищих наукових заведеннях, „veto“ губернатора буде абсолютне.

Та в таких випадках, коли сойм порішить земельний закон, після здержання його veto'm губернатора, в часі одного року наново більшістю двох третин, польська зверхність має представити це питання Лізі Народів. Рада Ліги Народів порішить більшістю голосів про акцію, яку слідує підняти, та про прикази, які треба буде видати відповідно до того, що вона вважатиме за відповідне в даних обставинах.

Що значить ця постанова з правничого боку?

Галицький губернатор може цілком самовільно, ділаючи у „своєму власному авторитеті“, засистувати навіть цю мінімальну

„автономію“, яку статут хоче буцім то признати галицькому соймові. Правда, що таке здержання щодо богатых випадків статутом обмежене на час одного року, але рівночасно і зазначено, що дотичні постанови галицького сойму тратять взагалі яке небудь значіння, оскільки до року не затвердять їх дві третини голосів галицького сойму.

Значить, політично залежить „автономія“, запоручена галицькому соймові, звичайно від найменшої звишки понад одну третину меншости цього сойму. Статистика населення, що виказує значну більшість української народности в Галичині, вказує рівночасно на те, що тим чинником, який числить на цю звишку, єсть польська народність в купі з Жидами, які завсе попирали всі змагання пануючої нації. Так бачимо що постанова 13. артикулу забезпечує польській меншости в Галичині навіть у всіх справах т. зв. „автономії“ рішаючий вплив.

Але й цим не вдоволилися ті польські круги, які своїм значінням заважили при укладі статуту для Галичини. Дві найважніші справи, від яких найбільше залежить судьба кожного народу, перейшли по постановам другого і третього відступу 13. артикулу або під виключну самоволлю експонента польської влади, губернатора, або під диспозицію цілком чужого чинника, — Ліги Народів.

Губернатор-Поляк має право завісити довільно ухвали галицького сойму в справах публичної освіти в середніх та вищих наукових заведеннях. Дотична постанова статута звучить загально. Колиб вона відносилася до польського шкільництва, то Поляки могли бодай покликуватися на те, що вони хотять забезпечити собі свою шкільну автономію супроти більшости галицького сойму — але ця постанова посягає безпосередно в шкільну автономію українського народу, та виключає її абсолютним veto'm польського губернатора Галичини. Український нарід не зможе вотувати для себе ні одної середньої та ні одної вищої школи без згоди польського губернатора — іншими словами: він дістане буцім-то якусь галицьку „автономію“, але не буде смів розвивати самостійно своєї культури поза обсяг народнього шкільництва — значить, він повинен і на дальше лишитися „quantité négligable“, як темне племя, без вищої, ба навіть без середньої культури, як порода „хахловъ и свинопасовъ“. Таку благодать приносить статут українській більшости населення на час 25 літ!

В кінці польські консерватисти зуміли забезпечити себе в статуті проти всякої земельної реформи. Вони знають, що для поступової земельної реформи мусить найтися в галицькім соймі більшість двох третин голосів, бо до цієї більшости належатимуть і широкі верстви польських виборців. До цього не вистачило їм „veto“ губернатора, та вони прикликують у статуті проти більшости двох третин усього населення „акцію“ і „прикази“ Ліги Народів! Чи можна погадати собі з політичного боку щось більше ретроградного, а з правничого боку щось більше монструального? Колиб Ліга Народів схотіла перейняти над Галичиною протекторат, то це булаб справді стійна юридична форма, признана в міждержавному

праві цивілізованого світа. Але такого протекторату не обняла Ліга Народів, бо, обіймаючи його, мусілаб сама списати подрібні стипуляції, а не обмежуватися виключно на ефемерну „контролю“, про яку згадує статут для Галичини (арт. 2.), зваживши ще й те, що Ліга Народів є правничо осібний правний підмет, а статут заключає з Польщею не Ліга Народів, тільки союзні держави шляхом мирового договору. Але припустивши, що Ліга Народів булаб готова перейняти протекторат над Галичиною, то годі виставити собі правної можності такого акту, яким вона, признаючи автономію протегованої країни, моглаб виходити поза зупинення поодиноких автономічних постанов; та видавати самостійно правні заповідки проти ухвали двох третин народньої репрезентації. Становище Ліги Народів на основі 3. відст. 13. артикулу можна хіба схарактеризувати, як поліційну експозитуру чужинецької фірми в земельних справах. Правничої форми на це рішучо не найде.

7. Польський губернатор Галичини має скликати галицький сойм, та має право відкладати соймові наради, проголошувати замкнення сесії, а навіть розв'язати сойм (арт. 11). Ці права, які в монархічній державі прислугують звичайно монархові, дає статут губернаторові без ніякого обмеження.

8. Право проголошувати закони, ухвалені галицьким соймом, має губернатор (арт. 21).

9. Припоручено губернаторові, щоби найпізніше до 9 місяців від правної сили статута перевів перші вибори до галицького сойму (арт. 39 відст. 2). Про вибори рішатимуть ті закони, які ухвалив польський сойм у Варшаві, з тим, що вибори мають відбутися не лише на основі загального і тайного, але й пропорціонального права голосування (арт. 10). Та не сказано в статуті, хто має до цих виборів перевести т. зв. виборчу геометру, значить — поділ Галичини на виборчі округи, та прикласти пропорціональну систему до права голосування. Чи ця прероґатива малаб припасти губернаторові? — а саме така прероґатива, яка по всім усядам належить до законодавчої влади, та яку може правно заступити лише мировий договір з осібними законними постановами? Текст відст. 2 арт. 39 здається промовляти за тим — з другогож боку можнаб на основі арт. 10 прийти до иншого висновку. Де лежить правда — не знати. В кожному разі повинен статут вирішити точно ті правні основи, на яких мають відбутися перші вибори до галицького сойму. Віддавати це самоволі губернатора булоб правничим монстром.

10. В кінці переказує статут Польщі на час 25 літ усі добра Галичини, які належали раніше до австрійського правительства, до коронного краю Галичини або до австрійської корони, так само й ті добра цьої території, які належали до пануючої родини в Австро-Угорщині; Польща має управляти тими добрами довільно на свій рахунок, не пересуджуючи однак ніякими диспозиціями на той випадок, колиб Галичина після впливу 25 літ мала в цілості чи в часті бути відділена від Польщі (арт. 32, 33).

Остап Грицай.**З Письменства і Мистецтва.**

Ще про драматичні твори Єлисея Карпенка.
Штуки: „Момот Нір“ та „Осінньої ночі“ — Осіння
вистава образів в „Sezession“.

Обговорюючи недавно на цьому місці виставу драми Єлисея Карпенка „З глибини життя“, я старався по змозі точно з'ясувати всі хиби та прикмети зі становища кардинальних принципів драми та дійти тим чином до якогось тривкішого суду про її вартість. І саме на основі точнішої, ще й уважною лектурою твору провіреної аналізу драматичних елементів у цій премієрі прийшлося мені висказати погляд, що — ці дібрані нашим автором драматичні елементи по своєму еству занадто маловарті, що би витворити справді трагічне дійство, та що „З глибини життя“ через те, на жаль, — невдала спроба в напрямі тої вищої драми, якої народин так довго ждемо. Нині-ж хочу поспитати:

А інші, ще не виставлювані драми Є. Карпенка? Чи й вони — лишень силкування авторової волі без творчої спромоги?

Погляньмо.

Перед нами ще два драматичні твори Є. Карпенка: „Момот Нір“ та „Осінньої ночі.“ Перший — це як поясняє нам наголовок — трагедія на 5 дій, а другий — трагедія на 1 дію.

Значить — трагедія.

Карпенко все задивлений в гордий ідеал трагедії. І „З глибини життя“ він назвав трагедією, — хоч її там властиво немає. Бо слід ще й нині проти деяких наших драматичних спроб сказати і підчеркнути, що то ще не трагедія, коли батько душить на сцені на-пів вмерлого сина, або коли дід іде підпалювати сусіда, або коли господар порішив вішатися. Так почувалося сто або й двісті літ тому за прогомнілого вже давно панування цих мандрівних, ярмарочних театральних буд, які захоплювали колись жаждущу цірцензій товпу, тими восьми, або й десятиактовими „глибоко і непохитно вражаючими трагедіями“, де виступало іноді пятьдесят а іноді і сто осіб, з яких падало на сцені трупом іноді 50, а іноді й 75% — в неділю-ж і свята ще більше. Такі безлузно душегубні та кровожадні видовища, обчислювані правильно на найпервісніші інстинкти товпи, може й були гідні цієї пересічної європейської публики, яку колись витворила страшна своїм варварством культура 30-літньої війни. Але від цих колишніх псевдо-трагічних Haupt- und Staatsaktionen до чудових вершин модерної трагедії — який-ж необхідний поглядом шлях розвою культурницької, всі наші почування витончуючої, поглиблюючої, вишляхотнюючої думки!

Не простий випадок це мабуть, що вже в XVIII. вікові Вольтер не любить Шекспіра, тавруючи його варваром духа. Цей великий творець модерного гуманізма на цілий вік перед Евангелистом з Ясної Поляни наче чуввав, що Англієць, як представник во-

лодарської моралі в трагедії, — цінував життя людини менше — більше так, як ті жорстокі царі, проти яких ішла революція модерних умів XVIII. віку. І не критичний це каприз, що з цього погляду Расен та Корнейль стояли в його очах вище, та що з того боку Лессінґова критика французької трагедії нині потребує основної ревізії. Від Корнейлевого Полієвкта до Вольтера та Шіллєра, а від цих до Шатобріанового захвату християнством та до романтичної апо-теози одиниці, звідси-ж величавими шляхами XIX. віку до Толстого та Ібзєна — який-ж справді необнімимий поглядом розвій, зріст та чудовий тріумф нео-гуманістичної думки! А й ці два велитні нашої новітньої трагедії — Річард Ваґнер та Фрідріх Геббель — це великі апольоґети людини та її життя. Що за потрясуючий душами захват життям гомонить у воскресному співі Брунгільди з появою Зіфріда, яке раювання всеопрошуючою любовю в облачно-сріблистих гімнах Парсіфаля! А яке справді монументально трагічне почування достойности свого я у героїв Геббеля! Яка нечувано глибока ця обида, що її у людському еству своєму чуває його Родопе!

Справді — мистецтво модернього людства видвигнуло найчудовіші святині людської душі, і може нігде не різниться модерна драма, драма Ібзєна — так глибоко, так істотно від драми Шекспіра, як саме там, де іде о ціну людської душі, людської індивідуальности. Можна було Шекспірові видати Дездемону на поталу Яґа та Отелла, але терпіння Ібзєнкової Нори викликало протест цілої Європи. Бо ми перестали шукати в театрі безглуздо душегубних та кровожадних видовищ, лишивши їх кінам та цирковим пантомінам, а в театрі ждемо розгорнення трагедних глибин душ, захоплених життєвою боротьбою.

Так які-ж ці глибини, ці людські душі та їх боротьба за життя у Є. Карпенка?

І от я вже помітив, що в творі „З глибини життя“ старається Карпенко викликати трагічне вражіння чисто зовнішними, випадковими, варварсько жорстокими вчинками героїв, чи-там героя, які не витворюють трагедії, тому що не цілком чувається ні конечности цих вчинків, ні їх оправдання, а головно: доцільности. Головний герой стає цілком неможливий, як трагічна постать, бо він, кому слід стояти і гинути в обороні провідного дійства в цілій штуці, перестає бути справжнім репрезентантом дійства вже з кінцем третього акту, являючися до кінця драми вже тільки вповні безвольною жертвою обставин довкруги себе. Але оскільки твір „З глибини життя“ має хоч подекуди замітну трагічну експозицію, та принайменше протягом трьох перших дій витворює справді сценічні все-ж таки силою життєвої трагіки вражаючі моменти, — то „Момот Нір“ та „Осінньої ночі — це вже тільки з трудом на драматичний лад розмальовувані фантазмагорії, в яких ідейна стихія є з кожного згляду мало достойна нашої уваги, а чисто сценічна — третьорядна. Що однак п. Карпенко і один і другий з цих творів назвав трагедією, свідчить про те, що йому розуміння не тільки найглибшого, але

й найконечнішого ества справжньої трагедії взагалі бракує, та що він ось так, як і ці драматичні автори з перед двісті літ, лиш називає трагедією всяке сценічне видовище, де авторові подобається ad maiorem tragoediae gloriam убити декілька осіб з героїв. „Момот Нір“ з цього погляду це такий драматичний дивогляд, що треба цю штуку читати три або чотирі рази, щоби взагалі дорозумітися, о що тут властиво йде? Хто герой, а хто не-герой, хто тут що боронить та проти кого боронить, чого тут хто хоче осягнути і на що, в якій цілі поодинокі особи виступають та й чому такі а не інші бесіди ведуть, чому саме показує нам автор на сцені такі образи, а не цілком — діаметрально інші, чому і за що, і на що, і в якій цілі хтось гине, а другий не гине, тільки далі живе, і з якої логічної рації один герой тутки стає убійником, а другий ні? Це свого рода драматичний, або скажیم взагалі письменницький кубізм, або футуризм, який оперує лишень кривими, серпентинами, вирізками, гострими кутами, нежданими радіусами та нахабними тангенсами, які в цілості покривають вправді данну площу гуртом ліній, але безладним, позбавленим всякої видимої логіки хаосом. У п. Карпенка зверхнім знаком такого логічного замислу та його переведення непросвітленого творення — перед усім його діяль ої. Це одинокий в своїм роді діяль ої. Його люде наче доповідають речення тільки до найближчої протінки і тут здебільшого трівожно уривають, заки думка дібеться логічної точки. І тому то „Момот Нір“ та „Осінньої ночі“ — це невиданий досіль в нашій драмі конігль омерат точок. Іноді цілими сторонами одно — два слова — тай зараз ці інтересні вдумливі точки. Герої п. Карпенка — це наче суфлери, які скрізь підповідають читачеві все тільки перші слова, — а прочу ідейну належність виплачують — точками. Ось зараз з початку:

Марта. То ти лягав би. Бо вона видно й сьогодні . . .

Арсен: Вона приїде . . . який він (?) скорбний задумливий, як вічність.
(Узяв Марту під руку. Мовчать).

Марта: А море . . .

Арсен: Йому (?) на зустріч пішло . . . Чуєте? (Слухають. Тиша. Глухий гудок). Вона! . . .

Марта: Може . . .

Арсен: „Леді“ . . . Вона! . . . Серце . . . вже віщує, що може ми ще й завтра покинем оцю для нас холодну Америку і . . . в Україну! Під радісне, блакитне небо! На тихі срібні води . . . В царство мрій. В гаї. В рідні села. Між задумливі могили степового простору, що все поле, як тим морем безкраю синіє . . . До злotosяйної долі, до щастя . . .

Марта: Хотілось би . . .

Арсен: Так буде! . . .

Марта: (Рівно) Кайдани і петля . . . Мара зради і глуму на нас там чекають . . . І не привезе вона (?) добрих вістей . . .

Арсен: (з захованим роспачем). Нудьга по Україні в мені кубло починає вшити . . .

Момот: (Заходить. Повний чскання на радісну зустріч). Бачили?! . . .

І так до самого кінця протягом п'яти дій. Тимто й не диво, що при такій гарпагонській, у балакучих зазвичай поетів прсто нечуваній економії слова ця „трагедія на п'ять дій“ виповнює всього 47. сторінок шіснацятки. Але це не тільки така економія слова. Те можнаби кінець кінців порозуміти як спробу драматичної скорописі, як гіпермодерний вицвіт англійсько-української малослівности та бачити в цьому чудацьке своїми вислідами стремління — творити зразці живої драматичної бесіди, — хоч не знаю, чи не краще нам вчитисяб цієї скорописи сценічної ось у такого, на всякий випадок клясичного майстра короткого діяльоу, як великий Альфієрі. Та решіткою такого містично-таємного точкування обгортає п. Карпенко не тільки слова своїх — *sit venia verbo* — героїв, але і їх замисли, вчинки, свої художницькі ціли та ідеї, зза чого читач, почавши від першої, скінчивши на 47 сторони, 47 разів догадується, що істотне на кожній сторінці властиво діється? Бачимо якогось Мамота і якусь Логіну, якусь Марту і якогось Арсена, якогось Добродія і Марка, ще й зрадника і необхідного у п. Карпенка Діда; дивимося на те, як ці говорячі криві, серпентини, ці людські вирізки і гострі кути, ці псіхольогічні радіуси та нахабні тангенци сходяться і розходяться, перетинають собі шлях життя і метушаться на нім, іноді попадають в нерозмотуемий поетом ідейний клуб, а іноді гуртуються ніби до якогось дійства, творячи якісь сілюетно начертані, значить — накидані сценічнодраматичні ребуси і кріптограми, ідейні куби і ромбоїди. Властиво воно виходить так, що Логіна з Марком приїзжають з Європи підчас великої війни до Америки та й подають Момотові, Марті, Арсенові до відома, що на Україні велика революція, що йде до визволення, але треба на те гроша, зза чого і Логіна вислана якимсь комітетом на те, щоб збирати гроші.

Л о г и н а. Аж кипить робота. Хоч і під землею, але дні і ночі . . . А на вас покладають такі надії . . . Як десь в гуртку згадати ваше імя, то всі аж підростають . . . За гроші просили цілувати . . . (Цілує Момота).

Правда це останне більш опереткова, гідна кабаретового шансона драматична ідея, ніж трагічна, але возьмімо все строго поважно і дивімося, що з неї робить автор. Отож у цього Момота є картина, зображуюча Логіну, дуже гарна, і в яку закоханий на смерть пістаркуватий Момот Нір, якась нечувано могутня духом людина, бо сама каже про себе так:

Мамот. Коли мене гиали, що я аж спотикався, падав, то мені в залізо і камінь гартувались: моя віра, моя воля, мрії і надії . . . (Гублячи стриманність) І нема в горі мого народу такої розколинни, в яку б Момот Нір не заглянув. Усього, що є найтяжчого, скуштував мій народ, а з ним . . .

Добродій. (Рівно, сухо і спокійно, але наче гострим ножем по струні жалю). Самі глядіть не поваліть себе, як це зробив і ваш народ.

Момот. (Нестямно) Через горе, неволю і муки, зором душі сягати навчивсь я так далеко — як орли з-над неба! (Пішов. Ходить. Добродій стоїть, мов вкопаний (?) Дивиться. Мовчанка. Напруженість. Чекання на перерву струни в роспачі. Момот бере Добродія під руку, підводить його до картини пані Лоїни і в тон чеканню). Та ще ось . . . з нею . . . З оцим небом . . .“

Та хоч і хвалиться цей преславний Момот собою так гордовито, що Добродій мов вкопаний стає, чуючи це, то проте він цілком так, як і його духовий брат Трохим „З глибини життя“ — тільки до того моменту такий бадьорий, поки йому не приходить доказати ділом, хто то такий Момот Нір. А там — зараз ж починається вновні необчислена психольоїя модерних нервів та точкованих настроїв, яка для читача стає незабаром семикратно опечетаною тайною. Чуємо іменно, що ця чудова картина пані Лоїни — це весь душевний скарб Момота Ніра, та що він тому з цею картиною ніяк не хоче розлучитися, хоч випадає саме цю картину продати Маркові і тим чином прислужитися народній справі. Це відчитуємо спершу з трудом із хаосу точок у цій драмі, але сливе — це одно. А все, що далі слідує, незрозумілий для читача вир авторових інтенцій. На хвилю можна здогадуватися, що Момот спершу рішається всеж таки продати за дорогу ціну цей образ, але притім ратує трагічну рівень дії так, що плює повен патріотичного (?) обурення Маркові в очі:

Момот. (Нараз) Тьфу! (Одійшов геть. Марко втирається, скалячи од лютооти зуби),

Пиши . . . Адресу . . . Кому одержати там . . .

(Добродій пише). Так кажете, що й ренеґати? —

після того одначе жалкує (?) за цим і мабуть хоче забити Марка, аби прийти опять в посідання цієї картини, але забиває не його, а свого сина Арсена, так-же безоглядно і скритовбивчо, як і його попередник Трохим вбиває немічного та неповинного Харитона. Чого осягає Момот тим справді обурюючим злочином — це вже тайна точкованої психольоїї автора та його метода сценічного душегубства, яке видається йому наче драматичним козиром першої міри і наче найвищим ідеалом трагедії. По анальогії до драматичної техніки в штуці „З глибини життя“ — це убивство Арсена — ніщо инше, тільки опять якийсь фатальний випадок, який моглиби ми хиба порозуміти при помочі якогось символічного ключа. Такі же таємні та незбагнені для неупередженого, відповідним коментарем не проведеного ума ще і дальніші три випадки в лябіринті цих сцен: відібрання образу у Марка самою Лоїною за ціну її жіночої достоїнності, самогубний (?) кінець Лоїни і нечаяна смерть Момота. Ідейна доцільність цих смертей є одначе для читача до кінця останніх трьох точок вповні загадковою, а також значіння горячої любови між Лоїною а Момотом. Головнож, коли читається ось такі відгук їх почування.

Лоїна. То слухай. Коли ти став між двома огнями — то я, аби звіритись у силі твоєї волі й твого до мене кохання і дійти аж [золотих верхів його, — поклалась іти з ним на край світу, колиб він повалив тебе . . .

(Безтямно і цілує Ніра, і увиває його гнучкими обіймами й сама не знає, що з ним робити).

Момот. (Кріз сон ніби). Ти?

Логіна. Кохаю.

Момот. А все? . . .

Логіна. То був распал, герць.

Момот. (Зпяніло). Логіно . . .

Логіна. (Укохано дивиться дому в вічі). Я . . . (Дивляться). Пізнаєш? Та сама . . . що на бенкеті весни панила вітри? . . .

Момот. (Безтямно). Вона . . . (Злились в одно ціле).

Логіна. (Зачаровано). А ось і небо . . . Зорі . . . сіймо ними . . . (Нараз, мов орел „про ранок золотий.“) О, леґендо! О, Казко! (Виросли. Стоять — переможно, щасно). О тепер от . . . на криваві Жнива . . .“

Слід іменно помітити, що рівнобіжно з містично символічною акцією між Логиною і Момотом з одної, а Марком та Добродієм і Дідом з другої сторони, протягом цілої штуки говориться та споминається про велику революцію, великі жнива, та червону Косовицю, чується про Шевченка, Гонтю, а навіть про сейр Рожера Кейзмента, а як вислід цеї апокаліптичної кокетерії з політичною хвилею на Україні, являється кінець кінців такий фінал цеї фантазмагорії, віддеклямований над трупами Момота, Лоґини та Арсена — таємним Добродієм:

Добродій. (Прислухається до Момотового серця). Устав. (Побожно.) Скінчився. На віки зупинилось велике (?) серце . . . (Скорбно) Марто . . . Гості прийшли . . . Засвітити свічку треба . . . (Іде до дверей. Остовпів) І ця? [Лоґина ніби] У власній крові? (Побожно схиляє голову над умерлими.) Простіть . . . (Стоїть з похиленою головою. „Гімн України“ на духовій оркестрі, далеко.) Я на Україну . . . Там поляжу . . . (Іде. З побожно похиленою головою.) Вийшов. Поуз вікна іде великий народний здвиг. Море людських голів. Радісно мають прапори: червоні, золотоблакітні й чорні. На порозі, перед трупом Арсена — Дід. Став. Стоїть. Лице йому радісне. На устах застиглий усміх Волі. В руках поиматований козацький малиновий Стяг. І з соток людських грудей: „Хай живе Момот Нір! Хай живе Україна!“ — пішло далекою луною. Стихло.

Народний здвиг усе йде, і нема йому краю. І радіють за вікнами прапори, радіють люде, радіє й сміється житте . . .

Бракує ще тільки, щоб відповідно до цього торжественного настрою та малинового стягу ідуча товпа затягнула: „Не пора, не пора“ та „Ще не вмерла Україна“ і — читальняно-недільний живий образ готовий. І вглибляючися в це більш як наївне, найстарші наші мельодрами пригадуюче закінчення, приходиться з іронічним усміхом спитати, на що було цеї цілої містично-абстрактної комедії з картиною, Дідом, Добродієм, Марком та трьома трупами при кінці, — як що ідейним вислідом цього всього мав бути той живий образ з гімном, окликами, вдохновенною товпою та маючими прапорами?

Ні — це не трагедія. І це взагалі не творчість. Це просто судорожне силкування авторової волі, — та на жаль без відповідної творчої спро-

моги. І треба сказати, що коли автор і на далі буде гратися такими позірними містицизмами та цим просто кумедним виточковуванням та обгортанням шифрованими решітками своїх провідних ідей, — як що вони в нього є, — то ціла його праця не дасть нам нічого ось так, як не принесла нам нічого і трьома обговореними тут штуками.

Бо і „Осінньої ночі“ — це драматична картина, оперуюча в цілості позірно дуже модерними, в ґрунті річи однак перестарілими, просто смішними ефектами, — як ось протяжним шумом дерев, появою сірих постатей, жданням на лікаря та повільним конанням одної з виведених людей. Я вже не хочу говорити про те, що з чисто сценічного боку ця річ більш ніж слідує пригадує Матерлінкове: „Внутро“ і є безумовно його наслідуванням. Але йде мені о те, що з цього сюжету зробив автор? Отже повільне конання старої матері в середині хати, брак лікарської помочі, та ждання на цього далекого Рятівника, — це наче протест проти панщини, яка випиває мужицьку силу та кров. Нехай. Але на що для цієї, більш як буденної, точкованими окликами висказаної гадки ця чужа, матерлінкова обстановка, ці Сірі Постаті і ця Сліпа? Скрізь добачається у п. Карпенка бажання, — дати щось надзвичайно оригінальне, наче глибоко подумане і глибоко виведене, — але й скрізь добачається в нього незвичайно узкі духові межі, між якими прячує його гадка. Головнож звернути би увагу нашого автора на те, що ніщо так не відхиляє читача од письменника, як переконання, що у автора більше точок та темних фраз, як справдішнього символу і справдішньої думки, бо справдішна глибінь ні хитрим виточковуванням, ні мельодраматичними страхіттями та образами, ні насилуваними абстрактами в роді Добродіїв, Дідів та Марків заступити не дасться. В області мистецтва є глибінь, або її нема. Tertium non datur. А всякого рода абстракти, шифри, решітки та придумувані а й запозичувані маски — скорше чи нізнійше являються тим, чим вони справді є.

* * *

Осіння вистава образів віденської „Sezession“, замкнена 8. грудня, не була надто багата на гарні та визначні твори. На загал виявляли виставлені твори замітну, при глибшій увазі некорисно вражаючу розбіжність мотивів, мало сильних кольористичних талантів та й не много справді монументальних концепцій. На великих картинах Фердінанда Андрі бачилося правда монументально подумані тіла, але — на мою гадку без глибшого внутрішнього передуховлення, зза чого навіть й попри його „Mutter und Kind“, дивно студене висказом, глядачі переходили без тривкішого вражіння. А Альфред Герстенбранд це юморист, який найрадіше підхоплює на пів карикатурні риси розбавленої товпи тай малює її без всякої принади лінії та краски, недбало киданими сілюетами, наче й бачив і малював би цю сіру товпу скрізь серпанки цигаретної та алькоголевої мряки у пратерових шинках. Тому й „Sonntag Nachmittag beim Friedhof der Namenlosen“ такий властиве чудово ліричний мотив — у нього виходить тільки глумливою сміховинкою, так як і „Beim Künstler im Wurstelprater“. Цікаво дуже побачити саме у того артиста ескіз: „Ruthenische Wäscherinnen“. Це очевидно мотив із тої партії наддунайських

левод, де живуть наші українські збігці, і де Герстенбранд міг справді бачити українські жінки при пранню. Але техніка пратерових карікатур і тут водить дуже собі безжурною рукою цього художника, і я тішуся, що широкий світ цих українських жінок п. Герстенбранда бачити не буде. Поважніше вражіння робить Альоїс Гайніш своїми малюнками цвітів, декоративних комнат, затишів (Stilleben) та колишніх гальових цісарських повозок, — на яких крізь ясніє іноді чарівно пишна краса і здебільшого бездоганний рисунок, — признаки, які чогось не належать до головних знамен сецесійних вистав. Один тільки художник захоплював ними тим разом трохи не на всіх з виставлених образів: Франц Вацік. Це чудовий артист. Це поет і мистець, творець казки і краси, сну і мрії, захвату і чару, таємно чудових красок і таємно вражаючих ліній. Все в нього таємне, чародійне, наче десь в засвітах казки викохане і сотворене: і його люде і звірята, пташки, цвіти, облаки і хмари, дерева і рослини: все має засвітню, чудово невидану лінію. Що за тонкий малюнок вітей і галузей на його „Birke“! Це наче найглибші нерви в організмі деревини, ці нерви, що є — душею цієї берези, і ми наче чуємо її тихесенький легіт і шепіт, тихесеньку скаргу і мову. А про чисто казкові малюнки Ваціка — требаб хіба кнвгу писати. Книгу, в якій би говорилося про А. Е. Т. Гофмана і Є. А. По про місяшні ночі і цвинтарні тиші, про заклияті княжні і їх любків, але властиве не про них, тільки все про цього одного, цього чарівного мистця:

Франца Ваціка.

Його твори — це й найвартніше з того, що тим разом дала наша вистава. Попри нього як достойного своєю спромогою мистця згадати слід ще тільки Вільгельма Дахауера, якого малюнки — це справді малюнки: стільки в них захвату радісною красою, а попри то монументальним рисунком. Його „Die Erde und der Regen“ — це безумовно архітвір.

Все проче пересіч, або блукання якимись химерними, пів алегоричними, пів карікатурними розстаями, як ці сумнівні картини Добровського та Фердинанца Кітта.

Лист з Варшави.

(Від власного кореспондента.)

Кріза кабінету тріває дальше. — Скульський преміером. — Компроміс, — Соїмова більшість. — *Navemus Parat!* — Гороскови на будуче.

Кріза польського кабінету починає попадати в хронічний стан. Падеревський, який хотів за всяку ціну зістати преміером міністрів, погоджувався на всякі можливі політичні комбінації і з'обов'язувався сідати на такого політичного коника, якого йому дадуть, без огляду на те, чи він буде консервативним, чи народово-демократичним, чи навіть соціалістичним. Хотів враз з ендеками йти проти людовців, з людовцями проти правих і центра, з центром проти соціалістів — все одно з ким, що-б тільки не випустити з руки премієрської теки. Грозив навіть виїздом до Америки, однак більшості знайти не міг і змушений був податись до димісії. Пілсудський запропонував тоді теку премієр-міністра Скульському або Трампчинському. Тоді народові демократи ударили в алярм, що Падеревський має більшість, що його димісія — це інтрига Бельведеру і соціалістів і виря-

дили відомого архієпископа Теодоровича з Гломбінським до Пілсудського. Вірменському політикові в рясі, який заварював цю всю інтригу, дала знамениту відповідь польська преса („Kurjer poranny“) однак він не дав за виграну. Почав вмовлювати в Пілсудського, що Польща мусить мати премієром Падеревського, і Падеревський, як я вже повідомлював у попередньому листі, дістав знову місію творити кабінети. Падеревський погрався ще три дні своєю текою, однак більшості не склав і подався знову до димісії. Тоді місію утворення кабінету доручено Скульському.

В звязку із особою нового премієра в соймі появились три проекти розв'язання довготриваючої кризи:

1. Коаліційний кабінет, який опірався би на партіях людових і в якому народові демократи й людовці мали б по одному портфелєві;
2. Кабінет центра з виключенням народових демократів і соціялістів;
3. Кабінет лівиці з участю консерватистів.

Після довгих переговорів вдалось Скульському довести до порозуміння між двома сильними групами центра: Польською Людовою Партією і Народовим Людовим З'єднанням. Порозуміння це заключено на слідуєчих умовах: Що до земельної реформи, то задержується принцип ухвали сойму з дня 10 липня зі слідуєчими змінами: На протязі найближчих літ переводиться земельна реформа в осередках перелюднених, промислових або важних із національного боку в границях тахітум від 60 до 180 га, а в інших околицях тахітум задержується у висоті 400 га. Через це малоземельні дістануть тільки 60% землі, а решту буде розділено між середніх і більших власників. Що до конституції, то погодились на однопалатний сойм. Друга палата повинна тільки кваліфікувати закони і вертати їх соймові. Коли такий закон буде ухвалено звичайною більшістю вдруге і її санкціонує начальник держави, вона стається обовязковою. В справі внутрішньої політики погодились на потребі сильного уряду, який поборював би анархію та спекуляцію, а закордонній в уряд повинен додержувати союзу з Антантою і докласти зусиль, щоби перешкодити порозумінню Німеччини з Росією.

Переговори Скульського з партіями дали польському соймові доволі значну більшість. Піддержувати його кабінет згодились усі соймові партії за винятком соціялістів і людовців Стапінського. Клюб конституційної праці заняв покищо становисько зичікуюче, бо його кандидат, б. міністр фінансів Білінський, в кабінет не ввійде. Опіраючися на цю більшість, Скульському вдалось утворити новий кабінет, який вже зістав затверджений Пілсудським. Склад його такий: премієр міністрів Скульський, міністр внутрішніх справ Войцеховський, війни Лєснєвський, фінансів В. Грабський, юстіції Габузинський, освіти Лопушанський, торгівлі і протислу Ольшевський, земельних справ Бардль, шляхів Бартль, пошт і телеграфів Толлочко, публичних робіт Кендзор, праці Пенловський,

харчування С л і в і н с ь к и й, Познанщини С е й д а. Керування міністерством закордонних справ доручено покищо Войцеховському. Призначення його, як також міністрів здоровля і мистецтва, буде зроблено пізніше.

Новому кабінетові, який вдалось утворити з таким величезним трудом, не пророкують довгого життя. Конкубінат народової демократії з людовцями породив цей кабінет, обтяжений атавізмом, опертий на ріжних партійних комплікаціях, які дуже в короткому часі мусять виказати свою суперечність і у боротьбі взаємній принесуть смерть кабінетові. Тому і діяльність його і роботоспосібність ставлять під знаком запитання.

В а р ш а в а, дня 15. грудня 1916.

Літвінов про свою місію.

(Від власного кореспондента.)

В інтерв'ю з журналістами делегат большевицького уряду на конференцію з Англією по обміну полонених Літвінов подав незвичайно цікаві дані про сучасне становище у большевицькій Росії.

„Я приїхав сюди — каже Літвінов — як представник російського уряду і російського Червоного Хреста, щоби в першу чергу здобути средства для полешення, а по можности й обміну російських військових і цивільних бранців. В цій справі я веду переговори з англійськими делегатами. Представники других держав звернулись до мене теж в цій справі.

Я надіюсь, що нам вдасться добитись гарних результатів; однак я думаю, що це питання можна буде остаточно вирішити щойно тоді, коли устануть воєнні операції на російській території і знесена буде бльокада. Тому то й не можна говорити про це питання, не торкнувшись більш важного питання про мир.

Так союзники як і центральні держави старались при підмозі нейтральних країн два останні роки скинути совітську систему й совітський уряд. Було доложено зусиль, примінено всі средства боротьби з совітською Росією, і на всій земській кулі трудно найти клаптик землі, на котрому так або инакше не велася-б боротьба против уряду робітників і селян. Довготриваюча упорна боротьба зазначила цілий ряд імен на чолі з генералами Гофманом і Людендорфом і їх агентами: Скоропадським, Красновим і Маннергаймом а дальше Корнілова, Колчака, Юденіча, Бермондта і фон дер Гольца. Не дивлячись на те, що наша країна була опустошена 4-літньою війною і терпіннями, що була цілковито ізольована, тим не менше в російських народніх масах найшлось доволі живучих сил, щоби відбити цей наступ контрреволюції. Всяка нова спроба зустрічалась з завзятим сопроотивленням з боку червоних військ, і совітські вороги отримували одно пораження за другим.

Наступ Колчака, який отримав півофіційне признання парижської конференції, закінчився ганебним фіаском. Червоні війська двигнулись вже на 200 верстов по той бік колчаківської столиці. Останки його розбитої армії відкинені назад, не говорячи вже про те, що цілі його відділи переходили на нашу сторону.

Контрреволюційний рух, піддержуваний союзниками, дійшов до кульмінаційного пункту, коли Денікін взяв Орел і став загрожувати Тулі, а Юденіч розпочав наступ на Петроград. Сторонники давнього царського режиму відітхнули легше в надії, що совітський уряд стоїть напередодні упадку. Вони надіялись, що їх військові успіхи визовуть упадок духа в армії, бунти і повстання в краї. Та те, що сталося, було несподіваним не тільки для наших ворогів, але й для нас самих: від часу жовтневої революції совітська Росія не була свідком подібного стихійного вибуху одушевлення. Страх перед контрреволюційним переворотом обняв не тільки робітників і селян, але й деякі буржуазні кола. По всій країні пішов клич: „до зброї“!

Дві самотні партії, яких лідери не смігували ні в Копенгаген, ні в Париж, — меншевики і есерівська група на чолі з Вольським до цього часу протестували проти чужоземного втручання у російські справи тільки шляхом резолюцій. Та коли до їх ушей донісся брязкіт шабель царських генералів, вони спам'ятались і дали урядові активну піддержку. Вони виступили враз із більшовиками на одній трибуні і кликали до об'єднання сил. Та головну піддержку оказали їм селяне з тих частин Росії, які раніше були заняті Колчаком і Денікіном. В тих областях, де народ відчув на своїй шкірі монархічний режим і царську нагайку, все населення стало на сторону більшовиків. Таким чином ми змогли перекинути великі сили зі східного фронту, де місцеве населення власними силами організувало боротьбу проти Колчака.

Що-ж до технічної сторони, то біла армія є краще озброєна, ніж червона. Однак при допомозі танків, аеропланів, отруйних газів не можна одушевити війська і переконати російського селянина в тому, що для його користі вернуть поміщикам землю, як і не можна переконати робітника, що йому вигідніше буде жити, коли пануватимуть його класові вороги.

Колчак міг триматися до того часу, доки його армія складалася з офіцерів і багатих козаків, що боролися за свої класові інтереси. Однак картина змінилась, коли він увів загальну військову повинність. Дезертирство і деморалізація були початком розкладу його армії. Колчаківські дезертири стали опісля кращими пропагаторами більшовицьких ідей. Те саме відноситься і до армії Денікіна. Показалось, що російські полонені в Німеччині і російський експедиційний корпус у Франції теж відказались від чести бути прийнятими в ряди денікінської армії.

В даний момент військове становище знову вяснилось. Колчак може виступити тільки в ролі агента Японії в тій випадку, коли Японія рішиться на боротьбу зі совітською Росією. Денікін потерпів поразки на всьому фронті, і червоні війська скорим темпом наближаються до Харкова. Крім того проти Денікіна з усіх сторін оперують повстанчеські відділи, і в скорім часі його буде цілковито зліквідовано. Юденіч вже щез із театру військових подій. Прибалтійські країни і Польща відчувають велику переутому від війни і жадають миру та відбудови господарського життя.

Ми могли б дуже легко вести війну рік або два, однак ми воліли б, коли б це було можливе, заключити із союзниками мир. Ми думаємо, що те, що вони від нас вимагають, а іменно концесій, окупиться вповні тим добром, яке принесе за собою мир.“

Скінчивши своє „expose“, Літвінов дав журналістам ще деякі пояснення. Він заявив, що після заключення мира совітська система буде затримана, і національне зібрання не буде скликано. Совітський уряд опирається не на меншість, а на більшість населення. В Росії 95% населення живе трудом своїх рук. Як заявляє провідник меншевиків, Дан, 85% населення бере участь у виборах в совіти.

Як тільки буде заключено мир, буде відновлена воля друку і зібрань. В відношенню до церкви совітський уряд займає нейтральну позицію, і московський патріарх навіть дякував за його лояльність.

Копенгаген, 7. грудня 1918.

Орест Даскалюк.

Огляд соціально-економічного життя.

Проблема американських кредитів на економічне відбудовання Європи; спроби з'організування самопомочи в західних державах; нові економічні орієнтації серед європейських держав; наддунайська конфедерація; дальший спад європейських валют; конференція в Лондоні; різні санаційні проекти; економічне ограбування Німеччини й Австрії заграничними купцями; наслідки для німецьких підприємців і для німецького суспільства; вичерпання німецьких товарних ринків.

Економічні часописи всіх держав дискутують дуже обширно питання, чи Сп. Держави дадуть кредити на відбудовання понижених війною європейських країв, чи може відмовлятися і полишати Європу своїй судьбі. Кожна спроба регенерації економічного життя починається від можливості достати американську фінансову допомогу. Сподівання, що американський капітал врешті візьме на себе завдання — вивести європейські держави з дотеперішнього невідрадного стану то зміцнюються, то притихають — в міру різнородних вісток з Америки. Вістки ці доволі інтересні, та головним їх моментом являється старання як американського уряду, так і приватних фінансових підприємств, зайняти тим часом вижидаюче становище доти, поки політичні відносини в Європі не сконсолідуються в певному напрямі. Недавно оголосив американський уряд заяву, що вистарати кредити для Європи може в принципі тільки приватний капітал, а уряд на його рішення не має жадного впливу. Натомість заявляють провідники американських приватних банків, що вони в силі дати кредити тільки під певними умовами, які повинні бути гварантовані урядом. Спир про компетенцію, хто властиво з'обовязаний виготовити помічні позики для тяжко страждаючої Європи, ведеться тепер дуже живо. Щодня визначні фінансові політики й банкіри Європи й Америки виступають в економічних журналах з новими плянами й заявами, з яких можна черпати доволі інтересний матеріал. Так прим. оголошує New York Sun довшу кредитову розвідку визначного американського фінансиста, який зараз проживає в Парижі. Він в суті цілком неприхильний великій довгостроковій позиції для Європи і мотивує свої погляди сучасними економічними і політичними обставинами європейських держав. З'особна він обговорює французькі фінансові потреби й дотеперішні заходи французького уряду для їх заспокоювання. Брак

серйозности в французьких фінансових кругах, які замість реальної продукційної праці уганяються за фантастичними сподіваннями, як прим. за мільярдовим відшкодуванням Німеччини, він вважає головною перепоною для навязання кредитових трансакцій. Він далі звернув увагу на практичні змагання Англії, що зараз зреформувала свій податковий систем, достроївши його до нових вимог англійського бюджету. Французький уряд не зумів досі переконати населення в конечності значного підвищення всіх безпосередніх і посередніх податків. Французьке населення, захоплене побідою, не хоче примінитись до думки, що жертви необхідні й що рахувати на німецькі мільярди — даремно. Також і державний бюджет Франції не може викликати довірря американських банкірів. Американський капітал радше працюватиме в Німеччині, де змагання дійти до позитивної роботи, помимо всіх перепон з боку Антанти, набрали дуже серйозні форми. Відношення французького уряду до фінансових справ, по думці американського фінансиста, головно і спричинило скорий спад французької валюти.

З цієї гострої критики можна вичитати слабе довірря американських банкірів до фінансової потенції Франції і захоту до нових взаємин між американським і німецьким промислом. Цей факт, що в суті може має свою підставу в наближаючійся новій політичній констеляції, матиме мабуть ще й інші наслідки. Залевне, що в нарадах Франції, Італії і Англії в Лондоні займе визначне місце питання про нову економічну і фінансову орієнтацію цих держав. Ці питання бодай в початках будуть обговорювані під вражінням американської неохоти до більших позик. Як ця орієнтація проявиться на ділі, поки що не можна сказати. Та вже тепер зачинають зарисовуватись три економічні державні бльоки в Європі, що витворюються на фоні економічної самопомочі: західний блок держав-переможців, що ґрунуються около Англії і Франції, середньоевропейський блок, який несміло покищо набірає конкретних рис надунайської конфедерації, і в решті східньо-європейський блок, який однак за браком ладу і спокою на сході досі ще не зазначився. Що до середньоевропейського господарського бльоку, так головно чеські часописи зараз взялись за промощування шляху для проекта надунайської конфедерації. В останніх часах зауважити можна в Празі певний зворот економічних і політичних течій, які досі не спріяли ідеї надунайського господарського союзу. Міркування по всім часописям однакові: німецька Австрія знаходиться в нужді і в клопотах; незабаром може доведеться й Мадярщині переживати ті самі кризи; Чехо-Словацьчина під цю пору являється одинокою державою, що в силі спинити розвій економічних катастроф в сусідних краях; розпад господарського життя в сусідних заграицях Чехо-Словацьчини вплинувби безумовно й на внутрішнє життя Чеської Республіки; через те наступає для неї необхідність запобігти дальшому економічному руйнованню Австрії і Мадярщини, щоби цим зберігти і власну хату.

Чи ці причини дійсно відповідають станові річей, не можна покищо сказати. Певно на міркування цього рода впливали й останні події в Парижі, відкликання американської мирової делеґації і детеперішні невдачі при спробах осягнення достаточного реального кредиту з боку Антанти, — може ще були й інші причини, наслідки яких саме виявляються на міжнародньому політичному тлі. Постепенний підупадок валюти західньо-європейських держав спричинив в Парижі деяке отверезіння в відношенню повоповсталих „союзників“ на територіях колишньої Австрії і Росії. Самі заклопотані, вони сховали щедрю руку в кишені і поставили своїх найновіших приятелів перед фактом, самим постаратися про фінансову й економічну санацію.

Таким чином, знайшлися ці останні в скрутному положенню — перемінити свою дотеперішню економічну орієнтацію. Чи ці змагання удадуться і на якій платформі втвориться новий лад — це покажеться в найближчому часі.

Що спад валюти всіх європейських держав, замотаних в наслідки світової війни, триває далі і саме в останніх часах дійшов небувалих досі низин, це тільки свідчить про цілковите фіяско мирової конференції, яка тільки вміла розкласти давній державний лад Європи, а не зуміла натомість скласти нову гармонійну цілість. Виявилося, що деякі державні новотвори, як прим. Австрія, збудовані на цілком неможливих економічних підставах. Ненависть, розсіяна своєвільним розділом політичних і економічних суцільних організмів, не могла нігде створити конструктивних потенцій. І не минуло і року нового ладу, а вже економічні катастрофи новостворених „держав“ лягли важким тягаром на їх творців. Спад корони звисний всюди. De facto корона перестала бути загрозою знаком виміни, бо щоденні потовання на нейтральних ринках представляють тільки теоретичну вартість. Чи корона в Цюріху коштується 3 чи 2.75 чи навіть 5 сантімами, — це на ділі все одно. Корону на загрози ніхто не купує, вона не має там жадного реального значіння. Хиба що по її спадові чи підвищенню можна наче на барометрі прочитати сучасну оцінку економічної і з тим і політичної трівки не тільки німецько-австрійського, але й всіх інших державних новотворів на терені старої Австрії. Річ ясна, що теперішній економічний і фінансовий стан нім. Австрії в суті являється тайним банкрутством. І не знати, чи для посідачів австрійських корон не вийшло-би на краще, коли-б державно-фінансовий конкурс був проголошений явно. Бо тоді — як при всіх конкурсах — можна-б при виміні безвартних асигнат добитися більшого відсотку, ніж платиться зараз, і посідачі корон одержали-б нову ноту, загварантовану вже в ціннім металю, — меншу, правда, по цифрі, та більшу по вартості.

Агонію перебуває не тільки австрійська валюта. В Німеччині валютна криза обтяжує весь економічний розвій і спинює оздоровіння промислу, яке вже почалося було під красними умовами. Але й Франція, колишній „банк ір світа“, Англія і Італія охоплені цю європейською фінансовою пошестю. Про пониження їх валют писалось на цьому місці кілька разів. Обговорювано тут і заходи, пороблені поодинокими урядами, щоби спинити щораз гостріші кризи. Та також доводиться знова ствердити, що всі ці зусилля не мали успіху, і що економічний організм західних країв з приводу хронічної хвороби починає псуватися. Одною з найважніших точок, які мають бути залагоджені на конференції в Лондоні, являється, як повідомляють офіціальні і пресові комунікати з Парижа, підпертя франка. Міністер Louchet дістав від французького правительства важне поручення, ввєднати за всяку ціну засоби на санацію франкової валюти. На спільних нарадах обговорювано проєкт консолідації ріжних державних довгів Франції в Англії і випуску довгострокової позики на з'амортизованя цих боргів. Англіїський банк мавби занятися доставою дешевого кредиту для Франції, щоби заспокоїти англійських вірителів. Наряди ще не скінчилися. Та мабут і ці зусилля не причинять дальшого упадку франків. Причина лежить почасти в фінансовий немічи Німеччини, що загрожує і сусідні держави і доти не дасть їм можнєсти оздоровіння, доки вона сама не виздоровіє. Недовартість французької валюти, справді, не дається пояснити тільки внутрішніми обставинами Франції. Французькі векслі нотувалися 10. XII. ц. р. в Лондоні по 44.49, значить 1 фунт стерл. коштував 44.49 франків, то є о 19.27 фр. більше, чим відповідало-б парітетові (1 фунт стерл. — 25.2 фр.). Франція рівнож обтяжена при

сплатах для Америки. 1 доляр коштує вже 11 фр., значить поверх 100% більше, чим по правильному (мировому) відношенню обох валют (курс at parі вносить: 1 доляр — 5.18 фр.). Розуміється, що в протиставленню до Німеччини й Австрії валюта західних країв відзначається високим станом. Та мірилом не може бути сучасний стан, а потенціяльні творчі засоби країв. Тоді це некорисне відношення направляється значно в користь Німеччини, як це вже тепер стверджують американські фінансісти.

Крїзу перебуває і англійський стерлінг. Курс стерлінга понизився в Нью-Йорку на 3.85 супроти parі 4.86. Франція задовжена в Англії, Англія має довги в Америці. Обі державі, хоча переможці, засуджені в значній мірі на ввіз з Америки, через що торговий біляне все далі посувається в некористь європейських держав. Торгові місії в Англії і Франції відвідують часто американські ринки, шукаючи кредитів і товару. Та американські торгові й промислові палати тримаються в холодній резерві. Інтерес Америки лежить на цілком іншому полі.

Щоби дістати кредити, західні держави видумують різні проекти, стараючись шляхом проведення їх в життя зискати потрібні їм матеріяльні засоби. Недавно скасувала прим. Найвища Рада в Парижі 5. артикул фінансового договору, долученого до мирового трактату в Сен-Жермені, що відносився з'осібна до новоповсталих держав на території б. Австрії. Замість цього артикулу дано тепер новим державам повновласть, видати на конто майбутніх відшкодовань, які вони мають одержати від переможених держав, казначейські знаки на відсотковий стан 5%. Ці ноти мали-б бути стягнуті з обороту до р. 1936. Італійський представник ввєднав подібне уповновласнення і для Італії. Таким чином лагодяться Чехо-Словаччина, Польща, Югославія і Італія видати нові позикові знаки, яких підставою має бути ніким не загварантована і до жадного строку непривязана, в суті фантастична, квота відшкодовання. Розуміється, що цей спосіб видобування гроша не різниться в нічім від звичайного випуску банкнотів шляхом грошового станку, і що наслідки можуть бути тільки ті самі, що при інфляції нот: обезвартення краювої валюти.

Лиха валюта в середньоевропейських державах викликала дуже застрашаючі наслідки на тлі заграничної торгівлі цих країв, іменно — їх цілковите економічне ограблення. Чужі підприємці, купці і індустрійці залили торгові ринки Австрії, Німеччини, Чехії і Мадярщини і, користуючись безпримірною валютною диференцією, закупають весь доступний для них товар, винищуючи таким чином краї економічно до тла. В посліднім тиждні занотували прим. віденські часописи факт, що італійські купці закупили були цілий торговий склад відомої віденської фірми за 50.000 корон і продали опісля товар в Швайцарії за ціну, що відповідає 300.000 австр. коронам. Це ограблення товарних складів приняло всюди в переможених державах великі розміри. Воно приносить цим краям щодінно втрати, які нерівномірно більші, чим самі шкоди, заподіяні війною. Ці самі краї примушені платити за ввіз харчових засобів надмірно високі ціни в чужій валюті, — ціни, які почасти такі високі, що їх населення не знесло б, якби уряди не доплачували значні квоти з державних скарбів. Держави перебирають отже велику частину валютною диференції на себе, підвищуючи тим самим свої дефіцити; покриття цих дефіцитів наступає опісля шляхом видачі нових нот і гнїтучих податків, через що, природно, валюта далі псується, а творча чинність населення припинюється. Особливо в Німеччині, де промислова діяльність почасти знов розвинулась, даються ці наслідки дуже прикро відчуті. Німецька текстильна індустрія, прим. в повнім розгарі роботи. Вона закупила велику скількість

баговни в Америці за дорогі ціни американської валюти, за що вона сплачувала високовартним німецьким товаром, хемікаліями і фарбами, обчисленими в ціні лихої німецької валюти. Німецькі й деякі австрійські фабрики виготовляють вже силу експортового товару, уживаючи до того власні запаси сирівців. Та ціни виробів і готових фабрикатів проте в порівнянні до цін за границею і в приміненню до слабої валюти — того рода, що німецька індустрія не має жадних зисків. Остаточний біляне всеї роботи для німецького промислу дуже некорисний, бо фабрики працюють при фальшивій калькуляції самокоптів. Вони іменно не зачисляють в калькуляції суми, які держава доплачує денно до цін засобів на прожиток, далі для безробітних і на інші непродуктивні видатки. Поодинокий фабрикант може й білянсує своє підприємство з доходом, та він на ділі побільшує втрати держави, бо остаточний виріб через доплату з державної скарбниці стоїть о много вище, як його продає промисловець. Таким чином виходить факт, що чим більший експорт, тим в практиці більша втрата для держави, бо розграблення німецького товару чужинцями поступає далі: матеріал розходиться, запаси поменьшуються, а доповнення випорожнених матеріальних магазинів стрічає чим раз то більші труднощі. Ці нездорові відносини триватимуть ще довго. Всі зусилля держави безуспішні покищо, бо еґоїзм підприємців ударемнює всяку регуляцію заграничної торгівлі. Німецькі економісти заявляють, що вже недалеко той день, де насильно скорсований вивіз випорожнить всі склади, крамниці і магазини і поставить німецьке населення перед фактом елементарної господарської катастрофи, що грізніша буде, як всі дотеперішні страхіття. Вже тепер трудно дістати в містах деякі потрібні в аптеках хемікалії. Текстильні вироби покидають край, тимчасом коли нарід терпить з браку одежі. Всякі закони, що призначені були запобігти цим фатальним обставинам, не змогли досі спинити згубні наслідки еґоїстичної політики великих індустріяльних маґнатів. Виходить на те, що поодинокий підприємець при допомозі держави збогачується, коли сама держава, суспільність, все глибше попадає в нужду.

Та мабуть і тут доведеться збіднілим народам перетерпіти ще не одну кризу, поки врешті пробудиться інстинкт опору, що змете жадного божка й поставить на його місце нову святиню: добро всього суспільства.

Spectator.

Огляд закордонної політики.

Американсько-европейські непорозуміння; *reductio ad absurdum* мирової конференції і союзу народів: льондонська конференція; німецько-антантський конфлікт; Сан-Жерменський мир розлазиться; подорож Реннера до Парижу і австро-французький союз; чесько-австрійське порозуміння.

10. грудня американська делегація на мирову конференцію опустила Париж, не дивлячись на благання з боку Клемансо, для якого така сецесія — це прямо катастрофа, бо Франція позбавлюється тим самим могутнього союзника. Одначе, хто слідив за ходом мирової конференції, для того сецесія Американців — не є несподіванка. Американський президент Вільсон, який вийшов з виборів, як кандидат демократичної партії, виступив вже 1916 р. в листі до американського сенату як оборонець права національного самовизначення, як активний пацифіст, як пророк нової ідеї союзу

народів, як прихильник свободи океанів і всіх водяних і сухих шляхів. Йому вдалося переконати своїх громадян, що З'єдинені Штати Америки стануть для цілого людства месією, котрий заведе його до раю на землі. Це підлещувало національній гордості великого американського народу, який почув себе в силах ввести кардинальні корективи в соціально-політичний і соціально-економічний лад цілого світу. І слава Вільсона греміла не тільки над Місісіпі, але також над Сеною, Темзою, Рейном, Волгою і Дніпром, і слова його, запальні і переконуючі, знайшли відгомін в серцях особливо обездоленних і викликали затаєний гнів у тих, що із поту, крові і сліз вдів та сиріт упавших в бою будують собі свій добробут і своє туземне щастя.

14 пунктів Вільсона викликали одушевлення в цілім світі. Їх, як програму заключення тривалого мира, прийняли усі народи, переможці і переможені, і коли Вільсон приїхав до Європи, першими, хто стрічав його оваційно, були французькі пролетарі-робітники. Розуміється, що така популярність президента дуже скріплювала позиції республіканської партії, і всі говорили, що на мировій конференції в Парижі рішачю ролю відігравати буде Вільсон, а з ним З'єдинені Американські Штати. Та зараз перші дні показали, що не такий анґел білий і ясноперий, як його малювали. Мирова конференція взяла зразу же такий фальшивий тон. Зимною водою на голови ідеалістів було рішення, що на засідання не будуть допущені журналісти. Антантські дипломати отже вернули до старих методів тайної дипломатії, яка на протязі історії „наробила“ багато мирових трактатів; всюди в них одначе були зародки новах кривавих воєн і нових кривавих міжнародніх конфліктів. Дальшим розчарованням для ідеалістів було те, що до конференційної залі допущено тільки уряди переможців з виключенням нейтральних і переможених, хоч ця світова війна задала глибокі рани усім народам.

Від такого синедріону еґоїстичних переможців людство не могло сподіватися нічого доброго. Та всеж таки всі багато покладали надій на особу Вільсона, якому приписувано прямо надлюдську силу. Одначе дальші рішення мирової конференції скоро розвіяли і цю останню іллюзію. Версайський і Сан-Жерменський трактати являються не миром права, а миром безправя, не миром любові, а миром ненависти. І не дивлячись на те, що за конференційним столом сидів автор гуманних 14 точок, ані одної точки не здіснено.

Чим дальше посувались наперед конференційні наради, тим більше тратив популярности Вільсон. На його голову спали прокльони. Інтернаціональне сумління, обурене порушенням найсвятіших прав людини і нації, зіпхнуло американського президента з почесного поста апостола правди і справедливости на становище Іскаріотського Юди, котрий людству дав лицемірний поцілунок, щоби його зрадити і видати на рсзпяття. Чи справедливо? Нам здається, що ні.

За мало маємо документів, щоби дати докладну характеристику американського президента. Одначе здається нам несправедливим приписувати йому демонічний макіявелізм. Він, попросту, не є такою великою людиною, якою уважало його ціле людство. Ніхто не заперечить в нього дуже високого інтелекта, одначе цей інтелект — дужий і небудденний, виріс із шкодою для його волі. Нові ідеї і нові питання він вмів виголошувати, ставити, навіть їх діалектично обґрунтовувати, але бракує йому здібности їх реалізувати. Будучи безперечно ідеалістом, він так вірить в силу своєї ідеї, що, помиляючись, думає, неначеб-то всі, ведені тою силою, мусіли за ним піти. Показалося інакше. Кожну його ідею затемнювано, скривлювано і оплюгавлювано, а він не мав настільки сили, щоби зараз же з самого початку, коли він побачив, що мирова кон-

ференція робить мир не по його програмі, покинути „совіт нечестивих“. Він лишився в Парижі, допустив до насильства, сподіваючись, що ціною Німеччини вдасться йому врятувати його улюблену дитину: „союз народів“ — і тим поповнив трагічну помилку, бо через свою слабкість він тратив всякий вплив на хід випадків. Його здеградовано з режисера великої світової драми на становище статиста. Менше розумний від нього, але сильний волею, демонічний Клемансо став центральною фігурою мирової конференції, її абсолютним диктатором.

Вільсон не станув на висоті свого завдання, і це іменно і образило національну гордість Американців. Вони цілком справедливо підносили, що Антанта завдячує перемогу тільки тому, що Америка вмішалась у війну з усіма своїми невичерпанними ресурсами. Якби не те, держави Антанти стрінулаб така сама доля, як Росію, Німеччину і Австрію. І от з приводу фіяска вільсонової мирової політики почала демократична партія тратити своє величезне значіння в Америці, і рості почала партія республіканців, яка заступає інтереси великого капіталу, партія *раг екселленс* імперіалістична, а це тому, що демократичні ідеї, оборонцем яких був Вільсон, потерпіли ізза недоцільної тактики американського президента небували досі поразення на європейському ґрунті. Звідціля зародилась велика нехоть Америки до Європи, котру перша може тепер сміло назвати „гнилою“. І саме тому, що на погляд Американців Європа — гнила, вони від неї, як від прокаженої, відвертаються і не хочуть мати з нею нічого до діла. Ображені в своїй національній гордості, Американці відмовляють тепер Європі фінансової підтримки і лишають її обідрамою, голою, голодною і холодною, лишають її над берегом пропасти.

Опущення американською мировою делегацією мирової конференції в Парижі — це ніщо інше як її *reductio ad absurdum*. Намарно пропав весь цей піт і труд антантських політиків, які в горячі літні дні списали багато паперу, на марно пропали всі трактати і всі конструктивні пляни союзу народів. Америка не схотіла вступити в такий союз, статут якого був уложений при співредакції Клемансо і Льюїс-Джорджа і в яким вільсонівсько-американським духом не пахне, і тою своєю опозицією проти постанов парижської конференції звела до абсурду і сам союз народів. Розуміється, що Найвища Рада Пятьох, котра диктувала світові умови миру, кровю і землею народів торгувала, „так як би — як казав Вільсон — ці народи були по просту річку“ — перестала існувати, а тим самим перестала існувати також мирова конференція в Парижу. Безславна її смерть. Котюзі по заслугі.

Та „переможець“ Клемансо з банкрутством мирової конференції побачив біля себе пустку. Стільки нерозвязаних проблем: російська справа, мир з Туреччиною, упорядкування питань близького і далекого сходу, не говорячи вже про мир з Угорщиною, а тут немає орґана, який би взяв на себе завдання — оці всі проблеми розвязати і упорядкувати. Клемансо — французький націоналіст; поза Францією він нічого не бачить. Нехай пропадає світ, нехай гинуть мільйони людей з голоду і холоду, аби тільки Франція вийшла ціло із цього всесвітнього катаклізму. Звичайно тут крається помилка в думанню французького політика. Стріне ще гірша, як досі, криза Європу, мусить на тім потерпіти також і Франція. Але всеж таки Клемансо шукає шляхів, як вийти із тяжкого становища. Тепер він орґанізує вже не союз народів, але нову Антанту, до якої повинні належати Франція, Англія, Італія і Японія. Функції Найвищої Ради Пятьох, котра скінчила вже своє ганебне життя, має перебрати на себе Рада президентів тих держав. З метою орґанізації нової Антанти їздив минулого тижня Клемансо до Лондону і має поїхати також до Риму. Конференція

торкалась економічних і політичних справ. Як взагалі такі конференції, вона була замкнена, і про її перебіг маємо мало відомостей. Газети пишуть, що Клемансо вернув з Парижу дуже вдоволений, бо Англія з'обов'язалась дати поміч в кредиті і вуглю з метою піднесення французького господарства, що являється великою допомогою, коли візьметься під увагу, що Америка відмовила Франції фінансової підтримки. Предметом нарад конференції були ось які пункти:

1. Усталено, які американські застереження для європейських союзників є до прийняття, а які ні;
2. Франція, Італія і Англія зложили заяву, що вони рішилися домагатися безумовного виконання мирового договору, і як би Німеччина схотіла спротивитись, примусити її до цього силою;
3. Також винесено важні постанови в адрійській питанню;
4. Італійського міністра закордонних справ познайомлено з проектом вирішення цього питання, і він усі проекти має предложити Раді Міністрів в Римі;
5. Між Францією і Англією заключено фінансову згоду. Після неї англійські банки мають дозвіл уділяти Франції довгострокові кредити з метою оживлення французького економічного розвою;
6. Обговорювано умови миру з Туреччиною;
7. Постановлено скласти Раду міністрів президентів, до якої, як сподіваються, може бути вишле й Америка свого представника;
8. Випрацювано підстави остаточного союзу між Францією і Англією, до якого має приступати також Італія, якби Америка дальше хотіла заховуватись нейтрально.

Як бачимо, цього всього дуже не багато. Вже мирова конференція в Парижі закреслила собі дуже вузький круг ділання. Цей круг ще звузився на конференції в Лондоні. І тому, може бути, що вона має деяке льокальне і тимчасове значіння для західних держав, але загально-світового значіння вона немає. Не можучи, чи не маючи до цього авторитету, розв'язувати питання світово-політичного значіння, нова Антанта звернула усю свою силу на поневолення і упокорення Німеччини. 28. червня був підписаний Версайський мир з Німеччиною. Одною постановою Версайського трактату віддано воєнну флоту, інтерновану в англійській порті Скапов-Флов, Антанті. Вже після підписання миру німецька залога флоту знищила його цілковито, не дивлячись на те, що англійське адміралтейство мало над нею догляд. Після того Франція і Англія почали домагатися від німецького уряду відшкодування і домагалися, щоби представник Німеччини в Парижі підписав протокол з 1. листопаду, в яким зазначена висота відшкодування. Німецький уряд цьому протривився і цілком був правий. Флот не була під його наглядом, тож звідкіля Німеччина має відповідати за халатність англійського адміралтейства, котре не допильнувало справи? Одначе справедливі аргументи не переконали переможців. Вони загрозили, що обсадять військами дальші області німецької землі, і Німеччина мусіла покоритися.

Нежиттездатний новотвір Німецької Австрії, створений з таким трудом Сан-Жерменськими акушерами, починає поволі завмірати. Фінансова спромога цього новотвору рівняється нулю. Тому не диво, що краї німецько-австрійські стараються позбутися одіозної „самостійности“, загварантованої їм парижськими можновладцями. І от край за краєм починає покидати Німецьку Австрію принайменше ідейно. Сепаратистичні стремління найскорше проявились в Форарльбергу, котрий здавна ґравітує до Швайцарії. Ми вже писали про весняний плебісцит, який проявив волю форарльберської людности приєднатись до Швайцарії. Зразу Швайцарці самі протривились тому. Тепер одначе вони бачуть вигоди створення 23 кантону, і в своїй останній промові радник швайцарського союзу Кольондер заявив, що в Парижі пороблено

заходи, щоби Форарльберг міг пристати до Швайцарської федерації. Це, звичайно, викликало занепокоєння в урядових колах Австро-Німеччини.

Та клопоти уряду тим не кінчаються. Недавно зальцбургський ляндтаґ виніс резолюцію, в якій домагається прилучення краю Зальцбурґа до Баварії. Анальогічну постанову виніс також і тирольський ляндтаґ. Таким чином три альпійські провінції більш нічого не бажають, як вийти з державного австро-німецького зв'язку, який вони цілком слушно вважають, „домом роботи“.

Ці клопоти, сполучені з економічно-апровізаційними, спонукали австро-німецького канцлера, дра Реннера, виїхати до Парижу, де він саме тепер перебуває. Його метою є вниднати від Франції і Англії кредитів, щоби прогудувати людність Австро-Німеччини, яка до лютого, коли не буде підмоги, мусить вигинути голодовою смертю, бо предмети поживи цілком вичерпані. Коли Австро-Німеччина, якій велика Німеччина обіцяла підмогу, не дістане підмоги від Франції, то теперішній з'орієнтований на антанту уряд муситиме уступити, і тоді др. Реннер не бере на себе відповідальності, що дальше станеться. Франція готова дати підмогу, але за ціну австро-французького союзу, зверненого проти Німеччини, бо її політика іде в тім напрямі, щоби окружити Німеччину ворогами. Чи їй удасться роз'єднати німецький народ, дуже велике питання.

• Та Франція сама бачить, що треба щось зробити, аби Австро-Німеччина стала життєздатною і тим самим щоби могли зникнути берлінсько-мюнхенські центропетальні стремління. Це був французький проект, щоби створити наддунайську конфедерацію, проект, як всі французькі, нещасливий, бо народи, котрі були під пануванням Габсбургів, бояться навіть тіни відновленої Австрії. Тепер робляться заходи до тіснішої економічної, а пізніше може навіть політичної злуки Чехо-Словацьчини з Австро-Німеччиною. Після повороту з Парижу має др. Реннер виїхати на переговори до Праги. За австро-чеським зближенням агітує вже чеська преса, котра боїться агресивності малярської реакції.

Україна.

Заняття Київа. Радіо з Москви з дня 16. ц. м. повідомляє: Червоні війська заняли сьогодні Київ.

Отаман Петлюра в Варшаві. Варшавські газети повідомляють, що отаман Петлюра знаходиться від кількох днів у Варшаві. На днях відбуде він нараду з начальником польської держави Пілсудським. Команду наддніпрянської армії переняв отаман Омелянович Павленко. Начальником штабу є полк. Мишковський.

Денікін боронить Київ. З Москви повідомляють, що Денікін боронить завзято Київ і околиці, бо вразі проломання фронту ціле ліве крило добровольчої зістало відтате. На київський фронт Денікін перекинув свої найкращі війська.

Вісти з Київа. Радіо з Москви повідомляє, що в цілому Київу йдуть арешти і самовільні труси і розбишацтва. Становище Київа неможливе. Міський голова надіслав телеграму до головно-начальствуючого Дроґомирова, який сказав: Служачим не виплачено від вересня. Населення голодає, хорі і діти умирають від голоду.

Становище Денікіна. „New York Herald“ повідомляє, що повстанці Махна в останніх дня забрали Денікінові кілька валок з британськими военними припасами, зброєю, одіжжю та перев'язочними матеріялами.

Денікін мобілізує. Як повідомляють польські газети, Денікін об'явив в Київському військовому окрузі та харківських повітах мобілізацію 10 річників. В Одесі змобілізовано 4 річники. Селянська людність стрінула мобілізацію вороже.

Денікін про ситуацію на Україні. Радіо денікінське характеризує становище на південній Україні: Людність селянська не була втягнена в авантюру, яку

залунав Петлюра і його приятелі. Населення міст відноситься вороже до українського руху. Школи, насильно українізовані, вертають після приходу наших військ знову до навчання на російській мові. В районі Одеси оперує проти повстанців Махна дві дивізії ген. Шкурова, яку стягнуто з фронту. На території, занятій добровольцями, обявлено загальну мобілізацію. Галицькі відділи зістали приділені до вартівничої служби а галицьких офіцерів приділено до помочі о офіцерам добровольчеської армії.

Вдячність для Денікіна. Тираспольські поміщики із вдячності для Денікіна, що він ім звернув їх маєтки подарували йому 700 десятин землі.

Смерть військового міністра Петрова. „Вперед“ повідомляє, що коли український уряд розпочав евакуацію Камянця, в однім з останніх поїздів, що їхали в напрямі Проскурова, находився міністр війни Петров. Цей поїзд не встиг вже перебраться крізь денікінські лінії. Тоді міністр старався відобрати собі життя та тяжко ранений попав в руки денікінців, які тут же його розстріляли.

Розстріл Дудикевича. До львівських часописей повідомляють, що відомого провідника галицьких москвфїлів др. Дудикевича розстріляли в серпні в Ташкенті большевики.

Вісти з Одеси. Як повідомляє „Board of Trade Journal“, у звіті в. о. англійського генерального консуля в Одесі маються такі відомости про становище в Одесі Зовнішня торгівля в Одесі цілковито завмерла. Робляться заходи одержати дозвіл на „експорт“. З трудом удається утримувати порядок, однак залізнодорожний транспорт все ще не наладжено, як також не установлено правильного пароплавання по Чорному морі. Англійські піддані можуть на свій риск вертати в Одесу, однак треба звернути увагу на те, що місто через брак вугля і дров буде в зимі без світла і топлива,

До українсько-польських переговорів. „Kurjer Lwowski“ в кореспонденції з Варшави з дня 10. ц. м. доносить: Нині відбулося засідання клубу східно-галицьких послів, на яким делегат міністерства заграничних справ здавав звіт про переговори з Українцями. Зі звіту показалося, що переговори полишають багато до бажання і викликали невдоволення серед східно галицьких послів.

Японія проти інтервенції на Сибірі. „Daily Express“ повітомляє з Токіо: В японському кабінеті міністрів почалася жива дискусія над справою висилки нових японських військ на Сибір. Міністер війни напірає, щоби вислано нові підкріплення. Одначе другі члени кабінету супротивляються цьому. Справу мається передати до порішення коронній раді. Японська преса є проти інтервенції і енергічно домагається уступлення кабінету.

Організація Прикарпатської України. „Národni Listy“ повідомлюють: Державний устрій цієї країни є зараз в повнім бігу, а його ведення повірено адміністраторові др. Брейсі і окремим референтам: Політичні справи вестиме референт д-р Бруссак, фінансові Куглер, справи судівництва д-р Й. Крепінський, гігієнічні д-р Скацелік, шкільні інспектор Пешек, земельні інспектор Мажік, апровізаційні д-р Чешка, праці інж. Кжіванек, поштові д-р Ружічка. До урядів військового губернатора ген. Еннокка і цивільного адміністр. д-р Брейхи додано автономну українську директорію. Її представником є д-р Й. Жаткович, а членами д-п П. Волошин, д-р Й. Бращайко, Т. Гаджеґа, д-р Е. Поронський і Кирило Прокоп. По переведенню виборів, які мають відбутися найдалі за три місяці у всіх частинах республіки, негайно буде призначений цивільний губернатор, який скличе автономний сойм і приділить директорії покликаних заступників.

Страйк в Бориславі. Дня 10 ц. м. вибух страйк нафтових робітників в Бориславі. До страйку приєдналися також адміністраційні робітники. Страйк обняв цілий бориславсько-дрогобицький нафтовий басейн.

Арештування в Чернівцях. „Воля Народа“ з дня 4. ц. м. доносить, що румунські власти арештували Сергія Канюка, редактора „В. Н“. По якімсь часі випущено його на волю. Одночасно випущено на волю 7 інших Українців.

„Нова Рада“, яку закрила поліція, виходить на ново.

„Смутное время“ „Варшавская Рѣчь“ пише: „Збігці, які приїхали з Київа і Одеси, засвідчають, що частину полуднево-західного краю і українські губернії

обхопив деякий рух. Діяльність добровольчої армії, звернена проти Петлюри, увінчалася успіхом та рівночасно з цим скріпилася діяльність „банд“ під команду Махна, Зеленого, Соколовських, Ангела і ин. Вони займають міста граблять і хутори. Рівнобіжно з ними наступають большевицькі відділи, які скріпилися через отримання з ними військ Петлюри. Цілий край знаходиться в стані замітного ферменту. В протязі одного року н. пр. Київ десять разів зміняв господарів. Вість несеться, що тепер одну частину цього городу займають добровольці, а другу повстанці Зеленого. Багато з городів України знаходиться в руках повстанців, які будьтоби наступають на Одесу. Очевидно затратилася зв'язь між деякими відділами добровольчої армії, багато з тих відділів полишені самим собі. Великі затруднення справляють відроджуючийся Росії повставші республіки й сатрапії по обох боках Кавказу. Відносини з багатьома з них напружені. Становище на большевицькому фронті не устійчиве. Вісти про велику перемогу Денікіна коло Орла не потверджуються. Не легке також положення Колчака, який полишив вже Омск і який має на своїх тилах сатрапію Семенова і Хорвата, відмовляючихся далі служити Чехів, бажаючих відіхати до своєї вітчизни і Польків.

Повстанці ідуть на Ростов. Радіо з Москви повідомляє: Повстанці відділи, що були в ставропольській губернії та на Кубані злучилися разом і машерують тепер в напрямі на Ростов, здовж залізничної лінії Тихоріцьк-Ростів. Всі уряди і канцелярії Денікіна спаквані і приладжені до від'їзду. Начальна Команда його армії перенеслася з Таганрогу на кораблі в порті, щоби кожної хвилини могла втечи перед небезпекою.

Польща.

Нові розпорядки проти страйків. На мурах міста Варшави появилася розпорядок в справі страйків. На його основі здержання трамваєвого і телеграфічного руху, праці в шпиталях та інших публичних інституціях, які заспокоюють конечні потреби населення, підлягає карі 6-місячної тюрми або 6000 марок.

Кубанська місія у Варшаві. З Варшави повідомляють, що там прибула торговельна місія від кубанського уряду. В склад місії входять Безкровний і Билінський.

Границя Польщі на Сході. „Gazeta Warszawska“ пише: Що дотичить східної границі Польщі, яку визначила їй Антанта, то треба завважати, що границя ця не обіймає Береста Литовського, але йде від Мельника по лінії Буга до давньої австрійської границі. Однак Найвища Рада заявляє, що це не є остаточне вирішення східної границі, і воно буде вирішене пізніше.

Знову димісія Падеревського. Переговори, які вів Падеревський в справі творення кабінету, не дали ніяких результатів. Падеревський вдруге подався до мимісії.

Падеревський ображений. „Czas“ повідомляє, що партії більшості вислали до Падеревського депутацію, яка прохала його, щоб він згодився бути генеральним делегатом Польщі на мировій конференції. Падеревський однак відмовився від цієї почеси.

Новий прем'єр міністрів. Польські газети повідомляють, що місію утворення польського кабінету доручено Скульському. Він веде переговори з поодинокими партіями, і є надія, що йому вдасться утворити парламентарну більшість.

Польська мирова делегація З Варшави повідомляють, що туди повернулася з Парижу польська мирова делегація в складі Грабського і Розвадовського. Вона має дати соймові ближчі пояснення про стан справи Сх. Галичини.

Росія.

Зїзд совітів. З Москви повідомляють, що там скінчилася по триденнім засіданню всемосковська конференція комуністичних стороництв; Головні доклади мали Ленін, Зіновев, Бухарін і Каменев. Конференція виключила із зїзду так званих симпатизуючих (сочувствующих) членів. Зараз відбувається самий зїзд совітів. До вчора було по-

кликано 841 делегатів з рішачим голосом, між ними 799 большевиків, а 304 делегатів з дорадним голосом, з них 249 большевиків. На зїзді перший раз буде заступлений і „Всеросійський комуністичний союз молодіжи“.

Большевицька конституанта. Після інформації „Правди“ та „Извѣстій“ має бути так скликана II. большевицька конституанта. Всі партії можуть вислати своїх делегатів. Ця конституанта мала би зійтися 20. грудня.

Денікін не признає гривень і совітських грошей. Уряд Денікіна не узнав і заборонив уживати совітських і українських грошей та наложив великі карі за торгівлю цими грошима. За те генерал казав пустити в обіг масу своїх рублів.

Колчак і Японія. З Москви повідомляють, що Колчак не згодився на умови, які поставила йому Японія. З огляду на це англійський уряд заявив, що не дасть Колчакові помочі, а проти большевиків виступить тільки тоді, коли вони загрожуватимуть Японії або її інтересам.

Японія проти Америки. З Парижа повідомляють, що японська преса веде широку агітацію проти Америки з причини тої, що Америка заняла Камчатку. Преса допомагається вжити заходів, щоб було прогнано Американців.

Заворушення у Владивостоці. „Times“ повідомляє, що у Владивостоці вибухнули нові заворушення. Демонстрації ці звернені так проти монархістів, як і большевиків, і мають демократичний характер.

Бурцев на службі Денікіна. „Libre Parole“ доносить, що агенція Бурцева перейшла на службу Денікіна.

Вербунок для армії Денікіна в Варшаві. Москалі, утікачі з Росії, яких більше 35.000 мешкає у Варшаві, займаються вербуванням польських офіцерів для армії Денікіна. У Варшаві перебуває також повновласник уряду Денікіна і він вербує польських офіцерів, що прибули з Архангельська, для своєї армії. Перший транспорт вже виїхав з Варшави до Денікіна.

Снаряди для Денікіна. „Pravo Lidu“ повідомляє, що на днях приїхали в Прагу представники Денікіна які вели переговори зі снарядами завосами Польщі про доставку амуніції для денікінської армії.

❧ За кордоном. ❧

Заборона українських книжок. Канадійський уряд заборонив отсі книжки в українській мові: 1. „Нове Свято“, написане П. Стефаницьким, а видане ньюйорським „Робітником“; 2. „Основні засади комунізму“, написав Ф. Енгельс, видав „Робочий Народ“ у Вінніпеґу; 3. „Про походження нашого Бога“, написав Лямбро, видала книгарня „Голос Правди“ в Нью-Йорку; 4. „Соціалізм“, написав Евген Крук, видала книгарня „Голос Правди“ в Нью-Йорку. Хтоби спроваджував, доставляв, пересилав, роздавав, або мав ті книжки, тому грозить кара 5000 долярів або три роки арешту.

Зїзди Українців в Канаді. Заходом українського інституту ім. П. Могили при співучасті українського горожанського комітету в Канаді, народнього дому в Вінніпеґу і інституту ім. М. Грушевського в Едмонтоні відбулися зїзди Українців в Вінніпеґу 25. і 26. листопада, в Едмонтоні 2. і 3. грудня, в Саскатуні 9. і 10. грудня. На зїздах промовляв др. Володимир Сіменович з Чикаґо на тему: „Велика Україна й велика Росія“, а також: „Справа помочі Україні через заложення Українського Червоного Хреста“.

Довкола мирових переговорів в Копенгазі. „Presse de Paris“ повідомляє, що большевицький представник Літвінов одержав від московського уряду повновласть заключити різні торговельні контракти між Росією і союзниками. Большевики потребують машин і мануфактури і хочуть платити за доставлені товари золотом. Літвінов має повновласть від свого уряду приобіцяти здержання всяких переслідувань буржуазії, як лише антанта заключить з ним мир. На днях має бути проголошена декларація міністра заграничних справ Чічеріна, яку він вислав до Копенгаґи Літвінові. Чічерін одушевлений останніми виголошеними промовами Льюйда Джоржа про Росію. Ті промови викликали глибоке вражіння в широких масах московського народу. Вони дозволяють надіятися на установлення приятельських відносин між обома державами, чого горячо бажає совітський уряд.

Чічерін з жалем відзивається про Америку і полемізує з французькими політиками. Він радіє, що прем'єр Великої Британії освободився нарешті від впливів Франції. Парижська „Viktoire“ повідомляє з Лондону, що Льюїс Джордж в своїй останній промові заявив, що на будучій міжнародній конференції в Лондоні, посвяченій східному питанню, не буде представників Росії. Їх не можна допустити до участі в конференції, бо большевицький уряд не думає скликати установчих зборів, а з другої сторони англійський уряд не поробив ніяких заходів для признання урядів Колчака і Денікіна.

Чи зміна політичного курсу. „La Petite Republique“ вдовшій статті вказує на те, що в англійській політиці відносно Росії настане переміна на користь визнання незалежності Естонії, Латвії і України, які організуються на конституційних основах і дають гарантії ладу і порядку. Рівночасно в звязку з поїздкою Клемансо в Лондон уся французька преса домагається визнання незалежності держав, які поветали на території бувшої Росії і відділяють Росію від Німеччини.

Переговори большевиків з прибалтійськими республіками. Мирова делегація московського совітського уряду прибула до Естонії. В склад делегації входить 88 осіб. Провідником делегації є Краснін і Йоффе. Естонська делегація виїхала з Ревля до Дорпату, куди поїхав також випущений в Берліні на волю Радек.

Большевицькі мирові умови з Естонією. „Chicago Tribune“ доносить, що большевицькі услів'я мира з Естонією, предложені естонському урядові большевицьким делегатом, є такі: 1. взаємне признання незалежності; 2. залишення воєнного стану; 3. здержання ворожої акції та установлення речинця в цілі відвороту військ; 4. заява естонського уряду, що не заключить з ніякою державою союзу, котра є на воєнній стопі з совітською Росією; 5. така сама заява і що до всіх урядів, котрі вважають себе урядами над цілою Росією, або над частиною Росії, а так само і що до інших організацій, що є на воєнній стопі з совітською Росією; 6. армію Юденіча мзється задержати, а цілий її воєнний матеріял віддати під надзір; 7. загальна амнеція для всіх симпатиків большевицької Росії; 8. приготування господарського договору; 9. Відновлення дипломатичної і консулярної служби; 10. відновлення телеграфічного і поштового получення; 11. підняття залізничного руху; 12. дозвіл на вивіз товарів з естонських портів до совітської Росії; 13. утворення в естонських портах торговельних домів, які будуть займатися експедицією товарів до совітської Росії.

З Фінляндії. „Avanti“ з 22. листопада ц. р. подає зі Штокгольму цікаві вістки про Фінляндію. По здавленню революції інтерновано у Фінляндії більше, чим 90.000 робітників. З того 17.000 інтернованих убито а 10.000 умерло з голоду. Решту засуджено на кару вязниці від 3 до 15 років. Опісля часть тих засуджених випущено з вязниці, одначе відобрано їм всі горожанські права, між тими право голосування. Мимо цих страшних переслідувань, — при сьогорічних виборах до сойму Фінляндські соціялісти вибрали 83 послів на загальне число 200. Повищий вислід соймових виборів спричинив упадок Маннергайма при виборах президента фінляндської республіки. Вправді цей послідний є також реакціонером, одначе є меншим ликом чим Маннергайм. Загранична політика Фінляндії стоїть під впливом антагонтських політиків, одначе симпатії робітників до совітської Росії мають також деякий вплив на ту політику. Так приміром реакційні круги пхають Фінляндію до протибольшевицької інтервенції в Росії, одначе, дякуючи рішучій волі робітників, затії реакції досі не увінчалися успіхом.

Економічна хроніка.

Українське збіже. Дипломатична місія, що зараз перебуває в Швеції і Норвегії, вислала до департаменту заграничних справ в Стокгольмі письмо, в якому Україна з'обов'язується доставити збіжа і деяких сільських продуктів в заміну за індустрийні вироби, головно машини й металеві фабрикати. Вивіз з України мавби йти через румунські пристані над Чорним морем. Назначення цін для товаробміну припоручається мішаній комісії, в склад якої входилиб шведські і українські члени.

Компензаційна умова між Польщею і Чехо-Словаччиною. Між польськими і чехо-словацькими торговими комісіями дійшло до умови на підставі компензатів. Чехо-Словаччина дістає між иншим 6000 цистерн нафти з східньо-галицьких джерел.

Подробиці умови невідомі. Як повідомляє „Трибуна“, ввезено досі до Чехії 900 цистерн.

Часове знесення мита в Польщі. Урядовий часопис „Monitor Polski“ подає до відома розпорядження польського уряду, на підставі якого зноситься на час трьох місяців митове оподаткування деяких родів товару, головню: текстильні фабрикати, риж, мука, бараболя, цукор, мармеляда, кондензоване молоко, мясо, риба, черевики, мило, машини, сільські знаряди і папір.

Світовий консум нафти. В „Institution of Petroleum Technologists“ відчитано недавно реферат про стан нафтового промислу на цілім світі. Добича ропи виносить після цього 75 міл. тон річно, з чого 45 міл. тон рафінується. Супроти цього виносить зараз світова продукція вугілля приблизно 1250 міл. тон в році. Ціна вугілля підвишилася протягом останніх воєнних років о 250%, ціна нафтових продуктів тільки о 100%. Взагалі можна ствердити лихе й некорисне ужиткування нафти, через що марно-тратиться рік річно значна скількість. Конечним являється проте віднайти нові способи ужиткування нафтових продуктів, щоби викресати більший ефект і замістити дорогі газові і інші препарати нафтою. Корисні прикмети нафти вказують на великі перспективи її в найближчій будучности.

Найбільше експортне стоваришення світа. Недавно засновано заходами National Association of Manufactures експортне стоваришення під назвою „Namus South American Corporation“ з осідком в Нью-Йорку. Підприємство це представляє найбільше акційне стоваришення цього рода. Членами можуть бути тільки члени National Association of Manufactures, яка обіймає найважливіші індустрії Сп. Держав. Нове підприємство починає свою чинність в полуднезій Америці, однак поширить її в недовзі на всі краї світа.

Закупно кораблів Чехо-Словаччиною. „Трибуна“ повідомляє, що перед днями вибралася комісія кораблевого підприємства в Вратіславі (Pozsony) до Німеччини, щоби закупити там більше число кораблів, батерів, і докових знаряд.

Зріст податкових доходів в Італії. По офіційним італійським звідомленням принесли непрямі податки протягом перших чотирьох місяців біжучого рахункового року (період від липня до жовтня) кругло 635 міл. лір чистих доходів. За той сам час виносили в року 1913/14 непрямі податки в Італії 182 міл. лір, за перші 4 місяці минулого фінансового року 437 міл. лір.

З українського життя на чужині.

Енунціяція Союзу українських журналістів і письменників. На останім засіданню Управи Союзу українських журналістів і письменників ухвалено одноголосно слідуочу резолюцію:

„В часі великанської боротьби, яка кипить на Сході Європи за визволення трудових мас проти грозячої небезпеки реакції і за незалежність національностей, а в першим ряді української національности проти походу воїнствуючого московського націоналізму, уряд т. зв. Західньо Української Республіки, кидаючись в обійми Денікіна, допустився зради на всіх ворогах московської реакції і понад голови борців за незалежну Україну завдав удар з тилу українській державній незалежности. Будучи певними, що цей замах західньо-української диктатури, доконаний на здобутки революції і на незалежність України, не відповідає поглядам українського народу Галичини, який дав стільки світлих доказів своєї високої ідейности в боротьбі проти московського і польського ворога української державної незалежности, ми певні також того, що український народ Галичини підійме акцію оборони своєї чести, якої не в силі сплямити своєвільні вчинки відірваних від народа політиків, та постоїть далі непохитно в боротьбі за державну незалежність України і злуку всіх українських земель.“

Як повідомляє наш будапештенський кореспондент, дня 3. грудня явився голова Української Надзвичайної Місії у Будапешті п. Галаган з радником Шрагом і аташе Суховецьким у нового угорського президента міністрів Гушара. У своїй промові звернув увагу п. Галаган, що між Уграми й Українцями вже здавен давна істнували добросусідські дипломатичні, політичні і госпо-

дарські стосунки. В початку XI. ст. угорський король Андрій був посвоячений з київським князем Ярославом; вже тоді між цими обома країнами відбувались дуже оживлені торговельні зносини. Пізніше так угорський, як і український народ втратили свою незалежність. Тепер Україна бореться за свою незалежність і з радістю бачить, що угорський народ скинув чуже ярмо і став паном на своїй землі. Прем'єр міністрів Гушар подякував за чулі слова і висловив радість, що міг особисто познайомитись з українською місією. Він певний, що відношення між Україною й Угорщиною будуть і на далі добросусідські і що вкортці вдасться між цими країнами навязати торговельні зносини. Прийом української місії у прем'єра мав незвичайно святочний, але тим не менше і сердечний характер.

Віденські газети одержали відомість від Української Місії з Праги, що отаман Варивоода, командант української бригади в Чехії, об'явив себе денікінцем.

Від кількох днів відбувається у Відні під проводом „диктатора“ д-ра Петрушевича засідання Галицької Національної Ради. Засідання є тайні. До нас доходили тільки відомості, що мають відкликати з Парижа д-ра М. Лозинського. Др. Петрушевич збирається їхати в Париж.

З достовірних джерел ми довідалися, що ціллю поїздки д-ра Петрушевича в Париж є дістати дозвіл від італійського уряду на транспорт галицьких полонених з Італії до... Денікіна! (Ця ганебна вістка на стільки обурююча, що для заспокоєння нашого громадянства ми просили-б „диктатуру“ о пояснення, скільки в цьому правди. — Ред.)

Відомого на віденському ґрунті агента російської охоранки *Fondet de Montusaint*-Свідерського арештувала віденська поліція в звязку з аферою Блаватного-Фалієва.

В Берліні, як нас повідомляють, арештовано бывшего міністра шляхів в кабінеті Скоропадського Бутенка.

27. листопада відбувся в Марселі в залі „Splendid Hotel“ равт, устроений „комітетом міжнародних зносин“ в честь Української Республіканської Капелі. Місцева газета „Le Soleil du Midi“ так описує це свято:

Ми вже писали про тріумф, який святували ці незрівняні співаки в театрі Бодевіль в понеділок. Хор, який поїхав під покровительством свого уряду на турне по країнах союзників, щоби зазнайти їх через свої гимни і пісні з ентузіастичною і живою душею свого народу і щоби їх зацікавити його нещасною долею, все нагадував нам наших предків Марселіян, які популяризували в Європі нестерпний гимн *Roget de Lille*. Ми — певні, що ця пропаганда співом дасть бажані наслідки.

На заклик комітету прибуло на равт найелегантніше товариство Марселії.

Початково був поданий при малих столиках чай, потім зібрані почули хор. Марселезу і гимни англійський і український вислухано стоячи. Народні пісні чарували слухачів кольоритом і оргінальністю ритмів.

П. Галіп, член делегації Української Республіки на мирову конференцію, був присутній на цім прийнятті.

П. Естрін привитав його дуже і горячо. П. Галіп зворушено подякував Комітетові міжнародних зносин за симпатичне прийяття. Він згадав терпіння і стремління нещасної України, яка стремить до незалежности і бажає бути республікою-сестрою нашої республіки. Він висказав бажання, щоби відносини між двома великими портами — Марсилією і Одесою ставали що день все тісніші.

Наш народ — додав він — вислав своїх синів, щоби вони співали і виявили вам свою душу; бо він понад усе любить епів. Він співає коли веселиться, співає при праці, співає і тоді, коли бореться.

Свою зворушуючу промову він закінчив словами. Нехай живе гостинна Франція! Нехай живе Марсилія, Королева Средземного моря. Нехай живе порозуміння України з Францією.

Приняття скінчилось коло 6 вечером: Воно було уряджене на користь потерпівшого персоналю Великого Театру в Марсильї. Організація його була рівночасно жестом сердечних міжнародних відносин і місцевої благодійности.

Шановні Панове.

Міністерство освіти заклало в Парижі бібліотеку і музей війни. Один з його співробітників, пан Дрефусс, котрий займається спеціально зібранням матеріалів по національним питанням, вступив проїздом через Льозанну до нашого бюро і звернувся до нас з проською допомочи музею в уформованню при ньому спеціального відділу, присвяченого Українській справі, в котрім були-б зібрані різні документи, часописи, мапи, книжки по різним питанням з соціального, національного, політичного, літературного і історичного і артистичного життя нашого народу, особливо за останній час його державного існування. Позаяк в богатых країн зараз трудно посилати безпосередно до Парижу, а також щоби уникнути кордонних труднощів, музей цей уповноважив нас бути його заступником в Швайцарії і урядив так, що наше бюро може посилати в музей спеціальними куріерами при допомозі французького посольства. До Швайцарії-ж, як Вам відомо, пересилати все дуже легко. Шановні Панове, звертаємося до Вас з цією відозвою помочи нашому бюро в цій справі. Як ми, Українці, не поможемо музею, то Український відділ буде заханний різною московською, малоруською, та вшехпольською літературою. Париж є великий світовий центр, в котрім буде багато ппечатися з історії війни, і мати там добрий Український відділ надзвичайно важно. Присилайте нам все, що тільки можна, все що є цікаве з розвитку українського руху. Надсилайте на адресу Українського Бюро в Льозанні з надписом: „На покупку для Музею війни в Парижі“. Присилайте писання на всіх мовах.

Прійміть запевнення в нашім поважанню

Українське Бюро в Льозанні:

Льозанна, дня 2. грудня 1919.]

С. Романович.

Союз українських журналістів і письменників видає Альманах Союзу на 1920. рік. Управа Союзу звертається цією дорогою до всіх українських місій за кордоном, письменників, журналістів і тих, хто має які небудь матеріали про наше життя за кордоном, надіслати їх управі.

З окрема просимо о фотографії місій, поодиноких членів з автографами, картини з життя полонених, звіти з діяльності поодиноких місій та установ за кордоном, мемуари, статії і т. п. Дотичний матеріал просимо слати на адресу в. о. секретаря Союзу: В. Мурського, Wien, XIX., Hofzeile 27.

Щоби заняти становище супроти послідних подій на Україні, українське робітництво, з'організоване в товаристві „Єдність“, скликає на неділю 21. грудня, о 1/2,6 вечером в залі „Єдности“, An der Hülben 4,

Велике Віче,

на котрім реферувати буде про послідні події на Україні тов. Семен Вітик.

❧ ОГЛЯД ПРЕСИ. ❧

Економічні підвалини союзу народів.

В грудневій книжці місячника „Nord und Süd“ читаємо під поданою назвою статтю Г. Зайпа, зміст якої подаємо, хоч, як здавалось-би, питання союзу народів тепер несучасне з огляду на ту кризу, яку тепер перебуває мирового конференція в Парижі. Автор доказує в ній необхідність з'організування союзу тим економічним розвалом, в якому знайшлося людство після довголітньої війни.

Ідея союзу народів, властиво союзу держав, не нова. Її дискутовано ще до війни, однак обґрунтовувано потребу її більш етичними і юридичними аргументами. І саме в тім зверненні цілої уваги на етично-юридичний бік питання треба добачувати причини неухвалення. На жаль люде не навертаються на правий шлях етично-моральними проповідями, а загальними нещастями і катастрофами.

Світова війна і її наслідки, які проявились в розвалі цілого економічного апарату, являються саме такою вселюдською катастрофою і, дякуючи їй, питання союзу народів набрало гостроти і сучасності. Те, що давніше бувало тільки в сфері ідеалу, тепер являється історичною необхідністю. Сам факт, що питанням організації союзу зайнялась мирового конференція в Парижі, підкреслює тільки ту гостроту і сучасність. Однак так проєкт Антанти, як також німецький протипроєкт статуту союзу поповнили ту саму помилку, що і попередні, довоєнні проєкти і вони більш чи менш вичерпуюче, в це не входимо, розробили також тільки етично-юридичний бік питання і тому вони оба засуджені на смерть.

Однак глибокі рани, які світовому господарству задала війна, вимагають загоєння. Кожна країна, в більшій чи меншій мірі, зруйнована і виснажена до того, що сама вона власними силами не може двигнутися і дійти до давнього розцвіту. Це може статись тільки зусиллями цілого людства, і для того потрібно організувати союз на економічних підвалинах. Треба застановитись над способами, як

вести загально-світове господарство. Тому необхідно створити верховний орган, щось в роді всесвітнього господарського уряду, який зайнявся-би: 1. Правильною і точною реєстрацією всесвітньої продукції; 2. Справедливим, відповідним до потреб кожної нації її розділом. В той спосіб був-би усунений національний еґоїзм в економії, уникнулося-б визиску одного краю другим і усунулося-б економічні кризи, котрі являються необхідним наслідком еґотично-національної господарки. Всесвітній господарський уряд мав-би дбати про те, щоби була усунена криза, викликана н. пр. недородом чи то одної країни, чи може навіть цілого одного континенту лишками решти країв землі.

Коли створиться таку інтернаціональну економічну спільність, решта питань, звязаних з інтернаціональним співжиттям народів, розв'яжеться сама собою. Регуляцією питань політичної і інтернаціонально-правової природи зайнятись може всесвітній політичний уряд, в компетенцію якого входили-би береження політичних і культурних прав кожної нації. Тільки кооперація і скоордіноване ділання таких двох урядів зробіть здатним до життя союз народів.

Перфідія числа.

В дуже поважнім бреславським місячнику „Nord und Süd“, видаваним відомим соціологом проф. Штайном, читаємо в грудневій книжці дуже інтересну статтю Людвіга Райнера п. н.: „Von der Perfidie der Zahl“, яка являється дуже бистроумною критикою капіталістично-парляментарної системи.

Кожна епоха має своїх володарів. Давнім давно були ними авторитети, пізніше видобуваються на верх роди, котрі хочуть перевести в життя свою волю. В сучасній політиці і культурі панує неначебо більшість; тепер мимаємо монархію числа.

Коли ми кілька місяців тому назад святкували пам'ять Джемса Ватта, винахідника парової машини, то революціонери з 1918. і 1919. р. моглиби з повним

правом шанувати його пам'ять, як свого предтечі. Фабрики зреволюціонізували господарство, їх робітники стали ударними баталіонами перевороту. Точність машинової культури, скупчення мас лягли в основу характеристики сучасності. Звідусіль стікали маси жінок і чоловіків, нічим із собою незв'язаних, стративши моральні і родинні зв'язки із своїм попереднім середовищем, котрих об'єднувала тільки машина, як фактор спільної праці. Капіталіст, який обрахував з цілою точністю, що 12 машин однакової кількості кінських сил зробить в дванадцять разів більшу роботу як одна машина, переніс свій рахунок також і на живих людей. Це опановання мас числом отворило капіталістичній вигляди необмежених можливостей. Однак рахунок вірний в відношенні до бездушних машин, показався невірним в відношенні до живих величин.

Тепер хочуть маси самі панувати на підставі ваги свого числа. Зорганізований для об'єктивної мети пролетаріат звертається проти підприємця, що його з'організував, і бореться за свою власну вигоду. Зброя звернулася проти стрільця. На їх погляд, на погляд і підприємців і мас, людська праця є товаром куплі й продажі, і на тій засаді побудована ціла економічна система.

І немає царини, котра тепер не улягла би культурі чисел. Поживу і вуголь раховано „на голову і день.“ Навіть давніше свобідні артисти, учені і письменники мусять з часом впасти в сітку числа. Книжки вже тепер є вартостями капіталу, і висота його залежить від висоти накладу, котрий повишити старається реклама і повищує мода.

Незабаром також і для драми — що до оперети, то це вже давно сталося — мірилом вартости буде кількість виставок і касовий бюджет. Овочі наукового досліду вже тепер „соціалізовані“ без відшкодування, при чім говориться: чи прості чи які другі цифри — це все одно. Справедливість більшости не бере під увагу особи: для неї купа половин більше важить, як одно зерно пшениці.

Принципи такої справедливости панують також в політиці. Коли 130 років тому назад tiers état провело поголовно голосування і перемінило états généraux в конституанту, ціла Європа думала, що це виплід галійського горячого темпераменту. Однак тут не сталося нічого незвичайного. Безумовне право більшости, яке панувало досі для товариств, союзів і ста-

нів, перенесено тільки на велику скалю. Немає депутата, котрий не мав би за собою десяток тисяч, немає міністра, котрий не спірався би на міліонів партії. Який же результат тих всіх додавань і пропорцій? Коли рахунок вірний, то між народом і урядом повинна би панувати ідеальна гармонія. Хто однак в це не вірить, нехай задасть собі питання: чи це правда, що все те, що в малих величинах вірне, перенесене на велитенські перспективи є розумне і до прийняття? Чи однакове є почуття відповідальности, а навіть можливість відповідальности у всіх виборців, коли їх голоси чується в обмеженім крузі, з таким почуттям і можливістю відповідальности кожного на пр. із 50.000 виборців, коли возьметься під увагу велитенську виборчу суггестію. Конституанта з 1789 року дала нам розв'язку питання народнього представництва, розв'язку, поза котру ми не змогли вийти, не дивлячись на болючі досвіди. Народ — це сполука, котра має особливість розчленовання на інтелектуальні, соціальні і економічні угруповання, до чого долучується ще половий розділ і полова сполука. І мимо того так конструується заступництво народа, що кидається голоси до одної урни, як нумери в лотерію. Це не правильно. Зрівняння шведь-шведь можна ще приймати, але виборець-виборець є фальшивим заложенням, котре мусять довести до найгірших рахункових помилок.

Одні говорять про століття капіталізму, другі про епоху соціалізму, треті про майбутню демократію; однак це все — тільки варіанти того самого матеріалістичного століття, котрими вичерпується культура, що нею править число більшости. Поза це ми так довго не вийдемо, як довго калькулянти в політиці і життю не дійдуть до переконання: це не економічно — заощаджувати собі рахунком чисел думання про живих людей.

Офензива серця.

Під таким заголовком подає „Gazeta Polska“ вступну статтю Вацлава Серошевського, яку тут повторюємо:

Важке завдання ставляє передімною політичний розум та гуманітарна потреба. Хочу говорити про Українців, інтернованих в концентраційних таборах.

Ми всі добре тямимо часи страшної, дикої братовбійчої боротьби польського й українського населення Східньої Галичини. Судьба судила вийти нам з цієї боротьби побідниками. Дикий, нелюдський, одначе досі одинокий спосіб полагоджування всяких суспільних та національних колотнеч. Ми не в силі самі придумати якийсь інший спосіб, тож мусіли приймати страшний середник. Побідникові легше зробити перший крок. Важкі — завзяті боротьби зводили колись Англіїці з Бурами та після побіди перші витягнули руку до згоди. Вони сейчас постаралися усунути все (концентраційні табори, стан облоги), чим послугується війна, як конечністю, але в спокійних обставинах це є жорстокістю. Концентраційні табори Англіїців дуже скоро опустіли, крім того Бури дістали так далеко йдучу автономію та політичні права, що почувують себе зовсім свободними. З ворогів зробилися найліпшими союзниками.

Такими є висліді політичного розуму. І цей власне політичний розум диктує нам приязно відноситися до горожан будучої Независимої України. І такої тактики держиться начальник республіки в своїй політиці на східних окраїнах. Вона дуже корисна для Польщі, як з матеріальної так і моральної сторони. Вона стремить до ідеалістичного руху, який мусить побідити, бо чоловік розвивається від малпи до ангела, а не противно.

І якраз в імя цієї мудрої політики треба конечно деякі справи прискіпити. В першій мірі найважнішою з них, це справа звільнення інтернованих Українців. Їх є більше чим 23.000. Вони зле одіті, лихо відживлювані, не мають зовсім постелі, коців, сінників та теплогодіння. Більша частина бараків є лихо заосмотрена та неопалена. Польський уряд не може достарчити їм теплогодіння та достаточної поживи. А що значить голод та недостача одяжі в ці страшні морози — хіба не знає про це польський нарід. Тим радше може він мене зрозуміти та з більшою охотою поперти моє справедливе жадання. Треба закінчити тортури людей, хочби навіть завинили супроти нас, треба випустити їх як найскорше, коли не хочемо взяти на свою совість зовсім непотрібної смерті соток тисячів людей, коли не хочемо наразити їх на незлічимі недуги, як чахотка, ревматизм і інші, по причині перестуді. Знаю, що цею справою занялися соймові комісії і міжміністеріяльна, одначе вони урядують багато повільніше, чим мороз та голод.

Чи уряд, зглядно начальник республіки, не мігби наглим безпроводочним розпорядком принести пільгу хоч частині інтернованих? Багато з них сидить давно, більше, чим 4—6 місяців. Цей довгий побут знищив їх матеріальні засоби, підірвав фізичні сили, словом, зробив їх нешкідливими коли не на все, то в кождім разі на довгий час для польської держави. А є крім того між ними багато невинних жертв, забраних через помилку, на основі фальшивих доносів. Зрештою тепер і політичні відносини зовсім змінилися: польські війська на жадання отамана Петлюри заняли Камянець.

Отже в цій хвилині мусимо їм помочи, а певно це нам стократно в усім відплатиться. Нехай відплатою за прихильне становище Петлюри супроти Польщі буде акт звільнення полонених та інтернованих як Галичан, так і Придніпрянців, коли не можна всіх відразу — через ухвалу сойму — то хоч тих, що найбільше винищені, що перебувають довше, чим 4 місяці в таборах. Так робили і Німці і Австрійці, вважаючи, що такі вязні вже для них небезпечні.

Тому звертаюся до Начальника Держави в імени своїм та своїх товаришів, тих, що живуть та тих, що вмерли, з отсею просьбою:

„Ми, Твої товариші, посивілі в боротьбах за независимість вітчизни, просимо Тебе, якому судьба дала в руки право ласки, щоб Ти, з огляду на час стихійної невдачі, скоротив страшні муки багатьох тисячів Українців, тепер людей безсилних та безборонних, мучених голодом і холодом в вязницях, — на землях підчинених Твоїй влади — та позволив повернути їм до своєї рідні.“

Вацлав Серошевський.

Українська культура.

Люї де Брукер (Lois de Brouchere) помістив в „Le Peuple“ з 9. грудня ц. м. статтю під наведеною назвою, котра являється одним з найсильніших закликів до інтернаціонального сумління в обороні української культури. Тому містимо його в дослівному перекладі:

„Відомість про заняття Київа військами Зеленого, хоч і як являється неімовірною все-ж таки потверджується.

От же в тім самім моменті, коли Денікін і Поляки, сполучившись на руїнах розпорошеної армії Петлюри, святкували остаточний упадок української держави коли то уряд цієї держави, здавалося, пропав, підносяться повстанці во імя української самої ідеї, проганяють ворогів, які стискають їх з усіх боків і усадовлюються в своїй прастарій столиці, котру трівало тримати в руках показались не здібними ані большевики, ані війська реакції.

Це є факти, котрі повинні багато дати до думання тим, що кажуть, неначе-б то нема української національності, так як вони до недавна заперечували індивідуальність Литовців, а навіть Фінів. Народ не бореться з такою впертістю за свою автономію, коли він не є одушевлений глибокою, історичною, національною страстю. Його просвітні зусилля проявляються в прочім ще краще як зусилля мілітарні, і є невідпорним імпульсом, який пхав його „реалізуватись“ на всіх полях. Ось, на цей предмет, кілька характеристичних фактів.

Під царським режимом всякий розвій літератури або українського виховання був систематично припинюваний дуже брутальними поліцейськими способами. Одначе вже від мартової революції 1917 р. там зуміли сформувати професорів, отворити школи, надрукувати найбільш необхідні твори клясиків і розповсюдити писання національних письменників. Серед нечуваних труднощів, створених послідовними інвазіями Німців, большевиків, Денікіна, не дивлячись на найстрашнішу економічну кризу, на безвідрадний стан транспорту, на брак всього, там зуміли в так короткім часі отворити 15 тисяч початкових, 120 середніх, 64 нормальних і 5 вищих шкіл, Там зуміли тоді, коли бракувало цілковито паперу, видати в цілости більше 10 мільонів примірників, більше 200 клясичних творів.

Там створено бібліотеки. Педагогічні журнали освідомляють 20 тисяч учителів і учительок в новітніх педагогічних принципах. Відкрито там більше як 1000 філій товариства „Просвіти“, які влаштовують щось в роді народніх університетів. І це все в двох роках!

І тепер центральний учительський союз підносить трівожний крик, яким прохає о підмогу всіх тих, кому дорога цивілізації. Це Денікін, в міру того як посувається в глуб території української республіки, замикає школи, конфіскує

книжки, гнобить народні університети. Він не дозволяє навчання по українськи, а тільки воно є тепер з'організоване. Чи Европа — ця з Найвищої Ради — дозволить, щоби творилось таке насильство? Чи і цей раз також вона не зробить жадного жесту, щоби підтримати елементарне право самовизначення народу? Ех! Не робім собі ілюзій. Кривда не може зворушити непонятливих або навіть співвинних дипломатів. Одначе всі зусилля Денікіна, навіть підтримуваного великими людьми з Версаю, нічого не вдіють проти непохитної волі сильного народу. Поневолення, може, святкуватиме короткий празник, однак прийде визволення.“

Так пишуть про нас чужі. Свої Пачовські пишуть про свій народ инакше.

Україна в освітленню бельгійської преси в жовтні 1919. року.

Діяльність Українського Бюро Преси в Гаазі.

З того часу, як відміна військової цензури і встановлення необмежених телеграфічних зносин між Голяндією і Бельгією дали можливість Українському Пресовому Бюро в Гаазі докладніше інформувати бельгійську пресу, вона почала вмещувати всі телеграми, що Пресове Бюро одержувало з Камінця і Відня, або само надсидало на підставі відомостей чеських і інших часописей. Ці інформації дуже докладно малювали хід подій на Україні, її боротьбу проти Денікіна і проти большевиків і її внутрішнє національне життя. Для характеристики цієї богатої інформації можуть багато дати статті з націоналістичної часописи „Le XX. Siècle“, яка взагалі не дуже прихильно ставиться до українського руху, як напр. ст.: „Петлюра проти Денікіна“.

Ця інформаційна стаття показує, в якій мірі бельгійська преса мала можливість слідкувати за подіями на Україні. 7. жовтня 12 часописей надрукували вістку з Берну про проголошення війни Денікінові, а телеграму Гаагського Пресового Бюро з докладним повідомленням про умови, при яких відбулося це проголошення війни, надрувало не менш 20 часописів. Зазначимо ще декілька цікавих повідомлень, вміщених бельгійською пресою, так на примір розмову С. Петлюри з одним представником Сполучених Держав, в якій пан Голова Директорії сказав, що большевизм пережив себе, і що тільки Денікін може його відродити національною і соціальною реакцією. Український нарід не хоче російського імперіалізму і буде боротись до кінця за свою незалежність. Немає такої сили, щоб могла покорити український нарід і примусити його відмовитись від своїх національних прав. 19. жовтня часописи вмістили телеграму з Гааги, що „Nieuwe Rotterdamsche Courant“, яка друкує зараз також серію статей одного українського журналіста, каже в своєму політичному огляді, що перемога Денікіна буде перемогою реакції і загином справи демократії, що виявлена національним рухом. 21. була вміщена велика стаття, яка була взята Пресовим Бюро з „Впереду“ про трагічне становище Східньої Галичини. 23. Пресове Бюро телеграфувало про погляд англійського генерала Клерка, який сказав, що Петлюра в ближчий час буде господарем всієї України, „Форойт“ назвала цю телеграму навіть так: „Проти проводаря банд Денікіна“. 29. жовтня Пресове Бюро повідомило з Лондонського джерела про невдачу заходів Падеревського в справі Східньої Галичини.

Ми бачимо, що головним чином військові події на Україні, а також всі зони її внутрішнього, зовнішнього і політичного життя докладно освітлювалися бельгійською пресою. Статті, великі і маленькі, про економічне становище України малися, як в спеціальній економічній, так і в щоденній пресі. З економічних тижневиків 1. „L'Avenir Economique“ від 5. жовтня надрукував докладну статтю про населення України і його розподілення по заняттям; 2. „Moniteur de Bruxelles“ від 7. жовтня вмістив велику статтю (Економічний бюлетень Гаагського Пресового Бюро ч. 7) про сталюву і залізну індустрію на Україні. „Moniteur Economique“ в кількох

великих статтях передрукував всю „L'Ukraine Economique“, видання Українсько-Швайцарської торговельної палати в Женеві. „L'Avenir Economique“ від 20. вмістив статтю „Ринок сільсько-господарських машин на Україні“. В щоденній пресі були три дуже цікавих для нас статті в „L'Indépendance Belge“ від 1., 4. і 8. жовтня „Наша торгівля з Росією“, позаяк автор статей мав головним чином на увазі „Південну Росію“, себто Україну, де бельгійці завжди мали великі інтереси. „La Gazette de Charleroi“ від 2. ще раз вмістила статтю „Становище металургічних заводів на Україні“, яку Пресове Бюро надіслало в серпні і яка була вміщена на протязі вересня в великій кількості часописів. „Ons Vaderland“ 8. жовтня дуже докладно повідомив про економічне становище України і зробив паралель між Україною та Фляндією з одного боку і Росією та Бельгією з їх централістичними тенденціями з другого. В цій статті часопис відмітила також енергійну працю українських пресових бюр Віденського, Гаагського та інших. Стаття з „La Métropole“ від 13. жовтня „Україна-хліборобський край“ була видана окремим бюлетенем. Автор малює в цій статті природні багатства України і закінчує її так:

„Україна через тверду волю свого народу, який хоче тільки жити, та завдяки кількості своїх багатих хлібом земель, може сподіватись вийти сильною і могутньою з цих часів революції.“

Кілька часописей повідомили про створення Українсько-Американського торговельного товариства в Сполучених Штатах, „Bulletin d'information de Presse“ від 17-го повідомив з слів представників американського Червоного Хреста, які були на Україні, що урожай цього року є на 10—25% вище звичайного. І нарешті „La Gazette de Charleroi“ від 30-го подала телеграму власного кореспондента з Голандії слідуючого змісту:

„La Gazette de Hollande“ повідомляє, що офіційальні заходи зроблено в деяких великих банкових голандських інституціях, аби одержати кредит для України. Цей кредит має служити економічному відродженню України і носить промисловий характер.“

Ця докладна інформація, що подавалась в бельгійській пресі в останн-

місяці, а головним чином в вересні і в жовтні, мала своїм результатом те, що, як редакції часописей, так і окремі публіцисти дуже розбиралися в українських питаннях та справах. Також було загальних статей дуже багато в самих різних часописах від соціалістичного „Le Peuple“ до клерикальної „La Métropole“ і аршинаціоналістичного „La Nation Belge“.

Першого жовтня „La Métropole“ подає статтю пана „Спектатора“: „Конфлікт Денікіна — Петлюра“, „De Standaard“ статтю „За старий і новий порядок“, яка була видана Гаагським Пресовим Бюро в французькому перекладі, а „Vosruit“ — статтю „Україна проти Денікіна“, яку українське пресове бюро в Гаазі також переклало на українську мову: 22-го жовтня „De Volksgazet“ пише в статті: „Хаос на Сході“, що на Україні, з одного боку, Денікінська армія білої гвардії, з другого — національна українська армія: Денікін бється за відновлення російського царизму, а Петлюра за незалежну Україну. 4-го жовтня „Le Petit Bleu“, подає політичний огляд пана „Дипломата“, де він каже, що Україна нарівні з Фінляндією відкинула мирову пропозицію совітської влади. В „L'Exprese“ від 4-го жовтня польськофільський публіцист пан Бенеме пише в статті „Російські справи“, що націоналістична Росія претендує на Східню Галичину, цю русинсько-польську провінцію і на Львів, це „старе польське місто“, і що союзники були вільні вирішити долю Фінляндії, Балтики, Литви, Польщі, Бесарабії, Кавказу і навіть України на конгресі, де і не було Росії. 7-го жовтня „L'Etoile Belge“ подала на передньому місці цікаву статтю: „Колчак і Денікін“, а „L'Indépendance Belge“ вміщує коротеньку телеграму з Берну про проголошення війни Петлюрою Денікіну і подає цілком біографію Петлюри, історію його боротьби з тимчасовим урядом, з Скоропадським і з большевиками:

„Увійшовши з Київ, пише часопис, Петлюра сказав на Софійській площі промову, яка була принята народом і військами з надзвичайним ентузіазмом: Ми мусимо боротися проти анархії во ім'я любови до безвісних героїв, які положили своє життя за славу України. Нехай кожний, хто може носити рушницю, піде за їх прикладом і боротиметься проти бешкету зправа або зліва.

11-го жовтня п. „Спектатор“ в „La Métropole“ пише про „Росклад Росії“ і дуже об'єктивно малює події на Україні. 15-го і 17-го жовтня п. Луї де Брукер вмістив в „Le Peuple“ дві статті на підставі зробленого нами для нього перекладу статті п. Хомика („Братання народів“ в „Волі“) „Шлях Сходу“ і „Нові республіки бувшої Росії“. 19-го жовтня „L'Indépendance Belge“ згадує про Україну в статті „Війна під час миру“. 21-го „La Nation Belge“ в кореспонденції з Парижу „Кінець большевизму і відродження Росії“ пише, що Україна, Польща і Румунія, а може і Латвія з Фінляндією мають загальні переговори проти Росії. Обмірковує також становище в Росії антверпенська часопись „Neptune“ в політичному огляді „Звільнення Росії“ від 21-го жовтня. 22-го „La Métropole“ в статті „До кінця хаосу“ пише про будучі „Сполучені Штати Європи“. 24-го в „Le Peuple“ а 25-го в „Volksgazet“ п. Брукер пише „За волю Грузії“, де він палко нападає на Денікіна і закінчує свою статтю слідуючими словами: „Не боротися проти плянів Денікіна є більше ніж злочинство, це є велике глупство“. На ту саму тему пише 25-го п. Северак з Парижу „Бувша Російська Імперія і Грузія“*) де він обмірковує статтю відомого російського соціаліста-революціонера Николая Русанова в „Suisse-Orient“.

25-го жовтня „La Gazette de Liège“ доносить (під назвою „Большевизм і Україна“), що кореспондент агентства Вас-Діас в Парижі мав розмову з головою української мирової делегації, графом Тишкевичем, в якій вказував на небезпеку боротьби Денікіна з Петлюрою завдяки користі від цього для большевиків. Нарешті, граф сказав: „Я додам ще, що український народ є природний ворог большевизму. Петлюра, який був арештований Німцями, є щирий приятель Франції і поміркованих поглядів; він дає всі гарантії перебудування нашого соціального організму, потрясеного революцією“.

„Neptune“ в політичному бюлетені від 25-го жовтня пише про балтійські держави і каже, що представники Естляндії, Латвії, Литви, Білорусі і України умовилися про спільну оборону їх прав національного самовизначення і політичної незалежності. „Onze Beurs“ в Брюсселі

*) Зреферовано в „Волі“ 8. XI.

від 26-го передрукувала частину статті українського журналіста п. Вальдмана з „Ніве Роттердамше Курант“ „Денікін і Петлюра“ під назвою „Сторінка про Росію“. 26-го „L'Etoile Belge“ питає в коротенькій замітці „Будучина України“: все залежить від поглядів Антанти, що до України. Чи вирішили проголосити незалежність України? Чи має Генерал Денікін підтримку союзників в його акції проти Петлюри? Кажуть, що самостійність України має великі симпатії Французів і що Англіїці це є головна підпора Денікіна. Буде конфлікт? Певна заява з боку союзників здається необхідною.

29-го „L'Indépendance Belge“ в великій статті „Будучина Росії“ п. Глікас пише: „Між тим треба уникнути, щоби при допомозі Німеччини і де-яких реакційних російських груп не збудувалась велика Росія, ворожа до інших народів, до відродження Польщі, до незалежності балтійських держав, до звільнення України“.

30-го жовтня „La Nation Belge“ подає огляд військових подій в Росії „Війна за звільнення“ з мапою, а „L'Etoile Belge“ повідомляє про велику нервовість Поляків з приводу бажання Англії протівитися приєднанню, навіть тимчасовому, Східньої Галичини до Польщі.

Таким чином, ми бачимо з оглядів бельгійської преси за вересень і жовтень, що чимало голосів чути було про українську справу. Були між ними і ворожі, хоч і в меншості, але ми бачимо, що українське питання, боротьба українського народу за його волю і незалежність є актуальним питанням міжнародної політики, а сама Україна не уявляє більш з себе для Європи якогось невідомого Ельдорадо, як писав „Petit Parisien“, але більш-менш відому країну Східньої Європи, яка знову бере в свої руки долю свого народу.

Гаага, 3-го грудня 1919 р.

Додаткові статистичні данні повідомлень про Україну за жовтень 1919. Бельгійська преса:

Назви часописів	всіх повідомлень	статей	повідомлень У. П. Б.
1. De Volksgazet	33	1	16
2. L'Indépendance Belge	28	1	10
3. Gazette de Liege	25	—	12
4. Le XXe Siecle	21	2	8
5. La Gazette	21	1	6
6. De Standaard	20	1	9
7. Gazette de Charleroi	20	3	8
8. Le Peuple	20	2	8
9. Ons Vaterland	17	1	13
10. Le Petit Bleu	17	—	9
11. Le National Liegeois	17	—	4
12. L'Etoile Belge	15	1	7
13. Vooruit	15	2	6
14. La Nation Belge	14	—	2
15. La Flandre Liberale	13	2	1
16. La Derniere Heure	12	1	5
17. L'Express	11	—	4
18. La Metropole	11	3	1
19. Journal de Liege	9	—	—
20. La Presse	9	—	—
21. Het Handelsblad van Antwerpen	7	—	3
22. Journal de Charleroi	6	—	5
23. L'Action National	6	—	1
24. De Schelde	5	—	1
25. Gazet van Antwerpen	5	—	1
26. Het Laatste Nieuws	5	—	—
27. Journal de la Bourse	4	1	1
28. L'Avenir Economique	3	2	3
29. Neptune	3	—	—
30. Le National (Bruxelles)	2	—	2
31. Le Democrate	2	—	2
32. Antwerpsche Tijdingen	2	—	2
33. Le Pays Wallon	2	—	2
34. L'Avenir de Borinage	2	—	1
35. Haro	2	2	—
36. La Meuse	2	—	—
37. Het Nieuws van den Dag	2	1	—
38. Messenger de Bruxelles	1	1	1
39. Progress	1	—	1
40. De Nieuwe Courant	1	—	1
41. La Libre Belgique	1	—	1
42. De Belgische Standard	1	—	1
43. Le Bien Publique	1	—	1
44. De Nieuwe Gazet	1	—	1
45. Onze Beurs	1	—	1
46. Journal de Bruxelles	1	1	—
47. Moniteur Economique	1	1	—
48. Exploite (Bruxelles)	1	1	—
49. Le Soir	1	—	—
50. L'Echo de la Bourse	1	—	—
51. Bulletin d'Information de Presse	1	—	—
	422	31	161

❧ Г Л Ь О С С И ❧

„Поетом можешь ты не быть, но гражданином быть обязан“.

Розсипавши 20 років тому назад перли своєї зооеротики, звелівши читачеві переспатись в одну літню ніч, в якій показав нам Станіслава Виспянського, убраного в широкі козацькі штани і в „Кобеняк“, спаливши тернину „Ладі і Марені“, показавши нам затьму „Сонця Руїни“ і не розв'язавши, як мудрий Едіп, загадки „Сфінкса Європи“, Василь Пачовський кинувся в пропасть і з розпуки, що ніхто його не хоче уважати „поетом з божої ласки“, скотився в темну безодню „Українського Пралора“. В тій темній ямі, де фавна, як фавна печери в Постойні, має атрофовані політичні очі, знайшов наш нещасний „лицар сумного обличчя“ дуже прихильний приют. Звичайно, в ямі немає вентиляції, і тому там стоїть стовпом „тяжкий дух“ від тих мозкових випотин, які кожного тижня два рази випускають „прапорські публіцисти“. Тяжку атмосферу згустив ще Василь Пачовський, який в своїй предовгій і баламутній поезії під написом „Посланіє до війська“, вилляв цілий цебер помий на весь український народ, на українське селянство.

За спаш трави днуть з Вас останню свиту,
На вагу злота продають Вам хліб
За ту кєрвавицю слізми нажити,
Де кожна скиба яма, або гріб!

Маленьке спростовання: Золота у Галичан не було, а були „керенки“ і „гривні“.

А на поріг до хати не пускають
І бють на смерть за яблочко з гилі —
Хоч впали Ви у бою за їх волю
І носити безсмертя на чолі.

До речі: Коли хтось упав в бою, тому „яблочка“ вже не потрібно, а коли живий „герой“ прийде пліндрувати сад, то — звичайно — мусить помириться з наслідками. А що до „безсмертя на чолі“, то треба простити „дядькові“, що він його не бачить у „героя“, котрий увірвався без позволення в сад.

Also spricht Василь Пачовський, як кажуть, тепер — „дипльомат“, який з міліоновим акредитивом в кишені має заступати перед світом інтереси українського „дядька“ і боронити його волі.

Пану Пачовському ніхто не робить закиду, що він не поет: І між непоетами є порядні люде. Одначе п. Пачовський повинен бути громадянином, хиба що не уважає себе тепер Українцем. Але нехай він це виразно скаже.

Навіть над раком Бог не змилувався . . .

Галицька пословиця каже: „Змилувався Бог над раком і дав йому . . . очі“ там, де у других створінь їх не буває. Рак наперед не бачить, але всеж таки орієнтується хоч назад. Певна річ, мати природа його покривдила в порівнянні з другими створіннями. Та ще більше покривдила вона наших „парляментаристів“, не давші їм очей ні зпереду, ні ззаду. Здавалось-би, вже були „федераційні“ спроби від сильніших, як наші „парляментаристи“. І наслідки були болючі:

Федерували, тікали ярами,
Серце мліло, тікаючи перед козаками . . .

сказав-би Шевченко, як-би був в живих. І втікли Гербелі, Кистяковські, Скоропадські і т. д. „Федерував“ також і „на и диктатор“ Петрушевич і також мусів „тікати ярами перед козаками“. Як повідомляє „Український Прапор“, йому удалось захопити „свиту“. Голий, в кожному разі, не втік. Тепер прийдеться хибань диктаторові „диктувати“ свої мемуари, бо диктувати адвокацькі „кавалки“ тепер йому відібрана змога. Слава Богу. Нехай відпічне собі у Відні після тяжкої „державної“ праці.

Ідемо в гору.

Давніше на Україні ті, що признавали себе Українцями, були святці, котрих за життя могла канонізувати „свята церква“. Досить згадати С. Єфремова, А. Ніковського і других. І наша справа стояла тоді зле, бо візантійські ікони мало будять інтересу у неспеціалістів.

Тепер ми вирости. Світ бачить, що на Україні виводяться також неостанньої марки кримінальники, котрі не заперечують свого українства. Чого варті Блаватний, Фаліїв, Монтусен! Перший — український полковник, другий — „генерал“, третій — навернений на українство „русскій советнік“ французького, а може якогось инакшого походження. І ці три „українці“ вкрали в одного купця мільон серед таких обставин, що, як зачуваємо, одна кінотеатральна фірма замовила вже лібретто для „Detektiv-Drama“.

І кажуть, що у нас зле поставлена пропаґанда!

„Баран непомнящій“.

Є у Салтикова-Щедріна прегарна байка-сатира про „непомнящого барана“. Це *caucornium ruminante* пригадувало собі і ніяк не могло пригадати, що воно колись було на волі. Баранячий мозок не міг витримати такого напруження думки і... нещасний звір здурів. Господар „змиливався“ над ним і зарізав.

У нас знаходяться також „непомнящі барани“, котрі ніяк не можуть пригадати собі славної нашої минувшини і... дуріють та, як замотеличені, крутяться між Денікіним і Поляками. Один з таких баранів віддав, як повідомляє „Вперед“, добровільно Полякам судові галицькі депозити, і зараз-же зарізала його українська публична опінія.

„Чи ми ще зійдемося знову“...

„Український Прапор“, орган безробітних „парляментаристів“, повідомляє, що заступник голови української делегації др. Василь Панейко загостив до Відня. На двірці мала повитати його „Національна Рада“ і виразити свої кондоленції, що бувший редактор бувшого „Діла“ став тепер бувшим членом української делегації в Парижу. А жаль. Саме тепер „La conference parussse“, яка складається з бувших людей, зміцнилася цілим „западноросійським правительством“ і... Юденічем, котрі приїхали, мабуть, на „досуг“. Пан Панейко довго крутився в тих колах, і ми представляємо собі, як зворушливим мусіло бути працання з „мілим Васей“. Співали: „Чи ми ще зійдемося снова“, і слези були у всіх на очах.

Та пан Панейко скоро потішиться. Знайде рідні душі і у Відні.

На фронтах.

Большевицьке звідомлення з дня 12. грудня. Західний фронт: Під Нарвою завзяті бої. — Південний фронт: В житомирському районі наші війська, розвиваючи успіх, посуваються на південь від Бердичева. Наші війська ведуть бої 45 до 35 верстов на захід і північний захід від Києва. Наші війська, перемагаючи сильний опір ворога, знаходяться 30 верстов на північний захід від Харкова. Після бою ми заняли Волчанськ. Під Валуйками нами розбито кінну дівізію ворога; Захоплено полонених, 5 гармати, 20 кулеметів, 200.000 патронів, 2000 гарматних набоїв, 400 возів і багато иншої здобичі. Переслідування ворога продовжуються. Наші війська заняли кілька сел 30 верстов на південь від Валуйка. На всьому протязі від Павловська до гирла річки Медведів наші війська щільно підійшли до ріки Дону. В царичинському районі, переслідуючи ворога, червоні війська заняли Акатовку, 20 верстов на північний схід від Царицина. — Східний фронт: Ми з боем заняли форт мергельський, 30 верстов на південь від Лбищінська. Ми находимось 40 верстов на північний захід від Семи-Палатинська. Наші війська заняли стацію Чувим, 105 верстов на захід від Ново-Миколаївська, наступ продовжується.

Большевицьке звідомлення з дня 13. грудня. Житомирський район: В бою на південний схід від Бердичева ми захопили гармати і набої. — Київський район: На правобережному участку успішні для нас бої 45 верстов на захід від Києва. Лівобережні участки: Наші наступаючі частини відперли ворога від містечка Бровари, в південно-західньому напрямі. — Полтавський напрям: Ми підійшли на лінію сел, 30 верстов на північ від Полтави. — Харківський напрям: Після бою ми увійшли в місто Харків. На південний захід від Харкова ми заняли Балки і Мерефу. На правому березі Дону ми заняли кілька сел, 20 верстов на північний захід і північний схід від Богучара. — В царичинському районі ми заняли хутір Барламова, 35 верстов на північний захід від Царицина.

ВОЛЯ

ТИЖНЕВИК

А. Хомик.

Україна як чинник інтернаціональної політики.

Український народ, котрий від віків живе як „чайка небога при битій дорозі“, в середніх віках відгравав дуже визначну політичну роль. Він з'організувався в могутню Київську державу і розпочав обширну колонізаторську роботу. Його оселі сягали тоді не тільки до Чорного моря, але, як показують історичні джерела, до Кавказу і південного Каспія, де знаходилась Тмутороканська земля, осідок князівських „ізгоїв“. І як довго український народ мав в посіданні ці південно-східні степові землі, так довго він був рішачим політичним чинником на Сході Європи, і його вплив сягав також і на захід.

Катастрофа XIII. століття, татарська інвазія, відсунула український народ від тих південно-східніх земель. Дикі Монголи вирізали ту рідку людність, яка не втікла на північний захід в багністі полісько-підляшські ліси. З утратою південно-східніх земель, з утратою абсолютною, а не тільки політично-релятивною, український народ перестав існувати як чинник інтернаціональної політики. Ми не маємо статистичних даних, на яких могли-б ми оперти свої ствердження. Однак з простору, який займав український народ за князівського періоду, можна судити, що висота цифри української людності в князівському періоді була вищою як після упадку Київської держави, і хто зна, чи не вищою як за часів Богдана Хмельницького і пізнішої гетьманщини.

Татарська інвазія, п'ятсотлітнє лихоліття зредукувало число нашої нації до мінімуму, і це мало для нас трагічні наслідки. З великої нації, котра під Святославом і Володимиром Великим мечем диктувала торговельні трактати величній Візантії, ми стали маленьким народом, меншим в кожному разі як Поляки, котрих ми своєю кров'ю і своїми трупами зберігли перед дикими Азіятами. І ось цей маленький український народець в XIV., XV. і XVI. століттях мусів з історичною необхідністю перестати бути інтернаціональним політичним чинником. З суб'єкту інтернаціонального права він став об'єктом; він попав в неволю, бо попасти мусів.

Одначе будучи малим, він не затратив своєї внутрішньої енергії, а головню не загубив історичної традиції, не забув, що був колись свобідним паном на просторих землях. З неволею він не погодився і цілу свою енергію звернув в напрямі визволення. Ми не можемо того сказати, щоби це стремління було свідоме своєї мети, щоби українська нація йшла по обдуманій з гори програмі. Внутрішня енергія також не є свідомою, надуманою — вона вроджена, природна.

Дякуючи тій внутрішній енергії, цьому замилюванню до простору, до ширини, український народ не міг знести вузькості меж північно-західніх болотяних лісів і почав мечем і плугом поширювати свої межі, здобувати знову ж таки ті південно-східні степові землі, котрі колись за прастарих часів були в його посіданню. Безнастанні війни з кримськими і кавказькими Татарами, повстання проти Поляків, починаючи з XVI століття були нічим иншим, як саме тим кольонізаторським рухом, анальою якого знаходимо в Північній Америці. Цею своєю кольонізаторською діяльністю народ наш розмножувався, набував щораз — то ширші простори, ставав з малого народа великим. За Богдана Хмельницького це вже був великий народ і, дякуючи своїй величчю, він знову-ж таки на деякий час став суб'єктом інтернаціонального права, важним політичним чинником на Сході Європи. Про це свідчать ті політичні союзи, які заключав український народ з Шведами, Семигородцями, навіть з Прусакими за Хмельницького, з Турками за Дорошенка, з Шведами за Мазепи. Одначе український народ ще тоді був малий, щоби виконати ролю регулятора взаїмновідносин політичних сил. Він ще тоді не доріс до свого завдання і мусів упасти під натиском других сильніших від себе сусідів.

Одначе стопятидесятилітнє московське ярмо, ярмо безперечно дуже тяжке, не є, як би дехто думав, безплотним і мертвим періодом нашої історії. Одну характерну рису нашого народу мусимо підкреслити: в найтяжчих хвилинах свого історичного життя він ніколи не переставав бути активним, ніколи не попадав в апатичну розпуку, ніколи не віддавався апатичній фаталістиці. Як би так, то згинув би так само, як американські червоношкурі. Що правда, в періоді московської неволі ця його активність не проявлялась якимись голосними акордами бунту і повстання, одначе тим не менше вона була плототворна. За півтора ста літ український плуг здобув ті землі, яких більше як півтисячліття не міг здобути український меч. Українська нація скольонізувала ті землі, ті південно-східні підкавказькі і чорноморсько-азовські степи, котрі були в її посіданню за київського княжого періоду.

За московської неволі побільшилось також число членів нашого народа. В деклярації львівської „Руської Ради“ з 1848 р. читаємо, що український народ налічував тоді 15 міліонів. Не минуло одначе 30 років, коли вже це число піднеслося до 30 міліонів. Скільки нас тепер є, цього ми докладно самі не знаємо; одно тільки певне, що наш народ належить до найбільших європейських народів і уступає

числом тільки Москалям, Англичанам і Німцям. Всіх Французів і Італійців менше на цілому світі, як Українців.

Українська нація займає величезну замкнену національну територію. Вже ця обставина має величезну вагу для нашого інтернаціонального становища. Одначе тим не вичерпується питання. Українці потворили великі заморські кольонії. До міністерства закордонних справ в Києві приїхала з Сибіру і з центральної Азії минулого року делегація, яка заявила, що вона репрезентує $8\frac{1}{2}$ мільонів азійських Українців, які з'організувались і запротестували проти мобілізації, що її хотів серед них робити Колчак, мотивуючи тим, що вони належать до іншої нації і іншої держави, і з цим протестом мусіли рахуватися антантські місії при Колчаку. Не меншу вагу для української інтернаціональної політики мають також американські кольоністи в Канаді і З'єдинених Штатах. Американсько-українські організації вислали за весь час мирової конференції в Парижі 400.000 телеграм, в яких домогаються визнання Української Народньої Республіки.

Це все, що ми тут підчеркуємо, здавалось-би повинно бути загально відомим, і тому банальним для нашого громадянства. Одначе не досить знати самі факти. Треба також їх розуміти в їх причиновому звязку. Треба зрозуміти, яке коріння має дужий український рух і яка його історична мета.

Було би дивно, як би цей рух, який від трьох років дивує цілий світ, не повстав. Український народ, який серед найтяжчих обставин не затратив своєї індивідуальности, мусів з історичною необхідністю проявити свою волю на самовизначення. Докотившись до своїх пра-старих природніх меж, до Кавказу і Чорного моря, він з повним правом домагається того становища в інтернаціональній політиці, яке він займав до і в княжім періоді. Він має незломну волю стати важним чинником політики на Сході Європи і стане ним, не дивлячись на перешкоди, а може навіть дякуючи тим перешкодам. Цілий хід випадків на це показує.

З початком революції говорено про широку автономію в федеративній Росії. Це не вдовольнило нашого народа. Для нього ці академічні учені слова мертві. Він знає тільки одно: всіми багацтвами своєї землі він повинен розпоряджати сам і бути в одній державній організації. Це є одинока формула, за здійснення якої бореться і проливає свою кров український народ. В першім році революції, в часах революційної романтики, український народ в особах його представників наївно думав, що усі народи, чи то сусідні чи дальші, не можуть заперечувати цього права на самостійне існування. Наші політики думали, що це удасться осягнути без проливу крови. Одначе вони одно забули: свою довголітню неволю, своє довголітнє плебейство.

Відома річ, що аристократія дуже нерадо пускає в своє товариство плебеїв, коли вони чим небудь не визначається і не стануть славними та голосними. Інші європейські народи, котрі жили самостійним державним життям, можна вважати такою інтернаціональною аристо-

кратією, і як допустити було нас Полякам і Москалям, у котрих Українці цілі довгі літа були робочою худобою, до рівноправности з собою? Проти цього обурювалась їх аристократична душа, їх „панська мораль“.

І ось вони почали ширити по світі думку, що ми раби, що ми не народ, і як раби, і як не народ, — не заслугуємо на волю і що треба нас зіпхнути із становища суб'єкта на становище об'єкта інтернаціонального права. Протиукраїнська акція іде в тім напрямі, щоби нас поневолити.

Ми вже зазначали, що те, що називається національна воля, складається з двох моментів: 1. з соціально-економічного, який побуджує народ до запановання над багатствами рідної землі і розпоряджування тими багатствами по своїй волі і 2. з політичного, який побуджує народ до національного об'єднання, до зібрання в одну цілість національної території. Точка тяжести національної суверености лежить як раз в соціально економічному моменті, одначе суверености не можна досягнути вповні, коли не об'єднуються усі землі. Коли хоч одна частина національної землі буде в неволі, то і друга, неначебто висвободжена, не зможе розвиватися як слід, бо саме поневолена країна буде для цілої нації раною, з якої вічно тече кров.

Щоби тримати якийсь народ в неволі, треба знищити ці два моменти, на які складається національна сувереність. І ми бачимо, що діяльність наших ворогів іде як раз в тих двох напрямках. Большевики, за першої і другої своєї інванзії, старалися за допомогою диктатури мійського пролетаріату прибрати до рук для Московщини всі багатства української землі. Це їм не удалось. Перший раз український народ прогнав їх за допомогою Німців, другий раз власними силами. Большевики з права, під проводом Денікіна, хочуть зробити з українським народом те саме, тільки уживають до того інших методів. На місце диктатури мійського, отже чужого пролетаріату, вступає тут мілітарна диктатура, яка повинна бути знаряддям експльоатації в користь зновуж таки чужоплемінної буржуазії. Розуміється, що денікінська реакція була би не від того, щоби об'єднати усі українські землі під одним жандармським кнутом. Так отже український народ знайшовся в дуже тяжкому становищі, в становищі зерна між двома млинарськими каменями.

Це становище стає ще тяжчим з приводу польських претензій на панування над українськими землями. Будучи народом за слабим, щоби поневолити цілий український народ, вони ведуть політику поділу українських земель, так сказати-б, андрусівську політику. І це їм тимчасово удається на половину. Віддання Східньої Галичини і частини Буковини під заряд Польщі, хоч, що правда, на обмежений час, являється результатом цієї політики партажу.

Якжеж реагує на це український народ? Часті державні перевороти над Дніпром, трьохлітня дуже глибока соціальна революція знищила цілковито державний апарат. Його старалися збудувати большевики без співучасті, або при обмеженій співучасті селянського українського народу. Це їм не удалось. Старий державний апарат

старався відновити гетьман Скоропадський при допомозі Німців. Це йому також не удалось, і державний апарат ще більше розвалився. З неминучої анархії знову скористали большевики і знову старались накинати українському народові державні форми, для нього невідповідні. Це їм також не удалось. Приходить знову Денікін і знову наживосилом чужі народів державно-правні форми. І знову український народ його проганяє і тим самим документує, що він нікому не дозволить господарити на його землі.

Звичайно, що анархія поглиблюється, але рівночасно поглиблюється також і українська національно-соціальна революція. Нервові люде, а таких дуже багато, не можуть знести цього анархічно-революційного вогня. Вони хотіли-б за всяку ціну усунути цю анархію, помилково думаючи, що вона є національною катастрофою в роді татарського лихоліття, коли ця руїна є тимчасом історичною кризою, яку український народ мусить перебути, хоче він того, чи не хоче. Це тільки виколуються зуби у молодій українській республіці, хвороба в кожному разі не смертельна, але необхідна.

Не в тім вага питання, чи є тепер анархія, чи ні, але в тім, чи хтось інший а не Українці її усунуть. Як до тепер справа стоїть, можна з математичною точністю сказати, що анархії на Україні крім самих Українців ніхто усунути не може, а коли так, то немає чого боятись національного поневолення. Тепер вже українського народа ніхто поневолити не в силі. Занадто він виріс і занадто хоче бути паном на своїй землі.

Супроти цієї загально української проблеми галицьке питання являється тільки частковим і партикулярним, а галицька політика тільки мало значучим епізодом. Може бути, що це парадокс, але всеж таки навіть сепаратистична політика галицьких парламентаристів зміряє до об'єднання українських земель. Велика помилка цих політик в полягає в тім, що вони в національному визволенню більшу вагу кладуть на політичний, як на соціально-економічний момент. Вони хочуть тільки визволитись з під панування Польщі. Вони готові навіть допустити, щоби Україною правили Москалі, аби тільки Галичина не була під Польщею. І звідцільа походять їх коншахти з московською реакцією, начебто вона, по їх думці, тільки в силі „об'єднати“ український народ, а не він сам. Хоч і як це нерозумне, однак зрозуміти можна. У Галичан немає ще ясного погляду на суть української державности. Галичане, котрих апарат державний не був розвалений революцією, є переконання, що нічого лекшого, як його наадити. Тимчасом всі революції показали, що це справа дуже тяжка. Державний апарат створиться як випадкова соціально-політичних сил, визволених революцією, а що найбільшою силою на Україні є як раз українське селянство і робітництво, то ніякий апарат на Україні не утримається, коли український народ не дасть цій силі напряду. І тут не допоможе ніхто, ні Антанта, ні Денікін, ні їх адгеренти.

Проф. Станислав Дністрянський.

Статут для Галичини.

(Застережено права перекладу на всі європейські мови.)

II.

Колиж маємо розважити отсі громадянські права, які статут хоче признати з осібна „мешканцям Галичини“ (пор. вступ до статута), то можна поділити їх на при категорії: 1. безпека індивідуальних, політичних і релігійних свобод громадян; 2. т. зв. „автономія“ Галичини з галицьким соймом на чолі; 3. участь виборців Галичини в виборах до сойму Польщі та в законодавчих нарадах варшавського сойму.

До 1. Безпекою індивідуальних, політичних і релігійних свобод займаються постанови арт. 5—9.

а) Усі вольности приватного і публичного характеру, та всі політичні права, чи індивідуальні, чи такі, які прислугуватимуть меншостям у Польщі на основі польських законів, мають бути запевнені й в Галичині. З осібна має бути запоручена найповніша релігійна свобода, та греко-католицький обряд має користуватися тими самими правами, що й римо-католицький (арт. 5).

Притім мусимо звернути увагу, що навіть ця постанова статута, яка має галицьким „мешканцям“ забезпечити загальні індивідуальні та політичні свободи, не признає тим мешканцям цієї сили, щоби вони самі та через власну репрезентацію могли постановити дотичні закони, щоб могли самі вирішити граничі і зміст своїх власних індивідуальних чи політичних свобод. І щодо цього предмету, шанує статут суверенне порішення польського сойму в Варшаві (арт. 5), а щодо загального принципу охорони національних меншостей, зазначає його осібно лише тому, щоби польським меншостям запоручити загальну охорону меншостей там, де є більшість українська: арт. 8 каже в другому відступі виразно, що гарантії, які проголосив Сен-жерменський договір з Австрією (28. червня 1919) на користь етнічних меншостей, мусять бути запоручені й Полякам тоді, колиб більшість була українська.

Польські меншости лежать статутіві дуже на серці, та статут не жахається поставити навіть загальні обмеження свободи зборів і стоваришування, свободи слова й преси в Галичині, оскільки цього жадатиме „спеціальний режим цієї території“, — тут має він мабуть на думці обмеження Українців у згаданих свободах, — а з другого боку висказує в тій самій постанові бажання „запевнити мешканцям як найбільше широку свободу згідно з удержанням порядку“ — цеж очевидно малоб відноситися знова до польського населення Галичини, яке статут представляє собі як головних експонентів „вільного та упорядкованого правління в Східній Галичині“ (вступ до статута). Так провідною думкою арт. 6 є очевидно той погляд, що треба вкоротити навіть політичні свободи Українців в Галичині на те, щоби уможливити і забезпечити безконечну політичну свободу

Поляків. Инакше не можнаб взаглі зрозуміти цілої повноти постанови арт. 6, яка на перший погляд містить в собі явну противорічність. Та розуміючи мотиви цієї постанови, можемо поняти її далекосяглість, але з другого боку мусимо справді здвигнути раменами на це, як чужинецька комісія, що уклала цей статут, могла прийняти так горрендальну постанову під очевидним диктатом польських політиків.

б) До політичних свобод „мешканців Галичини“ зачислює статут постанову арт. 7 про урядову мову. „Польську та українську мову признається в рівній мірі як урядові мови в Східній Галичині, і вони мають користуватися тими самими правами.“ Це бувби справді важний здобуток для політичного життя українського народу в Галичині, колиб дотична постанова була ясно поставленна, подрібно розроблена і ніякими іншими постановами не перехрещена.

Та на жаль, комісія, що уклала цей статут, не здавала собі мабуть справи з усіх тих питань, які виринають при переведенні рішеного проблему, та не визналася ні в дотеперішній практиці цієї kwestії в межах бувшої Австрії, а з осібна в Галичині, ні в орканах запуганої теорії, яка виросла вже в другій половині 19. століття на основі невідрадних відносин між народами австрійської монархії. У Франції, та загалом на Заході Європи не було ніколи нічого анальоїчного до тих відносин, які в національному питанні, з осібна з огляду на урядову мову, виринали трохи — не щодня в рамцях колишньої Австрії — бо-ж там не було в державі борби одного народу супроти другого, тільки держава репрезентувала здебільшого один нарід, одну державну та національну мову. Не так в Австрії. За урядову мову зводилися боротьби між народами, що тягнулися від почину конституційного життя аж до кінця всесвітньої війни, не перестаючи ані на хвилину, та виробилися вельми рафіновані способи в практиці, щоби накидати другим національним ірупам урядову мову політично сильнішого народу — тому не вистачає сьогодні, як це робить статут в 7. арт., перетяти гордійський узол, не подаючи однак ясно шляхів, на які має вступити політичне життя, щоби дати, мовляв, обом національним мовам спроможність послугуватися ними в уряді на рівних правах.

Під розвагу цієї комісії, що уклала статут для Галичини, мусимо з осібна пригадати, що на підставі тих національних відносин, які виросли на ґрунті австрійської монархії, запанувала в політичній літературі вже в другій половині 19. століття теорія, що основні закони, а з осібна основний закон про рівноправність усіх народів „у школі, в уряді, та в публичному житті“ (арт. 19 австрійського осн. зак. з 1867 р.), подають як такі лише загальні принципи, які про себе так довго не мають дійсної сили, доки не буде видано осібного виконуючого закона; говорячи технічними висловами німецької науки, ці основні закони це тільки „Verheißungsgesetze“. Ця теорія повстала на почві змагань пануючих народів проти політично-слабших, та в першому ряді присвоїли її собі всі політичні круги польські. Так

і тепер можна з гори передбачити, що й постанову статута про урядову мову вважатимуть Поляки лише як „Verheißungsgesetz“ і що зберігатимуть лише ті принципи, які забезпечували їм дотепер уживання польської мови в урядуванні, а будуть покликуватися на якийсь односторонній розпорядок, що його приречуть видати як вислід „виконуючої власти“ губернатора, чи на якийсь будучий польський закон, що його мавби ухвалити колись польський сойм у Варшаві (бо чейже по приписам арт. 12 і 17 статута, справа урядової мови не є „виразно“ застережена „автономії“ галицького сойму). Та яку небудь дорогу вони виберуть, чи губернаторського розпорядку, чи окремого польського закону, то є певно, що подрібні норми про урядову мову не тільки не будуть досягати цієї „рівноправности“ обох національних мов, яку високопарно заповідає арт. 7 статута, але обернуть цей принцип гори дном. Скільки самовільних комбінацій лишається тим мистцям політичної штуки нищення своїх противників, з огляду на далеко йдучі нюанси поміж т. зв. внутрішньою а зовнішньою урядовою мовою! А кілька самоволі грозить українському народові від свого національного ворога в цій справі від „виконуючої власти“ польського губернатора!

Розваживши все те, мусимо прийти до переконання, що доки в статуті не буде подрібно, та по поодиноким постановам, переведено справжньої рівноправности обох національних мов у Галичині, доти плятонічне зрівнання української мови з польською не може мати ніякої вартости для української більшости. Сам статут причиняється своїми постановами до того, що згадана рівноправність стає майже ілюзоричною. Коли пригадаємо те, що було вище (під I, 3 і 4) сказано про покликування урядників і про норми, які мають обов'язувати при їх виборі, то не можемо сумніватися, що заповіджена рівноправність щодо урядової мови переміниться зараз у нехтовання прав української мови та зведе їх *ad minimum*.

б) Відступ 2 арт. 7 статута нормує науку обох національних мов у народніх школах. Та й ця постанова не є цілком ясна, бо вона лише каже, що річю кожньої громади „чи муніципальности“ буде порішити, чи „в публичних заведеннях елементарної науки“ має учитися польську мову чи українську, чи може обі мови; але не каже виразно, яка має бути викладава мова в народніх школах Галичини, а саме, чи право громади рішати про науку української або польської мови відноситься тільки до науки мови, як шкільного предмету, чи також до мови, в якій слідує викладати всі предмети науки елементарних шкіл. Загальний звук згаданої постанови здається промовляти за тим, що треба під нею розуміти оба повищі випадки; але для ясности є необхідно потрібно, щоби постанова статута обняла виразно як один, так і другий випадок.

Нормуючи науку обох мов у народніх школах на основі рішення громади, застерігає статут загальне право національних меншостей по приписам Сен-жерменського договору з 28 червня 1919 року (арт. 7 відст. 2 і арт. 8).

г) Найважнішу постанову, яка справді має для українського населення Галичини велике значіння, подає арт. 9, висказуючи заборону систематичної колонізації Галичини при помочі колоністів із зовні. Та ніде правди діти, якраз проти цієї постанови протестують як найсильніше політичні польські чинники, вказуючи цим дуже виразно, куди йдуть анексійні змагання польського імперіялізму — до: винищення українського елемента в Галичині. Колиж статут хоче поставити забороло проти винищення українства в Галичині, то очевидно числиться поважно з тими конфліктами, які колонізація мусілаб там необхідно викликати.

До 2) Статут признає Галичині „автономію“. Ще в першій заяві Найвищої Ради у Парижі з липня 1919 кажеється виразно про „територіяльну автономію“. У статуті нема вже цього означення у вступі, лише в 1. арт. згадується, що з давних австрійських коронних країв Галичини й Буковини має утворитися „автономна територія Східньої Галичини“.

Головним експонентом цієї автономії має бути галицький сойм. Галицький сойм „має складатися з одної палати, вибраної на основі загального, тайного голосування, з пропорціональною репрезентацією; право голосу буде належати без різниці до одного і другого пола“ (арт. 10). Вже у цьому тексті видно вплив польських політичних кругів, бо зпоміж прикметників виборчого права призабуто про безпосередність та рівність права голосування, якраз ті прикметники, які щойно дають запоруку справжньої демократичної виборчої системи.

Загальні вибори до галицького сойму мають відбуватися що 5 літ. Після розв'язання сойму мусять нові вибори відбутися до 3 місяців (арт. 10 відст. 2).

Про перші вибори згадано вище під I, 9.

Компетенцію галицького сойму нормує арт. 12. Галицький сойм має право ухвалювати закони про ось які справи: 1) Виконування публічного культу (віроісповідні справи); 2) публічна освіта; 3) публічна опіка; 4) публічна гігієна; 5) комунікаційні дороги та льокальні залізниці; 6) всякі „заохоти“ до рільництва, торгівлі й промислу, та поміч для улекшення кредиту, купівлі чи продажі для ужиткування нових технічних способів, нових дослідів чи експериментів; 7) способи переведення загальних водних законів на зужиткування вод до торгівних, промислових і технічних цілей; 8) способи переведення загальних законів про організацію повітів; 9) побір податків на власний рахунок Галичини; 10) земельні питання, та 11) всякі інші справи, щодо яких польський сойм признасть компетенцію галицькому соймові.

Ці справи подано точно за польськими часописами, придержуючи той самий порядок, який прийнято в статуті.

Крім цього вчислення постановляє 3. відст. 12. арт., що сойм має що-року ухвалити на пропозицію губернатора бюджет відповідно до справ, які належать до його компетенції.

Арт. 14 забезпечує послам галицького сойму право недоторкаємости на основах, прийятих загально в усіх конституційних державах.

Арт. 15 говорить про заснування осібного соймового трибуналу для рішення реклямацій, внесених проти правосильности соймових виборів, та постановляє, що галицький сойм має сам скласти свій приписник (réglement).

Це єсть короткий начерк тих позитивних приписів статута, які нормують „автономію“ Галичини. Як виглядає відворотна сторона цієї „автономії“ наслідком негативних та й других обмежуючих приписів статута, виказано вже повище під I. — тому на цьому місці обмежуємося до подання самого змісту дотичних постанов.

Але всеж таки мусимо саме на цьому місці згадати про одну з найважливіших постанов статута про військову організацію, яка є вислідом територіяльної окремішности Галичини супроти Польщі. Статут признає, що закони про військову службу, які обов'язують в Польщі, мають обов'язувати й в Галичині, але з тим застереженням, „що контингент, зрекрутований в цей спосіб, творитиме спеціальні одиниці, які в часі мира можуть стояти гарнізоном тільки в Східній Галичині, та можуть бути ужиті до розпорядимости польського правління, а в часі війни можуть служити до оборони народньої території“ (арт. 38).

Як бачимо, статут стоїть у військовому питанні, що правда, на становищі компетенції польського сойму в Варшаві, але зберігає рівночасно територіяльний принцип, що війська, рекрутовані у галицьких землях, є привязані до цієї території, та мусять стояти в часі мира в Галичині, а в часі війни можуть бути ужиті тільки до оборони народньої території. Підноситься сумнів, що статут розуміє під „народньою територією“, то для ясности є справді необхідно, щоби ця постанова найшла авторитативне пояснення. Послугуючися однак принципами льогічної інтерпретації, які є в праві загально признані, мусимо під „народньою територією“ арт. 38 статута, в тому перекладі, як нам його подають польські часописи, розуміти тільки саму територію Галичини, бо коли „спеціальні військові одиниці“, що підчас мира можуть стояти тільки в Галичині, мають в часі війни служити тільки до „оборони“, то годі собі погадати, що вони малиб нагло бути покликані до „оборони“ цієї території Польщі, де їм не вільно було стаціонувати підчас мира.

До 3. Про репрезентацію Галичини в польському соймі та польському правлінні говорять арт. 16 і 17 статута.

Галичина має вибрати осібних послів до варшавського сойму на основі загальних виборчих законів, ухвалених уже польським соймом, з тим застереженням, що до виборів у Галичині слідує прикласти ще й пропорціональну систему (арт. 16 відст. 1.). Ці послі можуть брати участь лише в таких нарадах, які належать до компетенції варшавського сойму, але не доторкають таких предметів, які в галицьких справах належать до „автономії“ галицького сойму,

— значить лише щодо справ, зазначених вище під I, 5, а не щодо справ, які вчислює арт. 12 статута (вище під II, 2).

Щоби зазначити політичні взаємини між Польщею а Галичиною, статут постановляє, що в раді міністрів Польщі засідатиме один міністер без теки, якого покличе начальник Польської Держави „з поміж мешканців Галичини“ (арт. 17 відст. 2). На основі дотеперішніх досвідів цим „міністром для Галичини“ буде Поляк, та статут має це мабуть й на думці, коли з осібна постановляє, що один „високий український урядник“ буде приділений до уряду ради міністрів Польщі. Цей високий урядник має бути „дорадником“ в справах, які відносяться з осібна до Українців та в справах греко-католицького обряду (арт. 17 відст. 4). Ось бачимо, в якій повноті признають Поляки, а за ними й статут, справжню (!) автономію Українців, як їхню національну автономію *par excellence*. Це є одинока постанова статута, що признає яесь право Українцям, як таким.

Вкінці постановляє відст. 3 арт. 17, що при кожному з польських міністерств будуть зорганізовані особні бюро для справ Галичини. —

III.

Який єсть правний характер постанов статута, яка правнича вартість його змісту?

З правного огляду представляє статут сам себе як мандат. Мандантом є союзні держави (Сполучені Держави, Британія, Франція, Італія і Японія), а мандатором — Польща. Та правничо неповний і не-трівкий це мандат, в якому, що правда, виказано подрібно права і обовязки мандатора, але не зазначено як слід правного становища манданта. Мандант зрікається прав на користь Ліги Народів: Польща має виконувати мандат під контролею Ліги Народів (арт. 2) — та це є одинокий експонент того правного становища, яке застеріг собі мандант, себ-то союзні держави, супроти мандатора, себ-то Польщі.

Як ця контроля має виглядати, хто має її виконувати в імені Ліги Народів, які права вона дає відпоручникам цієї останньої, яке малоб бути правне відношення Ліги Народів при виконуванні контролі супроти польської влади, супроти галицької „автономії“, супроти польського та українського населення Галичини, нігде не сказано — та це єсть без сумніву найбільша правнича хиба статута. Зваживши дальше, що й судьба та склад Ліги Народів під теперішню пору неясні та непевні, бачимо, що уся концепція статута правничо захитана, тим більше, що не сказано нічого про те, хто має прийти на місце Ліги Народів, колиб вона або не переймила на себе припорученої собі місії, або колиб вона розбилася, або з часом стала чимсь основно иншим, ніж тим, як собі її виставляють теперішні союзні держави.

Мандат не є, значить, по стороні манданта ані обективно, ані субективно достаточо спрецізований. Він єсть неначе *negotium claudicans*, яке можна правничо уздоровити лише тим, що дасться йому як щодо предмету, так і щодо підмету трівку правничу основу.

Так булоб порадо намісць Ліги Народів поставити одну із союзних держав, як їхню спільну репрезентантку, н. пр. Англію — а контролю сконкретизувати точно й подрібно. На це існує в дотеперішньому міжнародньому праві стала форма — називається протекторат. При такому протектораті можнаб лишити Польщі далеко йдучі права, але й обовязки мандатора. Це булаб трівка державно-правна концепція, а не непевний, та сумнівної юридичної вартости експеримент.

Колиж дальше розбираємо правничу вартість цього еляборату, що носить назву статута для Галичини, то бачимо всюди великі хиби й недостачі, які зводять юридичне значіння його майже до нулі. Вже в попередніх дослідах звертали ми увагу, що багато постанов статута є неясних, чимало собі суперечних, та правничо цілком нестійних. Таких місць є ще значно більше. Ось хочби згадати про становище Ліги Народів. Означення будучої судьби Галичини через Лігу Народів після упливу 25 літ належить чейже до найважніших правних постанов статута, та статут повинен був поставити це питання дуже ясно і без обиняків, і то зараз у перших артикулах. Та статут згадує про це, що правда, між першими постановами, але в 2. арт. не сказано нічого більше, як те, що рада Ліги Народів буде мала повне право після упливу 25 літ „удержати, зревідувати або перемінити статут“. Не сказано впрост, що Ліга Народів матиме право про дефінітивну державну приналежність; та що не сказано цього на тому місці виразно, можна пояснювати собі лише якоюсь незвичайною тонкістю, щоби не наразити почувань польських політиків. Але редактори статута мусіли опісля прийти до того переконання, що, хоч посередно, то всеж треба де небудь зазначити компетенцію Ліги Народів — рішити про судьбу Галичини після упливу 25 літ. Це сказано аж при нагоді постанов про фінансову систему, раз, щоби спинити диспозиції польського уряду тими публичними добрами, що знаходяться в Галичині і мають перейти з під управи бувшої Австрії під управу Польщі (арт. 33), а в друге, щоби зазначити контрибуційну систему довгів на випадок, якщо Галичина малаб бути відлучена від Польщі (арт. 37). Таке висказування головних та основних гадок посереднім шляхом противиться очевидно приписам правничої техніки.

Так само недостаточно визначено компетенцію галицького сойму і галицьких урядів у відношенню до варшавського сойму і польських урядів. Про декілька таких браків згадано вже попередно. Як дальший приклад можна-б навести те, що з постанов статута годі виміркувати, кому мають підлягати дирекції почт і телеграфів галицької території, чи губернаторові, чи польському міністерству в Варшаві? і т. д.

Натомість задержано мабуть, та ще й підкріплено несвідомо в статуті ту адміністраційну систему, яка нищила давніше політичне життя Австрії і привела її м. и. до політичного занепаду — систему, яку наука вже давно відкинула, як політичний куріоз австрійського державного права, а саме: систему подвійної адміністрації, себ-то — центральної державної влади разом з самоуправною адміні-

страцією краю, з тим, що обі ті адміністрації не мають полукитися зі собою в одну гармонійну цілість, але мають дальше іти рівнобіжно побіч себе двома самостійними руслами. Ця стадщина після колишньої Австрії заважить дуже сильно на судьбі цілого населення Галичини, яку й надалше прослідуватиме рука подвійної адміністрації.

Коли-ж правник без трудности відшукає хиби поодиноких постанов статута, то політик мусить справді здивуватися, з якою фінезією зуміли редактори статута ослабити та до нулі зредуковати всякі права й свободи паселення, коли річ була в тім, щоби видвигнути хоч як дрібні інтереси пануючих польських кругів. Тільки ті українські політики, які перебули останні десятиліття під австрійською державою в постійній боротьбі о політичне існування українського народа в Галичині з польськими політичними володарями, зрозуміють зараз, звідки взялися до статута ті численні викрути та безпеки польського панування супроти необхідних потреб всього українського населення, та можуть впрост вказати провенієнцію всіх тих горрендальних постанов, яких не в силі зрозуміти ні один правник своїм правничим розумом, ба навіть назвати імя тих польських віртуозів, які при укладі дотичних постанов мусіли мати рішаючий вплив. Але це не музичні, а політичні віртуози — віртуози, яких знає увесь український нарід, бо довгі літа зависла була їх рука над нещасливою судьбою українського народа в Галичині. Це політичні спадкоємці одного з намісників Галичини, графа Потоцького, який давно ще перед статутом поставив австрійському цісареві як *conditio sine qua non* право до абсолютного „*veto*“ в усіх справах, що доторкали Галичини, та виконував своє „*veto*“ безоглядно, хоч воно не було ніколи затверджене в австрійській конституції — але якраз за цей абсолютистичний режим помер він трагічною смертю з рук українського студента.

Та коли ближче придивимося статуту, то без трудности відкриємо основи, на яких редактори статута — може й несвідомо — збудували його правну концепцію.

Австрійські правники відшукають його зараз. Головна основа статута — це чейже ті славно-звісні постанови австрійської конституції, які відносяться до правних взаємин між центральним державним устроєм а легіслятивними правами поодиноких країв. До цієї основи прибрано деякі аналогії з устроєм Хорватії та її відношення до Угорщини (н. пр. становище губернатора є декуди подібне до становища хорватського „бануса“), а завершено цілу концепцію старо-польським „*liberum veto*“. Статут для Галичини — значить, це не є ніяка модерна концепція, що шукалаб модерних шляхів для нового порішення новітних проблем, але навпаки — це мішанина таких правних систем, які союзні держави завсіди поборювали, проти яких вони вели всесвітну війну, та проти яких вони цю війну виграли.

Чи забули те репрезентанти союзних держав? Чи забули вони нові ідеї, з якими вони приступили до ліквідації всесвітньої війни, чи вони забули про ідею самовизначення народів?

Та лишилася в статуті тільки — надія, а саме та надія, що після впливу 25 літ Ліга Народів видвигне назад ідею самовизначення, якого союзні держави не хотіли ще прикласти до українського народу.

Але й ця надія має для Українців з правничого боку деяке значіння. Вже по статуту Галичина має мати свою власну, правно відокремлену територію зі своїм військовим контингентом і з заборонаю систематичної чужої кольонізації. Хоч під польським „режимом“, вона державно-правно представлятиме окрімну правну одиницю. Цей режим єсть на папері „автономний“, в дійсності однак абсолютистичний, та нема навіть в рамках австрійсько-угорської конституції ніде повної анальоїї до того, що статут признає Галичині. З осібна не можна добачувати анальоїї до того правно-державного становища, яке мала Хорватія і Славонія супроти Угорщини. Це останнє ґрунтується на особнім міждержавнім трактаті між угорським а хорватським соймом. Хорватський „банус“ відповідає перед хорватським соймом, а § 4 угорського законного артикулу ХХХ. з 1868. року ставляє щодо взаїмного державного відношення Хорватію на рівні з Австрією та Угорщиною, з тим, що без дозволу Хорватії не можна змінити спільних основних законів. Тому державно-правне відношення Хорватії до Угорщини представлялося як (нерівна) реальна унія, — чого про відношення Галичини до Польщі не можна сказати.

Зваживши одначе, що Галичина має задержати окрімну територію, то можна її правне становище прирівняти до того відношення, в яким стояла Босна й Герцеговина до Австро-угорської монархії після окупації — але тільки *mutatis mutandis*.

Чи теперішня концепція, поставлена союзними державами для Галичини, буде мала подібну судьбу, як Босна й Герцеговина, покаже історія.

Лист з Варшави.

(Від власного кореспондента.)

Політичний „Katzenjammer“. — З'їзд „Wyzwoleni'a“. — Програма нового уряду. — Засідання сойму. — Клопіт з православним собором. — Новий зворот в українській справі.

Кріза польського кабінету минула, та чи на довго — не відомо. Новий кабінет загально вважають „святочним,“ і скептики пророкують йому, що до Нового Року він не вдержиться. Їх скептицизм доволі оправданий тим, що фактично цей клей, який зліпив штучну соймову більшість, не трівкий, і маються ознаки певного рода політичного „Katzenjammer'у“ у тих „лівих“ партій, які зловились на народово-демократичну вудочку. Невдоволення із політики деяких провід-

ників людовців виявилось дуже гостро на партійному з'їзді людовців так званої фракції „Wyzwolenie“.

Ліве крило „Польського Людового Сторонництва“ (група „Wyzwolenie“) скликала була в останніх днях партійний з'їзд, який відбувся при участі около 500 делегатів. Скликання з'їзду спричинило те, що соймовий клуб „Wyzwolenia“ пішов на службу Скульському й народовим демократам і заакцентував відомий реакційній компроміс людовців Вітоса з вшехпольською партією в справі земельної реформи, та не противився вступленню Грабського й Сейди в кабінет. З'їзд був незвичайно бурливий і на ньому ухвалена була слідуюча резолюція:

„Головна Рада Польського Людового Сторонництва, групи „Wyzwolenie“, вважає кабінет п. Скульського надто правим, та, з огляду на критичне становище країни, пропонує послам групи „Wyzwolenie“ підтримувати цей уряд, однак тільки в найконечніших державних справах. Крім цього з'їзд домагається негайного реакціонування ухвали сойму з дня 10. липня про земельну реформу і застерігається проти всякого компромісу в цій справі.“

В слід за цією резолюцією ухвалено було, щоби послы групи „Wyzwolenie“ виступили із спільного людового клубу, заклали окремий соймовий клуб та увійшли в порозуміння з радикальною групою людовців Стапінського.

Новий кабінет переняв негайно урядовання і на своєму засіданні перевів дискусію, що до своєї програми й політичного „exposé“, яке повинен виголосити Скульський на найближчому засіданню сойму. Програму нового уряду, як виявилось із нарад, придержуватиметься таких пунктів:

1. Президент польської республіки буде вибиратись на протяз сім років національним зібранням, в якого склад входитимуть члени сойму й сенату. Він матиме владу конституційного монарха, а іменно, право репрезентації, неодвічальности, ласки і „veta“.

2. Законодавчу владу має в своїх руках двопалатне зібрання. Нижча палата зватиметься соймом. 30 членів сенату вибиратиме сойм, однак не зі своїх членів; 30 членів вибирають так звані воєвідські ради а 21 членів були-б представниками віроісповдань, науки й мистецтва. Кожний закон, ухвалений соймом, мусить бути одобрений сенатом. Коли-ж сенат його відкине, то закон стається правосильним, коли його сойм ухвалить вдруче більшістю трьох п'ятих голосів і президент не зложить проти нього свого „veta“.

3. Уряд стоїть за негайним переведенням земельної реформи, однак розділ землі переводитиметься в той спосіб, що програм відріжняє з класи селянських маєтків: а) малі селянські господарства від 15 до 25 моргів — тих має бути 60 %; б) середні від 25 до 40 моргів (30 %) і великі від 40 до 80 моргів (10 %). В цей спосіб, як бачимо, земельна реформа має бути переведена в користь багатіших селян, а що найважніше — в програмі уряду цілковито не згадується про безземельних, яких інтереси не лежать на серці всесильному провідникові людовців Вітосові. Які будуть наслідки такої „реформи“, можна заздальгідь передбачити.

Програм уряду не згадує майже ні словом про податкову систему та про джерела державних прибутків. Що до домагань робітників, то уряд признає 8-годинний робочий день і 46-годинний тижневий. Поза цим не згадує він про ніщо реальне, а задовольняється ріжними високопарними обіцянками й фразами.

Перше засідання сойму відбудеться 18. грудня. На ньому вислухано буде ехposé Скульського, а опісля сойм буде відрочений, і послы роз'їдуться на свята. На засіданню сойму буде брати участь теж новий польський міністр закордонних справ Патек, бувший посол в Празі, а тепер делегат Польщі на мировій конференції в Парижі.

Останні дні принесли польському урядові новий клопіт. Є собі на Саській площі православний собор, побудований царем „Освободителем“. Польський уряд ухвалив цю памятку русифікації знищити, й почались праці на розібранням дзвіниці. По якімсь часі заперестали праць, і серед варшавянів почали ходити ріжнородні слухи про причину цього. Тепер виявилось, що на домагання варшавських Росіян Сазонов інтервенював з Парижі, і звідтам прийшов приказ негайно заперестати розборку собору. Приказ цей, як переказують, передало польському урядові тутейше англійське посольство. І уряд, як слухається Антанти у всьому, змушений був послухати і цього останнього приказа, і напів розібрана дзвіниця собору являється немов доказом політичної сили Польщі в Європі.

В останні часі почувається тут новий зворот офіціяльних польських кол в українській справі. Українська місія, яка пробуває тут від довшого часу з п. Андрієм Лівіцьким на чолі, веде й дальше переговори з польськими політичними колами, а в останніх часах її позиція зміцнилася. Діло в тому, що коли тепер, як майже зліквідовано Денікіна, Польщі загрожує большевицька навала, Поляки починають жалкувати, що в свій час не дали відповідної піддержки Українській Директорії і тепер хотілиб це зло направити. І хто знає, чи ми не доживемо до такого куріоза, що Польща перша визнасть самостійність України. Ознаки такі вже тепер, маються, та про них другим разом напишемо більше.

Варшава, дня 18. грудня 1919.

Se verus.

Pro domo sua.

Історик українського державно-політичного життя, кблї розслідуватиме період нашої історії за роки 1917—1919, схоче з'аналізувати нашу державну творчу роботу і вик зати, чому, мимо такого величезного під'йому і енергії, яку поклав український нарід у боротьбі за свою незалежність, він за цей час не здобув собі навіть тих прав і європейського признання, яке сьогодні вже мають такі малі країни, як Латвія, Естонія або Грузія, безумовно, як на причину невдач,

вкаже нам безперечно одну найважливішу нашу хибу — це брак публичної критики в пресі.

І справді такої критики майже не було. Наша преса, треба віддати справедливість, ніколи не сплямила себе ніякими ганебними вчинками, ніколи не була підкупною і не обороняла приватних інтересів, а весь час підтримувала український народній уряд. Але вона не мала відваги, чи може, керуючись фальшивою думкою про те, щоби не шкодити нашій справі чи то на Україні, чи за кордоном, не підносила тих помилок, які робив уряд чи його апарат, і тим самим не дала змоги не тільки громадянству, а й самому урядові бачити ці помилки і старатись їх поправити. Уряд знову, установлюючи цензуру, щоби забезпечити себе перед нападами ворожої українській державности преси, вбив критичну думку української преси, яка завше була державно-думаючою, і, заслонивши себе в цей спосіб перед критикою, робив помилки одні за другою, які врешті і спричинили ці сумні наслідки, що ми їх сьогодні бачимо.

Діяльність уряду, чи його апарату ніколи не була і не є „sacro sancta“ і підлягає свобідній критиці преси. Догмат непомильності в ХХ. віці остаточно провалився. Державні мужі усіх країв відповідають за свої вчинки перед громадською думкою, і вона є тою силою, яка заставляє цих мужів ставитись уважно до своєї діяльності і прислухуватись до голосу народу, якого висловом є преса. Вона, освітлюючи з усіх боків їх кроки, дає їм рівночасно змогу орієнтуватись у своїй діяльності і вносить певні корективи там, де вони їх цілковито й не передбачили. В цей спосіб уникається помилок, які нераз моглиб принести незвичайно велику шкоду.

Ще більше значіння мусить мати преса в країнах, які щойно будують свою державність. Державу будують, як сказав один із політиків, три фактори: правники, економісти й журналісти. У нас при державному будівництві були одні й другі, а не було третіх. Бракувало громадської думки, бо пресу вважали як апарат агітаційний та інформаційний, а не творчий. Політична критика була заступлена в пресі незвичайно слабо, бо у нас кожний голос, який не погоджувався з діяльністю урядових кол, вважався шкідливим державі, і на нього накладали цензуру. Що більше, журналістів старались зсувати з всяких установ, до яких вони були покликані, і працю, яку вони повинні були вести, заступали урядовцями, які, звязані своєю службою, не могли й не мали права критики. А це все причинило ненормальні умови життя на Україні і за кордоном, і стільки покладеної творчої енергії пішло на марне.

І тому політика „не спротивлювання злему“ мусить перейти в архів. Халатне відношення наших політиків і діячів до справ державної ваги, яких вони часто не розуміли і в них не орієнтувались, дало сумні наслідки. Тепер до голосу повинна прийти поважна пресова критика і як на Україні, так і за кордоном освітлювати усі сторінки нашої державної творчості та усувати з політичної арени те все, що досі робило тільки шкоду нашому державному життю.

В останні місяці почали безпереривно поширюватись чутки про нову гетьманську авантюру, яка немов би то підготовлялась за кордоном. В звязку із нею називають імена деяких наших бувших і теперішніх політиків а навіть декого із офіційальних осіб, які займали визначні становища в різних місіях і установах. Місцем, в якому зародилась ідея нової гетьманщини, мав бути Відень, а опісля весь цей рух перенісся до Берліна, де сьогодні знаходиться весь цвіт гетьмансько-протофісівської компанії, який обєднався біля „Українського Об'єдиненного Союзу — Україна“. Ці політики весь час вели гру на знищення української незалежності і федерували Україну так довго, аж доки не дофедерувались до київського генерал-губернатора.

На цю всю роботу цих панів можна дивитись тільки як на авантюру кількох пройдисвітів, з яких деякі вже сьогодні попали на лаву обжаловання, як би не те, що тут коріння лиха сягає далеко глибше. В одному із попередніх чисел „Воля“ була замітка зі Штотгольму, що Омське правительство з'організувало по всіх визначніших європейських центрах контррозвідочні бюро, яких головним завданням було компромітувати український рух і українських політиків за кордоном. Цю свою провокаторську роботу вони вели дуже зручно і до цього використали ті елементи української еміграції, які, невдоволені сучасним українським урядом, мріяли про заведення на Україні реакції, хоча б за ціну відречення від самостійної України. Таким контррозвідочним бюро для Австрії, Німеччини й Балкан явилась російська експозитура в Білгороді, де знаходиться Челноков і Чихачев. Бюро це приступило негайно до праці, і вже цього року говорилось багато про діяльність на користь гетьманської реакції бывшего радника і в. о. посла в Софії Шульгу і полк. Блаватного, і в цій справі передані були членами болгарського посольства відповідні матеріали Директорії.

У Відні гетьманський рух групувався біля бывшего міністра шляхів у кабінеті Скоропадського, Бутенка. Признаємось, що цей факт нас дуже вразив, бо знаючи Бутенка із його діяльності, як міністра шляхів, ми повинні були сподіватись чогось іншого. Біля нього згуртувалась компанія людей, в роді Кенареєва, Мордвінова, Блаватного, Монтюсена і інших, про яких голосно говорили, як про гетьманських, а взглядно денікінських емісарів. Яку тонку гру вони провадили, найкращий доказ, що Бутенкові була асигнована міністром Темницьким більша сума на букарестське посольство. Бутенко, думаючи зістати послом в Букаресті, хотів там, ближче до Кам'янця, утворити центр, з якого можна краще паралізувати діяльність уряду і успішніше вести свою роботу. Тимчасом послом в Букаресті призначено Мацієвича, і Бутенко поїхав в Берлін.

Діяльність свою проводили ці панове в той спосіб, що входили в ближчі стосунки з антантськими місіями і відповідно їх інформували. Вслід за тим у Відні арештовано Антантою українські аеропляни, і всі заходи, які були роблені, щоби їх звільнити, були даремні, бо

контракція, як довідались ми опісля від одного з італійських дипломатів, була велика. Тимчасом наступ Денікіна досягнув свого апогея, він заняв Орел, і тоді почались у Берліні наради над федерацією. Які були висліди цих нарад, трудно сказати, однак після них деякі кола почали бити отбой, мотивуючи це тим, що вони годились на федерацію, однак на генерал-губернатора згодитись не можуть. Причиною отбою був наступ українських військ, який вніс певну тривогу і дезорієнтацію у ці кола. „Пусть Васъ не волнують успѣхи Директоріи, я увѣренъ, что мы съ Вами въ непродолжительномъ времени будемъ привѣтствовать гетьмана“ писав успокоююче письмо один із вірних гетьманців до одного із своїх знайомих. Видно, що цей наступ вніс певний коректив, і його думали використати в торгах, щоби здобути признання російських кол на гетьманат.

Гетьманська болячка, яка так довго назривала, мусіла лопнути. Це сталось скорше, ніж могли сподіватись. Недавно у Відні виконано було нальот полк. Блаватним і комп. на віденського купця Стоффера, у якого забрали мільон романівських рублів. Поліція зпочатку дивилась на це, як просто на крадіжку, повела слідство й арештувала кількох маленьких риб в роді Блаватного, ген. Фалієва, ротмістра Куяговського та двох Німців. Та коли слідство поширилось, попалась і більша штука, відомий на віденському ґрунті дипломатичний кур'єр, він же — агент російської охоранки, Foudet de Montusaint — Свідерський. Він удержував щоденно звязок по телефону з Берліном а також стояв дуже близько до білгородської охоранки. Йому дали велику суму грошей і приставили спеціально стежити за українським рухом і українськими ділами. Він то зорганізував собі таку гарну сітку агентів-провокаторів, що кожний крок наших політиків негайно був йому відомий, і він повідомляв про це, кого слід. У нього мали знаходитися навіть фотографічні копії листів, які пересилались з Берліну Директорії.

З Берліну прийшла несправджена ще чутка про те, що там арештовано Бутенка. Чи його арешт має який небудь звязок з віденською аферою, чи його може арештували за якусь окрему „сдѣлку“ — ми не знаємо. Та добре, що так сталось, бо через це вийдуть на яву різні махінації, відкриються нові агенти-провокатори, і цю болячку, яка точила деякі наші еміграційні кола, буде вирізано. А це може вилле ведро зимної води на галицьких політиків, яким так дуже хочеться під „ласкаву руку восточного царя.“

Оттак виглядає ця квітка із нашого еміграційного життя. По правді сказати, про неї не варто б навіть писати, та деякі наші слабодушні політики вважали її весь час, як то кажуть, „крупною величиною“, від якої залежатиме будучність нашого національного руху. Через те не мали вони якоїсь сильної прямої орієнтаційної думки і, налякувані різними Монтюсенами, хилились то в один то в другий бік, не знаючи, де безпечніше заховати свою шкуру. А така політика на два фронти довела до того, що почали опускати

руки, і український уряд не дістав тої моральної чи матеріальної помочі, яку йому повинні були дати ті різні особи чи установи, що були вислані за кордон. А це мало наслідки на фронті.

Та про ті справи колись другим разом.

Нота посла Галаґана серові Клеркові.

Його Екселенції Джоржу Клерку, уповноваженому представнику Найвищої Ради в Парижу.

Екселенціє!

Беручи на увагу важні події, котрі мали місце протягом останніх місяців на українській території і котрі не припинилися і по цей день, я дозволяю собі звернутися до Вас, доводячи до Вашого відома слідує:

Вже цілий рік, як мій уряд і його армія дарма ждуть моральної і технічної піддержки з боку держав Антанти. У лютому і березні місяці ц. р., головний французький штаб вів в Одесі переговори з українським урядом, обіцяючи йому поміч в боротьбі проти анархії і большевізма.

В кінці місяця березня ці переговори були перервані через незвісні нам причини, і в початку квітня французькі війська залишили Одесу на свою власну долю та волю большевиків.

В місяці червні наша делегація в Парижу одержала від міністерства закордонних справ Французької Республіки офіційний комунікат, інформуючий, що французький уряд вирішив послати військову місію з необхідним озброєнням на поміч армії Петлюри в його боротьбі проти большевиків; однак ця обіцянка не була виконана, але, з другого боку, піддержувалась польська армія Галера, котрій давалася найбільша поміч.

Результат цієї тактики був такий, що польські війська замість йти зі зброєю, що їм давалася для боротьби проти большевиків, попрямували проти української армії і заволоділи Галичиною.

І те, що сталося з армією Галера, тепер цілком повторюється з армією генерала Денікіна, котра існує виключно завдяки піддержці чужоземних держав. Таким чином, під кінець вересня були зроблені всі зусілля, аби зайняти українську територію.

І тоді, як українська армія, сильна лишень своїм ентузіазмом та позбавлена всякої чужоземної допомоги, одержала блискучу перемогу над большевиками і заняла 30. вересня Київ, армія генерала Денікіна замість того, що-б йти на північ у Великоросію, котра цілком занята большевиками, силою увійшла у Київ і фактично почала битися з українською армією.

Копія комуніката президента нашої Дипломатичної Місії в Букаресті, котру я дозволяю собі тут прилучити, дає точну і ясну картину того режиму який встановляє армія генерала Денікіна на території України.

Я повинен зазначити, що переслідування Українців і погроми Євреїв, котрі мають місце, відбуваються ще в більших розмірах, ніж це вказано в цьому листі. Жертви обчислюються тисячами. Більш того, влади добровольчої армії палять книжки, надруковані в українській мові, зачинили українську Академію Наук

в Києві, впоряджуючи натовість академію російську, заборонили церковні служби по-українські і чинять інші насильства в культурному і духовному життю української нації.

І все це діється у столиці України, де знаходиться центральний уряд добровольчої армії.

Я ще беру на себе сміливість, Екселенціє, додати тут витяг зі статі п. Василя Шульгина, уміщеної в газеті „Кієвлянин“ 21. жовтня ц. р. П. В. Шульгин являється одним з ідеологів денікінського руху, і вже сам по собі той факт, що йому дозволено в Києві оголошувати подібні статі, яскраво свідчить про дух і настрої добровольчої армії та її інспіраторів.

Одинокий засіб припинити вище-зазначений терор і встановити порядок на українській території, це є передача всеї влади українському уряду і його армії. Деклярація теперішнього українського уряду ґрунтується на принципах чистого парламентаризму і справжнього демократизму. З переходом влади до уряду Директорії всякий терор і погроми денікінського режіму припинилися-би.

Наприкінці я дозволю собі прохати Вашу Екселенцію, яко гідного представника Найвищої Ради, вжити всіх необхідних заходів перед Мировою Конференцією для захисту прав українського народу і прохати Конференцію вивести армію Денікіна з території України, визнати теперішній український уряд і дати йому моральну і матеріальну піддержку до мента встановлення порядку і скликання Української Конституанти.

Звелить прийняти, Екселенціє, запевнення моєї високої пошани.

Будапешт, дня 19 листопада 1919 р.

М. Галаган,

Голова Надзвичайної Дипломатичної
Місії Української Народньої Республіки.

О. Даскалюк.

Огляд соціально-економічного життя.

Економічне положення на сході; спроби нав'язання торгових взаємин зі заходом; економічні змагання російських „урядів“; Американська позика для Омського „правительства“; економічні й фінансові розпорядження денікінського уряду; польські фінансові проекти; валюткові рішення в Латвії; чужий капітал експлуатує природні багатства окраїн; нафтовий промисл Східної Галичини в французькому посіданню.

Як не замотаний вже економічний стан на заході, — він на Сході Європи прямо до того хаотичний, що про з'організовану творчу роботу й говорити там годі. Мізерні відомости, які до нас доходять із східних країв, стверджують те, що економічне життя на сході зараз цілком завмерло, коли брати за мірило колишній культурний стан. Економічне життя проявляється там в найпрімітивніших формах натуральної господарки, й самозаспокоєння товарних потреб іде шляхом власного домашнього виробу. Хиба в Советський Росії можна намічати деякі останки промислового життя, бо економічний організм бувшої Росії всеж таки до того вже розви-

нувся, що зломити його одним замахом не могло удатися навіть „протикапіталістичним“ зусиллям большевицької влади. В окраїнах перестала економічна праця майже цілком, головню в тих околицях, що були довший час побоевищами. Невтральні кореспонденти й відвідувачі східніх країн представляють стан промислового і торгового життя тих околиць в дуже чорних красках. Виходить, що подекуди перетворилися багаті колись індустрійнні оселі в зруйновані пустки, відбудовання яких потрібуватиме довшого часу і великих матеріяльних засобів. Хто це відродження тих збіднілих, виснажених і зморених нуждою, країн колись фінансувати буде, не знати. Та певно тільки, що цього не зроблять підприємці і капіталісти з туземного населення, і що мабуть і там розвинеться чужий підприємець, чужий експлоататор, перетворюючи величезний простір в економічну колонію чужої влади.

Що змагання заграничних підприємців, головню американських і англійських, захопити промислове життя сходу в свої руки не втихають, про це свідчать великі економічні часописи західних держав, — про це можна читати в індустрійних і торгових звітах всіх світових фірм, в білянсі яких майже без виїмку знаходиться особня рубрика для сходу. Правда, значніших промислових взаємин ще немає; та вже великі фірми висилають своїх представників, банкові підприємства лагодять гріш на подавання кредитів, а в пристанях купчиться товар, призначений на перший знак сконсолідовання політичних відносин рушити в дорогу до ринків збуту на сході. В Америці це заінтересовання майбутнім економічним відбудованням великої території бувшої царської імперії природно розвинулося, найяскравіше. Дійсно, можливости заробітків на багатих в природні джерела і на людність, як також попит за товарами краях бувшої Росії не дадуться обчислити. Тому старання, дістати першенство в використуванні цих перспективів заробітку, не тільки що — не даються збити ходом політичних прояв на сході, а навпаки зростають в міру з'убожіння західньої Європи. Перегони, які можна в цьому напрямі особливо завважити серед американських промисловців, дуже інтересні, бо з них можна слідувати за поглядами американських вождів промислу про майбутнє економічне відродження східноєвропейських держав.

Нав'язання економічних відносин з поодинокими урядами Росії ішло почасти поруч з політичними змаганнями, почасти цілком самостійно й на власну руку підприємців. Цей останній спосіб головню практикувався і практикується в відношенню до Советської Росії. Останніми часами були опубліковані деякі звіти американських торгових домів про торговельні зносини з Советською Росією. Невеликі в порівнянню до інших білянсів цифри спричинені в більшій часті бльокадою Антанти і зруйнуванням транспортного апарату в Росії, а не неохотою, Американців до відновлення торгівлі з Росією. Та всеж таки торгівля з небольшевицькими урядами переважає. Поминувши те, що Антанта підпірала офіційально грубими грошима і довозом ріжного товару контрреволюційні акції реакційних генералів, вона й заохочувала приватний капітал до праці в завойованих генералами частях і до визначних кредитів, гварантуючи й одно й друге від кожної втрати. Таким чином почалися були товарообмінні змагання в тилу майже всіх відомих реакційних правлінь Юденіча, Колчака і Денікіна, які очевидно при наступаючому розкладі реакційних фронтів скоро ліквідувались, приносячи тільки страти. На розвиток економічного життя на сході ці спроби не мали жадного впливу. В останніх місяцях можна було читати про не одну таку коштовну, та по суті безплідну акцію. Посуваючись наперед, большевики звичайно перехоплювали товарові магазини, перебірали налашжені робітні під свою владу і винищували врешті всі економічні установи, що нагадували буржуазну систему. Там,

де зародки промисловости утримались, стояли й стоять вони під погрозою нев'ясної ситуації, — так що справдішнього розвитку їх немає, а їх користь через те майже ніяка.

В таким напрямі більш-менш іде економічне „відбудування“ східних країн. Подекуди зачувати, що тут або там, в Америці, в Англії, в Німеччині, з'організувалось підприємство для промислової праці на сході. Засновується товариство, впливають може й вкладки, — та реальної роботи мало. Часом пролунає часописами відомість, що одному з „урядів“ достарчено кредиту. От, і економічні взаємини. Недавно повідомило Foreign Office Presse, що американські і льондонські банкіри рішили визичити „правительству“ в Омску 40 міль. доларів. Наділи Американців при позиці виносять 22 міль. доларів. В Нью-Йорку засновався синдикат, що позику хоче зреалізувати в формі короткострокових облігацій. Яку безпеку може синдикатові подати „правительству“ в Омску? Річ ясна, що підстава таких і подібних фінансових трансакцій політична, що приватний капітал тільки висунутий на вид і що на ділі кредити служити мають цілком иншим цілям, як налагодженню економічного апарату. Це старання — брати кредити, де і в кого можна, можна завважити й в всіх інших „руських“ урядах. Фінансова політика Денікіна збудована в першій мірі на матеріяльних запомогах з боку урядів, що його підтримують. Державні доходи, витиснені з населення гнітучим системом податків і податків, не перемінюються в плідні средства для під'йому економічних потенцій краю. „Київська жизнь“ подає деякі дані з економічних і фінансових розпоряджень денікінського уряду. Правильного бюджету покищо немає, бо обем окупованої денікінськими добровольцями частини бувшої Росії з дня на день змінюється. Постійним являється зате зріст державних розходів. Головну частку штату представляють природно видатки на воєнні цілі, далеко за ними в ряді стоять видатки на цілі розвитку продукції, на цілі культурні й освітні. На полі державних доходів, головну при безпосередніх податках, дотримано передреволюційний систем, хиба змінами, установленими „провізоричним урядом“ (март-жовтень 1917 р.) — Дотримано й мінімальний, неоподаткований річний заробіток 1000 рублів, через що на ділі — при змінених зараз економічних відносинах — податки оплачує все населення. Затягнення податків вимагає дуже дорогого і обширного апарату урядовців, бо населення одхиляється од сплати. Дохід з безпосередніх податків в р. 1919 помножився в десятеро супроти доходу з попереднього року. На полі посередніх податків одступив Денікінський уряд в значній мірі од передреволюційного податкового систему, побільшуючи ріжні непрямі податки з того часу на десятьократну квоту й накладаючи силу нових податків. Фінансовий уряд зараз випрацьовує дальші податкові установи; він оподатковує на пр. сіль 10 рублями за пуд, далі холодні наптки й суконні матеріяли пересічно 11 разів вище, як давніше. Доходи з непрямих податків виносять зараз по звідомленням фінансового уряду 150 міль. рублів річно, — при загальнім числі населення 30 міль. Оподаткування цукру приносить дальших 160 міль. рублів. В фінансовім департаменті дискутується тепер введення цукрового монополії який принципіально вже вирішений. Державний уряд розділить на підставі цього проекту весь цукор між земства й міста, які знова займуться розділом його по між консументами. Дальша позиція, що набірає все більшої ваги, це мита. По відкриттю транзиту через Дарданели в червні ц. р. були митові уряди перетяжені роботою до тої міри, що годі було використати як слід всі можливості митових доходів. Денікінський уряд видав опісля нові митові розпорядження, на підставі яких всі предмети першої необхідности, машини й всі инші прилади для виробу були увільнені від оподаткування, всі предмети й товари другої вартости були підчинені одностайній митовій,

системі, іменно : оподаткованню в висоті 5% від зазначеної на фактурі вартости. Новоросійська пристань була проголошена вільною гаваню. Подібні установи були виготовані й на полі промислу. Денікінський уряд занявся також і з'організованням залізничної служби. Та успіхи були тут дуже мізерні, бо повстанчі села паралізували всі заходи добровольчеських комісій — направити й полатати понищену залізничну сітку. Утримання вже невеличкого руху коштує багато труду й грошей, при чім уряд не приймає жадних гварантій, що до їзди й транспорту. На 15. жовтня ц. р. установлено новий тариф, що підвищує тарифову стону для транспорту товару на трицятикратну, а для особового руху на 15-кратну висоту.

Всі ці установи можуть в суті мати тільки переходовий і місцевий характер. Економічне життя од них не покращає, понищені галузі промислу й торгівлі не обновляться. Цеж природно, що денікінський уряд робить з'усилля, щоби бодай на зовні похвалитись ладом і відбудівничою чинністю. Урядові звіти, що чає до часу вицускаються ним в світ, мають хиба агітаційне, а не реальне значіння. Головним їх завданням являється — створити за границею моральний підклад на уділювання нових кредитів.

Зітхання за кредитами завважається взагалі по всім окраїнним урядам. Всі спроби „економічного відбудовання“, всі змагання валютової регуляції провадяться в значній мірі на те, щоби викликати довіря заграничних капіталістичних кругів і тим самим зискати потрібні кредити. Недавно читалося в польських часописах про обширний проект польського міністра фінансів Білінського — зреформувати польську валюту й вивести її з сучасного хаосу. Велика пропаганда, яка товаришила виготованню цього проекту, мала й деякі успіхи, бо польському урядові дійсно удалось було видобути собі маленькі кредити. Та трівкої і сталої санації польських фінансів не принесли ні проект, ні кредитики, бо польському економічному й фінансовому організмові бракує одного: об'єктивної оцінки своїх сил з метою обмежити границі своїх завдань. Так приніс новий закон польському населенню не мало нестерпних тягарів і не зняв з нього погрози фінансової катастрофи. Він обтяжив головно ново здобуті землі Сх. Галичини й Познань і спричинив населенню значні втрати. Польський уряд при своїх змаганнях, підняти польську валюту, взагалі оперує средствами насильства. Перед тижнем вийшло нове урядове розпорядження, на підставі якого німецька марка перестала бути знаком сплати в пруських, обсаджених Польщею околицях. Всі фінансові з'обовязання приватного й урядового характеру, оперті на підкладі німецької марки, можуть бути зреалізовані виключно в польській (марковій) валюті. Польська монета при тім стояти мусить на рівні з німецькою маркою. Цей насильний розпорядок викликав в новій пруській провінції доволі велике обурення. Бо кожний посідач німецьких марок знайшовся тепер в некорисному становищі — вимінювати свій більш вартний гріш за обезвартнену польську монету, доля якої ще ніяк не є запевнена. Крім того побільшується втрата через валютову диференцію, бо валютове відношення німецької супроти польської марки 100:65. Це значить, що при виміні кожної німецької марки на менш вартну польську втрата виносить 35 процент. В дійсности втрата ще помножується самим фактом, що польська валюта на міжнародніх ринках не має й тої пошани, а з тим і тої ефективної вартости, що німецька. Закон далі забороняє прямо залагодження довгів, векслів і всякого рода грошевих трансакцій сплатою в німецьких марках. В офіційнім комунікаті поширюється обовязковість цього розпорядження навіть і на ті часті

Познанщини й Сх. Пруссії, що ще не стоять під польською владою, але згідно з умовами Версальського мира приділені будуть Польщі.

Валютна проблема стоїть на денному порядку й в Латвії. Латиське міністерство фінансів виробило недавно, по звідомленням „*Latwijas Sargs*“, програму валютної реформи, що в недовзі предложена буде національним зборам до ухвали. Нова латиська грошева одиниця називатись буде „лат“ і відповідатиме по своїй внутрішній вартості французькому золотому франкові. Гріш буде вибитий в золоті, сріблі, міді або ніклю. Нові грошеві знаки ходитимуть на території Латвії як одиноким законним средством сплати. Щоби дати їм строк вжитись на торгових ринках, вийдуть разом деякі нові розпорядки, завданням яких буде урегулювання економічної головної торгової машини. Так буде знесене існуюче зараз торгове мораторіум, при чім упорядкування при сплаті залеглих довгів наступить на певних принципах, які будуть незабаром урядом оголошені. Всі торгові умови повинні бути зготовані на підставі латиської валюти, за винятком хіба тих, що відносяться до заграничних підприємств. Чи економічне життя краю скористає з цих установ, не знати; багато умовин для під'йому продукційної творчости — не видно. Політичні обставини не вяснені, не вяснені й сили, що остаточно будуть змобілізовані для усталення ладу й спокою. Мабуть в економічному відбудованню окраїн займуть перше місце чужинці, а не свої — а тоді доведеться справитись з завданнями не після своєї впадоби, а після диктату чужих. Болюче це ствердження, та ніяк його промовчати.

Що чужий капітал там, де має змогу, немилосердно в'їдається в економічний організм німеччини, не з'організованих і до опору нездатних країв, видно з насильної експльоатації деяких галузів польського промислу. Польський нафтовий промисл поволі опинився майже весь в руках французьких капіталістів, що тим самим поклали свій твердий кулак на економічний живчик теперішньої Польщі. Варшавські часописи повідомляють, що в посліднім тижні перейшла головна часть акцій галицького стоваришення „Карпатія“ в посідання французької консорції, основаної злукою фірм *Bernard Frères* і *Banque de Paris* в Парижі. В французьких руках знаходяться тепер, винявши деякі менші наділи, крім „Карпатії“ ще слідуючі значніші нафтові підприємства в Східній Галичині: нафтова рафінерія „*Silai Sviatto*“ в Шиманові з роповими закопами, „*Okreś Karpacki*“ в Бориславі, нафтове товариство „*Silva Plana*“ в Бориславі, далі відомий „*Conceru du Nord*“ з осідком в *Lille*, який обіймає підприємства „*Petroles de Wankova*“, „*Petroles de Dobrova*“, „*Société française des Carpathes*“ з великими закопами в Букові і широким, почасти ще не експлоатованим нафтовим тереном в поблизоности Бориславських рудників. Всі французькі підприємства рафінерії зорганізувались у великий нафтовий сіндікат, що сьогодні вже обіймає всі великі ропові підприємства в Польщі. Розуміється, що величезні доходи з нафтової продукції плистимуть виключно в французькі кишені. Таким чином „колонізується“ Польща дуже успішно, та лиш біда в тім, що польському населенню мало користи з такого розвитку. Про право Українців на Бориславські ропа не згадує ніхто. Всі вони присіли на українську посілість, висисаючи українську землю, та нікому й не приходить на думку — уділити бодай викришки з багатого стола справжньому хазяїнові землі. Та може з часом зміниться й тут становище, і тоді запроситься й бідний Українець сам до багатого стола.

Spectator.

Огляд закордонної політики.

Уїдливість буржуазії; її жорстокість на цілому світі; переслідування сін-фейнерів; вирізання Персами англійського гарнізону; невдача мирних переговорів з совітьською російською республікою; зірвання переговорів з балтійськими республіками; успішна війна большевиків з Денікіном; український „Ревком“; Петлюра в Польщі; „відступлення“ Галичини.

Коли якийсь стан, або якийсь соціальний клас тратить ґрунт під ногами, він як уміраючий стає дуже уїдливий і прикрий для свого оточення. І це є загальне явище, майже соціальний закон. Ось приклади. Коли на переломі двох історичних епох між середньовіччям і новими часами католицька церква, як всевладна володарка людських сумлінь, почала тратити авторитет, тоді вона відзначилась найстрашнішою жорстокістю. Гуманістична наука: Копернік, Галілео-Галілеї, Леонардо да Вінчі, Еразм з Роттердаму, Ульріх фон дер Гуттен, Декарт, Спіноза підірвали наукові і філософічні підвалини теологічної схоластики, — Іван Гус, Джон Уїкліф, Мартин Лютер, Мелянхтон, Цвінглі і Кальвін самі досі непорушні стовпи, на яких спіралась величя будівля церковної догматики. І от ці признаки увільнення людської думки з під гнітучого ярма унітарної і централістичної церковщини старалася католицька церква погасити дуже запальним матеріалом: людською кровю. Інквізиції і масові погроми диссидентів були нормальним явищем в тих бурхливих часах боротьби. І поборолася не церква, а наука. Людство окупило свій поступ звичайною данню: кровю. За свободу наукової думки і критики, за свободу сумління згинули на протязі півтора століття мільйони борців.

Те саме явище бачимо підчас другої кризи людства: підчас французької революції, котра поставила рубаючі назрілі питання рівності людини перед законом, знесення станових привілеїв, право людини. І знову на протязі півстоліття ллється потоками людська кров, поки феодална аристократія, яка за весь час боротьби з буржуазією і підпомагаючими її кадрами зачатків пролетаріату та закріпощеного селянства проявила незвичайну жорстокість, рада не рада мусіла зректись своїх станових привілеїв і пристосуватися до нових обставин соціального життя. Врешті феодална аристократія злилася з буржуазією в один клас, перемінивши свою дотеперішню первісну природню господарку на капіталістичну.

Але всеж таки цей соціальний процес не відбувся без насильства і жорстокости, які проявили борці з обох таборів.

Зараз людство переживає нову кризу. Історичні випадки назріли до того, що так як в першій фазі визволення людства стало можливим усунення релігійних, в другій станових, так тепер стало можливим усунення класових і національних противенств. Перша криза скінчилась перемогою релігійної толеранції, друга принесла людству зрівнання всіх перед одним законом, третя, в котрім ми як раз живемо, мусить також скінчитись знищенням класових противенств і перемогою ідеї національної толеранції.

У всіх таких історичних кризах людство неначеб-то дичіє, бо з підсвідомости, з темних закутків душі виходять на верх прастарі атавістичні інстинкти людини-звіря. І тепер ми зауважуємо те саме явище, і люде із слабими нервами тратять рівновагу

духа і віру в людство. Одначе той, хто відчуває історію і на підставі критичного аналізу подій уміє бачити напрям і мету, до якої йде людство, знає, що це одичіння, цей шалений танець визволених інстинктів — це річ прикра, але неминуча — це нероздільний товариш великих соціальних рухів, і дивиться на хід подій з філософським спокоєм.

Його цілком не дивує, що французький буржуазний суд засуджує на смерть офіцера-комуніста, який брав діяльну участь в одеських весняних подіях, що американський і канадський уряд гноять по тюрмах активних провідників страйкового руху, що буржуазні суди карають трьохрічною тюрмою тих, що ширять „комуністичний маніфест“ Маркса і Енгельса, брошурку, котра появилася першим виданням в половині 19. століття. Його не дивує також, що Денікін палить українські книжки, замикає українські школи, вішає і розстрілює свідомих українських інтелігентів, допускається нечуваних звірств. Також немає в тім незвичайного і несподіваного, що молода польська республіка, в котрій верховодить польська олігархія, заплямувалася кровю жидівських пролетаріїв та гноєнням по тюрмах галицько-української інтелігенції, селянства і робітництва. Чи є в тім щось дивного, що мадярський реакційний суд не тільки засудив на смерть своїх політичних противників: терористів-комуністів, членів революційного комітету за диктатуру пролетаріату на Угорщині, і не тільки засудив, але й засуд виконав. Було би дивно, як би діялось инакше.

Слаба людина звичайно буває найбільше шорстокою. Нерон, Калігуля, Геліогабар, Іван Грозний, Цезаре Борджія і багато других — це люде безперечно хорі. Колиж тепер буржуазія — жорстока і виправляє криваві оргії — так це свідчить тільки про її смертельну слабість. Найбільше актів терору поповнив уряд Скоропадського само в останніх хвилинах свого існування. Після проголошення „федерації“ добровольці розстріляли з кулеметів безборонних студентів і курсисток перед університетом і заарештували в самім Києві кільканадцять тисяч людей. І чим гірше реакція лютує, тим скоріший її упадок. Її лютє — це її агонія. Лютує тепер Денікін і вирізує цілий відділ Букшованого, який налічував біля 2500 людей, вирізує без розбору, чи це здоровий козак, чи хорий на тиф — значить упадок його близький.

Висока хвиля жорстокости дійшла скрізь до свого апогея. Навіть такий ліберальний уряд, як англійський, хопився зброї слабого: жорстокости і почав люто переслідувати Індійців, Єгиптян та ірландських сін-фейнерів, борців за самостійну ірландську республіку. В Ірландії заведено стан облоги і польські суди. І всюди по світі ллеться людська кров. Рухається також магометанський світ. В старій Турції, в Малій Азії і Сирії, куди Антанта післала Греків, Французів, Англичан і Італійців, щоби поділитися „сферами впливу“, підносяться повстання під проводом Енвера паші, котрого повстанці проголосили королем. Англійську залогу 11.000 людей вирізали Перси. Ціла земля червоніє кровю, і кінця краю невидати цій нечуваній анархії, яка настала на цілому світі.

Здавалося, що світ починає опам'ятуватися. Останні промови Льюїс Джорджа, Асквіта, Черчіля і других англійських політиків в справі успокоєння сходу Європи подавали багато надій. В Копенгагені з'їхалися Літвінов, представник совнаркома, і О'Гарді, представник англійського уряду, член парламенту, щоби виготовити підстави мирових переговорів. Неофіційні передвступні балачки скінчилися на нічмі. О'Гарді покинув Копенгаген, відкликаний своїм урядом. І ведеться дальше війна, дальше бльокується схід. Причини зірвання цих переговорів не подані пресі; одначе вони відомі. Англія, Франція і Америка заявили вправді, що дальше не думають під-

тримувати матеріально Денікіна, котрий останніми часами стратив цілу північну і південно-східню Україну та Кавказ, і Колчака, котрого большевики виперли аж за Байкал, але вона все ще не зрелася думки підтримувати морально цих двох контрреволюційних генералів. „Times“ писав, що коли большевики хочуть помириться з Антантою, вони повинні перед тим помириться з Колчаком і Денікіним. Большевики готові на всякі фінансово-економічні уступки в користь антантського капіталу; вони це навіть заявили на останнім з'їзді советів, але вони не можуть піти на політичні концесії російській реакції. Вони готові мириться з новоповсталими балтійськими республіками: Литвою, Латвією, Естонією і Фінляндією, і навіть в тій справі відбувалась конференція в Дорпаті, але вони ніколи не можуть входити в жадні переговори з контрреволюційними генералами. І їх позиція цілком правильна. Уряди балтійських республік всеж таки репрезентують волю своїх народів, і з цею волею треба числитися. Уряди ж Денікіна і Колчака, а також покійний уряд Ліянозова (в домені знищеної „северно-западної армії“ Юденіча) не репрезентують нікого, найкращим доказом чого може послужити факт, що в тилу Денікіна і Колчака вибухають повстання. І большевики так довго не кинуть зброї, аж будуть знищені оці кондотієри, найняті антантським імперіялізмом.

І саме на тім категоричнім жаданню Антанти, а властиво Англії, щоби большевики перестали воювати з Денікіним і Колчаком, розбились переговори в Копенгазі. Як повідомляють, розбились також переговори з балтійськими республіками. І це цілком зрозуміло. Ці республіки занадто залежні від Англіїців, щоби вони могли вести політику на власну руку. Не значить це одначе, що балтійські республіки будуть фактично воювати з большевиками. Поміж ними і советського Росією буде стан тихого перемиря, бо ці республіки вдячні большевикам за те, що вони знищили їх страшного ворога Юденіча. Естонський уряд навіть пішов по лінії большевицького домагання. Він велів Юденічові і решті його розбитої армії покинути Естонію, бо це пробування — так мотивував естонський уряд — борців реакції на естонській землі дражнить большевиків. І Юденіч послушав, бо в його немає вже сили, щоби не послухати.

Маючи увільненим один з фронтів і то дуже небезпечних, бо Юденіч загрожував і Петроградові і Кронштадтові, большевики кинули свої сили на південь проти Денікіна. І тепер, не дивлячись на зимні морози, іде дуже оживлена кампанія, успішна для большевицької зброї. 13. грудня большевики зайняли Харків, Полтаву, Богучар і почали обстрілювати із Слободки Київ, здобутий перед тим повстанцями, а потім кинутий ними, бо повстанці не можуть налагодити адміністраційного апарату. В три дні пізніше червоні війська увійшли в Київ і посунулись по лінії Бахмач-Черкаси та зайняли Переяслав. Ще пізніше большевики взяли Купянськ і посунулись на 50 верст на південь від Харкова. Рівночасно натискають вони також на праве (східне) крило Денікіна і стають в кількох верстах від Царицина, який стратегічно обходять. Видко, що большевикам спішиться, щоби ще до весни зліквідувати Денікіна і Колчака, котрий вже на ладан дише, бо вони це знають, що ці два контрреволюційні генерали — це найголовніша перешкода для заключення миру. Звичайно їх успіхи не їх виключеною заслугою. Хоч, дякуючи політиці галицьких парламентаристів самостійна українська армія — не треба робити собі ілюзій — перестала існувати і або роспорошилась, або перейшла на бік большевиків, бо інакше виходу не було, то всеж таки велику послугу наступові червоної армії робить повстанчо-партизанський рух українського селянства.

Большевики самі це бачуть і мусять числитися з волею українського народу. Останнє радіо повідомляє, що в Києві створився вже революційний комітет („ревком“) на чолі з Мануїльським, бувшим большевицьким народнім секретарем освіти підчас першої большевицької інванзії. В склад „ревкома“ входять українські комітети, незалежні соціялісти, ліві с-ри боротьбісти. Відома нам відозва цього ревкома, підписана Мануїльським і Галичанином Лопатинським. Вона проголошує самостійну українську радянську республіку в тіснім союзі з советською російською республікою, і до цього часу можна з нею погодитись. Одначе сама відозва має одну немилу точку. Вона проголошує одність армії російської і української і тим самим неначе замазує добре вражіння з першої частини. Яка це самостійна республіка, коли вона має з другою спільну армію? Одначе не буде так, як собі думають большевики. Слово буде за українським розбурханим селянством, а воно, ми знаємо настрої серед нього, на комбінацію спільної армії не піде. Селянство, котре перебуло війну і революцію і на численних військових фронтівих і загальних з'їздах зрозуміло, яку вагу для нації має самостійна армія, не дасться збаламутити. Зразу тільки централізація армії, а потім централізація цілого життя. На це селянство не піде, і большевикам, раз вони противляться, то не гаразд їм буде.

Відомости, які приходять з України до закордонної преси, дуже суперечні. Одні кажуть, що уряд знаходиться в Румунії, другі, що в Польщі. Одно правда, що частина українських міністрів лишилась на Україні, частина знаходиться за кордоном. До Польщі виїхав також отаман Петлюра, який є особистом гостем начальника Пілсудського. Він веде переговори з начальником в справі визнання Української Народної Республіки, і Пілсудський схиляється до цієї думки, бо він сам докладно бачить, що коли не буде самостійної України, ще сам начальник доживе тої хвилі, коли Польща стратить свою самостійність. Одначе, як відомо, в Польщі перевагу має шляхетська олігархія і то перевагу не чисельну, але так, сказатиб, психольогічну, бо навіть широкі маси польської демократії заражені шляхетським способом думання. Поміж Українцями і Поляками панує історична ненависть, і тут нічого не допоможуть лицемірні запевнення братерства. Польсько-українське порозуміння, до якого хоче довести Пілсудський, стрічає великі труднощі, і вони ще збільшилися після переміни кабінету на яскраво реакційний з Скульським на чолі. Впрочім перешкодою для такого порозуміння все є і завсігде буде Східня Галичина, українська земля, якої Україна зречися не може. Можуть її зречися деякі політики і зложити навіть відповідні заяви на те тільки, щоби стратити свою популярність і згубити свою політичну кар'єру. Галицькі політики, особливий натиск кладуть на справу Галичини. Вони запротестували проти заяви міністра Андрія Левицького, який неначеб то зрікався Галичини. Про це зречення ми не маємо відомостей, і не можемо судити, чи це правда. Документи „Українського Прапора“ можуть бути і не автентичні. Коли-ж вони автентичні, то поступок Андрія Левицького треба осудити дуже строго, бо він не має права говорити від імені галицько-українського народу. Не мають цього права також і галицькі політичні недобитки „Народнього Комітету“, котрі знову водять з Денікіним, та відступили на річ реакційної Росії цілу Україну. З цієї цілої суперечки вийде тільки таке, що нездарні політики мусітимуть уступити місця розумнішим.

Україна.

До Денікіна! „Русская Земля“ повідомляє з Ужгороду, що звідтам поїхав до Денікіна відділ добровольців, зложений з Галичан в кількості 303 салдат і 60 офіцерів.

„Боже царя храни“. З Новоросійська повідомляють до французьких газет, що там відбулось урочисте богослуження з нагоди переходу галицької армії на бік Денікіна. Після богослуження проспівали „Боже царя храни“.

Галицька армія. Радіо Денікіна пише (13. грудня): Галицька армія знаходиться в найгарнішому стані. Склад офіцерства дуже гарний. Галицькі офіцери, це дуже інтелігентні люде, високо освічені і належно виховані. В військах існує повна дисципліна, яка підтримує примірний порядок. Армія гарно узброєна. Технічні матеріали маються: панцирні потяги, автомобілі, літаки, велика кількість артилерії.

Ситуація на Україні. Краківський „Czas“ містить розмову свого співробітника з міністром закордонних справ України А. Лівницьким, який висловився про становище на Україні так: „Денікіна розбили на всіх фронтах. Становище Української Народньої Республіки є незвичайно тяжке, бо карні експедиції Денікіна викликали в країні анархію. Головна перемога над большевиками й заняття Кієва була заслугою української армії. Але Денікін змарнував тоді цю ситуацію, яка витворилась, бо він замість іти на Москву виступив проти України. В обороні української суверенности повстав проти Денікіна весь народ і наслідок цієї домашньої війни Денікін згине в тім хаосі, який він сам витворив. Становище уряду і української армії є незвичайно тяжке. Вони ізольовані цілковито від всього культурного світа. Український уряд мусить втретє будувати державний апарат для заспокоєння потреб України. Одиною владою, яка має довіря населення, є влада отамана Петлюри. Що торкається закордонної політики, то нашим відношенням до сусідів стає на перешкоді неприхильне становище Антанти до ідеї української незалежности. Вона весь час стреміла до відбудування єдиної великої Росії. Та тепер Європа мусить переконатись, що сили реакційної Росії не знищать большевизму. З большевизмом можуть успішно боротись тільки творчі сили народу, який прагне привернення ладу й спокою. Європа повинна зрозуміти, що український народ буде воювати з большевиками і акцію цю вестиме спільно з Латвією та іншими новоповсталими балтійськими й кавказькими державами. Треба надіятись, що ця фактична солідарність витворить мілітарний і господарський союз а до нього приєднаються сусіди України Польща й Румунія. Тоді на сході повстане велика політична сила, з якою числитимуться Німеччина й Росія.“

Про в'їзд на Україну. Московський Центральний Комітет Російської Комуністичної Партії оголосив, що ніхто із членів партії не може їхати на Україну для партійної совітської праці без дозволу Центрального Комітету. Особи, які бажають їхати, мають подавати про це заяви до своїх губернських комітетів партії, які пересилають цю заяву разом зі своїм заключенням і анкетними аркушами до Центрального Комітету Російської Комуністичної Партії. Анкета має бути слідуяча: імя власне і батька, призвище, що зараз робить, що раніше робив в Росії і на Україні, від якого часу є членом комуністичної партії, коли увійшов в організацію, заняття, національність, стан родини, здоровя, відношення до воєнної служби. Губерніяльні комітети партії можуть дозволяти самі в'їзд, помимо дозволу Центрального Комітету, тільки слідуячим категоріям членів партії: старі люди, молодь до 18 літ, хворі, визнані нездібними або звільнені зовсім від воєнної служби, звичайні члени партії, які раніше на Україні і зараз на місці не займають ніяких совітських або партійних посад; ті, що бажають повернути на місце ранішої праці. Спис товаришів, які одержали від губерніяльного комітету дозвіл на виїзд, що тижнево пересилається до Центрального Комітету. Ніякі посилки тих хто працював раніш на Україні, місцевими організаціями поза зазначеним розпорядком не можуть мати місця.

Нова большевицька влада на Україні. Радіо з Москви повідомляє: Для встановлення твердої селянсько-робочої влади на території звільненої совітської України утворено воєнний український революційний комітет в складі: Петровського, Мануїльського, Лопатинського і представників українських комуні-

стів, боротьбістів, лівих есерів, і меншости боротьбістів. Цей комітет звернувся до трудового населення України з відозвою, в якій говориться: пробила остання година визволення робоче-селянської України. Вільна незалежна українська соціалістична республіка повстає знову. Вона піде рука в руку з російською совітською республікою. Обєднання їх армій в єдину російсько-українську червону армію буде служити запорукою міцности цього союзу. Як тільки більша частина України буде звільнена від білогвардейців, зараз же буде скликано 4. всеукраїнський радянський зїзд.

Повстання в Ростові. В Ростові на Дону вибухло повстання робітників проти денікінської влади. Повстанці, узброєні кулеметами боролись, два дні на вулицях міста а потім узброєні пішли на Таганрог, щоби з'єднатись із повстанцями Махна. — Радіо з Москви повідомляє: Повстанчі відділи, що були в ставропольській губернії та на Кубані, злучилися разом і машерують тепер в напрямі на Ростов, здовж залізничної лінії Тухорійськ—Ростів. Всі уряди і канцелярії Денікіна спаковані і приладжені до відїзду. Начальна команда його армії перенеслася з Таганрогу на кораблі в порті, щоби кожної хвилини могла втечи перед небезпекєю.

Розстріл Носаря-Хрусталева. В Переяславлі розстріляно большевиками відомого революціонера з 1905 року Носаря-Хрусталева.

Проф. Новаківський про Сх. Галичину. „Kurjer Warszawski“ містить статтю проф. Новаківського, в якій він, обговорюючи справу польсько-українського порозуміння, каже, що вона булаб можливою під тавними умовами: 1. До Сх. Галичини вертають повіти, які зістали виключені парижським трактатом: Цішанів, Ліско, Сінава, Радимно, Перемишль, Бірча, Ніжанковиці, Устрики і Лютовиська. — 2. До Сх. Галичини буде приєднана Угорська Україна і українська частина Буковини. — 3. До Сх. Галичини будуть приєднані усі землі бувшої Росії, які замешкані Українцями, а які зістані признані Польщі або віддані їй в адміністрацію. — 4. Східній Галичині буде подана широка автономія з застереженням для польського сойму й уряду справ: а) закордонних, б) митових, в) мілітарних. — 5. Управу б. державних маєтків на території Сх. Галичини перебірає галицький сойм. — 6. Цілковите припинення усіх політичних справ, які повстали від 28. липня 1914 року і увільнення всіх інтернованих Українців.

Епідемія тифу в Східній Галичині. Після урядових звідомлень тиф в Східній Галичині зростає. В усіх 52 повітах Східньої Галичини було недужих від 2. — 8. падолиста 3.698, Від 9. — 15. 3.784, від 16. — 22. 4.281, від 23 — 29. 4.910, від 30 до 6. грудня 5.910. З того померло від 2. — 8, падолиста 104, від 9. — 15. 122, від 16. — 22. 145, від 23. — 29, 177, від 30. до 6. грудня 246. В Східній Галичині є заражених тифом 665 громад. Найбільше хорих припадає на повіти Чортків, Гусятин і Скалат. В львівським повіті є заражених 28 громад. В самім Львові є хорих па тиф 120. — Тут не вчислені мабуть всякі арешти, бараки, і табори.

Звільнення арештованих. „N. Reforma“ повідомляє, що у Львові увільнено із тюрми арештованих членів „Горожанського Комітету“.

Автономія Угорської України. З Ужгороду повідомляють, що по всій території Угорської України розліплено проклямації зі статутом краєвої автономії.

Вісти із Сибіри. Американські газети повідомляють, що на Сибірі полишилось ще багато українських полонених і засланих з часів австрійсько-російської війни. Правительство Колчака поводитьсь з тими полоненими так само, як за царських часів. Держить їх в таборах або висилає на роботу. З полонених, головно Гуцулів, силою утворили „карпато-руські“ військові відділи в скількості 2.000 до 3.000 людей для боротьби за „єдиную, неделімую“. Ці відділи становлять частину Колчаківської армії, але не беруть чинної участі у военній акції і стоять в околиці Омска. Военний комітет „Карпаторосів“ хотів змобілізувати всіх українських полонених, але зустрівся з протестом українського военного комітету в Омску і шведської та данської місії. Придніпрянські Українці, офіцери давнішої російської армії, щоби не служити в колчаківським війську, зорганізували український курінь імени Сагайдачного. Цей курінь хотіли колчаківські власти розоружити. Цьому спротивився французький генерал Жанієн. Курінь вислано на фронт, де його в червні с. р. розбили большевики. Потім дістали Українці дозвіл на зорганізованя

цілої дивізії, одначе добровольців не найшлося. Колчак не признає ні України, ні взагалі ніякої іншої національної республіки на території давньої Росії. На Сибірі Колчак переслідує українство. „Українського Слова“ в Новоросійську вийшло всього пять чисел. Мимо переслідувань український рух на Сибірі розвивається. По кольоніях засновуються українські громади, кооперативи, приватні українські школи. При кінці липня с. р. відбувся зїзд всіх українських громад Далекого Сходу, на яким поставлено колчаківському урядові жадання національної автономії на Сибірі і українізації школи по українських кольоніях.

Польща.

Переговори з большевиками. З Варшави повідомляють, що переговори представників Польщі з большевиками в справі виміни полонених перервано на два тижні.

Нові польські кардинали. На послідній тайній консісторії папа іменував двох польських митрополитів Каковського й Дальбора кардиналами.

Др. В. Старосольський у Варшаві. Польські газети повідомляють, що у Варшаві пробуває тов. міністра закордонних справ др. Володимир Старосольський.

Росія.

Політика Антанти в Росії. В останній своїй промові про закордонну політику Льюїд Джорж, торкнувшись російського питання, заявив, що між союзниками існує повне порозуміння в цій справі і вони придержуватимуться політики цілковитого невмішуння у російські справи. Між Америкою і Японією велись переговори про те, що належить вчинити, коли большевики підуть в Сибірі дальше на схід. Переговори не довели до жадних результатів. Союзники є тої думки, що в Росії немає тепер нікого, з ким можна вести переговори, бо ні большевики, ні Денікін, ні Колчак не мають права виступати в імені Росії. Коли большевики хотять говорити в імені Росії, то повинні скликати негайно установче зібрання. Тоді буде хтось, з ким можна заключити мир. А тепер не остається нічого іншого, як чекати розвою дальніших випадків.

Патріярх Тихон повішений? Англійські газети містять денікінське радіо, в яким кажеться, що большевики, занявши Вороніж, повісили на царський вратах патріярха Тихона.

Розстріл сина Брусілова. Радіо з Москви повідомляє, що денікінці розстріляли сина бувшого головнокомандуючого Брусілова. Він служив в червоній армії і під Тулою попав у денікінський полон.

За кордоном.

Полонені Українці в Англії. В Англії, таборі Feltham, пробуває кількасот полонених Українців, які ріжними дорогами зібрані до купи, тепер не мають можливости вернутися на батьківщину.

Переговори в Дорпаті. Литовське пресове бюро повідомляє, що між Литвою й Совітською Росією заключено договір в справі обміну заложниками і цивільними полоненими. Позаяк вся територія Литви увільнена від большевиків і совітський уряд не відмовляється визнати самостійність Литви, Литва готова заключити перемиря з Росією.

Литовська армія. „Temps“ доносить з Гельсінґфорсу, що литовська армія під проводом Крозіера і його англійського штабу буде в найближчій часі вишколена як фронтове військо. Вона в союзі з латишськими військами вижене Німців з занятих ними областей.

Вибори до литовської конституанти. „Głos Litwy“ подає ухвалу „Тариби“ в справі виборів до литовської конституанти. Ухвала ся намічує 10 округів і обнімає землі, підлягаючі литовській владі, та окуповані польськими військами. В виборах возьмуть участь всі горожане Литви з окінченням 21 роком. Голосування є загальне, рівне, тайне та безпосередне, оперте на пропорціональній системі.

Естонський університет. В Дорпаті відкрито дуже святочно перший естонський університет.

На Кавказі. Денікінське радіо повідомляє із Тифлісу: Відносини між керуючими політичними колами закавказьких республік, більшовиками і деякими терецькими колами сплутуються в дуже складний вузол. Більшовики стремлять утруднити становище добровольчеської армії і підтримують сепаратистичні змагання Грузії і Азербейджану. Молоді Турки всіма засобами допомагають Азербейджану і Грузії, щоби з'єднати собі спільників проти Росії. Більшовики підтримують Молодотурків, щоби утруднити становище союзників в Турції. Це все підтверджується слідуючими фактами: Представник Грузії в Царгороді веде з Молодотурками переговори про спільну акцію проти вірменської республіки, добровольчеської армії і союзників. В Батумі і Баку відбулися переговори між представниками Грузії, Азербейджану, Молодотурками і більшовиками в справі боротьби з добровольцями і союзниками. Молодотурки одержали від більшовиків великі суми грошей. Більшевицькі агітатори всюди розсіяні в Азербейджані і Грузії. Заключено воєнний договір слідуючого змісту: 1. Не впускати добровольців з Закавказу. 2. Азербейджан і Грузія вкупі з більшовиками будуть битися з союзниками, щоби виперти їх з Закавказу. 3. Вірменія уважається ворогом. 4. При оголошенню війни між Азербейджаном і Вірменією Грузія з'обовязана перерізати Вірменам всі шляхи. 5. Грузія з'обовязана поставити свої війська проти добровольчеської армії в петровському напрямі, 6. Базою акції Молодотурків повинні бути: Закавказ, Трапезунт і Різа. 7. Молодотурки з'обовязані в різні часи відправити 5000 аскерів в Грузію і Азербейджан і 2000 в Вірменію для підняття повстання музулманського населення.

Договір між Арменією й Грузією. Між вірменською й грузинською республікою підписано в останніх днях у Тифлісі договір, після якого держави зобовязуються упорядкувати полюбовним шляхом усі спірні справи. Договір предвиджує теж і вільний привіз і вивіз усіх товарів. Підписання договору прийнято дуже прихильно як загальною опінією Грузії й Арменії, так теж і представниками союзних держав, що пробувають на Кавказі.

Американці покидають Францію. ПАТ. доносить, що перед чотирьома днями опустили Францію послідні американські військові відділи. За кілька днів полишить Францію американська військова поліція. Генерал Канор, з своїм штабом разом 100 офіцерів і 280 мужви, лишиться в Парижі до 31. грудня. В цей спосіб кінчиться співучасть Америки в світовій війні. З Парижа виїхала також більша частина американської мирової делегації зі своїм шефом Полком. Незадовго виїде також решта делегації. Америку буде заступати в дальших працях конференції американський амбасадор в Парижі.

До Парижа приїхав сербський регент по гроші. Сербія жадає воєнного відшкодування в сумі 6 мільярдів фр. Одначе йому дали до пізнання, що Сербія вже аж надто відшкодувала собі війну новонабутими територіями.

Румунія й антанга. З Кольошвару повідомляє, що румунський король поручив створення нового кабінету д-рові Вайді, бувшому делегатові на мирову конференцію в Парижі, та членові семигородської партії народньої праці. Румунія готова підписати мировий трактат, о скілько дісталаб такі зміни: 1. В трактаті з Австрією малоб бути процушене місце, в якому говориться, що независимість Румунії не зістала безумовно признана берлінським конгресом. 2. Постанови, які зміряють до поладнання жидівських справ, будуть усунені, а дотеперішне поладження зістане признане як вповні вдоволяюче. 3. На закон о охороні меншостей, який наміряє видати Румунія, не буде антанга робити найменшого впливу. 4. По провіренню ситуації наступить поладження справи льокальних границь. Новий уряд має повідомити антанту про готовість підписання мирового трактату іскровою депешою до Парижа.

Італія проти бльокади Росії. „Lokalanzeiger“ повідомляє з Копенгаги: З Риму надійшла тут телеграма, яка повідомляє, що італійське правительство висловилося проти дальнішої бльокади Росії і за те, щоби негайно навязати стосунки з урядами, які повстали на території Росії.

Союз поневолених Чехами народів. „Pester Lloyd“ містить розмову з провідником Німців в Чехах др. Льодґаном, який сказав: Як довго Чехи стоять на тому становищі, що вони є державною нацією, так довго національні меншости: Німці, Мадяри, Українці, Поляки і Словаки будуть тільки боротись проти Чехів. Мусить прийти до утворення Союзу поневолених народів в чеській державі.

Балканська федерація. Грецький прем'єр міністр Венізелос на днях має прибути до Білгороду, де відбудуться переговори в справі утворення балканської федерації.

Нова європейська коаліція. З Лондону доносять, що Англія і Франція задумують на випадок, колиби Зєдинені Держави не підписали мирового договору і відкинули гваранційну угоду, заключити окрему угоду. Ця угода булаби початком нової європейської антанті, до котрої запрошено би також Італію, Бельгію, Румунію і Грецію. Що до Туреччини, то ця держава буде під контролею коаліції. Не занехано ще проекти самостійної Вірменії. Франція дістане Сирію, Англія Палестину й Месопотамію.

Demarché в Букарест. З Букаресту повідомляють, що тамтешні посланці антантських держав готуються до відїзду. Румунському урядові доручено було ультиматум в справі підписання Сен-жерманського миру. Останні телеграми повідомляють, що Румунія рішила уступити і підписати мировий трактат.

Фіюме заняли урядові війська. „Petit Parisien“ повідомляє, що на підставі порозуміння між італійським урядом а управою містом Фіюме, в місто увійшли правительственні війська.

Неспокій у Фльоренції. „Avanti“ повідомляє, що в Фльоренції тривають вуличні заворушення, викликані монархістами.

Антанта зажадала від Німеччини видачі всіх фабричних тайн, які відносяться головню до хемічного й воєнного промислу. При тім покликується на артикул із мирового договору, в якому сказано, що Німеччина має представити державам антанті спосіб вироблювання усіх вибухових і трійливих воєнних матеріалів.

Побіда соціалістів. Дня 7. грудня відбулися доповняючі вибори до парижської міської ради. Міська рада складатиметься зараз із 47 кандидатів народнього бльоку, 7 лібералів і консерватистів, 5 радикалів і радикальних соціалістів, 2 незалежних соціалістів, 1 соціаліста окремої групи і 20 з'єдинених соціалістів. З'єдинені соціалісти стратили при першій голосуванні одно місце, в другім голосуванні зискали 4 місця; так, що число їх мандатів збільшилося о три.

Склад французького парламенту. Склад французького парламенту після партій представляється так: 1. Група правиці числить 100 членів і обіймає т. зв. лібералів з „Action“ (монархістів і консерватистів). 2. Група демократично-республіканського Союзу 150 членів. 3. Ліві республіканці, приклонники Бартонна, 150 членів. 4. Група радикальної лівіці Павла Перета 70 членів. 5. Радикальні соціалісти 70 членів. 6. Соціалістична група, що складається із зєдинених і інших соціалістів, 70 членів. Після професій діляться члени французького парламенту: на 154 адвокатів, 104 властителів більшої власности, 77 промисловців, 47 лікарів і аптекарів, 44 журналістів, 37 професорів і учителів, 35 урядників, 26 офіцерів, 16 приватних урядників, 15 робітників, 7 ксьондзів, 2 летунів, 4 акторів.

Новий президент французького парламенту. Парижські газети повідомляють, що новим президентом французького парламенту вибраний 476 голосами Дешанель. Віцепрезидентами вибрані: Рауль Пере, Андре Лефевр, Франсуа Араж і Лефевр Дю Пре й.

Славянський інститут в Парижі. В Парижі під проводом професора Сорбони Ернеста Дені відбулось святочне відкриття славянського інституту. На відкриттю були присутні між іншими представники: Югославії, Чехії, Росії, України, Польщі і др.

Комітет закордонної преси. Комітет закордонної преси в Парижі уконституювався на рік 1920 в слідуєчий спосіб: Дмитрієв (Петроградська „Рѣчь“) голова; Пер Вебер („New York Herald“) товариш голови і синдик; М. К. М. Voorbeytel („Handelsblad“ Амстердам) другий товариш голови; Ф. Сімона („Diario“, Буенос-Айрес) скарбник, Сільвен Крайнік („L'indpendance roumaine“) генеральний секретар і Софія Дімонт („Биржевыя вѣдомости“) секретар.

Масові арештування в Ірляндії. З Лондону доносять, що в Ірляндії переведено домові ревізії в великих розмірах і багато осіб арештовано.

Економічна хроніка.

Проект інтернаціональної регуляції світових валют. Пресове бюро Carnegie повідомляє, що відомий шеф банкового підприємства Samuel Montagu and Cie., Swaithlings, виготовив новий проект регуляції валют шляхом установлення інтернаціональної мораторії. Одноким средством є зібрання достаточного капіталу, щоби від спільної каси черпати кредити для ослаблених економічно держав. Провідники антантських банкових фірм в Європі, що зараз знаходяться в Лондоні, приклоняються цілком цьому проекту. Повстають також й голоси за тим, щоби в спільній касі об'єднати й нейтральні, а навіть і ворожі краї. Уряди сліdkують уважно за ходом нарад.

Французький кредит для Чехо-Словаччини. „Narodni Politika“ повідомляють, що банківій комісії, придленій міністрові заграничних справ Бенешові, яка зараз перебуває в Парижі, удалося ввєднати умову, на підставі якої французька фінансова група під проводом Societe Generale і за згодою уряду уділює чехо-словацькій державі тимчасовий кредит в висоті 100 міль. франків. В заміну з'обов'язується чеський уряд вислати до Франції 100 міль. тон цукру.

Відволока сплати довгів Антанти. „Daily Chronicle“ повідомляє з Нью-Йорку: правительство Сп. Держав рішило дати дозвіл союзникам на відложення сплати довгів і 3-річних відсотків за 2 мільярди фунти стерл., які союзники підчас війни визичили в Америці.

Змагання на удержавнення копалень в Англії. В Лондоні відбулися збори 700 делегатів професійних організацій, що заступають разом звиш 5 мільонів робітників. Англійські часописи повідомляють, що на нарадах постановлено ввєсення скликати в лютім 1920 р. надзвичайний конгрес на рішення репресійних средств, щоби тим примусити уряд до уступок в справі удержавлення англійських копалень. До лютого дано правительству строк на залогодження цього питання. Домагання копальняників відомі з конгресу в Глазгові. Lusillie заявив далі, що наколи уряд на випадок страйку схоче ввєзти вугілля з Індії, так тоді він вставиться за загальним закриттям всьої промислової роботи в Англії.

З страйкової хроніки. З Вашингтону повідомляють, що провідники копальняників прийняли компромісове предложення, виготоване президентом Вільсоном. Страйк гірників тим самим являється покінченим. На рішення робітників вплинуло грізне положення американської індустрії ізза браку вуглевих довозів. Робота пічнеться негайно. Потвердження цієї вістки, головно про цілковите припинення страйку, покищо немає. Предложення Вільсона тримаються в тайні: їх не опубліковано досі в пресі.

В полудневій Франції вибухли страйки портових робітників. В Cette допустилися страйкуючі деяких актів саботажі. Побоюються, що страйк пошириться на всі полудневі пристани.

Нова преміова позика в Бельїї. На днях ведуться в лоні бельгійського уряду наради над приготованням преміової позики. Рішення про сістем видачі ще не запало. Правдоподібно буде прийнятий так зв. німецький тип.

Нові експортіві установи в Німеччині. Цими днями вийшли нові розпорядки про імпорт і експорт товару. Головні змагання йдуть в напрямі заткнути „діру на заході“, щоби запобігти нелегальній торгівлі. Установлено сильний кордон вздовж окупаційної лінії. Заразом увійшла в життя ціла низка охоронних установ.

Змагання в справах інтернаціонального кредиту. В Лондоні змагання біля засновання великої інтернаціональної кредитової каси зміцнюються з кожним днем і вже набірають подекуди конкретні форми. По звідомленням „Times“ англійський уряд бере чинну участь на конференції банкірів. Розділ кредитової заповоги був би порішений в тім змислі, що вперед були б наділені середні держави, головно нім. Австрія, опісля полуднево-східні і т. д. Австрія сама потребує, щоби вижити до нового урожаю, 20 міл. долярів. Наколи-б Сп. Держави відмовились від участі при економічній санації Європи, так тоді повсталоб питання нового господарського союзу, в склад якого входилиб Чехо-Словаччина, Австрія, Югославія, може ще й Німеччина. Антанта західно-європейських держав підтримує цей плян, бо вона сама не в силі перебрати санаційну акцію всіх знемочілих країв на себе. Доставлення великих кредитів для середньої Європи без співучасті Америки неможливе. Тому остається це средство наддунайського економічного бльоку необхідним. Подібні статі появилися і в усіх інших англійських часописах. Рівнож повідомляють з Парижа, що господарський союз між Чехо-Словаччиною, Австрією і Югославією майже запевнений. Останні наради в Парижі довели до конкретних рішень. Чеський міністр заграничних справ, Др. Бенеш, мав же дістати відповідні поручення в цьому напрямі. Націоналістичні протести в Празі мабуть остануться без успіху.

Засновання національного комітету для довгострокових позик в Сп. Державах. З Вашингтону повідомляють, що там заснувався національний комітет для управильнення європейських фінансів. Європейським державам, що сповнять певні. Американцями поставлені домагання, уділений буде довгостроковий кредит з метою відбудування промислового організму. Закупна повинні бути залагоджені в Америці.

Німецька валютна комісія. Недавно стала покликана постійна комісія при міністерстві фінансів, завданням якої являється віднайдення способів і засобів для сконсолідовання німецької валюти. Нарад відбулося досі 2. Обговорювано на них загальні питання валютної проблеми. На слідуєчих конференціях буде рішений організаційний статут, після якого поставлені будуть на першу чергу подробиці пляну санаційного. Наради ведуться під контролем міністерства.

З українського життя на чужині.

На останнім засіданню Управи Союзу українських журналістів і письменників відчитано відповідь товариства журналістів і письменників „Concordia“ у Відні на привітну телеграму Союзу з нагоди 60-літнього ювілею віденського товариства: „Прийміть нашу найщирішу подяку за Ваше товариське привітання з нагоди ювілею нашого товариства і прохаємо Вас бути певними того, що ми Ваше бажання дожити людству тої доби, коли непорозуміння між народами будуть рішатися дорогою мирної культурної емуляції, розуміємо і йому співчуємо. З Високою до Вас пошаною, щиро Вам віддані — За товариство „Concordia“: Президент др. Веніграф.

— — —

В неділю 21. ц. м. відбулось в товаристві „Єдність“ велике зібрання українських трудових мас, щоби запротестувати проти ганебної політики галицької диктатури на Україні. Після реферату С. Вітика прийнято слідуєчі резолюції:

I. Збори робітників в тов. „Єдність“ 21. грудня 1919 осуджують як найгостріше зраду Петрушевича, Тарнавського і тов., які віддали армію в руки Денікіна.

II. Збори висказують погорду Панейкові, який в Парижі заключив умову з ворогами працюючих українських мас Маклаковим і Сазоновим, і не уважають його делегатом українського народу в Парижі.

III. Збори відкидають і протестують проти статута для Галичини, виробленого в Парижі; статут цей, це глум над українським народом, віддає нас в руки Поляків на 25 літ. Збори висказують погорду Панейкові, який є співторцем цього статута.

IV. Збори протестують і осуджують заяву Андрія Лівіцького, зложену у Варшаві, в якій він віддає Цольщі на поталу український народ в Галичині.

V. Збори підносять перед цілим світом різкий протест проти звірств польських імперіялістів над українським населенням в Галичині. Збори взивають винести рішучий протест перед пролетаріатом світа проти знущань польського правительства над українським населенням в таборах полонених.

VI. Збори заявляють, що по зраді на річ Денікіна, Петрушевич не має ніякого права промовляти в імені українського народу.

VII. Збори не вважають Національну Раду, як свою репрезентацію. Не вибрана через нікого, не має вона права промовляти в імені українського народу, тим більше, що давно уже перестала животіти. Усі спроби відновлення Національної Ради вважають зібрані за спробу гальванізованя давнього трупа.

VIII. Збори українських робітників у Відні взивають весь робучий народ України до завзятої боротьби за здобутки революції на Україні. Збори констатують, що український народ переходить тяжку кризу з причини зради контрреволюціонерів — однак в своїй боротьбі не устане так довго, поки не закріпить власть працюючих мас та усіх здобутків революції на сильній з'єдиненій Україні.

До цих резолюцій приєднався „Союз українських журналістів і письменників,“ і заст. секретаря Союзу прочитав резолюцію Союзу, надруковану в попередньому числі нашого органу. Резолюції прийнято одностайно.

ОГЛЯД ПРЕСИ.

Хто заспокоїть східню Європу?

Під такою назвою помістив про ф. Грушевський в 7. числі „L'Europe Orientale“ з 1. грудня ц. р. статтю, яку реферуємо:

В 6. числі попрохала Le'Europe Orientale визначних мужів висказати свій погляд на принцип конференції народів бувшої Росії — про нові острови Принкіпо.

Як Українець, автор вважає своїм обовязком відповісти на це питання. На його погляд таку конференцію скликати необхідно і то в як найкоротшому часі, бо становище дуже тяжке, і розвязка не терпить проволочки. Він з вдоволенням вітає заяву Льюїс Джорджа, що російського питання не можна розвязати при допомозі зброї, і коли ця заява щира і без жадної задньої думки, то треба її уважати великим кроком наперед. Однак автор не поділяє оптимізму Льюїс Джорджа, неначеб то зімні морози улекшували заспокоєння сходу. Голод і холод — злі дорадники. Цього методу, впрочім, вже нераз пробовано. і результати неясні. Є далеко кращі і більш доцільні методи: це висока інтелігенція, свобідна і безінтересовна воля судді, авторитет і безсторонність котрого не підлягалиб дискусії, тільки може врятувати становище

і створити певні і постійні взаємовідносини між народами. Щоби цього досягти, треба покинути тактику ворожих дій і насильних репресій.

З боку Антанти треба-би знести блокаду і дозволити свобідно переїздити громадянам усіх країв. Однак і з другого боку повинні бути гарантії для народів, котрі будуть запрохані на конференцію. Тільки ті повинні бути допущені, котрі шанують особисті і публичні права. Советський уряд, що правда, пропонує амністію для всіх політичних в'язнів. Це дуже добре, але не вистарчає. Він повинен зобовязатися залишити терор і засуди без юридичних гарантій та привернути конституційні закони. Цей уряд повинен привернути свободу слова, друку і стоваришень. От і всі необхідні передумови мирної акції, і, тільки їх дотримуючи, можна дійсно з'організувати конференцію,

Однак, хто має взяти ініціативу в проголошенню тих необхідних передумов? Антанта, Найвища Рада, чи Мирова Конференція? Чи ті високі органи влади мають змогу розпочати переговори на такій конференції? А коли одинокі частини Антанти не складаються тепер на одну цілість, або коли вони за мало активні, щоби взяти на себе цей обовязок, чи якась одна держава: Франція, Англія або Америка, зможе рискнути взяти таку ініціативу на свій рахунок?

Коли-би існував Союз Народів, то це була-б одинока організація, призначена для того, щоби взяти в свої руки розв'язку цієї проблеми. Діло заспокоєння і реорганізації сходу Європи, поручене Союзові Народів, надало-би йому зараз в перших початках його діяльності все-світню повагу. Наложення такого мандату здійснило-би, бути може, остаточно організацію Союзу Народів, безпосередньо дало-би йому плян практичного здійснення, методи успішної роботи і судейську та добродійну активність. Мало-би це безперечно подвійну користь передати ініціативу проєктованої конференції цьому необхідному органі: по перше для самої мети завести мир, по друге, щоби прискіпити дефінітивне утворення Союзу Народів.

Це правда, що справи заспокоєння сходу не можна відкладати. Світ не знає ані правдивого миру, ані повороту до нормального економічного життя, заки ці безмірні краї не будуть заспокоєні. Одначе, коли сама дипломатія в це вмішається, можна побоюватися, що розв'язка проблеми не посунеться наперед, бо заходить небезпека, що вона, вдаючи, не начеб-то інтересується ліквідацією війни, вона не досягне мети, для неї цілком чужої.

Як що вона займеться виключно будовою протинімецьких буферів або проти-большевицьких перегородок; як що вона мріятиме про відбудову „єдиної і недемімої Росії“, великої, але політично слабої, з задньою думкою експлуатувати економічно ослаблений політично край; як що вона схоче підняти організацію східної Європи на те тільки, щоби заінтересовані держави могли забезпечити свої економічні інтереси без гарантії політичної організації, постійної і правдиво демократичної, — вона створить нові труднощі, вона не розв'яже проблеми.

Коли на примір відділиться від Росії балтійські і кавказькі краї, даючи їй *carte blanche* на Україні, з задньою думкою, що організація відносин між Україною і Росією на широких ліберальних підставах може викликати у південних і західних Славян нахил до конфедерації із східними Славянами, приготівлюючи шлях для великої славянської федерації, можна побоюватись, що ці задні думки не посунуть наперед і не прискіпити справи постійного і тривкого заспокоєння східної Європи.

Заспокоєння і реорганізація східної Європи повинна бути метою для них

самих в інтересі країв і народів бувшої імперії. Інакше їх здійснити не можна. Автор думає, що, хоч і як недосконала тепер є структура Союзу Народів, він всеж таки є зараз одиноким органом, котрому можна поручити розв'язку проблеми з меншою небезпекою задніх думок і пересудів. Будучи посередником між республіками і націями Східної Європи, щоби упорядкувати і зорганізувати їх зносини, він підготує до приступлення їх до Союзу Народів, даючи їм змогу здійснити певні конституційні і демократичні принципи. Така метода могла би зладити крайности, улєкшити порозуміння держав і створити становище, котре дало-би змогу великому революційному рухові в східній Європі взяти участь у всесвітнім соціальному поступі та співділати в реалізації нових ідей. На погляд автора тільки Союз народів є здібний заспокоїти Схід Європи.

Війна за землю.

Під цією назвою помістила „*Arbeiter Zeitung*“ з дня 20. грудня передовицю, в якій аналізує причини військових удач московських большевиків. Для нас виводи автора передовиці не нові. В статтях А. Хомика вичерпуюче обговорено цю проблему. Наш співробітник доказав, що большевицька революція має не тільки форми пролетарські. По суті — вона чисто аграрна, і московські большевики тільки тому тримаються, що поступають в відношенню до аграрного законодавства по формулі: *Lessez faire, lessez aller*. Така тактика призвела до так званої дикої соціалізації, до поділу панських земель, до виходу московського селянства з общини. Автор передовиці тільки потверджує виводи А. Хомика, користуючись нагодою большевицьких удач на денікінському фронті.

Денікін — пише автор — переніс свою ставку до Одеси, коли большевики взяли йому Київ і Харків. Це вже третю

контрреволюційну армію ліквідують більшовики. План світової контрреволюції полягав в тім, щоби концентрично з усіх боків натиснути на Москву. Зза Уралу йшов Колчак, від Балтійського побережжя Юденіч, з України — Денікін. Перших двох удалося знищити більшовикам дуже скоро, і тоді, коли більшовицька командування було ними заняте, скористав з цього Денікін і дуже далеко посунувся на північ. Тепер, коли оба перші контрреволюційні ватажки перестали бути небезпечними для існування Советської Республіки, вони кинули всі свої сили на Денікіна і задають його військам поразення за поразенням.

Треба з'аналізувати сам склад червоної армії. помилявся би той, хто би думав, що це армія робітничо-пролетарська. Троцький сказав, що в ній служить $\frac{4}{5}$ селян, отже приходиться тепер застановитися, що побуджує московське селянство проливати свою кров після того, як два роки тому назад то саме селянство так було зморене війною. На це відповідь дуже проста. Більшовицька революція сконфіскувала панську, монастирську, купецьку і „удельну“ землю на річ селянства. Тим була знесена велика дворянська посілість, але лишилась „кулача“ земля, яку хотів „совнарком“ соціалізувати при допомозі „комітетів бідности“. Ця акція не удалась, і ось декретом з березня ц. р. „совнарком“ зрезигнував з цих спроб. Це *desinteressement* привернуло серця селянства до більшовицьких верховодів, і тому воно дуже радо дає контингент для армії, бо прекрасно знає, що, коли поборе контрреволюція, воно утратить набуту землю. А раз селянство стало по боці більшовиків, то не має такої сили, щоби могла їх приборкати. Якобінці з 1793 р. віддали французькому селянинові землю, і тоді воно било всі найомні княжі армії, та феодальна контрреволюція „Вандея“ мусіла топтатися на одному місці. Французьких селян було тоді куди менше, а всеж таки вони створили непобориму силу. Московських селян є 80 мільонів, і тому ця сила ще більш непоборима, як сила французького селянства з 1793 р.

Московищина переживає свій 1793 р.

Виводи автора цілком справедливі. Одначе він забуває одно. Усі селянські аграрні рухи мають усе виразно-національний харак-

тер, і революція на Сході Європи є не тільки московська, але нею охоплені усі ті числені аграрні народи, які живуть на Сході Європи. Не мало важним чинником є також український селянський народ, який тяжкою боротьбою, далеко тяжчою як Москалі, дав докази того, що він хоче і має право сам розпоряджатись своїми природними багатствами.

Українська трагедія.

Journal de Genève, 7-го грудня містить слідуочу статтю:

Телеграма з Варшави, котру потім потвердило більшовицьке радіо, повідомляє про взяття Києва Українцями. Ця проста відомість має в сучасний мент велике значіння. Перш за все вона доказує, що мимо того, що розказують ріжні офіційні агенції, Україна задержала боеву здібність. Далі вона остаточно дементує байку, якій зрештою раз по раз перечили факти, про таємне порозуміння Петлюри і совітів, і остаточно запечатує упадок військових плянів Денікіна.

Цей остатній вирішив покінчити остаточно з Україною, щоби потім звернути всі свої сили проти Москви. Тому то, замість підтримати війська Петлюри в їх боротьбі з більшовиками, він напав на них, коли їм майже після року боротьби удалось перший раз зайняти Київ. Але цей хвилиний успіх показався для білої армії погубним. Цей вчинок настроїв ворожо селянські маси, симпатизуючі з українським урядом, і викликав поглиблення непокоїв на тилах армії, а при тім увільнив більшовиків від одного з головних ворогів. Через те вони, так як їм нема чого боятись Юденіча або Колчака, зібрали всі свої сили проти найнебезпечнішого на разі ворога. Не довго прийшлося чекати наслідків. Через кілька тижнів Денікіна прогнали з Києва.

Але російський генерал не дав за програму. Він почав вздовж Дністра наступ на тимчасовий осідок Директорії, Кам'янець Подільський. Цей наступ мав подвійну політичну ціль: посередньо загрозити Бессарабії, налякати Румунів, і переконати Польщу про потребу порозуміння. Та в цей спосіб він тільки

укріпив румунські симпатії для України. З другої сторони його нетолеранція в питаннях території оправдує здержаність Варшави, бо сучасний польський уряд стоїть на платформі поділу України, при чім задумує відрізати з неї для себе як найкращу частину. А Денікін згоджується уступити Галичину і Хожмщину тільки о стільки, о скільки на це погоджувалися Німці в Берестю Литовськім. Через те Петлюра дуже зручно заграє на настрою, який панує в Варшаві в таборі Пілсудського, який хоче довести до конфедерації іногородців під гегемонією Варшави, і приказав польським військам в Східній Галичині зайняти Каменець. Так забезпечивши собі праве крило, він міг спокійно з'єднатись з отаманом Зеленим, який від шести місяців боронить околиць Києва. В такий спосіб знов здобула молода Республіка свою тару історичну столицю після того, як її уряд мусів обмандрувати що найменше вісім ріжних міст. І може вона вже в ній залишиться, бо Денікін мусить згуртувати всі свої сили проти наступу червоних.

Однак будучність в великій мірі залежатиме від становиська, яке займе Польща, бо Петлюра здобув тимчасову піддержку тільки ціною великих концесій. Але консервативні круги, які тепер мають владу в Варшаві і в парижській делегації, видимо волять зближення з російськими реакціонерами, як співділання з урядом революційного походження, якого влада ще для них є доволі сумнівна. Отже колиб Денікін повернув до більш мирної тактики, є дуже правдоподібне, що зчинивбися в польській політиці переворот.

Російські націоналісти обвинувачують Петлюру і його сторонників в зраді. Але лаючи Україну і кидаючи на її провідників всякі інсинуації, російські реакціонери самі кинули молоду Республіку в обіймах тих, які збогатилися коштом бувшої Росії. З російської точки погляду подібні поступки є тим більше каригідні, що початково порозуміння було цілком можливе. Для того треба було тільки йти дорогою, визначеною Керенським. Україна була-б зреорганізувалась, потім після кризи партикуляризму сама була-б повернула до спільноти життя, якою є назначене ціле її минуле. Таким чином бувби в відроженій Росії дух рівноваги, багатства і здоров'я. Сьогодні Україна з вини тих, хто її обвинувачує, стала сепаратистичною. Навіть поконана, вона не

зложить зброї. Ось вже і три роки як журналісти з повагою обговорюють факт, чи Україна існує, чи ні. Від трьох літ йдуть тисячі на певну смерть, голі, босі, без амуніції, без хліба і найпотрібніших средств до життя. Вони знають, що в армії панують страшні пошести, що нема там зовсім медикаментів, і що найлекша рана чи слабість рівняється засудові на смерть. За собою вони лишають родини на найтяжчу нужду. Вони не дали поконати себе принадними обіцянками большевиків, вони витримали напади ворога часто далеко сильнішого і, як на приклад, добровольці, щедро озброєного Антантою. Їхній провідник Петлюра даремно взиває помочі. Канцелярії Антанти глухі на його заклики. Вони уперто не хочуть бачити, що хоч Україна і підписала мир в Берестю Литовськім, з того часу вона хоробро регабілітувалась через свою упертість, яка примусила Німців тримати там численну окупаційну армію, а потім втримала сама одна цілу большевицьку навалу. А мимо того все поворюють, що українська ідея не існує і що, коли ті селяне дають себе вбивати, вони слухають таємних наказів з Берліна.

Війна а потім мир вивязали багато політичних помилок, лишається спитати, чи багато було подібних цій?

П. Д. Б.

Справа східньої Галичини в англійському парламентаі.

Дня 17. листопада внесено в англійській палаті послів кілька інтерпеляцій в справі східньої Галичини, які тут подаємо в цілості враз з відповідями англійського уряду.

Українські полонені.

Полковник Wedgwood запитує державного підсекретаря для закордонних справ, чи має він інформації, що до условин, серед яких живуть українські полонені в Польщі, рівнож, чи зажадає звіту англійського представника в Польщі.

Державний підсекретар для закордонних справ Cecil Harmsworth відповів, що читав рапорт в справі ріжних таборів, в яких Українців інтерновано. На загал умовини в тих таборах добрі,

хоч є скарги на переповнення. Відповідь на друге питання є відмовна.

Справа погромів.

Посол Alfred Short запитує підсекретаря для закордонних справ, чи схоче він представити виказ в справі жидівських погромів на території російської імперії, який містивби в собі деталі що до Польщі і тих частей російської імперії, яка є під владою Денікіна, як рівнож статистику убитих Жидів.

Підсекретар Harmsworth: Оскільки ходить о Польщу, воливби я відложити справу аж до часу повороту Stuarta Samuel'a, який сейчас докладно розсліджує жидівські відносини в Польщі з рамени уряду. Міністерство закордонних справ і державний секретар не має спромоги подати загального числа Жидів, яких вбито в інших частях давньої Росії; в теперішних умовинах, в яких знаходяться ті території, не можнаби зібрати такого виказу без довших дослідів спеціальної слідчої комісії, висланої на місце.

Посол Kenworthy: Чи маємо те розуміти в цей спосіб, що англійські представники при армії генерала Денікіна стережуть положення відносно Жидів і піднімають всі можливі старання в цілі перешкодження всяким можливим ексцесам?

Cecil Harmsworth: Справді можу запевнити, що так воно не є.

Польські пропозиції конференції.

Посол Kenworthy запитує прем'єра, чи уряд посідає які небудь в домости про старання польського уряду скликання конференції всіх поборюючихся партій і народностей на давних територіях російської імперії в цілі доведення до загального мира; чи на случай відбуття конференції буде на ній репрезентований уряд Й. К. В. і чи супроти нужди, пануючої в осередній і східній Європі, схоче уряд як найгорячіше поперти польський уряд в цій праці для людськості?

Bonar Law (в заступстві Льюйда Джорджа): Відповідь на першу частину питання є заперечуюча, прочі питання є отже неактуальні.

Посол Kenworthy: Коли така конференція відбудеться, чи наш уряд буде на ній заступлений?

Bonar Law: Коли пропозиції сповняться, будемо мали час застановитися над ними.

Східна Галичина.

Посол Kenworthy запитує, чи Найвища Рада згодилася на постійну окупацію східної Галичини Польщею, як також її анексію до Польщі; коли так, чи це є вислідом недавньої гостини пана Падеревського у Бритійського прем'єра; чи відомо йому, що людність східної Галичини є в більшості українська, як також, чи буде заряджений плебісцит, як в случаю території горішнього Шлеска, заки буде допущене це ярке заперечення праву самоозначення народів?

Підсекретар Cecil Harmsworth: У відповідь на першу частину запиту жалую, що не вільно мені тепер відслонювати діяльності мирової конференції в цій справі. Друга й четверта частина питання тим самим відпадає.

Що до третьої частини, уряд Його Корол. Вел. здає собі в цілій повноті справу з трудностей, получених з розвязкою жадань, які висуюють народности, що замешкують східню Галичину. („Вперед.“)

Огляд голяндської преси в звязку з українським питанням за вересень і жовтень 1919 року.

Діяльність Українського Бюра Преси в Газі.

За останні 2 місяці Бюро Преси продовжувало знайомити голяндську пресу з українськими справами. Наші відомости посилались до преси телеграмами і бюлетенями. В телеграмах, які в Голяндії виключно посилались до телеграфних бюр і головних часописів, були відомости про актуальний стан річей на Україні: військові повідомлення, радіограми, розпорядження правительства і т. п., головним чином відомості, які ми одержували від нашого Віденського Бюра Преси. Бюлетені, які складались на підстав українських часописів „Вперед“, „Український прапор“, „Во-

ля“, і виходячих в Америці, українських бюлетенів Парижського і Берлінського Пресового Бюро, де-яких чеських часописів (пражської „Трибуни“) і т. п., включали більше докладні відомости про стан річей на Україні, наприклад: біографію Голови Директорії С. Петлюри, відношення правительства до Жидів, докладні донесення про повстанчеський рух проти Деникіна, про тяжке становище Східньої Галичини під польським пануванням і цілу низку статей про різні економічні проблеми на Україні. Бюлетені, які друкувались на ротаторі, розсилались до великої кількості часописів, офіційним особам: міністрам, послам, політикам, економістам і фінансістам, які цікавились Україною. За ці 2 місяці було розіслано 24 бюлетені на голяндській мові для Голяндії і флямандської Бельгії, і 34 бюлетені на французській мові для французької Бельгії, українських місій і пресових бюро, для яких крім того було розіслано декілька бюлетенів на українській мові з перекладами деяких статей голяндської і бельгійської преси про Україну. Крім книги „UKRAINE—résumé historique et politique de la situation actuelle en Ukraine“ написаної п. Яковлівим і виданої з мапою ще в червні на французській мові Бюро Преси видало 1. жовтня переклад книги Шульгина „Проблеми України“ на голяндську мову.

Наслідки нашої праці були добрі: немає за останні часи ані одного числа з великих голяндських часописів всіх напрямів: клерикального, ліберального

або соціалістичного, де не було-б надруковано статті, або телеграми, або замітки про Україну. Всього в вересні місяці в 19 часописах було надруковано 306 статей, телеграм та заміток про Україну, з них 159 було подано нашим Бюро Преси. В жовтні було надруковано 415 різних річей про Україну в 23 часописах, з них наших відомостей 196. Всього за вересень і жовтень в 26 голяндських часописах було надруковано 721 статей і заміток, з яких нами подано було 355. Це тільки статті і замітки тих часописів, які ми одержували, бо провінціальних часописів ми не передплачуємо. Але наслідки праці українського Бюро Преси в Гаазі можна найкраще бачити в слідуючих голосів преси.

Нідерландська преса про діяльність Українського Пресового Бюро в Гаазі.

Проф. Нірмеєр в одній з своїх статей про Україну пише 15. жовтня в „Де Телеграф“: „Назву цієї великої, родючої і надзвичайної ваги країни багато Нідерландців не знало перед війною. В старих голяндських атласах 17 і 18 віків ця назва зустрічається досить часто...“

Поступові і впливові українські кола закидують нас в ці дні війни, а особливо в останні місяці хвилею видань“.

Голяндський економічний тижневик „In- en Uitvoer“ (ввіз і вивіз) від 22 жовтня пише: „Українське правительство вживає багато заходів, щоб зробити для своєї країни пропаганду, чому свідком є велика кількість бюлетенів, яка їм поширюється.“

„Онс Фадерланд“, флямандська часопись Брукселя, пише 8 жовтня в статті „Економічна будучність України.“ „Україна є одна з країн, про яку багато говорять і мало знають. Перед війною український нарід був невідомий чужинцям, і тільки офіційна Росія була реальністю. За час війни раптом українська Рада звернула на себе увагу світа, і хоч багато говорили про німецькі махінації і інтриги, але й досі є ще українське питання і навіть українська армія під проводом Петлюри, який домагається повної самостійности“.

„В цей мент Українці ведуть страшенну кампанію для ознайомлення чужинців з українськими відносинами. Є українські бюро преси в Гаазі, у Відні, в Парижі і в н. м.; вони розсилають брошури до часописів, а також різноманітні інформації про те, що діється у

них. Амстердамський тижневик „De Nieuwe Eeuw“ (Новий вік) від 8 листопаду починає з слідуючих слів інформаційну статтю про Україну, де автор говорить про велике „вітальне“ значіння України для Європи: „Нечисленну кількість разів ми зустрічаємо слово „Україна“, і особливо з часів розпаду великої російської імперії на дрібні держави воно рживається кожним. Але в більшій частині знали тільки, що це є певна місцевість десь в Росії, але мало хто міг оповісти, яка вона справді. — Але Україна має велику вагу не тільки для своїх сусідів, але і для Нідерляндів. Завдяки праці і пропаганді спеціальної Української Місії нам стало більше відомо про цю країну. Перше, що напевне багатьох здивує, є, що кількість населення є біля 45 мільйонів і т. д.“

Відношення голландської преси до війни України з Денікіним.

З великою симпатією і напруженою увагою вся голландська преса слідує за героїською боротьбою українського народу з добровольцями Денкіна за самостійність У. Н. Р. Зараз же після зрадницького нападу, як його називала голландська преса, добровольців в Києві в спину переслідуючих большевиків у всій пресі освітлювався конфлікт між Петлюрою і Денікіним, і були голоси, що з Денікіним не може бути згоди і буде війна. Коли, зпочатку жовтня стало відомо про стан війни між Україною і Денікіним, всі великі голландські часописи всіх напрямів написали з цього приводу великі надзвичайно прихильні до нас передовиці, цілком справедливо розбираючись в дійсному становищі. Так, найбільша голландська часопись (вонаж найбільше нейтральна) „Ніве Роттердамше Курант“, яка весь час багато уваги звертає на українські справи, в своїй політичній огляді від 27. вересня пише:

„Для Денкіна нема різниці між большевиками, меньшевиками і демократичними національними Українцями, позаяк він хоче відбудувати російську державу в її старій формі і її старих кордонах; через це для нього український націоналізм не є чимсь менш страшним, ніж большевизм; з Петлюрою він не хоче мати ніяких переговорів. Здається, Денкін збирається напасти на Румунів в Бессарабії, після того, як він розібере „большевиків на Україні“. Як він буде виконувати цей план, то большевики знов нападуть на Україну.“

В своїй огляді від 17. жовтня та сама „Ніве Роттердамше Курант“ пише:

„Коли перемаже група Денкіна, Колчака і т. н. тоді не тільки большевизм буде розбитим, але й демократія, яка зараз в Росії виявляється в формі національних рухів. На цю партію Антанта повинна дивитись, як на своїх приятелів, принаймі, коли вона хоче поводитись згідно проголошених нею принципів; цю партію вона повинна підтримувати не тільки проти большевиків, але й проти Денкіна і подібних панів. Це вже часто було сказано; може правительству Антанти нарешті зрозуміють, що це правда, але тоді, як нам зараз здається, буде запізно. Зараз Денкін переслідує, маючи на це можливість завдяки допомозі Антанти, не тільки большевиків, але і тих, до яких Антанта згідно природі річей повинна мати найбільш симпатій, а саме націоналістів і демократів.“

Головніша часопись Амстердама „Алгемен Ганделсблад“, яка послідувала прикладу „Ніве Роттердамше Курант“ і послала свого власного кореспондента на Україну, пише 10. вересня:

„Що діється в Південній Росії, на Україні? Коли правда, що Денкін напав Петлюрі в спину, то большевики повинні сказитись від радисті. Бо подібна війна між їх ворогами може бути для них тільки корисною.“

12. жовтня в тижневому політичному огляді „Алгемен Ганделсблад“ каже про російське питання:

„Російське питання не таке просте. З розгромом большевиків воно цілком ще не буде розв'язане. На черзі ще залишається питання національностей. Досі Антанта кохала найбільш успішних ворогів большевиків: Колчака і Денкіна, яким була оказана велика допомога. Але зараз добре видно, що ті два в своїй політиці керуються не тільки цілком реакційними домаганнями, але й що вони є носители старого російського імперіалізму. Колчак і Денкін пан-Росіяне, які домагаються відбудування „єдиної і неділимої“ Росії і нічого не хочуть чути про рух за незалежність прикордонних держав. Найкраще видно їх політику на Україні, де проводареві народнього (національного) правительства, генералу Петлюрі, тільки що вдалося прогнати большевиків, як знов його загрожують війська Денкіна, які скористувались нагодою напасти в спину переслідуючих

большевиків військ Петлюри і окупувати звільнені ним округи. Денкін цим доказав, що його метою не є перш за все зломати большевиків — бо тодіб він не чіпався до Петлюри, який у всякому разі успішно боровся проти большевиків, і десь у иншому місці він (Денкін) міг би продовжувати свою анти-большевицьку акцію — але що першим його ділом було знищити рух Українців за свою незалежність. Й донесення про те, як Денкін поводить у занятій їм частині України — де він нищить всяку національну прояву — цілком це потверджують. Наслідком цього поводження Денкіна є, що тепер національне правительство Українців проголосило війну Денкінові.“
І. т. д.

10 инших великих щоденників Гааги, Амстердама і Роттердама: „Гет Фадерланд“, „Ніве Курант“, „Гаагше Курант“, „Ніве фан ден Даг“, „Афонд-пост“, „Дагблад фан Зойд-Голанден с'Графенгаг“, „Маасбодє“, „Де Тайд“, „Гаагше Пост“, „Де Резиденцібодє“ і не мало провінціяльних часописів написали подібні передовиці з приводу війни між Українцями і Денкіним.

Ворожих нам статей не було. У всій Голяндії немає ні одної часописі, яка-б підтримувала Денкіна і Колчака, або симпатизувала з ними.

Статті Проф. Нірмеєра про Україну.

Найбільшим тріумфом для українського пресового бюро в Гаазі були з статті професора Нірмеєра в „Де Телеграф“ про Україну. „Де Телеграф“ це є велика і поважана антантофільська часопись Амстердаму. Проф. Нірмеєр, який в Утрехтському університеті читає лекції статистики, політики, економії і загальної географії, був за час війни членом ліги учених, яка займалася справами міжнародного права. За свої послуги перед французьким урядом він недавно одержав орден Почесного Легіону. В часи нашого приїзду по Голяндії проф. Нірмеєр відносився вороже до нас, навіть писав, що ніякого українського народу немає. Після 8 місяців нашої праці, при чому ми професору також досилали низку книжок і брошур про Україну, він в жовтні б. р. написав 3 статті,*) які являються солідною студією про Україну, на наш погляд найбільш солідною, що за цей

рік в європейській пресі було написано об'єктивною і авторитетною людиною. Проф. Нірмеєр, який періодично пише в „Де Телеграф“ свої висліди по ріжним питанням міжнародного права, в листі до голови української місії пише, що серед його слабих послуг міжнародному праву Україна займає видатне місце. Разом в тим, ці статті показують, як потроху в Європі робиться зміна в відношенню видатних кол суспільства, які раніше нехтували Україною, а з часом все більш з нею рахуються.

Статті українського журналіста про Східньо-Європейське питання.

В жовтні приїхав до Гааги відомий львівський журналіст М. Вальдман. Українське Бюро Преси користувалось його перебуванням в Голяндії і пропонувало йому написати де-кілька статей про українські справи в рамці східньо-європейських питань, які були при посередництві української Місії поміщені в „Ніве Роттердамше Курант“. Всього було написано 5 великих статей, які названа часопись помістила під назвою: „Східньо-європейське питання“ від „українського журналіста“.

Перша стаття трактує проблеми, які з'явилися в Східній Європі наслідком великої війни і розпаду російської імперії і австро-угорської монархії. Ці проблеми слідує:

1. Звільнення народів, які на протязі віків були насильно поневолені і гноблені.
2. Упорядкування суспільного життя національних більшостей і меншостей в тій самій державі.
3. Зміна більшої частини середньовікового розподілення класів суспільства і економічного строю на демократичний і сучасний.
4. Організація економічних союзів між ріжними державами, які не торкалися-б національного життя і незалежності кожної держави.

Друга стаття, яка має назву „Денкін і Петлюра“ починається так: „Ці два назвиська характеризують одну другій протилежні сили на Україні. З одного боку царський російський генерал, запевнений що є тільки один цар, одна неділима і єдина Росія, один російський нарід, з другого-ж боку борець за

*) Зреферовані в „Воли“ 8. XI.

свободу поневоленого народу. Війна між Україною і Денікіним є в дійсності війна за нові ідеали на Сході проти старої Європи.“

В цій статті автор дуже докладно описує розпад російської імперії, організацію нових національних держав, Центральної Ради, історію організації добровольчої армії, переворот гетьмана, повстання Директорії проти гетьмана, боротьбу Українців з початку з більшевниками, потім з добровольцями і реакційною політикою Денікіна в окупованій ним частині України.

Третя стаття: „Польща і її сусідні народи“. Автор тут пише, що як би Антанта дійсно зрозуміла причини розпада Росії і Австро-Угорщини (переслідування багатих народів і несучасні розподілення класів і економічний строй), то вона (Антанта) ніколи не згодилась би на те, що на підвалинах тих великих держав будується на тих самих помилкових національних і економічних підставах польська республіка. Замість етнографічної Польщі (необхідність утворення якої проклямував Вільсон в своїх 14 пунктах), Мирової Конференція збудувала історичну, чому є три причини. Перша — шовіністичний імперіалістичний настрій ршех-польських і консервативних партій в Польщі; друга — боязливість Антанти перед більшевизмом і необхідність для Антанти з усіма силами справитись з ним, і третя — безсилля Антанти знайти розв'язання національним бажанням народів, які знаходяться між Польщею і Великоросією. Та держава, яку буде Дмовський, матиме 52 мільйони ріжного населення, з якого лише 18 мільйонів Поляків. Але сучасні польські імперіалісти забувають, що вони живуть не і 16 віці, але в ХХ-му, і що бувша польська держава була великих розмірів, але слаба через внутрішні непорядки і закордонних ворогів. Щоб заспокоїти незадоволені елементи держави і закрити очі на невідрадне внутрішнє становище після великої війни, польське правительство веде імперіалістичні наїзди і організує жидівські погроми. Але 17 і 18 віки показують, що велика Польща не може одночасно існувати з великою Росією, і історія великої війни 1914—1918 років показує, що народи, які раз зробились вільними, ніколи більше не погодяться бути в рабстві перед іншими народами.

В четвертій статті: „Жиди на Сході“, автор перераховує довгий синодик переслідувань Жидів царськими генералами за часи війни і погромів, які почалися в жовтні 1918. року в Польщі після того, як вона одержала свою самостійність, і які ще зараз відбуваються в окупованій добровольцями Денікіна частині України. Поправити страшне становище Жидів на Сході Європи можна тільки установивши там спокій та лад, що, в свою чергу, буде тоді, коли підтримуватимуть всі демократичні рухи, які виявляють собою волю пригнічених народів Сходу, і визнають незалежність нових держав. Треба ще, щоб ці нові держави дали Жидам національно-персональну автономію, як це вже зробила Україна і Литва, і тоді Жиди самі упорядкуватимуть своє ненормальне суспільне становище.

В останній 5-ій статті автор, розбивши всі аргументи проти незалежності України і інших нових національних держав, висловлюється рішуче за негайне визнання самостійності цих держав. Тільки тоді, каже автор, буде спокій на Сході Європи.

Статті п. Вальдмана зробили велике вражіння в голяндській і белгійській пресі. Їх цитували, критикували, передруковували, напр. фламандська часопись Брукселя „Onze Beurs“ передрукувала статтю „Денікін і Петлюра“.

Після великого успіху, який мала „Ніве Роттердамше Курант“ з статтями п. Вальдмана, означена часопись умістила в жовтні і з початку листопаду студію про більшевизм в 12 статтях якогось Голяндця, бувшого на Україні під час панування там більшевиків. У відділі „Україна“ в цих статтях автор різко осуджує більшевизм.

Голяндська преса про економічне питання України.

Велика зацікавленість голяндських економічних, фінансових і торговельних кол Україною в останні часи яскраво виявилась в голяндській пресі, де за цей час були надруковані:

1. В тижневику „In- en Uitvoer“ („Ввіз і вивіз“) від 22. жовтня стаття про українське господарство на підставі бюлетенів Українсько-швайцарської Торговельної Палати, нами надісланих;

2. В „Економіш векблад“ від 7. і 14. жовтня стаття М. Порша „Господарство України“;

3. В тому ж тижневику від 21. жовтня стаття про торговельні відносини між Україною і Великобританією, передрук статті англійського журналу „Економіст“;

4. В тому ж тижневику від 28-го жовтня стаття про кредитну кооперацію України.

5. Велика часопись „Алгемен Ганделсблад“ умістила 6. жовтня статтю про промисловість заліза та сталі на Україні:

6. Таж часопись того ж числа статтю „Економічне становище України“ Чарля Бланея, англійського віце-консуля в Харкові, яка раніше була надрукована в англійському „Журнал Російсько-Бритійської Торговельної Палати“:

Всі ці статті були надруковані на підставі наших економічних бюлетенів.

7. Найбільшим успіхом нашої економічної пропаганди було, коли офіційні тижневі „Гандельсберіхтен“ (торговельні відомости), які видає Міністерство Земельних Справ, Промисловости і Торгу разом з Міністерством Закордонних Справ, головним чином на підставі донесень нідерландських дипломатичних і консульських урядовців в своєму числі від 30. жовтня, надрукували величезну статтю: „Економічне становище України“, складену з бюлетенів Українсько-швейцарської Торговельної Палати, нами надісланих до названих Міністерств.

8. Найкраще про зацікавлення впливових голяндських фінансових сфер Україною свідчить слідуюча стаття в „Газет де Голянд“ від 23. жовтня, яка виходить на французькій і англійській мовах і стоїть близько до урядових і банкових кол:

Голяндський капітал на Вкраїні.

„Ми маємо відомости, що були зроблені офіційальні кроки в де-яких голяндських банках, щоб одержати кредит для України. Протилежно тому, як цього хотять Німеччина і Австрія, цей кредит

не призначається на покупку через посередництво банків і великих торговельних домів Амстердама і Роттердама великої кількості їжі. Кредит цей повинен допомогти економічному відродженню розбитої України; і цей кредит має характер промисловий. По думці українського правительства, роль закордонного капіталу дуже ясна. Його обов'язком є відродити промисловість, знищену війною, і допомогти відбудуванню і розвитку нових підприємств, користних для держави, напр., відбудування шляхів, упорядкування водяних шляхів і їх використання для електричної енергії, будування елеваторів і т. и. Закордонний капітал може запитати, які гарантії дасть країна, промисловість якої цілком знищена війною. На це питання можна відповісти, що головне багатство України складається з її земельного господарства, яке майже не потерпіло від війни. Треба ще розібрати питання великої практичної ваги: а) які гарантії може дати молода українська держава закордонному капіталові, вкладеному в українські підприємства? б) якої гарантії може спитати українська держава, щоб зберегти країну і нарід від можливої експлуатації чужим капіталом? Ці питання такої ваги, що ми відмовляємось розібрати їх тут в подробицах; ми тільки зазначимо принцип, на підставі якого можна розв'язати ці питання. Згідно думці українського правительства, підприємства на Вкраїні повинні належати до 3 категорій, власників, по згоді між ними, а саме — українській державі, українським кооперативам і чужому капіталові (або взяталі приватному капіталові), при чому першим двом належатимуть приблизно 50% і останньому решта. При цих умовах право кожної партії забезпечене і право капіталістів також, позаяк держава і нарід український зацікавлені в підприємствах: держава і нарід український (який є представлений кооперативами), позаяк вони самі дивитимуться, щоби не було ніякої експлуатації населення чужим капіталом.“

Г Л Ь О С С И

„Орієнтація“.

В біології відомі звірі, котрі, з'орієнтувавшись нюхом, біжать або летять на стерво. Як переконуємося тепер, це явище стрічається не тільки в біології, але і в політиці. Є особливо у нас політики, котрі біжать на стерво. Розпався гетьманати — побігли, розпадалась Австрія — побігли, розпадається Денікін — також

побігли. Тепер ці політики знову нюхають, чи немає де „свіжого“ стерва. Ось др. Назарук бігає по віденських каварнях і нюхає нову орієнтацію. Він питає, чи Польща вже назріла до орієнтації. Можемо на тім місці заспокоїти галицького політика. Від Польщі дійсно пахне трупом, ergo можна Галичанам з нею заключити союз.

Політичний др. Бессервіссер.

Немає здається під сонцем людини більш переконаної в своїй політичній безпомилковості, як др. Цегельський. Двадцять років тому назад він, як соціал-демократ, говорив з анльомбом, що хто не соціаліст, той не людина. Минулого року, з'їзши на Інститутській обід у ясновельможного, проголосив на весь світ, що хто не за гетьманом, той дурень. Тепер на Національній Раді він голосить знову ж таки з найглибшим переконанням, що хто самостійник, той фантаст. І коли А. Крушельницький поставив внесення, щоби відкликати Панейка з Парижа, цей політичний др. Бессервіссер спротивився, бо більшого противника української суверенності, як бувший громитель д-ра Копача, навіть в галицькім політичнім звіринцю не найдеш. Йому дорівняє хиба тільки сам др. Цегельський, але він сам в тім сумнівається.

Рятуймо армію!

Після того, як приїхав до Відня „диктатор“ Петрушевич, котрому генерал Тарнавський подиктував без його відома — як він каже — перехід галицької армії до Денікіна, кожного дня ведуться наради, в яких шукається орієнтації. І політики заблукались між двома соснами і ніяк не годні вийти. Ці сосни: Денікін, Поляки, і за ними вони не бачуть буйного молодого українського лісу. Говорили, говорили і врешті сконстатували, що Денікін буде побитий, одначе армія, котра до нього перейшла, лишиться. І треба цю армію рятувати, сидючи у Відні, коли її згубилось, сидючи у Кам'янці. Як бачимо, наради Національної Ради „вагітні“ в знамениті результати. Вони врятують нам армію.

„Ex ungue leonem, ex odore...“

Люде дивуються, чому, на пр., проф. Томашівський належить до таких песимістів і так нашкодів нашій справі. На це є пояснення. Є дві катедри на університеті, котрі впливають на умовість професорів, і самі студії витворюють в них тробовий настрій. Є ними: катедра канонічного права і катедра австрійської історії.

Др. Томашівський є спеціалістом від австрійської історії і тому від нього тхне таким гнилим песимізмом. Ми цей запах чули, перестерігали. Даремно. Така наша доля.

„Wir brauchen keine Konstitution, „Wir brauchen den Stock, den Kantschu.“

По Відні ходять чутки, що одинокого Галичанина, д-ра Лозинського, котрий стоїть на ґрунті національної української суверенності, має Національна Рада відкликати з Парижа, як людину не вигідну для її політики. Він кожного дня бачить, як наші новоспечені дипломати, котрі вели не досить добре свої адвокатські канцелярії і тримали редаговані ними газети на низькім, патріотичнім ніво обскурантизму, з чорного ходу забігають на пополудневий чай до „Conférence panrusse“ Маклакова, Сазонова, Бурцева, Савінкова. Предмети нарад відомі: нам не треба самовизначення народів, нам треба московського кнута. Др. Лозинський кнута для свого народу не хоче, ergo — він не дипломат.

На фронтах.

Большевицьке звідомлення з дня 14. грудня: Новоградволинський район: Дрібні бої. — Кременчуцький напрям: Нами занято містечко Снятин, 25 верстов на південь від Лохвиці. — Харківський напрям: Атаки ворога на південь від Мерефи відперто. — Купянський напрям: Ми заняли кілька сел, 20 верстов на північ від Купянська. — Богучарський район: Трьохденні атаки ворога на Голіївку скінчилися повною невдачою ворога. Ми захопили полонених дев'яти різних полків.

Большевицьке звідомлення з дня 16. грудня: Сьогодні взято Київ, Купянськ, Переяслав і Богучари. Наші війська ведуть бій 10 верстов на схід від Лубень і під Миргородом. — В харківському напрямі наступ на південь від стації Валки. На схід від стації Мерефа ворог контратаками змагався рипинити наш наступ, але його було відкинено на південь.

Критика і бібліографія.

Вийшли з друку 2-ге і 3-тє число „Світа Дитини“.

Видно, що редакція докладає заходів, щоби зробити цей часопис дійсний світом наших дітей. Треба завважити, що 2. останні числа „Світа Дитини“ зложєні далеко живійше, як перше. Особливо гарні казки про журавля і лисицю і про котика і кицю, які просто ваблять надзвичайно влучним ілюстраціями.

В третім числі не бачимо відділу з історії України, за те заступила його стаття з нашої літератури.

Як дуже стежить редакція за тим, щоби іти на зустріч життю і потребам

своїх молодих читачів, свідчать незвичайно цікава кореспонденція редакції і анкета в справі більшого видавання часописи, себто: чи побільшити кожне число подвійно чи лишити розмір незмінним а тільки видавати його у тиждень.

З досвіду набутого в київських „Волошках“ мусимо сказати, що безумовно видавати частіше. Для дитини чекати цілих два тижні на продовження є рішучо за довго. Правда, що це потрібує багато коштів, але не сумніваємось, що громадянство підтримає зусилля редакції і допоможе їй вести цю тяжку, але так користну працю. С. В.

Вийшли з друку:

Енсей Карпенко: „Момот нир“. Трагедія. Відень 1919. Видавництво Театр.

„Осінньої ночі“. Трагедія. Відень 1919. Видавництво Театр.

Во одимир Винниченко: Твори, том сьомий: „По — свій“.

Твои, том осьмий: „Божки“.

Твои, том десятий: „Чесність з собою“.

Твори, том одинадцятий: „Хочу“. Відень 1910. Видавництво Дзвін.

Лист до Редакції.

Високошановний пане Редакторе!

В своїх статтях я звертав вже віддавна увагу на зрадницьку політику деяких галицьких діячів, спіраючись на для мене цілком виразних симптомах. Особливо гостро я виступив проти диктатора Петрушевича, спіраючись на інформаціях закордонної преси. Моя атака викликала протести не тільки з боку Галичан, але також і Наддніпрянців. Не уважаючи себе непомилковим, я мав громадянську відвагу відкликати обвинувачення на особу п. Петрушевича, бо був того переконання, що самолюбство повинно уступити загальній українській справі. На жаль я переконався, що я не помилявся, і тому вважаю необхідним заявити, що обвинувачення особи п. Петрушевича, проголошені мною три місяці тому назад, я підтримую.

Прийміть, пане Редакторе, слова моєї глибокої до Вас пошани

Spectator.

